

Nota d'economia

Revista d'economia catalana i de sector públic

Economia de les llars

Nota d'economia

Revista d'economia catalana i de sector públic
Número 91. 2n quadrimestre 2008

Consell de redacció

Montse Bassols
Núria Bosch
Àlex Costa
M. Montserrat Domingo
Tatiana Fernández (secretària tècnica)
Gemma García (directora)
Jordi Gual
Joan Miquel Hernández
Guillem López
Joan Luria
M. Antònia Monés
Andreu Morillas
Josep Oliver
Martí Parellada
Pere Puig
Cristina Rovira
Anna Ventura
Xavier Vives

Coordinació editorial

Anna Blanch

Edició

Direcció General d'Anàlisi i Política Econòmica
Departament d'Economia i Finances
Generalitat de Catalunya
www.gencat.cat/economia

Disseny gràfic

Martí Abril i Lluïsa Cobos

Maquetació i impressió

El Tinter, SAL
(empresa certificada ISO 9001, ISO 14001 i EMAS)

Dipòsit legal: B-3917-1983
ISSN: 0213-3640

Adreça de contacte

notaeconomia.eif@gencat.cat
DG d'Anàlisi i Política Econòmica
Gran Via de les Corts Catalanes, 639
08010 Barcelona

**La revista no comparteix necessàriament les opinions
exposades pels autors en els articles signats.**

Sumari

Monogràfic. Economia de les llars

- > Introducció 5
- > Dinàmica demogràfica i composició de les llars a Catalunya. *C. Guisande Allende* 9
- > La situació econòmica de les llars des de la perspectiva de la renda i de la despesa en consum. *C. Ruiz, J.A. Sánchez i M. Masats* 31
- > Migració internacional i llars a Catalunya, 1996-2007. *A. Domingo i J. Bayona* 51
- > Diversitat familiar, benestar de la infància i cohesió social a Catalunya. *Ll. Flaquer* 71
- > Entorn familiar i rendiment educatiu. *J. Calero i S. Waisgrais* 87
- > Situacions familiars i laborals: una anàlisi de l'Enquesta de població activa des de la perspectiva de les llars. *C. Amarelo i N. Bové* 105
- > La contribució de les dones a l'economia familiar. *C. Carrasco* 119
- > Estratègies d'emancipació i accessibilitat a l'habitatge. *A. Garcia Masiá i J. Roca Cladera* 133

Documents

- > L'enquesta contínua de pressupostos familiars: font estadística de la despesa en consum de les llars. *Idescat* 155
- > L'enquesta de condicions de vida: nova font estadística de la distribució personal de la renda i de risc a la pobresa a Catalunya. *Idescat* 159

Papers de treball

- > La perspectiva de gènere als pressupostos públics. *L. Ferrer* 165
- > Els salaris a Catalunya: efectes derivats de la integració a la Unió Monetària. *C. Amarelo i J. Jorba* 169
- > Convergència i mobilitat regional a la UE (1995-2005): els efectes de la integració europea. *J. Jorba i D. Montolio* 173
- > Les empreses participades per capital estranger a la indústria manufacturera de Catalunya. *T. Fernández* 177

Apèndix

- Resúmenes de los artículos de la revista* 183
- Abstracts of the articles included in this number* 187

Monogràfic

Economia de les llars

Introducció 5

Dinàmica demogràfica i composició de les llars a Catalunya 9

La situació econòmica de les llars des de la perspectiva de la renda i de la despesa en consum 31

Migració internacional i llars a Catalunya, 1996-2007 51

Diversitat familiar, benestar de la infància i cohesió social a Catalunya 71

Entorn familiar i rendiment educatiu 87

Situacions familiars i laborals: una anàlisi de l'Enquesta de població activa des de la perspectiva de les llars 105

La contribució de les dones a l'economia familiar 119

Estratègies d'emancipació i accessibilitat a l'habitatge 133

Introducció

En les darreres dècades han tingut lloc una sèrie de canvis demogràfics, socials i econòmics importants que han fet trontollar l'estructura tradicional de les llars catalanes. En aquest context el present monogràfic de la revista *Nota d'economia* analitza mitjançant vuit articles els canvis més rellevants que han tingut lloc en les llars de Catalunya des dels anys vuitanta fins a l'actualitat. Els dos primers articles ofereixen una visió descriptiva de l'evolució de les llars de Catalunya, un des de la perspectiva demogràfica i l'altre des de la seva situació econòmica. Els altres sis articles del monogràfic se centren en alguns dels factors clau que són a la base de la situació actual i de l'evolució futura de les llars catalanes.

C. Guisande identifica els esdeveniments demogràfics més rellevants que han condicionat l'evolució de les llars catalanes des dels anys vuitanta, com el desplaçament de la maternitat a edats més tardanes i la disminució de la fecunditat, l'increment de les ruptures matrimonials, la prolongació de l'esperança de vida i el consegüent envelliment de la població, o els fluxos migratoris. Tots aquests canvis demogrà-

tics han comportat un increment en el nombre de llars a Catalunya, juntament amb una disminució de la seva dimensió mitjana i canvis rellevants en l'estructura. Així doncs, les llars formades per parelles amb fills han vist reduït el seu pes tant en termes absoluts com relatius, si bé l'any 2001 (el darrer per al qual hi ha dades disponibles) encara representava el 37% de les llars. D'altra banda, ha augmentat el pes de les llars constituïdes per parelles sense fills (un 20%) i, especialment, el de les llars unipersonals (una de cada cinc), les llars monoparentals (8%) –en la seva majoria encapçalades per dones– i les llars formades per dues persones o més, emparentades o no, però que no formen un nucli familiar (4%).

Aquests canvis demogràfics, juntament amb l'encariment del preu de l'habitatge i l'augment més recent dels tipus d'interès, han tingut una forta incidència en l'economia de les llars. L'anàlisi de l'economia de les llars catalanes, però, es veu dificultada per la manca de dades estadístiques relatives al seu patrimoni, especialment en un context de fort increment de molts actius patrimonials i finan-

cers, que ha reduït la capacitat explicativa dels ingressos corrents de les diferències en el nivell de vida de la població. Com destaquen **C. Ruiz, J.A. Sánchez** i **M. Masats** en el seu article, per a Catalunya actualment només hi ha dades estadístiques amb relació als ingressos corrents de les llars. A partir d'aquestes dades els autors analitzen l'evolució del benestar econòmic i social de les llars, de la distribució de la renda i del risc de pobresa. En l'article es destaca el creixement en els darrers anys de les llars que manifesten tenir dificultats per arribar a fi de mes i de les que no tenen capacitat d'estalvi. A Catalunya la taxa de risc de pobresa se situa al voltant del 19%, taxa similar a l'espanyola (20%) i superior a la mitjana de la zona euro (16%). El fet que les llars amb més risc de pobresa siguin aquelles en què la persona de referència és major de 65 anys, especialment si és una dona, les llars monoparentals i les llars que tenen tres fills dependents o més, és un motiu per reflexionar sobre el sistema de protecció social a Catalunya, que, com assenyalen els autors, té un impacte en la reducció del risc a la pobresa inferior al del conjunt dels països de la zona euro.

Els dos articles següents del monogràfic analitzen des d'un enfocament sociològic els dos fenòmens que han tingut més incidència en els canvis en l'estructura de les llars catalanes: el de la immigració i el de l'emergència de noves estructures familiars.

En els darrers deu anys el nombre d'estrangers empadronats a Catalunya s'ha multiplicat per deu. Tal com destaquen **J. Bayona** i **A. Domingo**, l'any 1996 les llars amb estrangers representaven únicament un 2,7% del total i l'any 2007 aquest percentatge era del 16,5%. El fenomen de la immigració és bàsicament el que explica l'increment de les llars sense nucli a Catalunya, atès que aproximadament el 20% de les llars amb estrangers són llars sense nucli. A més, les llars amb estrangers es caracteritzen per tenir una dimensió superior a la mitjana de les llars de Catalunya; així doncs, al 35% de les llars amb 5 persones i al 61,5% de les que en tenen sis o més hi viuen estrangers. Com assenyalen els autors, per a la població amb nacionalitat espanyola a

Catalunya, l'estructura de la llar reflecteix bàsicament l'evolució en el cicle de vida dels individus, en canvi, per als estrangers, el que determina el tipus de llar és l'etapa del procés migratori en què es troben, amb diferències també considerables en funció del país d'origen. Els autors també posen en relleu la major exposició de les llars amb estrangers a la precarietat i l'eventualitat del mercat de treball i, per tant, la seva major vulnerabilitat als efectes negatius de les crisis econòmiques.

Ll. Flaquer analitza en el seu article l'aparició de noves formes de llar a Catalunya, especialment l'augment de les famílies monoparentals, i presenta un seguit de reflexions sobre la situació dels infants a Catalunya i el seu risc potencial de pobresa segons el tipus de llars en què viuen. L'autor destaca que les persones que viuen en llars amb fills dependents representen més del 50% de la població en risc a la pobresa, i que més d'una quarta part dels pobres persistents viuen en llars amb un sol sustentador que treballa a jornada completa amb un contracte fix. Les famílies monoparentals i les famílies nombroses són les que presenten un major risc a la pobresa. Aquest fet és preocupant, especialment si es té en compte el fort creixement del nombre de divorcis en els darrers anys que, com argumenta l'autor, podria comportar un augment de les famílies monoparentals i, probablement, de la població infantil en risc de pobresa, especialment en un context d'habitatges amb un preu molt elevat. L'educació i l'activitat econòmica constitueixen sense cap mena de dubte la millor protecció contra el risc de pobresa i, per tant, resulta també preocupant l'elevada taxa d'abandó escolar a Catalunya: el 2007 únicament el 61,2% dels joves entre 20 i 24 anys havia completat els estudis secundaris, taxa similar a la del conjunt d'Espanya però molt inferior a la de la UE (78,1%). Els autors defensen la necessitat de reorientar radicalment les prioritats del nostre estat del benestar cap a la infància.

En aquest mateix sentit **J. Calero** i **S. Waisgrais** al seu article contrasten, a partir de les dades del Programa per a l'Avaluació Internacional dels Estudiants (PISA) de 2006 per a Catalunya, com la família és

un dels factors més determinants a l'hora d'explicar el rendiment educatiu dels nens. Entre les variables més rellevants destaquen els anys d'escolarització de la mare, la disponibilitat de llibres a la llar o la participació de la mare al mercat de treball. Un altre resultat interessant que els autors obtenen del seu exercici economètric és la importància del que ells anomenen l'"efecte company". Aquest efecte mesura la incidència de l'educació dels pares dels alumnes d'un centre en el rendiment educatiu dels alumnes i posaria en relleu els problemes derivats de la segregació dels estudiants que provenen de famílies amb pocs recursos culturals. Els autors clouen l'article amb una recomanació per millorar els nivells d'equitat educativa: enfortir els vincles entre l'escola i la llar i especialment ajudar els pares i mares desavantatjats perquè puguin ajudar els seus fills a aprendre.

La incorporació de la dona al mercat de treball s'ha reflectit en la darrera dècada en un increment de les llars que compten amb més d'un membre en actiu, que entre el 1996 i el 2007 ha passat d'un 62,9% a un 74,2% (excloent les llars unipersonals). L'augment del consum, de la inversió i de l'endeutament de les llars ha retroalimentat el procés i en molts casos ha fet pràcticament imprescindible que la llar compti amb més d'un perceptor d'ingressos, tal com assenyalen **C. Amarelo** i **N. Bové** al seu article, en què analitzen l'evolució de les llars catalanes des de la perspectiva de la seva situació laboral per al període 1996-2007. A partir d'una anàlisi economètrica, les autores obtenen que el fet de tenir estudis superiors i de ser home augmenta sensiblement la probabilitat d'estar ocupat. En canvi, el fet de tenir fills petits influeix negativament en la probabilitat de ser actiu, especialment en el cas de les dones. Com apunten les autores, aquest darrer resultat estaria estretament vinculat a les dificultats de conciliació de la vida familiar i laboral a la nostra societat.

Davant la constatació que en els darrers anys ha tingut lloc un augment significatiu de la participació

de la dona al mercat laboral, **C. Carrasco** analitza si aquesta tendència és el resultat d'una substitució del model de família tradicional per un altre més igualitari. L'autora mesura la contribució econòmica de dones i homes a la llar, tant en termes de treball domèstic com en treball de mercat, en termes de temps i valor monetari. La contribució econòmica de les dones a les llars mesurada en temps de treball és superior a la dels homes pràcticament a totes les llars. En canvi, en termes de valor la contribució de la dona és inferior, per les raons conegudes de discriminació laboral i salarial de les dones en el mercat. La conclusió de l'autora és contundent: els rols socials tradicionals no es veuen qüestionats pel fet que les dones participin en el mercat laboral o aportin un salari a la llar.

Darrere del fenomen de retard en l'edat d'emancipació que s'ha vingut produint des dels anys vuitanta hi ha factors molt diversos. Entre aquests es poden destacar la creixent precarietat laboral dels joves, l'allargament del període formatiu, els canvis en els valors i comportaments dels membres de la llar (com per exemple el major respecte a la individualitat) i les dificultats creixents per accedir a l'habitatge, en un context de preus amb forts creixements i de manca d'habitatges protegits i de lloguer. L'article d'**A. Garcia** i **J. Roca** se centra en aquest darrer punt i analitza les estratègies d'emancipació i l'accessibilitat a l'habitatge dels joves. Com constaten els autors, mitjançant una enquesta realitzada l'any 2007 a més de 400 joves del Maresme, per a un 40% dels joves emancipats amb habitatge de propietat el preu de la hipoteca no era còmode ni permisible. Quant als joves emancipats en habitatge de lloguer, el 25,7% dels enquestats també consideraven que el lloguer mensual no era còmode ni permisible. Així doncs, en una situació de marcada vulnerabilitat de les conjuntures hipotecàries i financeres, actualment la preocupació principal del jovent pel que fa a l'emancipació és el pagament de l'habitatge i les estratègies per fer-lo efectiu.

Dinàmica demogràfica i composició de les llars a Catalunya

Cristina Guisande Allende

Idescat

Introducció

A partir de la dècada dels anys seixanta del segle xx varen aparèixer noves tendències demogràfiques en algunes poblacions de l'Europa occidental caracteritzades per una evolució de la fecunditat cap a nivells per sota del llindar de reemplaçament, per l'augment de l'edat del primer matrimoni, l'increment de la cohabitació i les ruptures matrimonials, l'augment de les proporcions de fills nascuts fora del matrimoni i l'aparició de noves formes de convivència. Tots aquests elements han estat a la base de posteriors mutacions en les estructures familiars europees. Més tard, especialment a partir dels anys vuitanta, s'ha afegit el creixent pes del component migratori a l'evolució del creixement total de la població. Aquests són els trets essencials del que s'ha anomenat la "segona transició demogràfica", denominació que fa referència a un assaig teòric d'explicació dels nous comportaments demogràfics, amb una particular incidència en l'àmbit de la fecunditat i la formació de les famílies.

Aquest canvi demogràfic als països europeus s'ha fet amb cronologia i intensitat diversa, i ha conduït a algunes pautes demogràfiques molt properes entre les diferents àrees territorials, però també ha conservat diferències, per exemple entre l'Europa occidental i l'oriental. La variabilitat al si de la geografia europea també s'evidencia en les formes familiars, on sovint es distingeixen models regionals diferenciats, segons els resultats de l'evolució de les tendències en la fecunditat, la nupcialitat i les migracions internacionals. Així, una de les diferències subratllades des del començament d'aquestes transformacions es troba entre les societats del nord d'Europa, pioneres en els canvis, i les de la regió mediterrània, que els haurien començat amb retard. En aquest context és on cal inserir les modificacions de la dinàmica demogràfica i les mutacions en les estructures familiars de Catalunya, objecte d'aquest article.

Entre els anys 1981 i 2001, les llars catalanes han experimentat un canvi significatiu, tant pel que fa al seu accelerat creixement com a la seva grandària i composició. Aquestes modificacions no poden ser in-

terpretades sense tenir en compte l'escenari de la segona transició demogràfica. Les tendències experimentades per la població catalana entre aquelles dates inclouen, per exemple, el descens de la fecunditat –particularment intens entre 1975 i 1995– i la seva posterior recuperació, la reducció de la mortalitat, la disminució de la propensió dels solters a casar-se, l'augment dels divorcis i l'increment de les migracions internacionals. Però establir amb exactitud quina contribució han tingut cadascuna de les variables demogràfiques en les transformacions de les estructures familiars no és senzill, ja que la mateixa dinàmica i la interrelació entre tots els fenòmens demogràfics fa difícil de quantificar-los de manera precisa o independent.

Aquest treball té com a objectiu descriure els canvis produïts a les estructures de les llars a Catalunya en el període 1981-2001 i analitzar les variables que han incidit en aquestes modificacions. D'acord amb aquest plantejament, l'article s'estructura en quatre grans apartats: en el primer es pretén il·lustrar breument quina ha estat la trajectòria recent dels esdeveniments demogràfics que afecten la composició dels estocs de les llars; en el segon es descriu l'evolució dels diferents tipus familiars i es quantifica la contribució dels factors demogràfics i estructurals als canvis de composició d'aquestes llars, mentre que en el tercer se n'estudien les estructures per edat; i finalment, en el quart i últim apartat s'han recollit les conclusions principals.

1

La dinàmica demogràfica

Les dades disponibles permeten fer una descripció dels fenòmens demogràfics fins a dates recents, mentre que la informació corresponent a les estructures familiars només es pot analitzar amb detall per al període 1981-2001. S'ha considerat que la descripció demogràfica més enllà d'aquestes dates troba la justificació en el fet que els canvis demogràfics produïts en els darrers anys deixen intuir quina podria

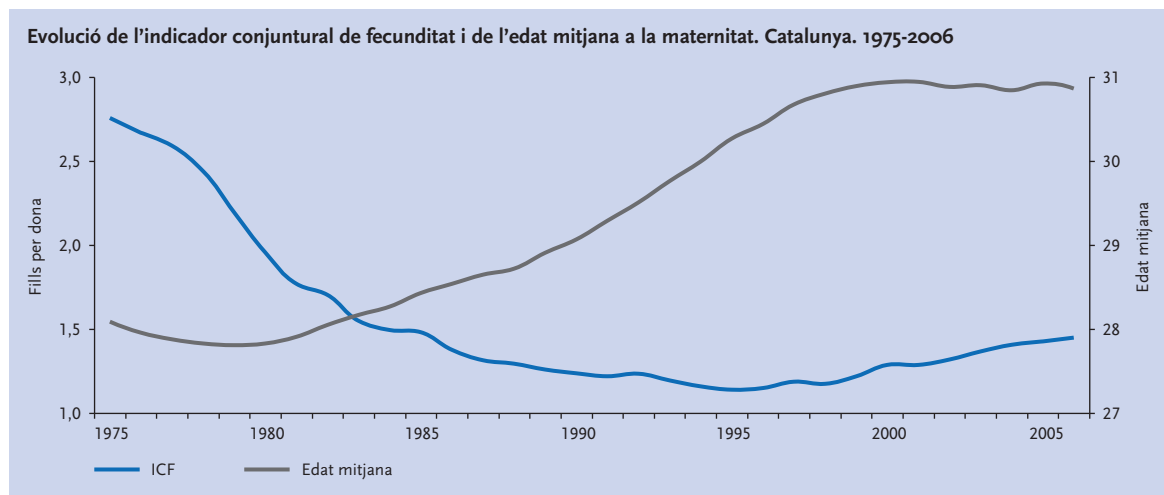
ser l'evolució futura de les llars i les mutacions més importants que podrien succeir.

1.1 Fecunditat

A partir de 1975, els indicadors demogràfics mostren un canvi de tendència en la dinàmica demogràfica, caracteritzat per l'inici d'una caiguda sostinguda de la fecunditat i un retrocés del pes del component migratori. A les dècades següents i fins a l'any 1995, el nombre de naixements comença una trajectòria descendent, com a resultat d'un canvi en les pautes matrimonials, especialment per un retard en l'edat d'inici de la primera unió i del naixement dels fills. L'indicador conjuntural de la fecunditat de l'any 1975 mostrava una mitjana de fills per dona de 2,76, mentre que l'any 1995 era d'1,14, amb la qual cosa els nivells de fecunditat se situen molt per sota dels nivells de reemplaçament. A partir d'aquesta data s'inicia una recuperació de la natalitat, en què incideix l'arribada a les edats de màxima fecunditat de les generacions plenes nascudes als anys setanta i la incorporació de la immigració estrangera, que ha significat un augment de les dones en edat fèrtil, amb un calendari de la fecunditat més jove que la població catalana. Aquest creixement en valors absoluts dels naixements es tradueix en un lleuger augment de l'indicador de fecunditat, que en dates recents arriba a 1,45 naixements per dona en edat fèrtil (gràfic 1).

El calendari de la fecunditat s'ha vist afectat per un desplaçament de la maternitat a edats més tardanes. L'edat mitjana a la maternitat s'incrementa de manera progressiva, fins a arribar a una estabilitat al voltant dels 30,9 anys des de l'any 1999, fet que s'explica, en part, perquè les dones estrangeres tenen els seus fills a edats més joves (28,5 anys) que la població nativa (31,7 anys). Les taxes presenten el seu valor màxim en el grup de dones compreses entre els 30 i 34 anys, on es registra la major fecunditat. S'ha de destacar que l'edat mitjana al naixement del primer fill ha anat creixent de manera gradual fins als 29,6 anys el 2006.

Gràfic 1

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

Un altre símptoma de les transformacions produïdes en els hàbits procreatius és l'increment de la proporció de naixements extramatrimonials, que en l'actualitat arriba al 30,4%. Aquest indicador està relacionat amb els canvis observats en la propensió a casar-se i a una creixent cohabitació, però també s'han de tenir en compte els efectes de la fecunditat adolescent i la de les dones que han optat per la maternitat en solitari.

Des del punt de vista de les llars, les variacions ressenyades anteriorment, pel que fa a la intensitat i el calendari de la fecunditat, com a pautes procreatives, tindran repercussió principalment en la formació dels nuclis amb fills i en la dimensió mitjana de les llars.

1.2 Nupcialitat

Actualment, els matrimonis han deixat de tenir un lloc hegemònic com a forma d'unió, encara que proporcionalment sigui el tipus més freqüent. L'evolució dels matrimonis, sensible a les variacions de la conjuntura econòmica i als canvis socials, ha experimentat certes oscil·lacions en els darrers anys, fins a situar-se al voltant dels 30.000 matrimonis a l'any. La intensitat de la

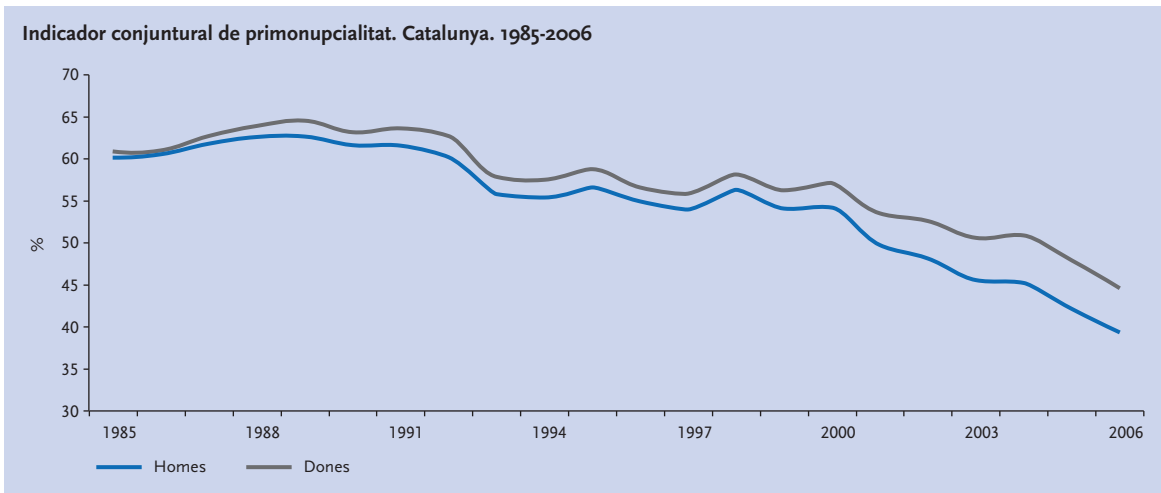
primonupcialitat s'observa a partir de l'indicador conjuntural,¹ que reflecteix les oscil·lacions del fenomen: des de l'any 1999, la trajectòria és decreixent, passa de 54 en aquesta data a 39 l'any 2006 en els homes, i de 56 a 45 en les dones (gràfic 2).

El calendari de la nupcialitat, determinat per l'edat mitjana d'entrada al primer matrimoni, dona compte de l'envelliment de l'edat en casar-se. Tant els homes com les dones endarrereixen cada vegada més l'edat del primer matrimoni, i així trobem que del 1975 al 2006, l'indicador ha passat de 23,7 anys a 30,3 en el cas de les dones i de 26,1 a 31,8 anys en els homes. Aquest augment de l'edat mitjana al matrimoni és el resultat d'una disminució de la tendència a casar-se en edats joves i d'una concentració dels matrimonis més enllà dels 25 anys, és a dir, les pautes matrimonials han canviat considerablement, amb un desplaçament a edats més avançades (gràfic 3).

És evident que la reducció de les primeres núpcies fa disminuir la propensió a la formació de famílies a partir d'un matrimoni, i que l'endarreriment en l'edat

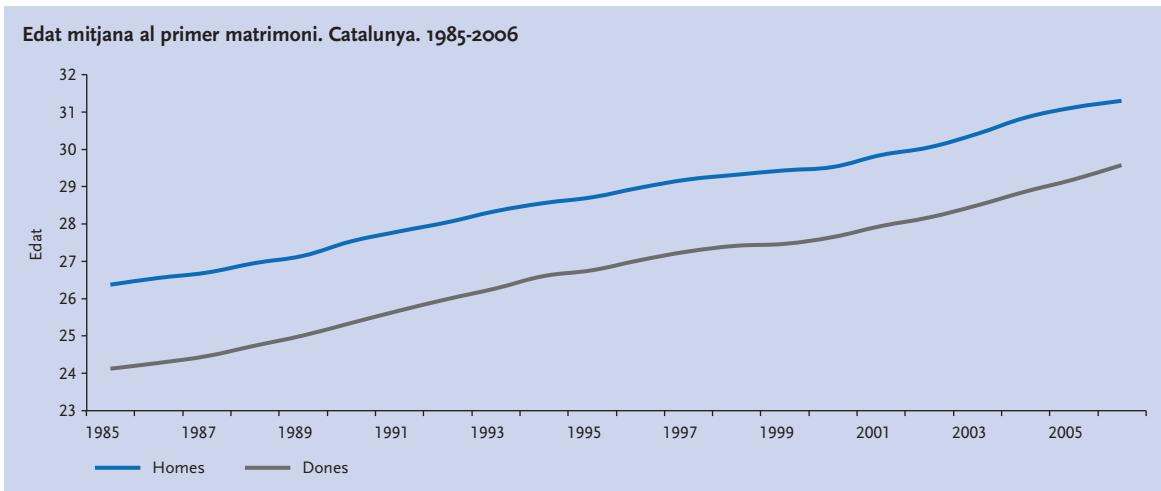
1. L'indicador conjuntural de primonupcialitat expressa el nombre total de primers matrimonis per cada 100 individus d'una generació, sense tenir en compte l'efecte de la mortalitat.

Gràfic 2

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 3

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

de contraure matrimoni es tradueix en un endarreriment en la formació de la família i en l'emancipació dels fills. D'altra banda, es manté la tendència a l'increment dels matrimonis en segones núpcies i posteriors, com a conseqüència d'un procés anterior de divorci o per viduïtat, que l'any 2006 arribaven al 23%. Aquestes noves núpcies poden donar lloc a la formació de noves famílies o a famílies recompostes. Te-

nint en compte tant les primeres núpcies com les segones o posteriors, l'edat mitjana en contraure matrimoni s'incrementa a 34 anys per als homes i a 31,8 anys per a les dones.

Un esdeveniment de rellevància que es posa de manifest en la segona transició demogràfica és el procés de desinstitucionalització familiar, paral·lel al fenomen de la cohabitació que, encara que no presenta

els nivells d'altres països europeus, segueix un ritme creixent i origina diferents situacions. La mesura del fenomen no és senzilla, i les estimacions a través dels censos solament permeten una avaluació imprecisa, tot i que poden donar si més no una estimació indirecta de l'ordre de la magnitud i de la seva evolució. No existeix un registre d'unions i les estadístiques disponibles corresponen a nombre de parelles registrades en els recomptes de població, com són els darrers censos i l'Estadística de població de 1996. Així, l'any 1991 les parelles de fet representaven el 3,7% del total de parelles del cens, i l'any 2001, al voltant del 8%.

Les ruptures matrimonials són un fenomen recent i de menor intensitat que en altres països europeus, tot i que no han parat de créixer des de la promulgació de la llei del divorci l'any 1981, com es constata tant a les estadístiques pròpies del fenomen, com en els estocs registrats als censos. En aquell moment, per obtenir el divorci era necessari un procés de separació previ que, a més de ser llarg, introduïa dificultats a l'hora de mesurar les ruptures matrimonials,² fet que ha estat modificat amb l'entrada en vigor de la Llei 15/2005, que permet el divorci sense necessitat de separació prèvia. Així, l'any 2006 es van registrar 27.493 ruptures matrimonials i 30.819 matrimonis, és a dir, es produeixen 3,9 ruptures per cada 1.000 habitants i 89 per cada 100 matrimonis efectuats el mateix any. Les conseqüències de les ruptures matrimonials són que introdueixen segmentacions en la família inicial i van associades a la formació de llars monoparentals, unipersonals o extenses i a la formació de noves famílies, molt sovint recompostes.

1.3 Mortalitat

L'evolució recent de la mortalitat catalana està caracteritzada fonamentalment per la prolongació de la vi-

2. Els divorcis amb separació prèvia donaven lloc a dues sentències que feien referència a una sola ruptura matrimonial. D'altra banda, les separacions no implicaven necessàriament un divorci posterior, i els matrimonis amb un cessament de la convivència conjugal de cinc anys com a mínim podien demanar el divorci sense separació prèvia.

da en edats avançades. En la fase actual de la transició epidemiològica, cada vegada s'endarrereix més l'edat de la mortalitat al final del cicle vital d'homes i de dones, cosa que significa que hi ha una concentració de la mortalitat en edats avançades. Les majors aportacions a la prolongació de l'esperança de vida es produeixen en les persones grans, amb conseqüències en l'envelliment per la cúspide de l'estructura per edats.

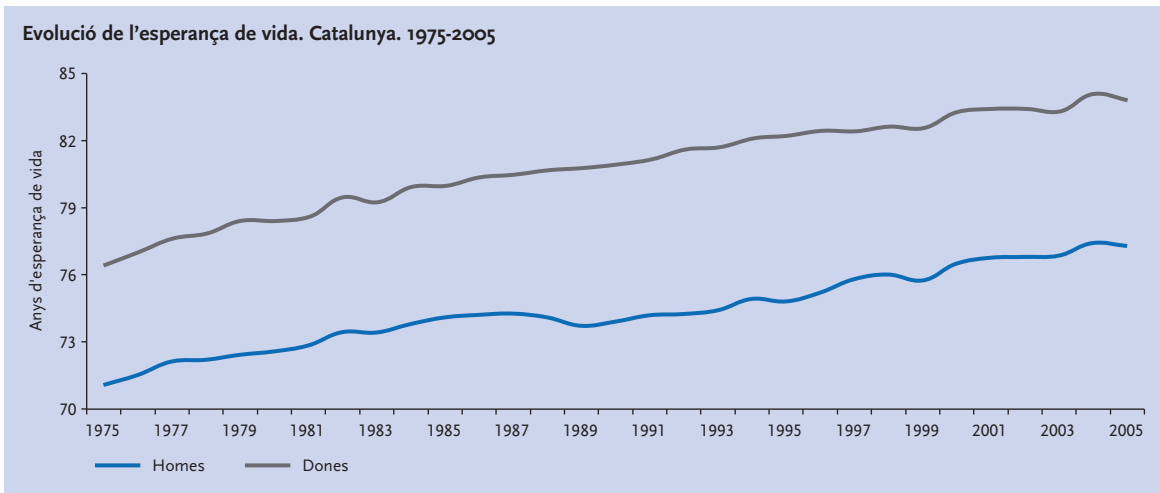
La mortalitat diferencial per sexe ha evolucionat de manera creixent fins a l'any 1995, quan la diferència entre l'esperança de vida dels homes i de les dones arriba a un màxim de 7,4 anys. Gran part d'aquesta divergència procedeix de la desigualtat davant la mort de les dones majors de 50 anys, especialment de les de més de 70 anys, que origina una feminització del conjunt de la població, però especialment de la població de més edat. Tanmateix, en els darrers anys s'observa una tendència a la convergència de l'esperança de vida per sexe, fonamentalment per les dones en la supervivència dels homes, que s'aproxima a la de les dones (gràfic 4).

La trajectòria de la mortalitat ha tingut conseqüències en les estructures familiars. D'una banda, l'increment de l'esperança de vida i de la longevitat del conjunt de la població ha permès la coexistència per més temps de tres o quatre generacions en una mateixa família, i, de l'altra, ha implicat que les persones tinguin una major permanència en les diferents etapes del cicle vital. Tanmateix, els efectes de la sobremortalitat masculina, que es tradueixen en una alta freqüència de dones supervivents en edats avançades, quedaran reflectits en una alta proporció de llars unipersonals.

1.4 Migracions

Els fluxos migratoris d'origen internacional han estat quantitativament poc rellevants en les darreres dècades del segle passat, i és a partir de l'any 2000 que la migració es converteix en el factor més important del creixement de la població catalana. A partir d'aquesta data, el nombre d'estrangers inscrits al padró d'ha-

Gràfic 4

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

bitants creix a un ritme molt accelerat, i la seva representació relativa s'incrementa d'un 2,9% fins a un 12,8% l'any 2006.

Per al conjunt de la població estrangera, l'estructura per edats correspon a una població jove, amb una alta proporció en edats actives i una lleugera asimetria entre els sexes a favor dels homes. Però la diversificació dels fluxos segons nacionalitats dona com a resultat estocs de població més heterogènia quant a les seves característiques demogràfiques, segons quina sigui la seva procedència.

Les migracions incideixen de manera directa i decisiva en el creixement de la població, però també afecten els esdeveniments demogràfics (fecunditat, nupcialitat, mortalitat), l'estructura per edats i la composició de les llars. Les conseqüències rejuvenidores queden demostrades a la piràmide d'edats, amb efectius més nombrosos en edats joves i adultes joves, i així també als indicadors corresponents. Els diferents moviments migratoris responen generalment a una estratègia familiar: en alguns casos afecta tota la família, en altres emigra primerament algun dels seus membres i posteriorment el segueix el reagrupament familiar, i, en altres casos, és una immigració individual. Per aquestes raons la població estrangera tindrà

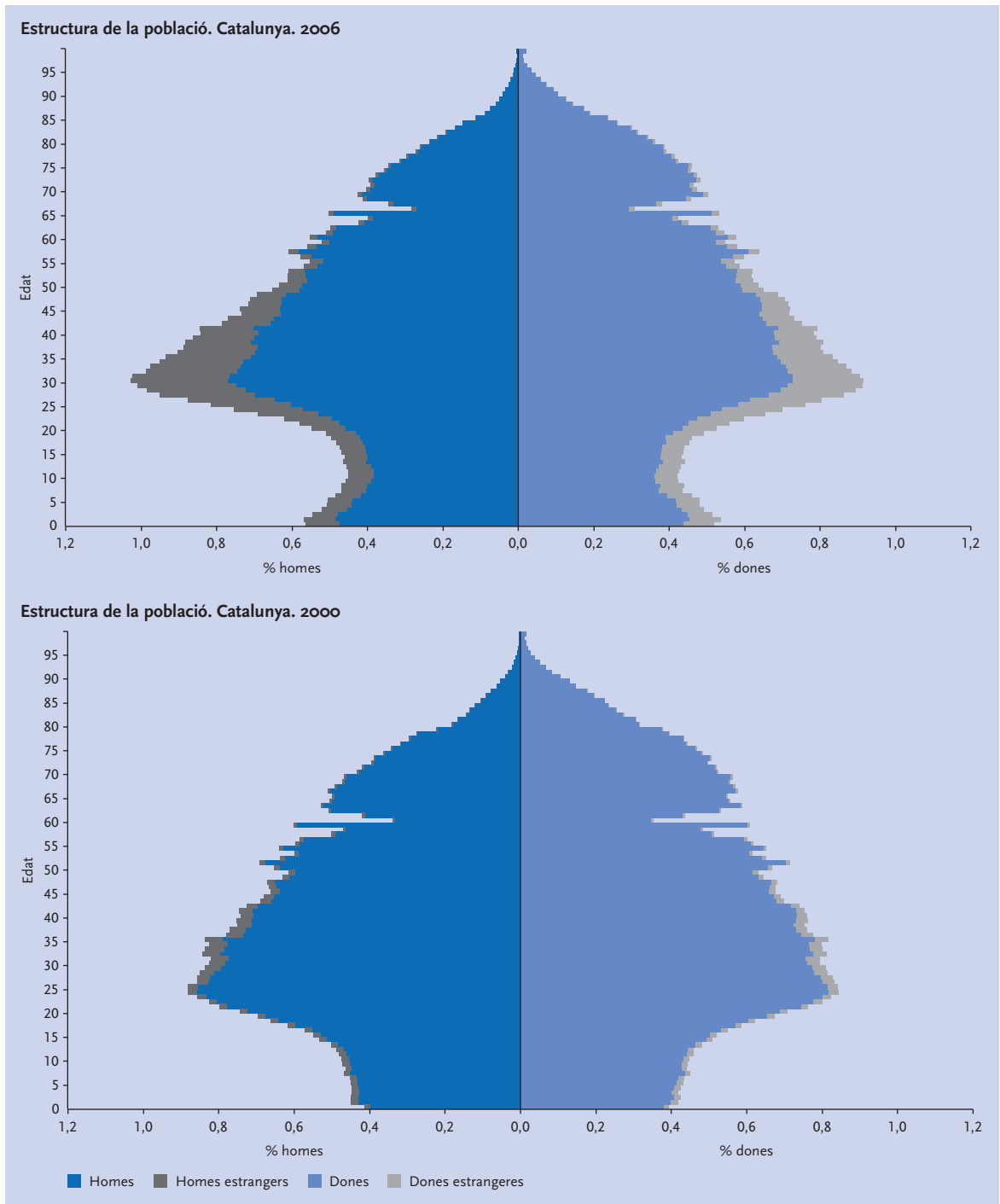
una alta repercussió en la formació de noves llars, com també en la seva composició.

1.5 Composició per edats i sexe

La piràmide que representa la població de l'any 2006 reflecteix l'envelliment de la seva estructura per edats, testimonia la recuperació dels naixements i l'impacte dels fluxos immigratoris procedents de l'estranger que van tenir els seus efectes en el comportament del creixement de la població catalana. Els baixos nivells de mortalitat, assenyalats anteriorment, amb els increments en l'esperança de vida en edats avançades, han contribuït al procés d'envelliment que s'evidencia a la cúspide de la piràmide. Pel que fa a l'anàlisi de la distribució per sexe, s'observa que la desigual supervivència entre homes i dones queda evidenciada especialment entre la població de més edat (gràfic 5).

El balanç des del punt de vista de les edats constata la superioritat de la proporció de persones de més de 65 anys (16,4%) respecte al pes dels menors de 15 anys (15,6%), situació que es posa de manifest en l'índex d'envelliment, que assenjala el canvi produït en

Gràfic 5

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Padró continu.

Quadre 1

Llars segons el tipus. Catalunya. 1981-2001								
Tipus de llars	Nombre				%			
	1981	1991	1996	2001	1981	1991	1996	2001
Unipersonals	174.713	262.719	363.115	484.624	9,88	13,59	17,31	20,93
Sense nucli	58.481	50.876	54.856	92.378	3,31	2,63	2,61	3,99
Nuclears simples	1.246.498	1.400.701	1.478.115	1.496.032	70,47	72,46	70,46	64,60
parelles sense fills sense altres persones	304.898	365.379	405.886	461.010	17,24	18,90	19,35	19,91
parelles amb fills sense altres persones	853.178	899.455	895.892	855.205	48,23	46,53	42,70	36,93
mares amb fills sense altres persones	73.949	113.139	139.447	147.180	4,18	5,85	6,65	6,36
pares amb fills sense altres persones	14.473	22.728	36.890	32.637	0,82	1,18	1,76	1,41
Nuclears extenses	229.077	168.312	151.071	190.767	12,95	8,71	7,20	8,24
Múltiples	60.189	50.436	50.798	52.055	3,40	2,61	2,42	2,25
Total	1.768.958	1.933.044	2.097.955	2.315.856	100,00	100,00	100,00	100,00

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

L'estructura per edats: actualment es registren 111 persones grans per cada cent en edats compreses entre 0 i 14 anys.

2

Estructures de les llars a Catalunya 1981-2001

2.1 Evolució

Una vegada ressenyada l'evolució dels indicadors demogràfics, cal ara avaluar els canvis experimentats en les estructures familiars. Malauradament, no es disposa d'informació detallada des de l'últim cens de població, i és per aquesta raó que l'anàlisi se centrarà en la informació disponible entre els censos de l'any 1981 i el de l'any 2001.

La classificació que es presenta té com a base, fonamentalment, la identificació i la quantificació dels nuclis familiars i la presència o absència d'altres persones. Els nuclis poden estar compostos per una parella³ sense fills, una parella amb fills, o bé formats per un sol progenitor, denominats també monoparentals. Així, es distingeixen cinc tipus de llars: les

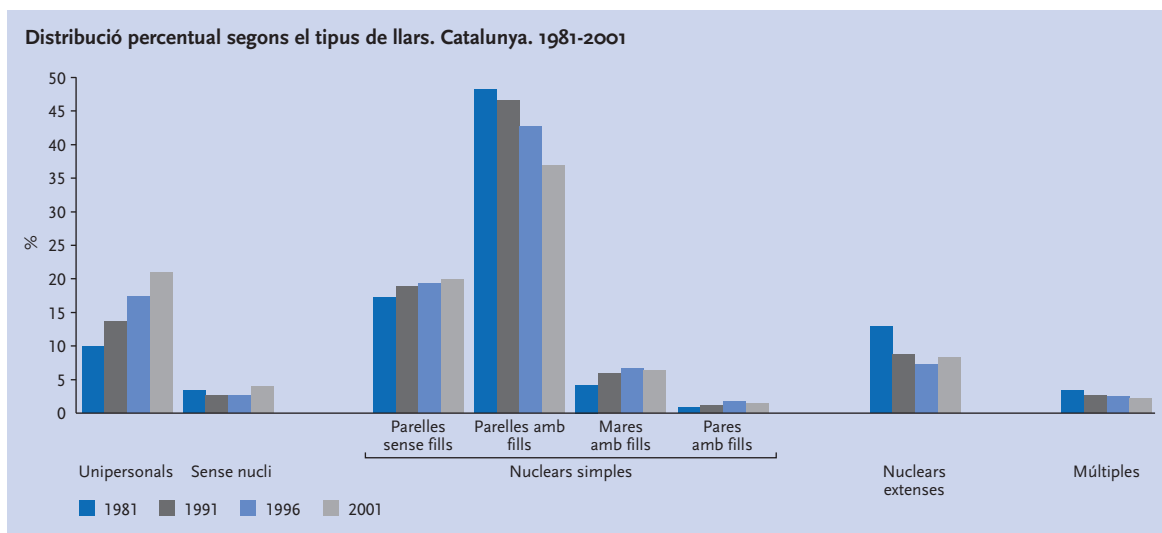
unipersonals, formades per persones que viuen soles; les de sense nucli, constituïdes per dues persones o més, emparentades o no, però que no formen un nucli familiar; les nuclears simples, formades per nuclis en absència d'altres persones; les nuclears extenses, compostes per nuclis amb la presència d'altres persones; i, finalment, les múltiples, constituïdes per dos o més nuclis familiars.

Al llarg dels vint anys que s'analitzen, les llars han experimentat un notable creixement i transformacions significatives. La seva trajectòria s'ha caracteritzat per un increment accelerat pel que fa al nombre, molt especialment en el decurs del quinquenni 1996-2001, quan la taxa de creixement mitjà anual va arribar al 2%, la qual cosa significa que, si continua a aquest ritme, en 36 anys es duplicarà el nombre de llars (quadre 1 i gràfic 6).

Aquesta velocitat observada en el conjunt de llars és molt diferent de la registrada pels diferents tipus que les componen. De manera general, es poden distingir dos períodes, un de comprès entre 1981 i 1996 i un altre entre 1996 i 2001. El primer dóna compte d'un creixement molt ràpid de les unipersonals, alhora que permet observar una pèrdua del nombre de llars d'un nucli, com a conseqüència de la disminució de les formades per parelles amb fills, mentre que les parelles sense fills i, en especial, les monoparen-

3. El terme parella inclou tant els matrimonis com les parelles de fet.

Gràfic 6

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

tals augmenten la seva importància relativa. D'altra banda, les llars sense nucli, les extenses i les múltiples manifesten una evolució descendent, però amb un canvi de tendència en el segon període, entre els anys 1996 i 2001, en què incrementen els estocs d'una manera significativa.

Les llars d'una sola persona són les que destaquen pel fort creixement –actualment una de cada cinc llars és unipersonal. Si tradicionalment la vida en solitari era excepcional, ja que no es concebia viure fora del nucli familiar i en tot cas era conseqüència del celibat o de la viduïtat, actualment és un tipus de llar que ha registrat un creixement elevat, com a resultat d'un conjunt de factors difícils d'analitzar, atès l'agregat heterogeni que el constitueix –es troben barrejats solters sols, divorciats, separats i vidus, especialment viudes d'edat avançada. El pes de les dones és molt significatiu, com a resultat de taxes de celibat definitiu més elevades que en els homes, perquè la freqüència de segones núpcies és més alta en els homes i, també, per l'efecte de la sobremortalitat masculina. A aquestes consideracions s'hi ha d'afegir que certes solituds són deliberades, i que molt sovint certes llars unipersonals constitueixen el trànsit vers la formació

de noves llars, o bé són situacions de parelles estables en què cadascú té la seva residència.⁴

La baixa representació anterior de les llars sense nucli, formades per dues o més persones, s'ha vist modificada pel canvi de tendència del seu creixement: amb una taxa de creixement mitjà anual superior al 10% en el període 1996-2001, a l'últim cens el seu pes relatiu arriba al 4%. La composició d'aquest tipus de llar és molt variada, i l'increment tan fort pot ser el resultat de l'actuació de diferents factors. Atès que els components d'aquest tipus de llar poden estar emparentats sense formar un nucli familiar o poden no estar vinculades per llaços de parentiu, dins d'aquesta categoria estaran representades distintes etapes del cicle vital de les persones. Així, per exemple, es poden trobar joves que conviuen junts, en un primer pas després de l'emancipació de la llar dels pares i abans de formar un nucli familiar, o parents que comparteixen residència temporalment o definitivament, com és el cas de persones grans o d'estrangers, entre d'altres.

4. Aquest fenomen de semiconvivència es coneix per la sigla anglesa LAT (*Living Apart Together*).

Les llars uninuclears o nuclears simples constitueixen el tipus més freqüent a la societat catalana (65%). Aquest model, dominant de família nuclear, és el resultat de l'alt predomini de parelles amb fills (37%) o sense fills (20%), mentre que les llars d'un nucli formades per un sol progenitor constitueixen un grup menys nombrós, amb una aportació relativa del 8%.

Les llars formades per parelles amb fills han experimentat un decreixement des de l'any 1991, tant en valors absoluts com relatius, tot i que continuen sent el tipus més freqüent a Catalunya. Els factors que n'afecten la proporció són nombrosos, entre els quals, el percentatge de parelles sense fills, la durada de la convivència pares-fills i la inestabilitat de la parella. Respecte a les llars recompostes, no es disposa d'informació per avaluar-ne l'evolució, però l'increment del nombre de divorcis i de matrimonis de segones núpries ens permet inferir que la seva presència també és més freqüent.

En relació amb les llars de parelles sense fills, les estadístiques mostren una evolució creixent i a un ritme cada vegada més accelerat. Les dades són difícils d'analitzar, perquè combinen tres categories amb efectius d'evolució diferent: les llars de parelles en què els fills s'han emancipat, les parelles joves que encara no han tingut fills i les parelles que no tindran fills. Els components que fan variar aquest percentatge són la prolongació de la vida després de la partida de l'últim fill, l'endarreriment en l'edat de formació de la parella i del naixement del primer fill, i l'augment de parelles sense fills.

En el cas de les llars monoparentals, es constata una progressió, més destacada en el nombre de llars encapçalades per dones. Les monoparentals formades per pares disminueixen entre els anys 1996 i 2001, tot i que es comprova que la mateixa categoria convivint amb altres persones va tenir una taxa de creixement mitjà anual del 19,4%. Una característica destacada, doncs, de les llars monoparentals és la seva elevada feminització –el 81,9% de les llars d'aquest tipus és la mare la que té la responsabilitat de la cura dels fills. Pel que fa al seu fort creixement, s'explica, d'una banda, per l'increment de les ruptures matri-

monials, però també, d'una altra banda, pels efectes de l'envelliment, ja que sovint hi trobem mares viudes amb fills grans.

Les llars extenses canvien la seva tendència decreixent, amb un augment mitjà proper al 5% anual. La modificació en la trajectòria és conseqüència fonamentalment de la major presència de parelles sense fills i de llars monoparentals. Així mateix, les llars múltiples, compostes per dos o més nuclis, augmenten lleugerament (0,47% anual), encara que la seva representació relativa manifesta una tendència decreixent. Aquest tipus de llars, que són més freqüents en àmbits rurals, podrien veure's afectades per l'arribada de la immigració d'origen estranger.

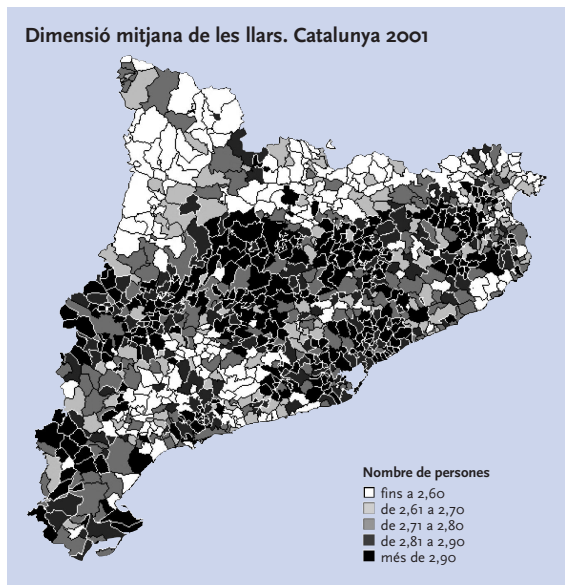
2.2

Dimensió de les llars

Com s'ha assenyalat abans, l'evolució de les llars és especialment significativa si es compara amb el creixement de la població. L'augment molt més gran en la xifra de llars que el corresponent a la població ha implicat una disminució de la dimensió mitjana de les llars, cosa que, tot i ser un indicador molt senzill, ens aproxima a l'anàlisi dels canvis produïts al conjunt de les llars i famílies. L'experiència històrica dels països europeus indica que des dels anys seixanta la tendència en la dimensió mitjana de les llars és decreixent a tots els països. Al voltant de l'any 2000 el rang de variació dins la Unió Europea se situava entre els 3 d'Irlanda i l'1,7 de Suècia –Irlanda i els països de la conca mediterrània han experimentat un descens més tardanament, i avui dia encara mantenen nivells més alts si els comparem amb els països nòrdics.

Aquesta reducció de la dimensió mitjana de la llar també s'observa a Catalunya, on l'any 1981 el nombre de persones per llar era de 3,3 i l'any 2001 era de 2,7. Des del punt de vista espacial, la tendència és a convergir en llars de dimensió reduïda, encara que és possible identificar algunes diferències territorials: certes estructures familiars estan fortament associades al grau d'urbanització de les poblacions, alhora

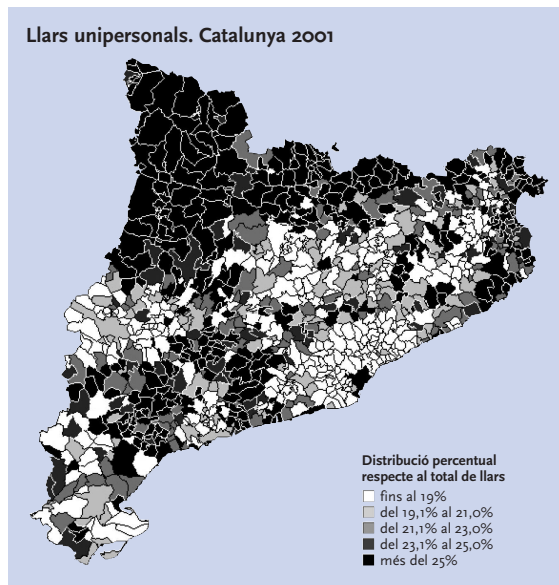
Mapa 1

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de població 2001.

que determinats canvis en el comportament familiar es manifesten amb més intensitat en uns àmbits territorials que no en uns altres. També pot constatar-se que els municipis amb una grandària mitjana de la llar més elevada es localitzen en comarques rurals i de base agrària de l'interior de Catalunya, on encara mantenen unes proporcions significatives de famílies complexes, però, també, dins d'alguns municipis de l'entorn de Barcelona, que fins al 1980 aproximadament havien tingut uns nivells alts de fecunditat. A l'altre extrem, les llars de dimensions més reduïdes que la mitjana catalana són a Barcelona i a les comarques de muntanya, en aquest darrer cas afectades per processos d'envelliment de la població i amb la presència d'alts percentatges de llars unipersonals. La dimensió mitjana té una correlació negativa amb les llars d'una persona, tal com s'observa en la confrontació dels mapes 1 i 2, d'on es desprèn una alta representació de les llars unipersonals, tant en municipis rurals com en altres de molt urbanitzats, malgrat que les causes de la seva formació siguin diferents.

Mapa 2

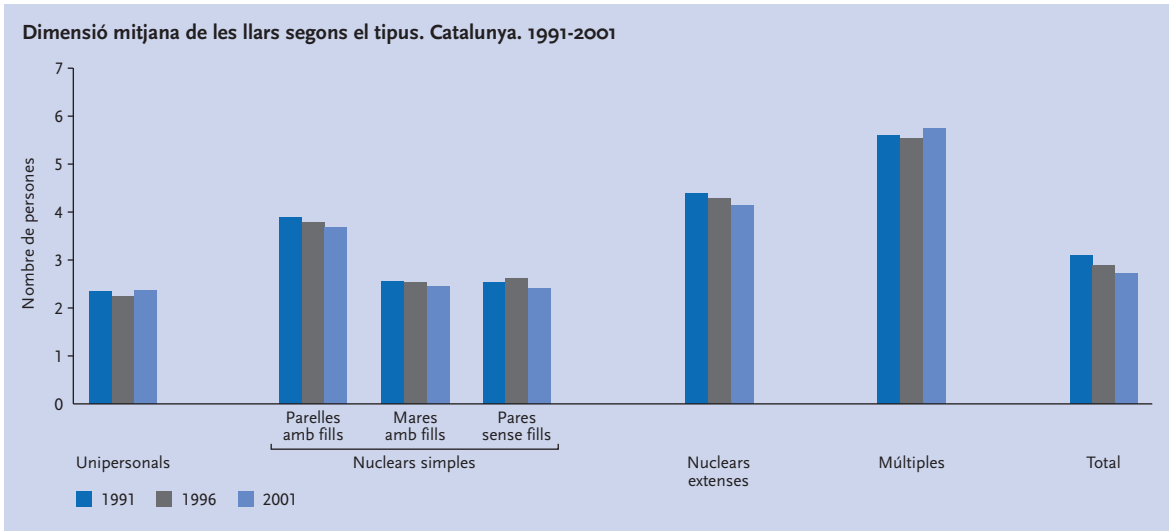

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de població 2001.

Aquest valor mitjà presenta diferències segons la composició de les llars. A excepció de les múltiples i de les sense nucli, les restants disminueixen la seva dimensió mitjana. L'any 2001, les llars múltiples són les que presenten una dimensió superior a la mitjana de Catalunya, amb 5,8 persones per llar, és a dir, més del doble del valor mitjà. Les llars extenses, compostes per un nucli amb presència d'altres persones, registren també una dimensió de 4,1 persones per llar, i pel que fa a les llars nuclears simples, les parelles amb fills presenten un valor mitjà de 3,7. Els nuclis monoparentals mostren una magnitud més baixa que la mitjana de Catalunya, amb 2,5 persones per llar en el cas de les formades per dones i de 2,4 en el cas dels homes. Finalment, les llars sense nucli són les que tenen la grandària més reduïda, amb 2,4 persones per llar (gràfic 7).

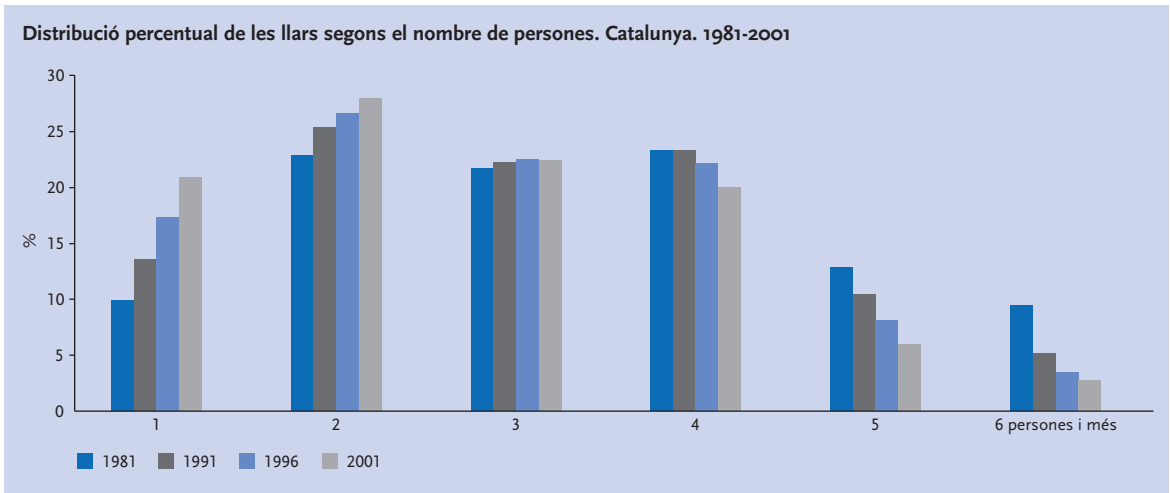
L'anàlisi de la distribució de les llars en funció del nombre de persones que les componen permet apreciar les transformacions al llarg dels últims vint anys. En el conjunt de les llars, les unipersonals són les que presenten un creixement més ele-

Gràfic 7

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1991 i 2001.

Gràfic 8

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

vat, superior al 37%, seguit de les formades per dues persones i les de tres, mentre que les llars de quatre membres experimenten per primera vegada una petita disminució, i les de cinc persones o més continuen la tendència descendent iniciada el 1981. Percentualment, les llars de dues persones són les

que tenen la major representació relativa, seguides de les de tres persones i de les unipersonals. Al cens de l'any 2001, les llars unipersonals superen per primera vegada les de quatre persones, passant a constituir el grup de llars que supera el 20% (gràfic 8).

2.3 Efectes demogràfics i estructurals

Una vegada analitzada l'evolució de la dimensió de les llars, cal ara indagar en els components del canvi. Si la variació en la dimensió mitjana és el resultat dels diferents ritmes de creixements de la població i de les llars, i si el nombre de llars creix molt més ràpidament que la població i, per tant, el nombre de persones per llar disminueix, aleshores la dimensió mitjana depèn del creixement demogràfic, però també dels canvis produïts en les estructures de les llars, mesurats tant per la seva grandària com pels diferents tipus.

Kuijsten i Oskamp (1991)⁵ han quantificat les contribucions relatives del creixement de la població i dels canvis en les estructures al creixement de les llars i, per tant, al descens de la seva dimensió mitjana. Aquestes contribucions s'han anomenat efecte demogràfic (ED) i efecte estructura (EE), respectivament, i permeten conèixer quina proporció del creixement de les llars és deguda al creixement de la població i quina als canvis en les estructures de les llars.

L'efecte demogràfic es calcula amb el supòsit que si el nombre de llars creix amb la mateixa taxa de creixement que la població (r^o), la dimensió mitjana no estaria afectada pel creixement o el descens de la població.⁶ Amb aquest supòsit, l'ED dona la proporció del total del creixement de les llars degut al creixement de la població, proporció que és inferior al 100% si el nombre de llars creix o decreix més que el que creix o decreix el total de la població.

5. A. Kuijsten (1995).

6. La fórmula és la següent:

$$ED = \left(\frac{G'_{i,t,t+1}}{G_{i,t,t+1}} \right) * 100$$

on

$G_{i,t,t+1} = G_{i,t+1} - H_t$ és el creixement real del nombre de llars

$G'_{i,t,t+1} = H_t * r^o_{i,t,t+1}$ és el creixement hipotètic del nombre de llars

H_t és el nombre de llars en el temps t

$r^o_{i,t,t+1}$ és la taxa de creixement de la població entre t i $t+1$

El determinant complementari a l'efecte demogràfic, és a dir, l'efecte estructura, ha estat calculat per Kuijsten i Oskamp tenint en compte els canvis en la composició de les llars segons la grandària.⁷ El supòsit és el mateix que s'utilitza per al càlcul de l'ED, que es basa en la diferència entre el nombre real de llars segons la seva dimensió i el nombre hipotètic que hi hauria si les llars segons grandària creixessin d'acord amb la mateixa taxa de creixement que la població. La suma de l'ED i de l'EE per als diferents tipus de grandària sempre és igual a 100 i explica en termes estadístics el creixement del nombre de llars en un determinat període t fins a $t+1$.

El raonament anterior s'ha aplicat a les dades de Catalunya per al període 1981-2001, i s'han realitzat dos exercicis de simulacions per tal de conèixer els efectes demogràfics i estructurals que han afectat el creixement de les llars. En el primer, s'han calculat els efectes estructurals a les llars segons la grandària, i, en el segon, la composició de les llars segons el tipus, per tal de complementar l'explicació.

Des del punt de vista demogràfic, les últimes dues dècades han estat d'un intens procés de canvi. Els components demogràfics van canviar la seva tendència, passant d'un creixement pràcticament nul a un increment significatiu de prop del 0,8%, fet que queda reflectit en la contribució dels efectes demogràfics a l'increment de les llars, que es multipliquen per 3,5, fins a arribar al 37,6% l'últim quinquenni. Per tant, els efectes estructurals han vist minvada la seva aportació des d'un 89% a un 62,4%.

En analitzar els efectes estructurals que han incidit en el creixement de les llars segons la seva grandària, s'observa que les de menys de 4 membres hi han tingut una contribució positiva, molt especialment

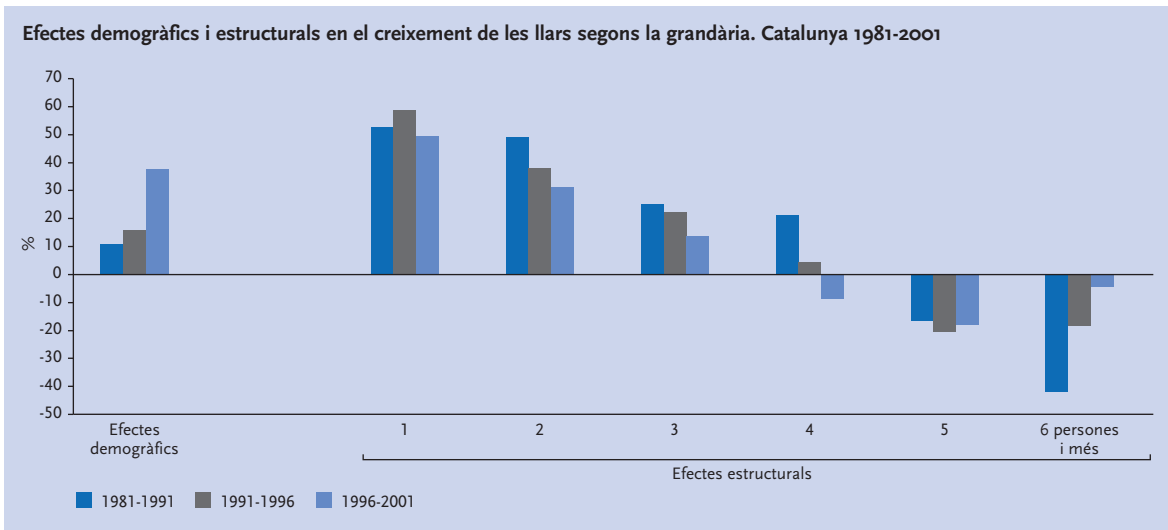
7. Per als canvis en la composició de les llars segons la grandària (SE_i), la fórmula és la següent:

$$SE_i = \left(\frac{G'_{i,t,t+1}}{G_{i,t,t+1}} \right) * 100 \text{ per } i = 1,2,3,4,5,6 \text{ i més}$$

on

$G'_{i,t,t+1} = H_{i,t,t+1} - [H_{i,t} * (1+r^o_{i,t,t+1})]$ és la diferència entre el nombre hipotètic i el nombre real de llars segons grandària i , en el moment $t + 1$.

Gràfic 9

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

per l'aportació de les llars d'una persona i de les de dues, mentre que les de major nombre de persones hi han contribuït de forma negativa (gràfic 9).

Des de l'òptica de la composició de les llars, l'aportació principal correspon, com s'ha vist anteriorment, a les unipersonals, amb un pes relatiu al voltant del 50%. S'ha d'assenyalar que l'efecte de les onades migratòries podrien tenir conseqüències en l'aportació del tipus de llar al creixement de les llars dels últims cinc anys. Si fins a l'any 1996, els canvis estructurals es concentraven en les unipersonals i les nuclears simples, fonamentalment per l'augment dels matrimonis sense fills i les monoparentals, entre el 1996 i el 2001 les llars uninuclears presenten, per primera vegada, un efecte estructural negatiu, mentre que les llars sense nucli i les extenses experimenten un canvi molt important, amb una aportació positiva al creixement de les llars (gràfic 10).

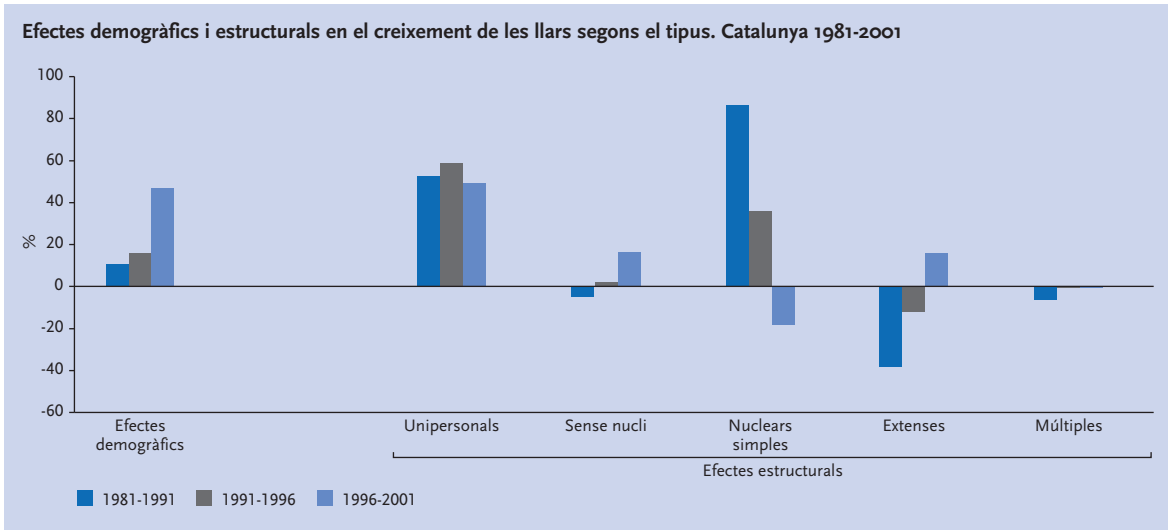
Els resultats de les simulacions podrien semblar contradictoris pel fet que, des de l'òptica de la grandària, les llars de major dimensió perden pes, i, des de l'òptica del tipus de llar, la contribució de les extenses és molt significativa, quan aquestes es caracteritzen pel fet de tenir una dimensió mitjana més

elevada. Però s'ha pogut comprovar que aquestes llars han vist minvada la seva dimensió, com a resultat de l'augment d'un seixanta per cent de les llars de tres persones.

De les consideracions anteriors sembla possible concloure que la contribució estructural a l'increment de les llars prové d'aquelles de menor dimensió, molt especialment de les d'una persona. Pel que fa al tipus de llar, les formes que destaquen els últims cinc anys són, a més de les unipersonals, les extenses i les de sense nucli. Sembla, doncs, que dos factors demogràfics, l'envelliment i les migracions, tenen fortes repercussions des del punt de vista estructural. Mentre que l'envelliment tindria una major incidència en la formació de llars de dimensió reduïda, d'una o dues persones, com són les unipersonals i les de sense nucli –encara que també té forta presència a les llars extenses–, la immigració podria tenir majors efectes en la formació d'estructures més nombroses, com són les llars complexes.

Per tal de complementar i verificar aquesta afirmació s'incorporen les dades dels tipus de llars que constitueixen les persones grans i d'estrangers. Efectivament, les llars formades com a mínim per una per-

Gràfic 10

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

Quadre 2

	Llars segons el tipus. Catalunya. 2001								
	Unipersonals	Sense nucli	Nuclears simples				Nuclears extenses	Múltiples	Total
			parelles sense fills	parelles amb fills	parets amb fills	mares amb fills			
Llars amb estrangers	16,45	15,45	13,55	20,22	2,42	1,01	24,18	6,73	100,00
Llars amb persones grans	28,70	5,66	28,57	11,13	1,25	5,54	15,24	3,91	100,00
Catalunya	20,93	3,99	19,91	36,93	6,36	1,41	8,24	2,25	100,00

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de població 2001.

sona major de 65 anys, numèricament tenen un pes rellevant, ja que constitueixen un terç del total de llars de Catalunya, amb predomini de les de dimensió reduïda fonamentalment, com són les unipersonals (28,7%) i les de matrimonis sense fills (28,6%). Tanmateix, la falta d'autonomia al final del cicle vital pot fer que aquestes persones tornin a conviure amb els seus fills i formin part d'una llar complexa, tal com s'evidencia en la informació censal (quadre 2).

En el cas de la població estrangera, moltes de les estructures reflectides a les estadístiques són formacions en transició fins que tingui lloc l'assentament definitiu al lloc de destinació o, en altres casos, que es

completi el reagrupament familiar. Les condicions d'instabilitat o precarietat laboral podrien influir en la tendència de la població a agrupar-se per constituir llars sense nucli o complexes, com també podrien representar pautes demogràfiques i de convivència familiar diferent de la població nativa. El pes de les llars formades per una persona estrangera com a mínim és quantitativament de menor importància que les de persones grans, ja que representen solament un 5,4% del conjunt, però destaquen pel fet de ser llars més nombroses, amb una alta presència de complexes, molt per sobre del conjunt de Catalunya: el 31% de les llars d'estrangers són d'aquesta categoria i representen el 16% de totes les llars complexes del

Quadre 3

Nombre de persones segons el tipus de llars. Catalunya. 1981-2001								
Tipus de llars	Nombre				%			
	1981	1991	1996	2001	1981	1991	1996	2001
Unipersonals	174.713	262.719	363.115	484.624	2,95	4,39	5,99	7,69
Sense nucli	129.357	119.687	122.323	218.590	2,18	2,00	2,02	3,47
Nuclears simples	4.238.072	4.576.832	4.649.288	4.511.008	71,55	76,50	76,68	71,55
parelles sense fills sense altres persones	600.575	730.758	811.772	922.020	10,14	12,21	13,39	14,63
parelles amb fills sense altres persones	3.408.040	3.499.374	3.388.461	3.149.232	57,54	58,49	55,88	49,95
mares amb fills sense altres persones	190.962	288.940	352.946	360.895	3,22	4,83	5,82	5,72
pares amb fills sense altres persones	38.495	57.760	96.109	78.861	0,65	0,97	1,59	1,25
Nuclears extenses	1.034.886	740.990	647.027	790.655	17,47	12,39	10,67	12,54
Múltiples	345.825	282.446	281.648	299.489	5,84	4,72	4,65	4,75
Total	5.922.853	5.982.674	6.063.401	6.304.366	100,00	100,00	100,00	100,00

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

país. D'altra banda, les llars sense nucli, formades per dues persones o més, tenen una elevada presència en el col·lectiu d'estrangers.

3

La composició per edats de les llars

Al primer apartat d'aquest article s'ha assenyalat com els fenòmens demogràfics tenen un paper rellevant en la formació de les diferents estructures de llars, però també dins d'aquestes composicions, la dinàmica demogràfica adquireix modalitats diferents. Així, la mortalitat dels homes és diferencial, segons que visquin en una llar unipersonal o en parella, la fecunditat de les dones soles presenta nivells més baixos que si viuen en parella, la migració presenta característiques particulars segons si són individus o famílies, etcètera. Aquest caràcter retroalimentador entre les llars i els seus components justifica un examen detallat dels estocs de població que la componen, tot i que l'anàlisi podria estar afectada per les limitacions pròpies d'una òptica transversal, que no recull els processos de canvi familiar.

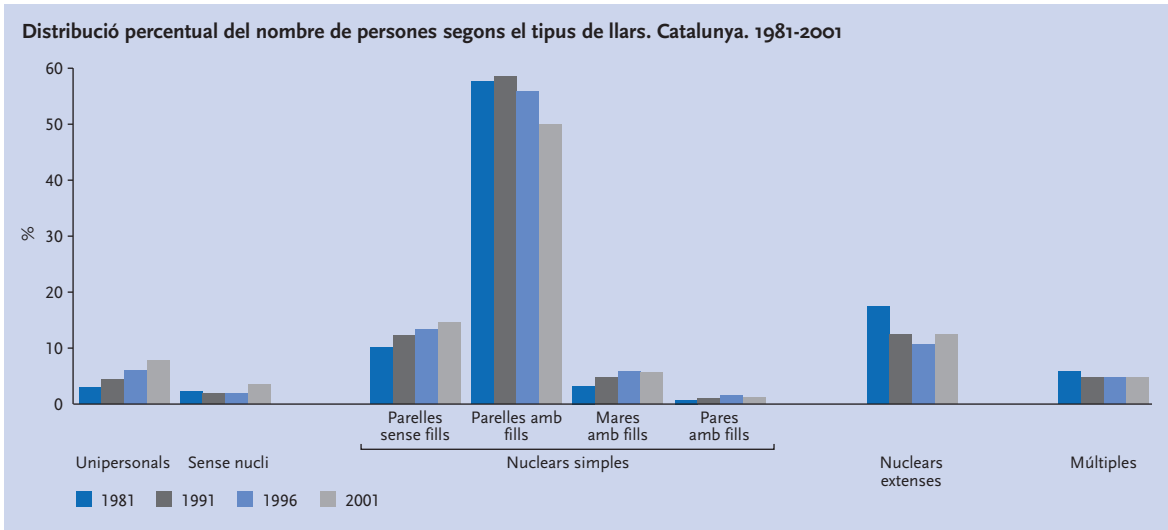
Un primer aspecte que s'ha de considerar és la distribució desigual de la població en els tipus d'estructures familiars. Majoritàriament, les persones

viuen en llars nuclears simples (72%), un 17% en llars complexes i un 11% en llars sense nucli o d'una persona. Dins de les llars amb un nucli, les formades per parelles o matrimonis amb fills concentren el 50% de la població, amb una tendència decreixent durant els últims vint anys. D'acord amb els canvis registrats, el nombre de persones que viuen en llars extenses i múltiples, així com de sense nucli, trenquen l'evolució decreixent, amb un increment de la població especialment notable en el cas d'aquestes últimes (quadre 3 i gràfic 11).

Atès que dins dels tipus de llar poden estar representats diferents moments en la trajectòria familiar dels individus, les composicions per edats resultants són molt heterogènies i adquireixen formes singulars, allunyades de la piràmide normal.

Les persones que viuen soles tenen un paper fonamental en el creixement de les llars. L'envelliment de la població ha estat el primer responsable de l'extensió del fenomen, com ho evidencia la piràmide per edats, amb una distribució d'efectius molt irregulars. L'alta feminització (60% de dones) i l'elevada proporció de persones grans és l'efecte de l'evolució de la mortalitat. Però la reducció de l'edat mitjana, en nou anys aproximadament, entre els anys 1991 i 2001, dona compte de la incorporació de persones de menys edat en aquest tipus de llar. La soli-

Gràfic 11

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Estadística de població 1996 i censos de població 1981, 1991 i 2001.

Quadre 4

Indicadors d'estructura. Catalunya 2001									
	Unipersonals	Sense nucli	Nucleus simples				Total	Nucleus extenses	Múltiples
			Parella sense fills	Parella amb fills	Mares soles	Pares sols			
De 0 a 14 anys	0,00	3,39	0,00	20,66	15,32	15,48	15,92	11,71	17,85
De 15 a 64 anys	54,67	69,18	57,15	77,28	75,99	76,03	71,14	67,71	69,43
De 65 anys i més	45,33	27,43	42,85	2,06	8,70	8,49	12,94	20,58	12,72
Edat mitjana	52,6	47,2	55,7	33,0	37,0	36,9	38,1	43,0	38,8

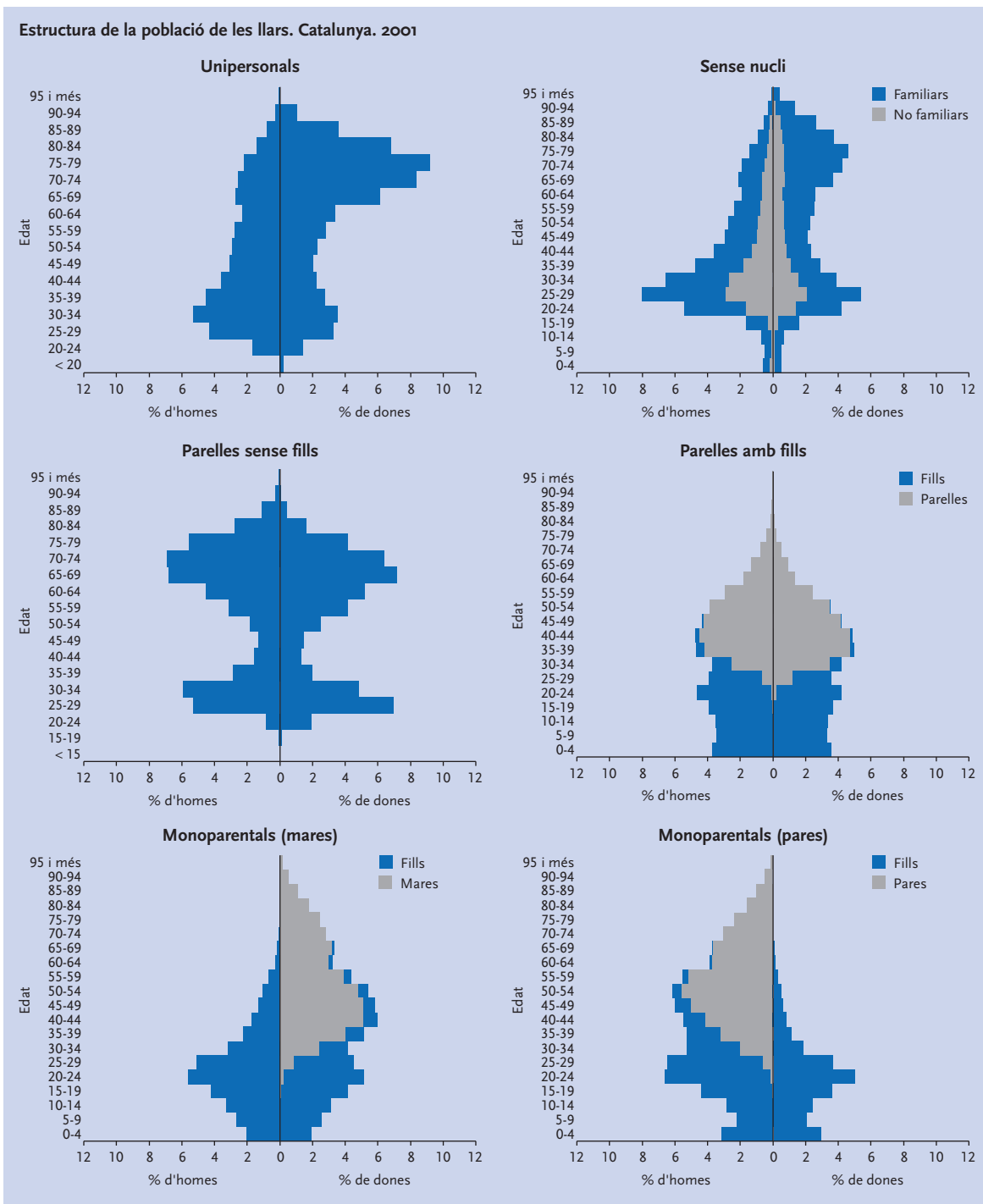
Font: elaboració pròpia a partir del Cens de població del 2001.

tud en edats joves generalment és un estadi transitori i marca el moment de l'emancipació familiar, que sovint coincideix amb el començament dels estudis superiors o l'entrada dels joves a la vida activa. Les persones que viuen soles en edats intermèdies representen una altra situació: l'alta proporció d'efectius masculins és el resultat d'un nombre més elevat d'homes que romanen solters, i les ruptures matrimonials també tenen una gran incidència en la formació de les llars unipersonals (gràfic 12 i quadre 4).

A les llars sense nucli, les concentracions de població més importants s'observen entre els 20 i els 34

anys, però la irregularitat d'efectius i la feminització en edats avançades són també característiques de la població que viu en aquestes llars. La composició heterogènia dins d'aquest tipus de llar, on es poden distingir persones emparentades i altres en què no existeix cap vincle familiar entre els seus membres, encobreix situacions molt disperses. El grup de joves correspon a una situació de transició cap a altres formes de convivència, i el de persones grans, per les seves circumstàncies vitals, s'hauria de considerar com de membres de llars més estables, estructurades majoritàriament al voltant de determinats vincles de parentiu.

Gràfic 12

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Cens de població 2001.

Les parelles sense fills presenten l'estructura més envellida del conjunt de llars, amb una edat mitjana de 56 anys, per la falta d'infants i pel major pes dels matrimonis de més edat. La piràmide presenta dos valors modals: un al voltant dels 25-34 anys, en concordança amb l'inici de la vida en parella, i l'altre entre 65 i 69 anys, amb una presència més nombrosa que correspon al moment de contracció del nucli familiar, o de nínxol buit, quan els fills se n'han anat de casa els pares. La variació d'aquest grup estarà en funció de diferents factors, entre els quals destaca el calendari de la formació de la parella i de la fecunditat, l'edat en què els fills comencen a viure de manera independent i l'augment de la longevitat.

Les persones que componen les llars de parelles amb fills representen la meitat de la població de Catalunya, i la composició per edats d'aquestes llars és la més jove, amb una mitjana de 33 anys, com a conseqüència de la presència dels fills. L'estructura recull, a la base, els fills, i a la part central i a la cúspide, els progenitors. El menor nombre de persones integrades en aquestes llars, per efecte del descens de la fecunditat, fa que la dimensió mitjana sigui cada vegada més reduïda, i si el descens no ha estat més accentuat és per la perllongada permanència dels fills a la llar. Una transformació important que s'ha produït en el cicle de vida familiar i que queda reflectida en la piràmide és l'allargament del període de convivència dels fills amb els pares, és a dir, s'ha incrementat l'edat de la seva emancipació. D'una banda, el perllongament de la formació professional dels fills i, de l'altra, la falta de treball o les baixes remuneracions laborals fan que la sortida de la llar paterna coincideixi moltes vegades amb el moment d'inici d'una primera unió o amb l'obtenció de la primera ocupació estable.

Les piràmides que representen les llars monoparentals són asimètriques, com a conseqüència de la falta d'un dels progenitors, i una mica més envellides que les dels matrimonis amb fills, per raons de la seva formació. Aquest tipus de llars és el resultat del trencament de la parella amb fills per separació, divorci o defunció d'un dels dos cònjuges o, de vega-

des, de la maternitat al marge d'una relació de parella. Aleshores, com s'ha expressat al començament de l'article, l'increment de les ruptures matrimonials, de la fecunditat extramatrimonial i del diferencial de mortalitat per sexe són fets que han incidit en el creixement dels nuclis monoparentals, molt especialment en els encapçalats per dones, ja que generalment, en el cas de dissolucions matrimonials, són elles les que mantenen la custòdia dels fills, com també en el cas de fills nascuts fora del matrimoni. Tanmateix, la sobremortalitat masculina fa que el pes del nombre de llars monoparentals formades per mares vídues d'edats avançades sigui encara significatiu. En aquests casos, els rols paternofiliais s'inverteixen, i no són els progenitors sinó els fills els que es responsabilitzen de l'atenció cap als pares. La transició a altres tipus de llar estarà determinada per l'emancipació dels fills, la formació d'una nova parella, la finalització per defunció, o, també, per represa de la convivència conjugal en el cas que la monoparentalitat hagi tingut lloc per una interrupció temporal de la relació. Aquest és el cas de les famílies de nacionalitat estrangera, afectades per una immigració esglaonada, que formen nuclis monoparentals fins al moment del reagrupament familiar.

A les llars extenses, les persones que formen part del nucli familiar conviuen amb altres persones que són majoritàriament de la mateixa família, on predominen els pares o sogres de la persona principal, i en menor proporció els germans. Per aquestes característiques, l'estructura és irregular, podent-hi trobar en algun cas fins a tres generacions. Fins a l'any 1996, aquesta podria considerar-se una forma familiar en retrocés, però l'any 2001 els efectius d'aquest grup s'han vist fortament incrementats per l'efecte de l'arribada de població estrangera, com també per l'augment de la mortalitat diferencial, que a la piràmide es reflecteix amb una elevada representació de dones grans.

La població que viu en llars múltiples, és a dir, formades per dos nuclis o més, arriba escassament al 4,8% del total d'efectius, encara que en l'últim

quinquenni s'ha incrementat lleugerament. Aquestes formes de convivència més tradicionals es troben bàsicament a les comarques rurals de l'interior de Catalunya, i són escassament representades en àrees molt urbanitzades. Tanmateix, en el col·lectiu d'immigrants estrangers adquireix una representació percentual tres vegades superior a la mitjana catalana, raó per la qual podria incrementar-se els propers anys. Els trets més característics de la seva composició són, en primer lloc, la base més ampla, que reflecteix la recuperació de la fecunditat, i en segon lloc, el pes poc significatiu dels individus que no formen part dels nuclis familiars.

4

Conclusions

En aquest article s'ha plantejat l'anàlisi de l'evolució de les llars catalanes a partir dels anys vuitanta del segle xx, en el marc d'unes tendències demogràfiques pròpies de la segona transició demogràfica. És un escenari, en conseqüència, caracteritzat per una fecunditat en què es combina una fase de retrocés de la seva intensitat amb un mínim d'1,14 fills per dona l'any 1995, amb una recuperació posterior i un progressiu retardament del seu calendari, que es reflecteix en l'edat mitjana actual al naixement del primer fill de 29,6 anys. A més, també cal fer esment de l'augment significatiu dels naixements extramatrimonials i la minva sostinguda en la mateixa intensitat de la primonupcialitat, acompanyada del retard en l'edat de contraure matrimoni. En aquest mateix punt, cal anotar l'increment dels divorcis, de les proporcions de segones núpcies i posteriors, i, en definitiva, d'un procés de desinstitucionalització familiar, tal com ho demostra l'augment de les parelles cohabitants, que l'any 2001 era del 8%.

El joc d'aquestes forces en el cas de les llars i per al període 1981-2001, l'únic per al qual hi ha informació censal disponible, han conduït a una reducció de les seves dimensions, de manera que el nombre mitjà de persones ha passat de 3,3 l'any 1981 a 2,7 l'any

2001. La possibilitat de descompondre la contribució dels factors demogràfics i dels estructurals en aquesta evolució de les llars ha permès constatar que els primers són responsables d'un 38% del seu creixement, i que el canvi de signe dels fluxos migratoris i la recuperació de la fecunditat a partir de 1995 han guanyat un pes significatiu en el total del creixement demogràfic i, per tant, en la determinació de la grandària final de les llars. D'altra banda, l'aportació dels efectes estructurals són el resultat de l'augment de les llars de menys de quatre membres, especialment de les d'una persona, i de les llars sense nucli i les extenses.

Els estocs de població que componen les llars, analitzades a través de les piràmides de població, representen fragments de les diferents trajectòries familiars, caracteritzades per estructures heterogènies, d'acord amb les diferents etapes del cicle de vida que representen. Les llars nuclears simples agrupen el 72% de la població, raó per la qual la seva estructura per edats i sexe s'assembla més a la del conjunt de la població catalana. Les llars sense nucli i les unipersonals deixen la seva empremta a la cúspide de la piràmide per l'efecte de l'envelliment, però també contribueixen en el nombre d'efectius masculins en edats d'adults joves. Finalment, en el cas de les llars complexes, aquestes es componen per poblacions una mica més envellides que les nuclears simples, i no registren alteracions significatives en la piràmide, a excepció de la base, on s'ha fet visible la recuperació més recent de la natalitat.

Malgrat que no es disposa de dades per als darrers anys –corresponents al quinquenni 2001-2005–, les relacions observades per a períodes anteriors entre aquelles tendències demogràfiques de fons i el comportament de les llars fa preveure, per exemple, que el creixement tan accentuat de la població estrangera amb posterioritat a la darrera data censal haurà contribuït a l'augment del nombre de llars i a la transformació de les seves estructures. En aquest mateix sentit, els esdeveniments demogràfics restants mantindrien la seva influència en les pautes de

formació i canvi de les famílies. Sembla, aleshores, que la modalitat de fecunditat, la major longevitat de les persones i les dinàmiques matrimonials ara existents continuaran conservant el seu pes en les variacions de la composició i grandària de les llars catalanes del començament del segle XXI.

Properament l'Idescat tindrà a punt una nova font estadística, l'Enquesta demogràfica de Catalunya 2007, que s'ha dissenyat tant per oferir la màxima continuïtat de les sèries històriques derivades dels censos –i que permetrà obtenir el perfil sociodemogràfic actualitzat dels diferents col·lectius de població–, com per disposar de noves formes familiars. També permetrà disposar d'informació amb desagregació territorial, i, per tant, l'enquesta dissenyada ofereix dades sobre l'evolució recent de les característiques demogràfiques bàsiques de Catalunya, dels 7 àmbits territorials, les 41 comarques i els municipis de 100.000 habitants i més.

El qüestionari de l'Estadística demogràfica 2007 té tres parts clarament diferenciades: a la primera s'obté informació sobre les característiques familiars i socioeconòmiques de totes les persones que resideixen a l'habitatge en el moment en què es fa l'enquesta; a la segona es recull informació sobre tots els fills que han tingut les dones que resideixen a la llar i la seva emancipació, com també de la història matrimonial de les persones de 15 anys i més; a la tercera es fan una sèrie de preguntes per conèixer la situació i les característiques de l'habitatge i de la llar. Les primeres dades sortiran durant l'últim trimestre del 2008.

5

Referències bibliogràfiques

ALBERDI, I. (1994). *Informe sobre la situación de la familia en España*. Ministerio de Asuntos Sociales.

BILLARI, F.; CASTIGLIONI, M.; CASTRO MARTÍN, T.; MICHELIN, F.; ONGARO, F. (2002). "Household and Union Formation in a Mediterranean Fashion: Italy

and Spain". *Dynamics of fertility and partnership in Europe*. United Nations, pàg. 17-41.

CAPELLADES, J.; FARRÉ, M. (2002). "Evolució de la nupcialitat i fecunditat". A Flaquer, L. (coord.). *Informe sobre la situació de la família a Catalunya*. Departament de Benestar Social, pàg. 25-59.

COLEMAN, D. (2002). "Populations of the Industrial World – A Convergent Demographic Community?". *International Journal of Population Geography*, vol. 8, pàg. 319-344.

GUISANDE, C.; OLIVARES, D. (1998). "Canvis demogràfics i transformació de les estructures". A Giner, S. *La societat catalana*. Institut d'Estadística de Catalunya, pàg. 147-168.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1997). *Llars i famílies a Catalunya 1991*. Generalitat de Catalunya.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2000). *Llars i famílies a Catalunya 1996*. Generalitat de Catalunya.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2006). *Llars i famílies a Catalunya 2001*. Generalitat de Catalunya.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2007). *Projeccions de població de Catalunya 2015-2030 (base 2002)*. Generalitat de Catalunya.

KUIJSTEN, A. (1995). "Recent Trends in Household and Family Structures in Europe: An Overview". A Van Imhoff, E.; Kuijsten, A.; Hooimeijer, P.; Van Wissen, L. (ed.). *Household Demography and Household Modeling*, pàg. 53-84.

MACURA, M.; MACDONALD, A.; HAUG, W. (ed.) (2005). "The New Demographic Regime". *Population Challenges and Policy Responses*. United Nations.

MIRET, P.; CABRÉ, A. (2005). "Pautas recientes en la formación familiar en España: constitución de la pa-

reja y fecundidad". *Papeles de Economía Española*, 104, pàg. 17-36.

MONNIER, A. (2006). *Démographie contemporaine de l'Europe. Évolutions, tendances, défis*. Armand Colin.

OLSHANKY, S.J.; AULT, A.B. (1986). "The Fourth Stage of Epidemiological Transition: The Age of Delayed Degenerative Diseases". *The Milbank Quarterly*, vol. 64, núm. 3, pàg. 355-391.

REQUENA, M. (2004). "Tamaño y composición de los hogares y familias en España". *Informe sobre la situa-*

ción demogràfica en España. Fundación Fernando Abril Martorell, pàg. 135-159.

VAN DE KAA, D. (1987). "Europe's Second Demographic Transition". *Population Bulletin*, vol. 42, núm. 1, pàg. 1-57.

VAN DE KAA, D. (2004). "Is the Second Demographic Transition a useful research concept? Questions and answers". *Vienna Yearbook of Population Research*. Pàg. 4-11.

La situació econòmica de les llars des de la perspectiva de la renda i de la despesa en consum

Cecília Ruiz

Josep Anton Sánchez

Marta Masats

Idescat

Introducció

L'interès en el coneixement de la distribució de la renda de les llars i la seva situació econòmica no és nou. En els darrers anys, les institucions europees han situat totes aquestes temàtiques en una innovadora centralitat. La cimera del Consell d'Europa de Lisboa¹ manifesta, en les seves conclusions, que l'economia europea ha d'esdevenir una "economia del coneixement més competitiva i dinàmica, que compatibilitzi el creixement econòmic sostenible amb una ocupació de qualitat i una major cohesió social". Aquesta declaració situa les persones, i consegüentment les llars, al centre de les polítiques de la Unió Europea dirigides a convertir l'estat del benestar en un element essencial en la nova economia, per tal de garantir millores en la desocupació, en l'exclusió social i en la pobresa.

El moment socioeconòmic actual de Catalunya té algunes coincidències amb moments històrics del

passat, però també diferències destacables, a nivell demogràfic, social i econòmic. El conjunt de les llars catalanes han modificat substancialment les seves pautes demogràfiques, com s'ha vist en l'article anterior, i el sistema econòmic ha sofert en els darrers lustres profunds canvis en la seva estructura, que actuen conjuntament i interactuen amb les transformacions més recents de l'estructura social, canvis que incideixen en el benestar econòmic i social de les llars i de la població, tant en la seva magnitud o nivell, com, molt especialment, en la seva distribució. Tres són les principals dimensions que abastarien l'anàlisi exhaustiva de la situació econòmica de les llars catalanes: en primer lloc, els ingressos bruts o nets, o la renda corrent de què disposen les llars amb certa regularitat (mensual o anual); en segon lloc la riquesa, la capacitat i la magnitud de l'estalvi, els actius financers, en definitiva, el patrimoni del qual disposen les llars i les persones, i en tercer lloc, la despesa que fan efectiva les llars, o en inversió o bé en consum.

En els darrers anys hi ha hagut novetats significatives en la disponibilitat de resultats provinents de

1. Conclusions del Consell d'Europa de Lisboa, del 23 i 24 de març, del 2000.

fonts estadístiques oficials pel que fa a l'àmbit de Catalunya. Des del 1998 i fins al 2005, l'Idescat ha realitzat una ampliació de resultats de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars (base 1997) que elabora l'INE, la qual ha permès obtenir informació estadística sobre la magnitud, l'estructura i la distribució de la despesa en consum de les llars. Aquests resultats, a més de ser indicadors significatius de la qualitat de vida de les llars, són també indicatius del comportament del consum privat, és a dir, d'una de les principals funcions de les llars en el conjunt de l'economia, ja que és a través de l'adquisició de béns i serveis que les llars es doten d'un determinat nivell de vida adequat a les seves prioritats i possibilitats econòmiques.

D'una altra banda, des del 2004 l'Idescat també realitza una ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida que elabora l'INE. Aquesta nova operació estadística ha estat dissenyada amb la col·laboració dels estats membres de la Unió Europea, a través de les oficines centrals d'estadística, està normativitzada per un conjunt de reglaments europeus, que rep el nom d'*European Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC), i substitueix l'anterior Panel de Llars de la Unió Europea (ECHP). El seu objectiu principal és produir informació sobre la distribució personal de la renda, a través dels ingressos nets anuals de les llars, i sobre la incidència i la composició de la pobresa mitjançant l'establiment d'un llinar de risc a la pobresa propi per a Catalunya.

L'anàlisi de la distribució dels recursos econòmics entre la població pot fer-se des de la perspectiva de la renda com a flux, i per tant, renda corrent, o bé com a estoc, el patrimoni. La riquesa entesa com la titularitat d'actius patrimonials o financers posiciona les llars socioeconòmicament, a més de retroalimentar el nivell de renda disponible. La disponibilitat d'informació econòmica des d'ambdues perspectives, renda i riquesa, faria plausible l'anàlisi completa de la distribució de la renda i la riquesa a les llars, però no es disposa de cap font estadística sobre el patrimoni de les

llars² per a l'àmbit territorial català, mancança especialment significativa en el context econòmic actual –la tendència alcista iniciada en els darrers anys de la dècada dels vuitanta, com també al llarg dels noranta, ha fet que molts actius patrimonials i financers incrementin considerablement el seu valor, fins a l'estancament actual. Això es tradueix en una creixent dissociació entre l'evolució de la distribució de la renda i el poder explicatiu dels ingressos corrents sobre els diferencials i les desigualtats del nivell de vida entre la població.

Aquest context de cycle econòmic i de canvi social, com també les novetats en les fonts estadístiques oficials, fan que l'anàlisi de la situació econòmica de les llars catalanes prengui rellevància. Així, l'objectiu d'aquest article és fer una anàlisi descriptiva, a través de l'estadística oficial, de quina és la distribució personal de la renda, quines les seves implicacions en el risc a la pobresa de les llars i de la població catalana i quines són les llars que pateixen privacions, així com analitzar el comportament de les diferents tipologies de llars en relació amb el consum, magnitud de major pes específic en el producte interior brut des de l'òptica de la demanda.

1

La distribució de la renda

L'anàlisi de la distribució de la renda de les llars requereix una definició prèvia del concepte precís de renda, com també de les unitats de mesura que es faran servir. La renda bruta de la llar és la renda total, monetària i no monetària, percebuda per la llar durant el període de referència, abans de deduir l'impost de la renda, els impostos sobre el patrimo-

2. A la Llei del pla estadístic 2006-2009 s'ha inclòs l'activitat "Estadística de l'estalvi i el patrimoni de les famílies", amb l'objectiu de conèixer la distribució de la renda i el patrimoni de les llars catalanes, fent una explotació específica de les fonts disponibles. En el Programa anual d'actuació estadística del 2008 s'ha considerat oportú realitzar un estudi de viabilitat de l'obtenció de resultats per a Catalunya a partir de l'"Enquesta Financiera de las Familias", operació periòdica que realitza el Banc d'Espanya.

ni i les cotitzacions dels assalariats, autònoms i desocupats (si s'escau) a la Seguretat Social obligatòria, i la dels empresaris a la Seguretat Social, però després d'incloure les transferències rebudes entre llars. La disponibilitat de la renda bruta permet calcular la renda disponible o renda neta, que és la renda bruta menys l'impost sobre la renda, els impostos sobre el patrimoni i les cotitzacions obligatòries dels assalariats, autònoms i desocupats a la Seguretat Social obligatòria, les dels empresaris i les transferències trameses entre llars. El present article se centra en l'estudi de la renda neta, atès que la font utilitzada és l'Enquesta de condicions de vida, sent la darrera dada disponible del 2006, i el període de referència dels ingressos és l'any anterior a l'enquesta, és a dir, el 2005.

Pel que fa a les unitats de mesura, cal considerar que les llars tenen nivells d'ingressos diferents segons la seva dimensió. La comparació de la renda de les llars es pot fer en termes absoluts, a partir de la seva renda, però també en termes relatius, dividint la renda de la llar entre el nombre de persones que hi resideixen. De fet, per recollir correctament les economies d'escala que es generen en una llar, s'introdueix el concepte de renda equivalent o renda per unitat de consum, que es calcula dividint la renda total de la llar entre el nombre d'unitats de consum. Les escales d'equivalència són un factor d'ajust que converteixen el nombre de membres presents a la llar en el nombre d'unitats de consum. L'escala d'equivalència més utilitzada és la de l'OCDE modificada, que assigna un valor d'una unitat de consum al primer adult de la llar, 0,5 a la resta d'adults i 0,3 als menors de 14 anys. Així doncs, quan en el present article es parla de renda mitjana neta equivalent s'estarà fent referència a la renda neta de la llar dividida entre el nombre d'unitats de consum.

Els principals indicadors per a l'estudi de la distribució de la renda en una societat són, d'una banda, la renda mitjana de les llars i les persones, i, d'una altra, la distribució de les llars per trams d'ingressos i els índexs sintètics que reflecteixen els nivells de desigualtat en aquesta distribució.

Els ingressos mitjans nets anuals de les llars catalanes durant el 2005 van ser de 26.461 euros per llar, i per al conjunt d'Espanya van ser de 23.442 euros. L'ingrés mitjà net per persona és de 9.731 euros a Catalunya i 8.403 a Espanya. Així doncs, la renda mitjana neta anual de les llars és d'un 12,9% més alta a Catalunya que a Espanya, mentre que la renda mitjana neta per persona és un 15,8% superior. La distribució percentual dels ingressos mostra com l'11,4% de les llars de Catalunya van ingressar fins a 9.000 euros nets anuals, i gairebé la mateixa proporció, un 11,7% ingressaren de 9.001 a 14.000 euros anuals. Això vol dir que el 23,1% de les llars, aproximadament una de cada quatre, van ingressar menys de 14.000 euros nets l'any 2005. Pel que fa als trams superiors de la distribució de la renda, un percentatge semblant de la població catalana, el 23,8%, se situà en la franja més alta d'ingressos, que correspon a 35.000 euros o més l'any.

Un dels indicadors més utilitzat per mesurar els nivells de desigualtat de renda dins d'una societat és l'S80/S20, que compara el nivell d'ingressos de les llars amb més renda (el quintil superior de la distribució) respecte de les llars amb menys renda (les corresponents al quintil inferior). L'S80/S20 mostra com el 20% de les llars amb majors ingressos nets acumulen 4,6 vegades el que ingressen el 20% de les llars més desafavorides. El valor de Catalunya coincideix amb la mitjana de la zona euro (UE-13), mentre que resulta inferior al valor del conjunt d'Espanya, que és de 5,3. Per tant, la desigualtat de la renda de les llars és menor a Catalunya que a Espanya.

L'anàlisi dels ingressos mitjans de les llars segons les característiques sociodemogràfiques, a partir de la persona de referència o de la composició de la llar, permet identificar quines són les que estan en una situació més desafavorida. Les llars que tenen com a persona de referència³ un home de menys de 65 anys són les úniques amb ingressos superiors als

3. La persona de referència és la responsable de l'habitatge, és a dir, aquell membre de la llar que té el títol de propietat o de contracte de lloguer a nom seu.

Quadre 1

Renda mitjana neta anual per sexe i grups d'edat de la persona de referència. Catalunya. 2006			
	Renda mitjana neta anual (euros)		
	per llar	per persona	per unitat de consum
Total sexes			
De 16 a 39 anys	27.959	10.640	16.230
De 40 a 64 anys	30.464	9.675	15.271
De 65 anys i més	17.880	8.702	11.920
Total	26.461	9.731	14.849
Homes			
De 16 a 39 anys	28.605	11.015	16.728
De 40 a 64 anys	32.463	9.907	15.774
De 65 anys i més	20.187	8.599	12.185
Total	28.614	9.960	15.372
Dones			
De 16 a 39 anys	26.333	9.733	15.028
De 40 a 64 anys	25.995	9.082	13.983
De 65 anys i més	14.991	8.883	11.459
Total	22.246	9.198	13.634

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

26.461 euros de la mitjana catalana, el 8,1% superior a la mitjana si l'home té de 16 a 39 anys, i el 22,7% si té de 40 a 64 anys, mentre que els ingressos dels majors de 65 anys són el 23,7% inferiors a la mitjana catalana. En el cas de les llars on la persona de referència és una dona, els ingressos són lleugerament inferiors a la mitjana catalana per a les dones de 16 a 39 anys (0,5% per sota) i de 40 a 64 anys (1,8% per sota). La diferència màxima es produeix a les llars on la persona de referència és una dona major de 65 anys, que tenen ingressos un 43,3% inferiors a la mitjana catalana. Per tant, s'observa un doble comportament: en primer lloc, els menors ingressos per llar corresponen a les llars on la persona de referència té 65 anys o més, i, en segon lloc, a igualtat d'edat, els ingressos per llar són menors si la persona de referència és una dona (quadre 1).

La situació de la llar respecte a l'activitat econòmica determina el seu nivell d'ingressos. Les llars amb ingressos superiors a la mitjana són aquelles en què la persona de referència és assalariada (31.472 euros

anuals) o empresària⁴ (27.291 euros). En canvi, es troben per sota de la mitjana les llars on la persona de referència està en situació d'atur (24.531 euros), és jubilada (19.909 euros) o està en altres situacions d'inactivitat (19.433). Si es classifiquen les llars segons la situació respecte de l'activitat de tots els seus membres, les diferències són majors: les llars on tots els actius estan ocupats i aquelles en què conviuen ocupats i aturats tenen ingressos mitjans superiors als 30.000 euros anuals, mentre que les llars en què tots els membres són inactius i les llars on tots els actius estan en situació d'atur tenen ingressos mitjans inferiors als 15.000 euros. D'altra banda, si es considera la nacionalitat de la persona de referència de la llar, les llars d'estrangers tenen uns ingressos de 20.735 euros anuals, un 21,6% inferior a la mitjana catalana.

Les llars amb dimensions i composicions diferents tenen nivells d'ingressos diferents. L'anàlisi de

4. La categoria empresari inclou tant els empresaris amb assalariats com els treballadors independents o empresaris sense assalariats.

Quadre 2

Renda mitjana neta anual per composició de la llar. Catalunya. 2006				
	percentatge de llars	Renda mitjana neta anual (euros)		
		per llar	per persona	per unitat de consum
Sense fills dependents				
Unipersonal	16,3	13.793	13.793	13.793
Una persona menor de 65 anys	8,7	17.456	17.456	17.456
Una persona de 65 anys o més	7,5	9.546	9.546	9.546
Dos adults sense fills dependents	30,3	22.400	11.200	14.933
Dos adults, menors de 65 anys i sense fills dependents	16,6	26.681	13.340	17.787
Dos adults, almenys un de 65 anys o més, sense fills dependents	13,7	17.209	8.605	11.473
Altres llars sense fills dependents	18,0	35.903	10.293	16.014
Amb fills dependents				
Un adult amb un o més fills dependents	2,3	17.216	6.915	10.794
Dos adults amb un o més fills dependents	26,1	30.629	8.482	14.915
Dos adults amb un fill dependent	12,1	28.819	9.606	15.605
Dos adults amb dos o més fills dependents	13,9	32.199	7.775	14.481
Altres llars amb fills dependents	7,1	37.064	8.161	13.790
Total	100,0	26.461	9.731	14.849

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

la renda mitjana neta equivalent segons la composició de la llar mostra que els ingressos més baixos corresponen a les llars amb adults d'edat més avançada i a les monoparentals. En efecte, entre les llars sense fills dependents, els ingressos equivalents més baixos corresponen a les llars formades per una sola persona de 65 anys o més (un 35,7% menys que el conjunt de les llars) i a les llars formades per 2 adults, però almenys un d'ells més gran de 65 anys (ingressos un 22,7% inferiors a la mitjana). Pel que fa a les llars amb fills dependents,⁵ les que presenten menors ingressos per unitat de consum són les monoparentals (un 27,3% inferior a la mitjana) (quadre 2).

Per completar l'anàlisi de la distribució de la renda de les llars cal conèixer les prestacions socials que reben. Per prestació social s'entén tota transferència monetària per raons de vellesa, supervivència, deso-

cupació, malaltia o disminució, així com els ajuts per a la família, l'habitatge o estudis, entre d'altres. Un 53,2% de les llars catalanes, és a dir, 1,35 milions de llars, aproximadament, reben alguna prestació social. Les pensions de vellesa i supervivència, entre les quals s'inclouen les prestacions per jubilació, representen una part molt important dins del conjunt del sistema de protecció social, com ho mostra el fet que siguin prestacions presents en el 35,8% de les llars catalanes. Les prestacions per atur estan presents en el 8% de les llars, mentre que la resta de subsidis i prestacions⁶ ho estan en el 14,2%. Per trams d'edat, el percentatge de llars que reben prestacions augmenta amb l'edat de la persona de referència de la llar: el 33,1% de 16 a 39 anys, el 39,3% de 40 a 64 anys i el 97,9% per sobre dels 65 anys. En canvi, la presència de les prestacions en cada tram d'edats és dife-

5. Els fills dependents són els menors de 16 anys i aquells de 16 a 24 anys que viuen almenys amb un dels pares i que són econòmicament inactius.

6. Dins la resta de prestacions s'hi inclouen les ajudes per família i fills, per habitatge, les prestacions per malaltia i discapacitat, les ajudes per a estudis i les ajudes per exclusió social.

rent, ja que les de vellesa i supervivència estan presents en un 96,7% de les llars dels majors de 65 anys, mentre que les llars dels de 16 a 39 anys són les que tenen major presència de prestacions per atur (l'11,3% en rebent) i de la resta de prestacions (el 20,6% de les llars).

2

El risc a la pobresa

La pobresa relativa situa el fenomen de la pobresa dins de la societat objecte d'estudi, de manera que es considera que una persona està en risc de pobresa quan es troba en situació de desavantatge respecte de la resta de persones del seu entorn. Aquesta perspectiva està molt lligada a la noció de desigualtat i parteix de la base que la població en risc de pobresa és la que té una renda que cau per sota del que es pot considerar un nivell de vida mitjà en la societat en la qual resideix. Seguint les recomanacions d'Eurostat, s'ha fixat un llindar de risc a la pobresa propi per a Catalunya, definint-lo com el 60% de la mitjana dels ingressos nets anuals equivalents de les persones.⁷

El llindar del risc a la pobresa a Catalunya se situa en 8.276,4 euros anuals el 2006. Per expressar el llindar en funció dels ingressos totals de la llar cal multiplicar-lo pel nombre d'unitats de consum de la llar. Per exemple, en una llar unipersonal el llindar és de 8.276,4 euros, en una llar amb 2 adults i 1 menor de 14 anys és de 14.897,52 euros (o 4.965,84 euros per persona) i en una llar amb 2 adults i 2 menors de 14 anys és de 17.380,44 euros (o 4.345,11 euros per persona). L'establiment d'un llindar determina que les persones que viuen amb ingressos inferiors estan en risc a la pobresa. A Catalunya, la taxa de risc a la pobresa el 2006 era del 19%, valor semblant al d'Espanya (20%) i superior a la mitjana de la Unió Europea o la zona euro (16% en ambdós casos). De fet, el 2006, dels 13 països de la zona euro (UE-13) no-

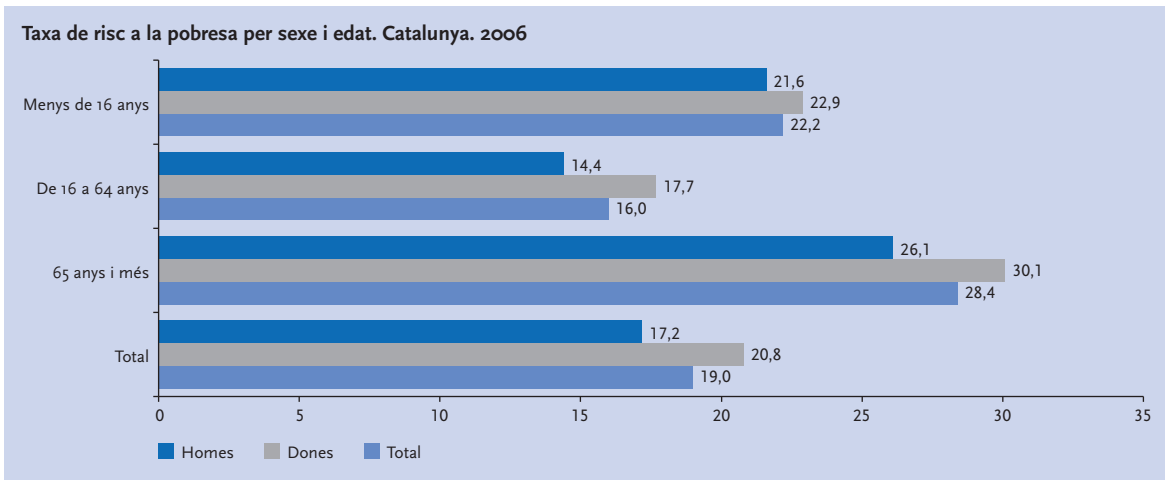
més Espanya, Grècia i Itàlia presentaven riscos de pobresa superiors als catalans.

La utilització de variables demogràfiques i socioeconòmiques ha de permetre analitzar la incidència de la pobresa a Catalunya, tot identificant els col·lectius més vulnerables. Els grups més desfavorits són els majors de 65 anys, amb taxes de risc a la pobresa del 28,4%, però també cal constatar que els menors de 16 anys presenten importants valors de risc a la pobresa, concretament del 22,2%. La taxa de risc a la pobresa és superior en les dones (20,8%) que en els homes (17,2%), de manera que la diferent incidència de la pobresa segons el sexe s'accentua amb l'edat. Si bé les taxes segons el sexe no són gaire diferents en els menors de 16 anys (21,6% en els homes i 22,9% en les dones), les diferències augmenten en el grup de 16 a 64 anys (14,4% en els homes i 17,7% en les dones) i assoleixen el màxim a partir dels 65 anys (26,1% en els homes i 30,1% en les dones). La sobreexposició de les dones grans a la pobresa respecte als homes (4 punts percentuals) és un fet que també s'observa en l'àmbit europeu (on la diferència és del 5%). Altres característiques que permeten identificar llars amb altes taxes de risc a la pobresa són la nacionalitat i el règim de tinença de l'habitatge: la taxa de risc a la pobresa dels estrangers és del 40,1%, més del doble que la dels espanyols, que és del 17,4%, i el risc de les persones que viuen de lloguer és del 32%, enfront del 16,7% de les persones que viuen en habitatges en propietat (gràfic 1).

La classificació de la població en funció de la composició de la llar aporta informació que permet comprendre la incidència de la pobresa en els diferents col·lectius. Per analitzar les llars es diferencia entre les que no tenen fills dependents i les que en tenen. Entre les primeres, la característica que condiciona clarament el risc és l'edat avançada: les llars d'una persona de 65 anys o més tenen una taxa del 51,7%, gairebé el triple de les llars unipersonals per sota de 65 anys; les llars de 2 adults sense fills tenen una taxa del 26,9% si almenys un dels dos membres està per sobre de 65 anys, en comparació de l'11,7% si tots dos membres estan per sota d'aquesta edat. A les

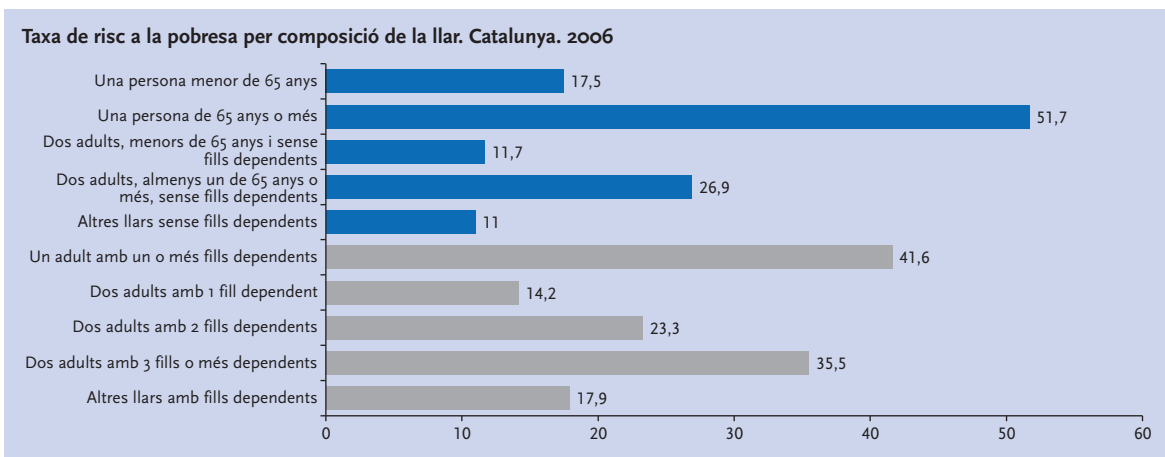
7. El llindar de risc a la pobresa de l'any t s'estableix usant la distribució entre les llars dels ingressos nets anuals de l'any $t-1$

Gràfic 1

Idescat, a partir de l'Enquesta de Condicions de vida de l'INE.

Gràfic 2

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

llars amb fills dependents, la taxa més alta correspon a les monoparentals (41,6%), mentre que a les llars amb 2 adults el risc a la pobresa augmenta amb el nombre de fills dependents: 14,2% a les llars amb 1 fill, 23,3% a les llars amb 2 fills i 35,5% a les llars amb tres fills o més. L'existència de taxes de pobresa més altes a les llars envellides, les monoparentals i les que tenen 3 fills o més indueix a reflexionar sobre l'efecte de prestacions socials en la reducció de la pobresa (gràfic 2).

L'Administració pública, mitjançant les transferències socials, té un paper fonamental en la reducció de les desigualtats econòmiques entre les llars. Les pensions de vellesa i supervivència són retribucions com a conseqüència d'una vida laboral contributiva. Altres prestacions, com les d'atur, assistència social o protecció a la família constitueixen la base del sistema de protecció social i tenen com a objectiu la redistribució de la riquesa de les llars. És interessant analitzar en quina mesura el paper de les

prestacions socials permet reduir les situacions de risc a la pobresa, i a aquest efecte, es comparen els ingressos de les llars en tres supòsits: el primer consisteix a eliminar del còmput dels ingressos de les llars totes les transferències socials; el segon consisteix a incorporar al còmput dels ingressos les pensions de vellesa i supervivència, eliminant la resta de transferències socials, i finalment, el tercer supòsit consisteix a incorporar al còmput dels ingressos de la llar totes les pensions i prestacions socials. Cal recordar que el criteri utilitzat per calcular el risc a la pobresa correspon a aquest tercer supòsit i produeix el valor del 19% per a Catalunya. En tots tres supòsits el llinard que es fa servir és el mateix, amb la diferència que les persones es classifiquen per sobre o per sota del llinard en funció dels ingressos de les seves llars, incloent-hi o no les transferències socials segons el supòsit en qüestió.

Si no existissin les pensions i les prestacions socials, la taxa de risc a la pobresa de Catalunya seria del 36%. Quan es comptabilitzen les pensions de vellesa i supervivència passa a ser del 22%, i si a més es comptabilitzen les prestacions socials la taxa queda en el 19%. Aquests valors són força semblants als d'Espanya, amb taxes del 39%, el 24% i el 20% respectivament, però si es comparen amb els dels països de la zona euro s'observen diferències importants: les taxes europees de risc a la pobresa abans de les transferències (43%) i després de les pensions (25%) són superiors a les de Catalunya, però la taxa després de totes les transferències és inferior (16%). És a dir, abans de comptabilitzar les prestacions socials, els nivells de risc a la pobresa a Catalunya són inferiors als europeus, però mentre que a la zona euro es produeix una notable reducció del risc a la pobresa per efecte de les prestacions socials, a Catalunya i a Espanya la reducció només és moderada, amb el resultat que el risc a la pobresa acaba sent superior a Catalunya que a la zona euro.

L'anàlisi detallada per als trams d'edat principals (nens, adults i vells) aporta més informació al respecte. Comparats els diferents trams d'edat amb les dades europees, els nens catalans són els que mostren

la menor reducció de les taxes de pobresa per efecte de les prestacions socials: una reducció del 4% a Catalunya i del 14% a la zona euro. El resultat és que mentre el risc a la pobresa dels nens és inferior a Catalunya abans de les prestacions socials (26% a Catalunya, 31% a la zona euro), acaba sent superior un cop es comptabilitzen les prestacions socials que reben les llars (22% a Catalunya, 17% a la zona euro). En la població de 65 anys i més, la reducció del risc a la pobresa per efecte de les prestacions socials és semblant a Catalunya i a Europa, però a diferència dels nens, les taxes de risc a la pobresa després de pensions i abans d'altres transferències són superiors a Catalunya (30%) que a Europa (22%). El resultat final és que els majors de 65 anys són els que presenten un risc de pobresa més alt a Catalunya (28%) i un major diferencial respecte al nivell europeu (el seu risc és un 9% superior a Catalunya) (quadre 3).

Així doncs, després de mesurar l'efecte de les pensions de vellesa i supervivència en la reducció del risc a la pobresa de la gent gran i l'efecte de les prestacions socials en la reducció del risc a la pobresa dels adults i especialment dels nens, es pot deduir que a Catalunya (i també al conjunt d'Espanya) les transferències socials no aconsegueixen el mateix efecte que al conjunt dels països de la zona euro en la reducció del risc a la pobresa. Aquesta conclusió és coherent amb el fet que siguin les llars envellides, les monoparentals i les que tenen 2 fills o més dependents, juntament amb les llars d'estrangers i les que viuen de lloguer, les que presenten el major risc a la pobresa a Catalunya.

3

Les privacions de les llars

El coneixement de les privacions de les llars constitueix una eina que depassa l'àmbit dels indicadors monetaris i amplia la concepció de risc a la pobresa, aproximant-lo al concepte polièdric de l'exclusió social. Les privacions objecte d'estudi poden ser de diversos tipus, com ara dificultats econòmiques, man-

Quadre 3

Taxa de risc a la pobresa abans/després de les transferències socials. Catalunya, Espanya i zona euro, 2006				
	Edat			total
	de 0 a 15	de 16 a 64	de 65 i més	
Catalunya				
Abans de totes les transferències	28	27	82	36
Després de pensions, abans d'altres transferències	26	19	30	22
Després de totes les transferències	22	16	28	19
Espanya				
Abans de totes les transferències	30	30	84	39
Després de pensions, abans d'altres transferències	28	21	34	24
Després de totes les transferències	24	16	31	20
Zona euro (UE-13)				
Abans de totes les transferències	32	33	90	43
Després de pensions, abans d'altres transferències	31	24	22	25
Després de totes les transferències	17	14	19	16

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

cança de béns durables o problemes en l'habitatge. A continuació es presenten els principals resultats sobre el nivell i l'especificitat de privacions relacionades amb les dificultats econòmiques de les llars. El nivell de privació de les llars catalanes s'ha mesurat a partir de quatre ítems que atorguen nivell de vida a les persones: la possibilitat de poder pagar una setmana de vacances a l'any fora de casa, permetre's un àpat de carn, pollastre o peix almenys cada dos dies, el fet de mantenir l'habitatge a temperatura adequada i, finalment, la capacitat de fer-se càrrec de despeses imprevistes.

La privació més freqüent entre les llars catalanes és la d'una setmana de vacances a l'any fora de casa (un 32,9%), mentre que un 27,6% no tenen capacitat de reacció econòmica davant de despeses imprevistes. Pel que fa a béns bàsics, el nivell de privació és força més baix: el 5,9% de les llars tenen dificultats per mantenir l'habitatge a temperatura adequada i només el 2,1% de les llars no poden permetre's menjar carn, aviram o peix almenys un cop cada dos dies (quadre 4).

Si es quantifica el nombre de privacions que suporta cada llar, s'observa que un 20,9% presenten dues, o més, de les quatre privacions estudiades. A

Quadre 4

Llars que no poden assumir despeses diverses per trams d'ingressos nets anuals. Catalunya, 2006		
	Privació	
	Vacances mínim una setmana a l'any	Capacitat per fer-se càrrec de despeses imprevistes
Ingressos nets anuals		
Fins a 9.000 euros	56,5	49,2
De 9.001 a 14.000 euros	45,1	42,5
De 14.001 a 19.000 euros	41,7	35,0
De 19.001 a 25.000 euros	32,3	29,0
De 25.001 a 35.000 euros	29,1	19,9
De 35.001 euros i més	14,2	12,0
Total	32,9	27,6

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

l'altre extrem, un 59% de les llars no té cap privació, fet que ens indica que dues de cada cinc llars catalanes (el 41%) tenen almenys una privació de les quatre analitzades.

El nivell d'ingressos de les llars és una característica que cal tenir present per analitzar les seves privacions. En cadascun dels 4 ítems analitzats es pot

Quadre 5

Llars segons nombre de privacions i trams d'ingressos anuals. Catalunya, 2006				
	Cap privació	Una privació	Dues privacions i més	Percentatge total
Ingressos nets anuals				
Fins a 9.000 euros	32,7	24,6	42,6	100
De 9.001 a 14.000 euros	42,8	25,9	31,2	100
De 14.001 a 19.000 euros	47,4	28,1	24,5	100
De 19.001 a 25.000 euros	58,3	19,6	22,1	100
De 25.001 a 35.000 euros	65,7	18,3	15,9	100
De 35.001 euros i més	80,6	12,2	7,2	100
Total	59	20,1	20,9	100

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

observar una correlació negativa entre el nivell d'ingressos de la llar i l'existència de la privació, de manera que a mesura que augmenten els ingressos disminueix el percentatge de llars que pateix una determinada privació. A tall d'exemple, un 49,2% de les llars amb ingressos anuals nets inferiors als 9.000 euros no té capacitat per fer front a despeses imprevistes, mentre que a les llars amb ingressos superiors als 35.000 euros el percentatge disminueix fins al 12%. Com a conseqüència, el nombre de privacions que presenta cada llar disminueix a mesura que augmenten els seus ingressos: només un 32,7% de les llars amb ingressos inferiors a 9.000 euros nets anuals no té cap de les privacions analitzades, mentre que entre les llars de més ingressos el percentatge de les que no tenen cap privació puja fins al 80,6% (quadre 5).

En general, les llars amb ingressos inferiors als 25.000 euros nets anuals presenten una major presència de privacions que la mitjana catalana, tot i que és important fer notar que fins i tot les llars amb ingressos alts tenen algun problema per assumir despeses diverses, de manera que entre les llars amb ingressos superiors als 35.000 euros nets anuals una de cada cinc presenta alguna privació. A l'extrem oposat, tres de cada deu llars d'ingressos més baixos no tenen cap privació. Es pot concloure, per tant, que no hi ha una correspondència estricta entre el nivell de renda de les llars i les privacions que pateixen.

4

La despesa en consum de les llars

Les llars i les persones que les componen tenen diverses fonts de despesa, entre les quals, la més quantiosa i significativa pel que fa a les seves condicions de vida, és la despesa en consum. És necessari distingir i definir la despesa en consum, tal com es considera en l'Enquesta contínua de pressupostos familiars, que serà la font estadística emprada en aquest article. En concret, la despesa en consum és el flux monetari que destina cada llar al pagament de determinats béns i serveis considerats de consum final, així com el flux no monetari derivat del valor dels béns percebuts en diversos conceptes, entre els quals trobem els béns d'autoconsum⁸ i d'autosubministrament,⁹ el salari en espècie,¹⁰ els àpats gratuïts o bonificats i els lloguers imputats¹¹ a l'habitac-

8. Es considera autoconsum aquells béns produïts en la pròpia explotació agrària, fàbrica o taller per algun membre de llar.

9. Es considera autosubministrament aquells béns retirats del mateix comerç sense abonar l'import de l'adquisició per algun membre de la llar i consumit en el període de referència.

10. Es considera salari en espècie aquells béns i serveis subministrats gratuïtament o a preu reduït a algun membre de la llar, com a remuneració en espècie.

11. El lloguer imputat a l'habitatge és, en el cas de ser-ne propietari o tenir-lo en cessió a altres llars o institucions, el lloguer que s'hauria de pagar a preu de mercat.

Quadre 6

Despesa en consum de les llars. Catalunya i Espanya. 2005 (euros corrents)				
	Despesa total (milions)	Despesa mitjana anual		
		per llar	per persona	per unitat de consum
Catalunya	63.394	25.324	9.297	14.136
Espanya	372.920	25.086	8.651	11.147

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

ge on es resideix en el cas de ser-ne propietari o tenir-lo en cessió a altres llars o institucions.

Per tal d'acabar de delimitar el concepte de la despesa en consum és necessari il·lustrar aquelles despeses que no es poden considerar de consum, entre les quals es troba una partida important en els pressupostos de les famílies com són les inversions que efectuen les llars en béns immobiliaris i mobiliaris, i molt especialment les que suposa l'accés a la propietat. Tampoc no poden ser considerades com a consum altres fonts de despesa com ara les grans reparacions, que són conceptualitzades com a inversions, l'estalvi, les multes i els recàrrecs, alguns impostos i taxes pagades a l'Administració pública, les transferències monetàries a altres llars o institucions i les assegurances de vida.

Per tal d'aproximar-nos al màxim a la definició de consum final de les llars que usen els comptes nacionals, cal ajustar els criteris emprats per a la valoració de les despeses efectuades. En el cas dels béns, aquesta valoració té lloc en el moment del canvi de propietari; en el cas dels serveis, quan aquests són subministrats; i en el cas de l'autoconsum, quan aquest és efectivament consumit.¹² Aquest és el cas dels pagaments fets a terminis, que es comptabilitzen com a fets al comptat, o bé en els pagaments realitzats a càrrec en comptes bancaris, que es registren en el moment de la comunicació bancària. En el cas de la despesa no monetària, és a dir, l'autoconsum, l'auto-subministrament i el salari en espècie, la valoració és a preus d'adquisició de mercat minorista.

12. Aquests criteris s'han modificat en la revisió metodològica efectuada per l'Enquesta de pressupostos familiars, base 2006.

Les llars catalanes, en el seu conjunt, van dedicar 63.394 milions d'euros a la despesa en consum l'any 2005, la qual cosa significa que cada llar va dedicar 25.324 euros com a mitjana al consum –9.297 euros per persona. La despesa en consum de les llars espanyoles és en el seu conjunt de 372.920 milions d'euros, i, per tant, el consum català representa un 17% del total espanyol. La despesa mitjana anual de les llars catalanes és d'una magnitud molt semblant a la de les llars espanyoles, mentre que la despesa catalana per persona és un 7,5% superior a l'espanyola, que és de 8.651 euros (quadre 6).

Els factors que expliquen les variacions en la despesa en consum de les llars de Catalunya són majoritàriament els causats per la dinàmica demogràfica: el nombre de llars, la seva dimensió i composició i l'envelliment de la població. L'any 1998, la despesa en consum del conjunt de les llars catalanes fou de 38.598 euros corrents,¹³ però si considerem aquesta magnitud en euros constants, emprant com a base els euros de l'any 2001, observem que la despesa en consum del conjunt de les llars catalanes ha augmentat des del 1998 fins al 2005 en un 28,8%, de 42.628 a 54.925 milions d'euros respectivament. Contrastant amb aquest augment, la despesa mitjana per llar s'ha mantingut constant, amb un lleu augment del 2,7% entre els mateixos anys, és a dir, les llars gastaren en consum gairebé el mateix l'any 2005 que l'any 1998 (en moneda constant), però en haver-hi un augment del nombre de llars, i per tant de les unitats

13. Malgrat que la moneda vigent el 1998 era la pesseta, la difusió dels resultats de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars s'ha fet en euros corrents als efectes de les anàlisis comparatives temporals.

Quadre 7

Despesa mitjana anual. Euros constants (base 2001). Catalunya. Sèrie temporal				
	Despesa total (milions)	Despesa mitjana anual (euros)		
		per llar	per persona	per unitat de consum
2005	54.925	21.941	8.055	12.248
2004	52.882	21.992	7.925	12.093
2003	50.368	21.439	7.705	11.740
2002	48.863	21.251	7.598	11.609
2001	49.086	22.161	7.716	11.882
2000	47.555	22.121	7.559	11.725
1999	44.725	21.460	7.186	11.229
1998	42.628	21.348	6.926	10.949

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

Quadre 8

Despesa mitjana anual. Catalunya. 2005. Característiques de la llar. Composició de la llar (euros corrents)				
	Despesa total (milions)	Despesa mitjana anual		
		per llar	per persona	per unitat de consum
Composició de la llar				
Unipersonal fins a 65 anys	2.813,3	17.386	17.386	17.386
Unipersonal de 65 anys i més	2.783,2	14.477	14.477	14.477
Parella sense fills	14.899,8	21.939	10.969	14.626
Parella amb un fill	14.229,3	29.681	9.894	15.380
Parella amb dos fills i més	19.365,6	32.240	7.733	13.587
Monoparental	3.190,9	19.924	8.392	12.138
Altres	6.111,6	26.595	7.797	12.268
Total	63.393,6	25.324	9.297	14.136

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

consumidores, el consum final considerat en global ha crescut fortament (quadre 7).

Les llars que més despesa en consum tenen són les de dimensió més gran, tot i que el volum de despesa també depèn de la composició de la llar, de les característiques dels membres que la componen i del cicle vital en què es troben. En efecte, si una llar unipersonal té una despesa mitjana de 15.806 euros l'any 2005, en el cas que aquesta persona sigui menor de 65 anys, la despesa mitjana és de 17.386 euros, i si és de 65 anys o més la despesa baixa a 14.477 euros.

En analitzar llars amb dimensions iguals, però composicions diferents, és rellevant combinar l'anàlisi de la despesa mitjana per llar conjuntament amb

la despesa mitjana per persona i per unitat de consum. La despesa en consum de les llars considerades per unitats de consum mostra que les llars amb nivells més baixos de consum són les monoparentals, amb 12.138 euros, un 14% menys que la mitjana de llars catalanes, però no són en cap cas les que tenen la despesa en consum per persona més baixa. Són les llars formades per parelles amb dos fills o més les que mostren els nivells més baixos de despesa per persona, amb 7.733 euros, i que analitzades per unitats de consum mostren també nivells baixos, 13.587 euros, un 4% menys que la mitjana catalana (quadre 8).

El nivell de renda disponible de la llar incideix òbviament en el nivell de consum. Llars amb una situa-

ció més desfavorida en termes d'ingressos seran llars que també mostraran nivells inferiors de consum. Com hem vist anteriorment, dos factors són els que incideixen en aquest nivell de renda: el cicle vital de la persona de referència, que en el cas de la despesa es considera que és el sustentador principal,¹⁴ i molt relacionat amb el cicle vital, la situació en relació amb l'activitat econòmica, tant de la persona de referència com de la resta de membres de la llar.

L'esdevenir del cicle vital no afecta en la mateixa intensitat les llars segons l'edat del sustentador principal, en especial si són dones o si són homes. La despesa en consum de les llars en què el sustentador principal és una dona és de 20.392 euros de mitjana l'any 2005, un 23,5% inferior al de les llars en què el sustentador principal és un home, que és de 26.658 euros. Però la gran diferència s'aprecia també en l'edat del sustentador principal: quan és un home de 45 a 59 anys, la despesa mitjana anual és de 32.384 euros, gairebé un 28% per sobre de la mitjana del conjunt de les llars, mentre que si és una dona de la mateixa edat és de 25.764 euros, un 1,7% per sobre d'aquesta mitjana.

En canvi les llars més envellides, que per altra banda són també més petites quant a dimensió, són les que presenten nivells més baixos de consum. Quan el sustentador principal ha superat els 75 anys i és una dona, el seu nivell de consum és de 12.754 euros de mitjana, gairebé un 50% per sota de la despesa mitjana del total de llars, mentre que si és un home, aquesta xifra puja a 17.192 euros, un 32,1% per sota de la mitjana. Per tant, el consum més baix es troba a les llars més envellides i afecta més intensament aquelles en què el sustentador principal és una dona, que aquelles en què són homes (quadre 9).

Finalment, la presència dels membres de la llar en el mercat de treball és un factor que contribueix a explicar la situació econòmica de les llars. Així, les

14. El sustentador principal és un membre de la llar que hi és habitualment present i que fa una aportació econòmica periòdica al pressupost comú de la llar, que es destina a atendre les despeses en major grau que les aportacions de la resta de membres.

Quadre 9

Despesa mitjana anual per llar. Catalunya. 2005. Característiques del sustentador principal. Sexe i grups d'edat (euros corrents)			
	Homes	Dones	Total
Fins a 30 anys	24.965	19.120	22.954
De 30 a 44 anys	26.995	24.205	26.527
De 45 a 59 anys	32.384	25.764	31.201
De 60 a 74 anys	22.841	17.649	21.631
De 75 anys i més	17.192	12.754	15.749
Total	26.658	20.392	25.324

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

llars amb nivells més elevats de consum són aquelles en què el sustentador principal és ocupat, amb 29.027 euros de mitjana, i un 14,6% per sobre de la despesa mitjana del conjunt de llars. Per contra, la resta de situacions del sustentador principal fa que la llar mostri nivells de consum per sota de la mitjana. Un exemple són les llars on cap dels seus membres no és ocupat, que tenen una despesa en consum de 17.317 euros, és a dir, un 31,6 % per sota de la mitjana catalana.

5

L'estructura de la despesa en consum

Fins aquí s'ha descrit quina ha estat l'evolució de la despesa en consum de les llars catalanes i quin és el seu nivell de consum en funció de la seva dimensió, de la seva composició i del seu cicle vital i laboral. És rellevant, també, l'anàlisi de l'estructura del consum pel que fa al pes específic que tenen les diverses funcions del consum individual, però especialment el consum dels béns de primera necessitat, en el conjunt de la despesa d'una llar com a indicador del nivell de vida. Tot i que la classificació COICOP/HBS¹⁵ no preveu aquest tipus d'agregacions, s'han fet quatre grups de béns i serveis del primer nivell, denomi-

15. *Classification of Individual Consumption by Purpose Adapted to the Needs of Household Budget Surveys.*

Quadre 10

	Béns de primera necessitat					Total	Resta de béns i serveis
	Alimentació	Vestit i calçat	Habitatge, aigua, electricitat i altres combustibles	Mobiliari, equipament de la llar i despeses corrents			
1980-1981	31,8	7,7	18,7	6,8	65,0	35,0	
1990-1991	23,4	8,9	22,6	5,6	60,5	39,5	
2000-2001	17,5	6,5	30,9	4,6	59,5	40,5	

Font: Institut Nacional d'Estadística. *Encuesta de presupuestos familiares. 1980/81 i 1990/91*. Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

nant-los “béns de primera necessitat”,¹⁶ per tal de distingir-los de la resta de béns i serveis.

Dues són les motivacions que han portat a aquesta agrupació en el primer nivell de classificació de la COICOP. D'una banda, els successius canvis que ha tingut en el devenir de les diverses edicions de les enquestes de pressupostos familiars. De l'altra, s'ha considerat significatiu poder respondre a la pregunta de quina part de la despesa dediquen les llars a satisfer les seves necessitats bàsiques i quina ha estat la seva evolució en el temps.

Doncs bé, en el període 1980-1981, les llars catalanes en conjunt dedicaven el 65% del seu pressupost familiar als béns de primera necessitat. Però si la dècada dels vuitanta va ser de creixement econòmic i d'un relatiu augment del nivell de vida de la població, en els anys 1990 i 1991 aquesta partida es va reduir fins al 60,5%. La reducció més forta en aquesta dècada fou la de consum del grup d'aliments, que passa del 31,8% de 1980-1981 al 23,4% de 1990-1991. Aquesta disminució de les despeses en consum dels béns de primera necessitat entre la dècada dels vuitanta i dels noranta fa que hi hagi un augment de la despesa en consum de la resta de béns i

serveis, d'un 4,5%, passant d'un 35% a un 39,5%. Pel que fa a la dècada següent, i comparant-ho amb una equidistància temporal de deu anys, s'observa un estancament en la proporció dedicada als béns de primera necessitat, atès que la proporció és del 59,5%, caracteritzada per una reducció de la partida de l'alimentació, que queda en el 17,5%, i augmentant considerablement la funció de consum dedicada a l'habitatge i a les corresponents despeses corrents (lloguers reals, lloguers imputats, reparacions, electricitat, gas i altres tipus de combustibles) que entre 2000 i 2001 se situen en un 30,9%. L'augment del consum d'aquest grup, i en el cas de l'aigua, l'electricitat i altres combustibles, pot ser causat per un increment dels lloguers reals i imputats, com també per la major presència a les llars d'una sèrie de béns duradors, com ara la rentadora, el rentaplats, el microones, etcètera (quadre 10).

Fent un petit zoom analític en l'estructura de la despesa en consum de les llars al llarg del període de 1998 a 2005, del qual ja disposem de dades anuals, s'observa que l'estancament esmentat té alguns matisos que cal comentar. En primer lloc, els béns de primera necessitat toquen el punt més baix de pes específic en el pressupost familiar amb un 58,8% l'any 1999. A partir del 2000, però, inicia una remuntada fins a situar-se al 61% del 2005, és a dir, 38.683,5 milions d'euros en el seu conjunt i una despesa mitjana anual per llar de 15.453 euros. És destacable el comportament del grup de l'habitatge, l'aigua, l'electricitat i altres combustibles, que man-

16. Els grups inclosos dins l'agrupació “béns de primera necessitat” són els següents:

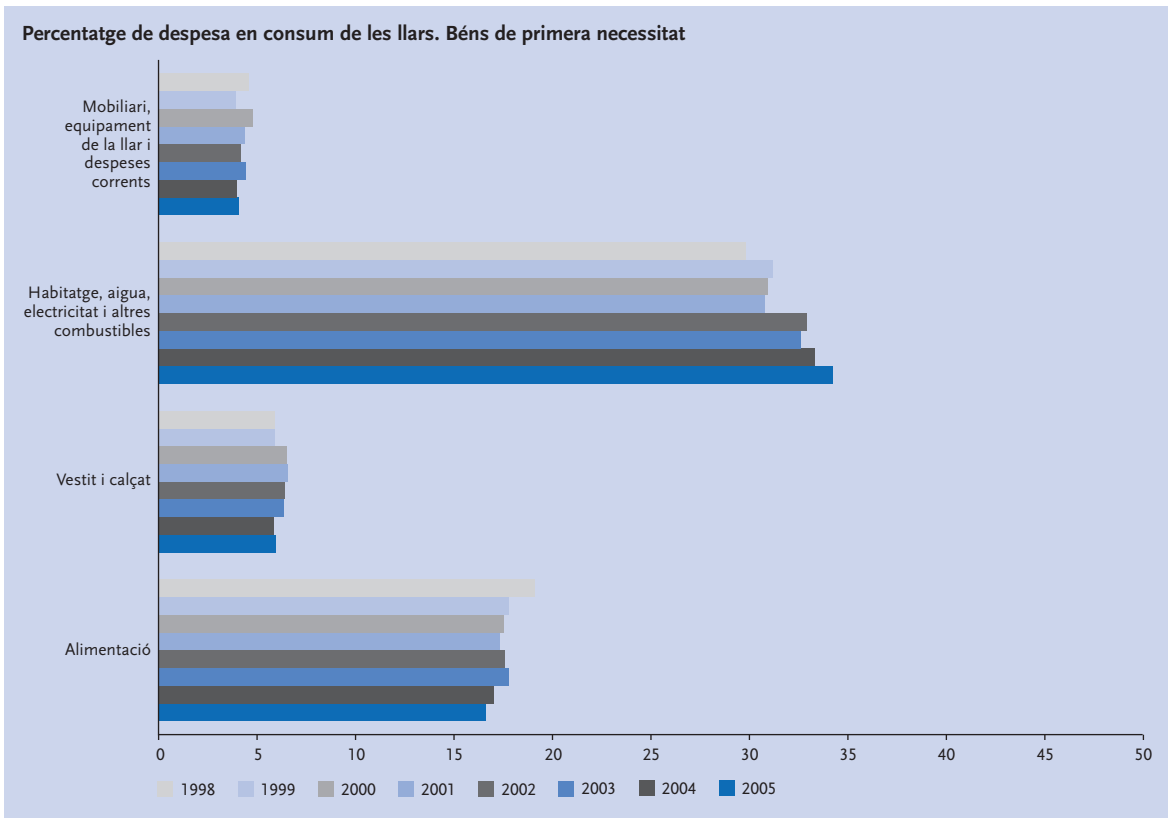
- 01 aliments i begudes no alcohòliques
- 03 articles de vestir i calçat
- 04 habitatge, aigua, electricitat, gas i altres tipus de combustibles
- 05 mobiliari, equipaments de la llar i despeses corrents de conservació de l'habitatge

Quadre 11

	Béns de primera necessitat					Total	Resta de béns i serveis
	Alimentació	Vestit i calçat	Habitatge, aigua, electricitat i altres combustibles	Mobiliari, equipament de la llar i despeses corrents			
Despesa total (milers d'euros)	10.555,5	3.793,3	21.734,6	2.600,0	38.683,5	24.710,1	
Despesa mitjana (euros)	4.217	1.515	8.682	1.039	15.453	9.871	

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

Gràfic 3

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

té la tendència de les dècades anteriors d'un augment progressiu de la despesa de les llars catalanes, fins a arribar a representar, l'any 2005, més d'un terç de la seva despesa en consum, concretament un 34,3%, i esdevé la funció més quantiosa, representant 21.734,6 milions d'euros de despesa total i

8.682 euros de despesa mitjana anual per llar (quadre 11 i gràfic 3).

En segon lloc, i pel que fa a la resta de béns i serveis, el 2005 les llars hi destinen 24.710,1 milions d'euros, amb una despesa mitjana de 9.871 euros a l'any. Els grups més importants quant als indi-

Quadre 12

Despesa en consum de les llars per grups de despeses segons la classificació COICOP/HBS. Catalunya (percentatges)								
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1 Aliments i begudes no alcohòliques	19,1	17,8	17,6	17,3	17,6	17,8	17,0	16,7
2 Begudes alcohòliques, tabac i narcòtics	2,6	2,6	2,3	2,3	2,2	2,0	2,1	1,8
3 Articles de vestir i calçat	5,9	5,9	6,5	6,6	6,5	6,4	5,9	6,0
4 Habitatge, aigua, electricitat, gas i altres combustibles	29,9	31,2	31,0	30,8	32,9	32,6	33,3	34,3
5 Mobiliari, equipament de la llar i despeses corrents i de conservació de l'habitatge	4,6	4,0	4,8	4,4	4,2	4,4	4,0	4,1
6 Salut	2,4	2,0	2,1	2,1	2,0	2,0	2,2	2,2
7 Transport	11,5	12,5	10,5	10,9	10,1	9,8	10,8	10,2
8 Comunicacions	1,9	2,0	2,0	2,3	2,4	2,3	2,6	2,8
9 Lleure, espectacles i cultura	6,6	6,2	6,7	6,8	6,2	6,4	6,6	6,8
10 Educació	1,7	1,7	1,6	1,4	1,6	1,4	1,3	1,2
11 Hotels, cafès i restaurants	8,4	8,8	8,6	8,6	7,8	8,3	7,8	7,3
12 Altres béns i serveis	5,4	5,5	6,3	6,5	6,5	6,5	6,5	6,6
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: Idescat, a partir de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars de l'INE.

cadors de despesa són el de transports, que representa el 10,2%, és a dir, 6.468,2 milions d'euros i 2.584 euros de despesa mitjana, seguit del grup d'hotels, cafès i restaurants, amb una despesa que significa un 7,3%, 4.644,3 milions d'euros, i 1.855 euros per llar, i finalment el consum en lleure, espectacles i cultura, que engloba el 6,8%, uns 4.282,4 milions d'euros i una despesa mitjana de 1.711 euros per llar.

Tanmateix, el canvi més important al llarg d'aquests anys s'ha registrat en el grup de les comunicacions i en el consum en lleure, espectacles i cultura. Deflactant els euros dels anys 1998 i del 2005, s'observa que les llars han duplicat la despesa mitjana en comunicacions, passant de 357 euros (constants del 2001) el 1998 a 774 l'any 2005, i, a causa del creixement del seu nombre total, han augmentat la despesa total en més d'un 63%. Així mateix, el grup de despesa en lleure, espectacles i cultura ha vist augmentar la despesa total en un 30%. Per contra, es pot assenyalar la davallada lenta i progressiva del grup de begudes alcohòliques, tabac i narcòtics, que passa del 2,6% de les despeses de la llar el 1998 a un 1,8%

el 2005. Això també es repeteix en els grups de salut i d'educació, que baixen en els vuit anys al voltant d'un 0,2% i 0,5% respectivament. A la resta de grups les variacions són fluctuants o bé inapreciables (quadre 12).

6

La capacitat d'estalvi de les llars

La capacitat que manifesten tenir les llars d'estalviar amb els corresponents ingressos ordinaris, així com la dificultat d'arribar a fi de mes, són elements indicatius expressats des de les percepcions subjectives de la mateixa situació econòmica i contrastada amb la situació de l'entorn més proper. El 2005, i segons l'Enquesta contínua de pressupostos familiars, el 51,5% de les llars diuen que no han pogut estalviar una part dels ingressos obtinguts, atès que els han hagut de destinar completament a l'adquisició de béns i serveis. Aquesta és una proporció de llars sensiblement inferior a la de l'any 1998, en què la proporció de llars sense capacitat d'estalvi se

situava en el 65,2%. Tanmateix, aquesta gairebé meitat de llars sense capacitat d'estalvi no es distribueix proporcionadament en els diversos tipus de llars, ja que s'observa que a les llars unipersonals, en què la persona té 65 anys o més, gairebé quatre de cada cinc no tenen capacitat d'estalvi (un 77,8%), i les llars monoparentals, en un 67,4%. Les llars formades per parelles, ja sigui amb fills o sense, són les que manifesten capacitat d'estalvi més freqüentment.

Tot i que sembla que la capacitat d'estalvi de les llars ha augmentat en els darrers anys, el nombre de llars que arriben amb dificultat a fi de mes creix amb els anys. Així, i segons l'Enquesta contínua de pressupostos familiars, la proporció de llars que arriben amb dificultat i amb molta dificultat a fi de mes passa del 17,6%, l'any 1998, al 21,7% l'any 2005. En xifres absolutes el nombre de llars amb dificultats per cobrir les despeses amb el seu nivell d'ingressos ha augmentat en més del 50%, passant de 351,2 milers el 1998 a 543,5 milers el 2005.

Segons l'Enquesta de condicions de vida per a l'any 2006, el 26,2% de les llars catalanes declaren tenir dificultats per arribar a fi de mes, mentre que el 29,7% hi arriben amb alguna dificultat i el 43,9% amb facilitat. Les llars que presenten dificultats per arribar a fi de més en major proporció són les que tenen com a persona de referència un estranger (56,2%), una persona separada (46%) o que viu de lloguer (40,9%). Respecte al sexe i l'edat de la persona de referència, les diferències entre els grups són més moderades. Així, les llars amb persona de referència de 16 a 39 anys presenten dificultats per arribar a fi de mes en major percentatge (un 29,1%), i en general el percentatge és superior en les dones (31,9%) que en els homes (23,3%). És important fer notar que les llars dels majors de 65 anys, que com s'ha vist anteriorment són les que tenen els nivells de renda més baixos, tenen dificultats per arribar a fi de mes com la mitjana de les llars, fet que indica que poden adaptar millor les seves necessitats al seu nivell de renda.

7

Conclusions

El consum privat de les llars a Catalunya ha crescut en els darrers anys, com mostren les principals macromagnituds econòmiques, impulsat tant per un context de creixement sostingut de l'economia com pel creixent nombre de llars existents, mentre que l'anàlisi de la despesa en consum mostra que les llars no han intensificat la despesa en aquest àmbit. L'any 2005 les llars catalanes tingueren com a mitjana uns ingressos de 26.461 euros anuals, la qual cosa significa 9.731 euros per persona, i una despesa en consum de 25.324 euros (9.297 euros per persona). Aquestes magnituds familiars poden donar la idea d'un cert equilibri pressupostari, però cal tenir en compte que la despesa estudiada no preveu la despesa en inversió, de la qual no es disposa d'una font estadística oficial que difongui resultats des d'aquest concepte per al territori català.

D'una altra banda, s'ha focalitzat l'anàlisi en l'objectiu de determinar quines són les llars que es troben en una situació més desfavorida, tant des de la perspectiva de la renda com des de la perspectiva de la despesa en consum. És conegut que són les dones grans les que tenen més risc de caure en situacions de pobresa relativa, però cal destacar també l'alta taxa de risc a la pobresa dels infants. L'estudi permet determinar que pel que fa a la llar i un cop desfet l'efecte de les economies d'escala, són les llars més envellides, amb persones que superen els 65 anys, les més desfavorides, però també es troben en situacions econòmiques desfavorides les llars monoparentals, les que tenen 2 fills dependents o més, les llars d'estrangers i les que viuen de lloguer. S'ha mesurat l'impacte que tenen les transferències socials, tant les pensions com les prestacions socials, en la reducció de les taxes de risc a la pobresa (comparació de les taxes abans i després de les transferències socials), i en aquest sentit s'observa que el sistema de protecció social català, mitjançant el sistema de prestacions socials, mostra fe-

blesa, ja que no assoleix la reducció del risc a la pobresa en la mateixa intensitat que al conjunt dels països de la zona euro, fet que resulta coherent amb la tipologia de llars catalanes que presenten major risc a la pobresa.

D'alguna manera, la presència en el mercat de treball, no només en el moment actual, sinó també en el passat, és un factor que ajuda a explicar el nivell de benestar econòmic d'aquestes darreres llars, però també de la resta de tipus de llars. En efecte, les llars on la persona de referència o bé una alta proporció de membres estiguin ocupats o siguin actius tenen un nivell econòmic per sobre de la mitjana considerant tots els indicadors. Per tant, els ingressos provinents del treball, ja sigui per compte propi o aliè, continuen sent la garantia de benestar econòmic de les llars.

Des d'una perspectiva més allunyada en el temps, gairebé de trenta anys ençà, les llars catalanes han reduït en una proporció important les despeses dedicades a satisfer les seves necessitats més bàsiques d'alimentació, vestit i sostre. Aquest podria ser considerat un indicador de benestar econòmic i tindria un sentit positiu. Ara bé, al mateix temps, indicadors més recents mostren com les llars tenen cada cop més problemes per cobrir les seves despeses, com és el fet que creix la proporció de llars que manifesten que arriben a fi de mes amb dificultats, a la vegada que gairebé la meitat de les llars no tenen capacitat d'estalvi. Les dades mostren com en la dècada dels vuitanta hi va haver una millora de la situació econòmica de les llars, fins a arribar a nivells propers als europeus, i que en la dècada dels noranta i principis del dos mil aquesta tendència s'ha estancat.

El cicle econòmic de desacceleració actual, de reducció de la participació del capital en la renda nacional, d'inflació alcista, de previsible fluctuacions en el nivell i en la composició de la desocupació, acompanyat de profunds canvis en les pautes demogràfiques, posiciona les llars en una centralitat en futurs estudis i anàlisis de l'evolució del nivell i de la distribució del seu benestar econòmic.

8

Bibliografia

AYLLÓN GATNAU, S.; MERCADER PRATS, M. (coord.); RAMOS MORILLA, X. (2005). "La pobresa a Catalunya: pobresa monetària i privació a Catalunya a principis del segle XXI". *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Pobresa, salut, joventut, habitatge i llengua*. Fundació Jaume Bofill.

BUHMANN, B.; RAINWATER, L.; SCHMAUS, G.; SMEEDING, T. (1988). "Equivalence scales, well-being, inequality, and poverty: sensitivity estimates across ten countries using the Luxemburg Income Study (LIS) database". *The review of income and wealth*, Series 34, juny 1988.

EUROSTAT (2005). Continuity of indicators between end-ECHP and start-SILC.

EUROSTAT POCKETBOOKS (2007). Living conditions in Europe.

EUROSTAT. Indicadors estructurals. Cohesió social. [Http://epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu)

FELLEGI, I.P. (1998). *On Poverty and low income*. Statistics Canada.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. Estadístiques de qualitat i condicions de vida. [Http://www.idescat.net/cat/societat/socqualit.html](http://www.idescat.net/cat/societat/socqualit.html)

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. Indicadors de la Unió Europea. <http://www.idescat.net/economia/inec?st=2>.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. *Estadística de despesa en consum de les llars. Despesa anual per grups de despesa 1998-2005*.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. *Estadística de despesa en consum de les llars. De 1998 a 2005. Amplia-*

ció de resultats anuals de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. *Estadística de distribució de la renda i de risc a la pobresa. 2004 i 2005. Ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida.*

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. *Encuesta de presupuestos familiares. 1980/1981 i 1990/1991.*

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. Estudio descriptivo de la pobreza en España. Resultados basados en la Encuesta de Condiciones de Vida 2004. www.ine.es/inebmenu/mnu_analisoc.htm.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. La pobreza y su medición. Presentación de diversos métodos de obtención de medidas de pobreza. www.ine.es/inebmenu/mnu_analisoc.htm

KANTOROWITZ, M. (1992). *Aspectos metodológicos en las encuestas de gastos familiares.* Seminario internacional de Estadística en Euskadi, EUSTAT.

MASATS, M. (1996). "La distribució social de la renda". *Nota d'economia*, núm. 56, setembre-desembre.

MASATS, M. (1998). "Desigualtat i pobresa". Salvador Giner (editor). *La Societat Catalana*, Institut d'Estadística de Catalunya.

MERCADER-PRATS, M.; DELICADO, P. (1999). "La dimensió de la pobresa a Catalunya, 1973-1990. Una primera explotació de les enquestes de pressupostos familiars". *Les desigualtats socials a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill.

NAREDO, J.M. (1993). "Composició y distribución de la riqueza de los hogares españoles". *La distribución de la riqueza*. I Simposio sobre Igualdad y Distribución de la Renta y Riqueza. Fundación Argentina.

SAUTORY, O. (1996). Les principales mesures d'inégalité. *Actes de journées de méthodologie statistique*.

VOGEL, J. (1997). *Living Conditions and inequality in the European Union*. EUROSTAT Working Papers.

Migració internacional i llars a Catalunya, 1996-2007

Andreu Domingo

Jordi Bayona

Centre d'Estudis Demogràfics, UAB

1

Processos migratoris i estructura de la llar: un estudi pendent

El principal focus d'atenció sobre l'estudi de les migracions internacionals és, sense cap mena de dubte, la relació que tenen amb l'economia, començant per l'impacte sobre el mercat de treball. D'aquest interès, comprensible si tenim en compte que la majoria de fluxos s'expliquen per l'evolució econòmica, es deriva tot un seguit de línies de recerca que mesuren directament o indirectament el balanç entre costos i beneficis de la immigració, els efectes de la immigració sobre diferents mercats i serveis –des de l'habitatge fins a l'escola o la sanitat, o el sistema de pensions, passant per les remeses de divises que generen. Pel que fa a la demografia, l'atenció prioritària s'adreça, d'una banda, a mesurar i caracteritzar els fluxos de les persones implicades i, de l'altra, a donar compte de les poblacions d'estrangers o d'immigrats residents en un territori determinat segons els seus comportaments de-

mogràfics –és a dir, la fecunditat i la nupcialitat, la mortalitat i les pròpies migracions i mobilitat, la seva relació amb la població no immigrada o autòctona– i l'evolució de la població en el seu conjunt. Economia i demografia es veuran, a més, abocades a respondre sobre l'evolució futura del fenomen. En tots aquests casos, en la dimensió estrictament econòmica o en la dimensió sociodemogràfica, se sol saltar directament del subjecte individual, el migrant, al col·lectiu de la població immigrada (per lloc de naixement) o a la població de nacionalitat estrangera (per nacionalitat). En canvi, poques vegades es considera la dimensió sociodemogràfica de la llar, tant en l'impacte de la immigració internacional en l'estructura de la llar com en la situació concreta del migrant dins la pròpia llar. Aquesta aparent manca d'interès no deixa de sorprendre en l'estudi d'un fenomen on la dimensió familiar i de la llar és òbviament fonamental com a catalitzador del moviment migratori, però també tenint en compte la relació estreta de la llar amb l'habitatge, el consum o les xarxes de solidaritat bàsiques de la població estrangera, així com les seves pautes de sociabilitat.

Treballs clàssics sobre el paper de les xarxes socials en els processos migratoris (Portes i Börözc, 1982), així com estudis per al cas espanyol (Camarero i García, 2004; Aparicio i Tornos, 2005; Pascual de Sans, 2007) palesen la centralitat de la família en la constitució dels corrents migratoris. Els estudis sociodemogràfics sobre família i migració, però, sovint se centren en la dinàmica més que no pas en l'estructura, en la formació de noves famílies (nupcialitat i fecunditat) o en el reagrupament familiar. L'anàlisi demogràfica de les estructures de la llar ha estat menys freqüent que el de les dinàmiques, per les dificultats del registre i per la relativa novetat del fenomen. D'aquesta manera, els treballs produïts per a Espanya tracten el tema com un subapartat de l'estructura de la llar de tota la població en general (Requena, 2001 i 2006), com a òptica complementària per copsar altres fenòmens (Garrido i Toharia, 2004), o han fet una explotació descriptiva i puntual a partir de les principals estadístiques de població on es recull la informació sobre l'estructura de la llar, és a dir, del padró de població de 1996 (Domingo, Brancós i Bayona, 2002), o del Cens de població de 2001 (Domingo i Parnau, 2006; Domingo i Bayona, en premsa), per al cas d'Espanya o per al cas de Catalunya (Bayona, en premsa). Aquest article parteix dels principals resultats d'aquests treballs que mostren com tant per al conjunt d'Espanya, com per a Catalunya i per al municipi de Barcelona, el temps d'arribada i la composició per sexes dels efectius són determinants en l'estructura de la llar.

En un moment en què s'havia estès la utilització de l'evolució de les tipologies de la llar com a indicador indirecte del procés de convergència o divergència de l'evolució demogràfica a Europa, i que moltes vegades es pressuposava que les diferents tipologies de la llar podien mesurar la suposada modernitat en els comportaments familiars de la població de cada país (Kuijstein, 1996), l'impacte de la immigració internacional ha canviat completament aquesta interpretació. Quan l'aportació migratòria ha estat tan important com a Catalunya i a Espanya en els darrers deu anys, demogràficament parlant res ja no és el ma-

teix. Les estructures de la llar s'han vist alterades per partida triple: primer, per l'impacte del propi procés migratori en l'estructura de la llar; segon, per l'especificitat dels grups d'edat que protagonitzen els corrents migratoris; i, en darrer lloc, pels comportaments demogràfics diferencials dels immigrants que impliquen la formació de la família i que es veuran reflectits també a l'estructura de la llar. Així doncs, l'estudi de les estructures no només és essencial per entendre el procés migratori i les condicions de vida dels migrants, sinó que també ho és per copsar com ha canviat el conjunt de la nostra societat.

L'objectiu principal d'aquest article és, doncs, avaluar l'impacte de la immigració internacional en l'estructura de la llar a Catalunya, i fer un seguiment de l'evolució de les llars on viuen estrangers durant els darrers deu anys a partir de les dades de l'Estadística de població annexa al Padró de 1996, del Cens de 2001, i de les estimacions sobre les llars amb les dades de l'Enquesta de població activa per al segon trimestre de l'any 2007. Aquest exercici ens ha d'ajudar a comprendre el paper de les llars en els processos migratoris i a apuntar els possibles escenaris de futur que afectaran les llars on viuen estrangers.

2

La contribució dels estrangers al creixement del nombre de llars a Catalunya, 1996-2007

En els darrers deu anys, coincidint amb el període de més creixement dels fluxos migratoris internacionals, el nombre d'estrangers empadronats a Catalunya s'ha multiplicat per deu, dels 98.035 de l'any 1996 als 972.507 del padró continu d'I de gener de 2007, al mateix temps que la població de Catalunya s'incrementa en més d'un milió d'habitants, des dels 6.090.040 de 1996 als 7.210.508 actuals. D'aquestes xifres obtenim que gairebé el 80% del creixement de la població catalana des de 1996 en endavant es deu al creixement de la població amb nacionalitat estrangera, sense considerar l'efecte de possibles nacionalitzacions.

Aquesta variació en l'evolució de la població, que es mantenia al voltant dels sis milions d'habitants des de 1981, es produeix també en el nombre de llars, que entre 1996 i el segon trimestre de 2007 passen dels 2.097.955 a més de 2.669.600. El ritme de creixement de les llars és superior al del creixement de la població, amb taxes anuals del 21,8‰ per a les llars i del 15,8‰ per a la població. El creixement de les llars no és un fenomen nou, de fet, si es considera el període 1981-1996, amb un increment molt baix de la població a Catalunya (se sumen 133.626 nous residents), s'observa com el nombre de llars havia augmentat en 328.997, amb un ritme per a les llars força superior al de la població, tant en nombres absoluts com en nombres relatius, i com a resultat de la contínua disminució de la grandària de la llar a Catalunya, que en el mateix període havia passat de 3,3 persones per llar a les 2,9.

Entre 1996 i 2001 s'inicia el període d'acceleració dels fluxos migratoris, i en cinc anys arriben 212 mil estrangers, si bé el creixement més important es produeix entre el 2002 i el 2006, amb més de mig milió d'estrangers. Entre 1996 i 2001, el nombre de llars a Catalunya creix en 217.901 unitats, fins a les 2.315.856 llars. D'aquest augment, un terç correspon directament al creixement de llars amb estrangers (de les 55.636 llars amb estrangers de 1996 s'arriben a les 125.188 el 2001) amb un increment de 69.552. En aquest mateix període la població catalana guanya 253.070 persones, lleugerament per sobre del creixement de les llars en el mateix interval, que continuen disminuint la seva dimensió mitjana, ara situada en 2,72 persones per llar.

Les dades del Cens de 2001 són les darreres que ens informen de les característiques de la població i de les llars on viuen, i es troben a l'inici de l'actual *boom* immigratori. Per conèixer què ha succeït després s'utilitzen les xifres de l'Enquesta de població activa (EPA), que ens permeten reconstruir l'evolució de les llars i la seva composició per nacionalitats. Les dades que s'analitzen són les corresponents a les microdades del segon trimestre de 2007, i l'evolució per a aquest mateix trimestre del ritme de les llars i els

seus residents des de 2002. Segons aquesta font, l'any 2007 Catalunya compta aproximadament amb 2.669.600 llars, on hi residien 7.111.667 persones.¹ Des del Cens de 2001, per tant, s'hauria tornat a produir un fort increment en el nombre de llars, amb aproximadament 354 mil llars més que al 2001, i la població hauria crescut en més de 750 mil persones. Si es compara amb períodes anteriors, la població hauria augmentat a un ritme força superior que les llars. De la mateixa manera que en el conjunt de la població, les noves llars amb estrangers es configuren com a cabdals per entendre l'evolució; des de 2001 a 2007 es creen 316 mil llars amb presència d'estrangers, que representen un 89% del creixement de les llars, és a dir, durant aquest període en vuit de cada nou llars noves hi ha presència de població de nacionalitat estrangera.² Al mateix temps, es frena la constant disminució de la grandària de la llar, que quedaria en 2,66 persones per llar, evolució directament relacionada amb la incorporació d'estrangers.

Si ens referim al conjunt d'anys analitzats, entre 1996 i 2007 a Catalunya el nombre de llars hauria augmentat en un mínim de 571 mil unitats (considerant el possible subregistre de l'EPA), un creixement del 27%, i la població hauria experimentat un increment d'un milió de persones, un 16%. Dues de cada tres noves llars creades entre 1996 i 2007 són llars amb estrangers (gairebé 385 mil).

Com es desprèn d'aquestes dades, el pes de les llars amb estrangers sobre el total de llars a Catalunya segueix una línia ascendent, sempre superior a la proporció d'estrangers sobre el total de la població.

1. Les dades de l'Enquesta de població activa (EPA) aporten un nombre de llars i de persones inferiors a les que recullen el Cens (un 3% menys de llars i un 0,7% de persones, en relació amb el Cens de 2001), o al Padró continu de població, pel que fa a les persones (un 2% menys a començament de 2007). Tot i això, les diferències no són significatives en l'evolució, encara que s'hagin de prendre amb precaució les dades comparatives entre Cens i EPA.

2. Si la comparació es fa amb les dades de l'EPA, entre el segon trimestre de 2001 i el de 2007 a Catalunya el creixement de les llars hauria estat de 453 mil, un 72% de les quals (326 mil llars) amb estrangers i 127 mil sense estrangers. El nombre de llars noves amb estrangers pràcticament no varia, en canvi augmenten les llars sense estrangers, pel seu subregistre a l'EPA si es compara amb el Cens.

L'any 1996, en un 2,7% de les llars catalanes hi vivia un estranger, per un 5,4% el 2001 i un 16,5% l'any 2007, any en què la població estrangera a Catalunya representa el 13,5% de la població. Aquestes llars, al mateix temps, estan compostes cada cop més únicament per persones amb nacionalitat estrangera: del 37,5% el 1996 es passa al 52,2% el 2001 i al 60,9% el 2007, en detriment de les llars on conviuen espanyols i estrangers. L'evolució creixent de les llars on tots són estrangers reflecteix la recent arribada d'aquests al país. A mesura que els estrangers porten més anys residint al país la possibilitat de llars formades per espanyols i estrangers augmenta, tant per l'increment dels matrimonis anomenats "mixtos" com pel de nacionalitzacions de part dels integrants de la llar, sobretot per a algunes nacionalitats on les nacionalitzacions són més fàcils, o fins i tot per fills d'estrangers que no poden adquirir la nacionalitat dels pares.³

3

L'impacte de la immigració internacional a l'estructura de la llar a Catalunya

A part de l'evolució del nombre de llars, amb les fonts estadístiques disponibles es pot reconstruir l'estructura de la llar i les seves característiques principals. La classificació que adopta l'Institut Nacional d'Estadística (INE) per establir l'estructura de la llar en el Cens de 2001 parteix de la classificació proposada per Peter Laslett (1972), en funció de la identificació i la quantificació dels nuclis familiars i de la presència o absència d'altres persones residint en el mateix habitatge. Com a nucli familiar s'entén una interpretació restringida de la família als llaços més estrets d'aliança i filiació; entre els primers hi ha les parelles (amb fills o sense, sempre que aquests no visquin amb la seva pròpia parella en la mateixa llar), i entre els se-

gons hi ha els nuclis monoparentals (pare o mare amb la descendència, amb les mateixes restriccions en relació amb els fills que en el cas anterior). Des de la distinció de nuclis i de la presència o no d'altres persones a la llar, s'adopta una tipologia de cinc grans grups de llars (que no coincideix exactament amb la tipologia de l'Institut d'Estadística de Catalunya aplicada l'any 1996, però que es pot reordenar de manera coincident).

En els resultats que es presenten a continuació s'ha decidit donar més rellevància a l'existència del nucli familiar i al tipus de nucli (parelles o monoparentals), que a la relació de parentiu de les persones que viuen en una mateixa llar. D'aquesta manera, es mostren cinc grans tipus de llar: 1) les llars unipersonals, on solament hi viu una persona; 2) les llars sense nucli, compostes per dues persones o més que no formen nucli familiar, independentment que siguin o no parents; 3) les llars formades per parelles, amb les llars nuclears simples formades per parelles amb fills o sense, en absència d'altres persones, i les llars nuclears complexes on a més de la parella amb fills o sense hi resideixen altres persones, altre cop amb independència que hi hagi o no un vincle familiar; 4) les llars monoparentals, on els nuclis són formats per pare o mare i la seva descendència, inclosos els nuclis simples i els complexos, en funció de la presència d'altres persones a la llar; i 5) les llars múltiples, on conviuen un mínim de dos nuclis familiars.

3.1

L'evolució de les llars

Primer es presenta la informació des del punt de vista de les llars, i posteriorment es reconstrueix la mateixa informació de la llar des del punt de vista dels individus que hi resideixen. Es recullen les dades de l'Estadística de població annexa al Padró de 1996, les del Cens de 2001, i les de l'Enquesta de població activa del segon trimestre de 2007. Abans d'interpretar els resultats, cal tenir en compte les diferències entre les dues primeres fonts i l'EPA, que afectarà els resultats que es presenten més endavant. Cal tenir en

3. L'any 2007, i sense considerar els menors de 16 anys, les llars amb estrangers on tots són estrangers representen tres de cada quatre llars amb estrangers.

compte que les dues primeres fonts són exhaustives i que inclouen la totalitat de la població, tot i que en el cas dels estrangers poden mostrar una possible subrepresentació. L'EPA, en canvi, és una enquesta que té la finalitat de conèixer la relació amb l'activitat econòmica de la població. Es realitza a unes 65 mil llars i uns 180 mil individus a tot Espanya, 6 mil i 16 mil dels quals a Catalunya. Per la pròpia metodologia en la recol·lecció de les dades, certs tipus de llars es troben menys representats. La comparació de les dades de l'EPA de l'any 2001 amb les del Cens de població del mateix any ens mostra una presència inferior de les llars unipersonals i més representació de les formades per parelles, especialment quan a la llar hi viuen fills. Aquest fet, que entre el conjunt de llars no és important, augmenta en el cas de la població de nacionalitat estrangera. D'una banda, pel nombre inferior de casos (recordem que el pes de les llars amb estrangers l'any 2001 és de poc més del 5%); de l'altra, per la major complexitat de la llar entre els estrangers que mostra el Cens. En aquest sentit, i segons l'EPA de 2007, considerem que el 16,5% de llars amb estrangers en pot haver fet millorar la cobertura. També cal tenir en compte que la recollida de dades pot afavorir la presència d'unes nacionalitats sobre unes altres, i esbiaixar la representació a favor de les nacionalitats més accessibles a l'enquesta (com ara els llatinoamericans⁴).

Des de la perspectiva de les llars, l'acceleració dels fluxos migratoris i, per tant, de la població estrangera resident s'observa clarament en l'increment de certs tipus de llars, com ara les que no tenen nucli, que l'any 1996 representaven un 6,1% de les llars amb estrangers i l'any 2001 són un 19,7%. Tot i que en els grans tipus de llars les diferències no són remarcables, com s'observa en el quadre 1, quan es desagreguen en categories menors i per sexe i edat s'observen diferències més grans, per la major complexitat associada al

procés migratori i per l'estructura per edats dels estrangers.

D'aquesta manera, entre 1996 i 2001 les diferències més grans apareixen entre les llars complexes, que són les formades per parelles o monoparentals amb la presència d'altres persones, i les llars simples, que no inclouen altres persones. L'any 1996 en les llars amb estrangers el nombre de llars complexes és de l'11,5%, percentatge que cinc anys més tard es dobla per arribar al 22,7%. En canvi, les llars nuclears simples tenen un pes descendent (del 61,8% el 1996 i del 37,2% el 2001) i menor que entre les llars sense estrangers (del 70,7% i el 66,2% respectivament). Les llars múltiples també mostren una major prevalença entre els estrangers, i tot i que són poc representatives doblen els percentatges assolits en les llars sense la seva presència.

En darrer terme, les unipersonals tenen menys representació entre els estrangers. La diferència principal en aquest tipus de llar és la composició per sexe i edat: les que no tenen estrangers són llars envellides i feminitzades, en canvi, el conjunt de llars amb estrangers tenen un perfil més jove i masculinitzat.

L'acceleració dels fluxos migratoris que cospa el Cens de 2001 es veu clarament reflectida en l'evolució dels tipus de llar. En els cinc anys considerats, si el conjunt de llars amb estrangers es multiplica per 2,3 les tipologies de llars que creixen més són les llars sense nucli (de 3.425 a 24.668, es multipliquen per 7,2) i totes les llars complexes (de 6.438 a 28.362, es multipliquen per 4,4), especialment les llars monoparentals formades a partir d'un pare més els fills més altres persones (es multipliquen per 8, de 290 llars a 2.364); són llars que s'haurien d'entendre com a llars originades en una etapa inicial del procés migratori, amb estratègies de suport entre individus en un primer moment d'arribada i sovint un permís de residència (vegeu Ajenjo i Blanes, 2008). En uns anys d'acceleració del creixement migratori, on el 42% dels estrangers havien arribat a Catalunya des de 1999, les formes de la llar que més creixen són les de major complexitat, i que tenen menys pes dins del conjunt de llars a Catalunya. Les llars sense nucli en

4. Si es compara la població segons la nacionalitat entre l'EPA del segon trimestre de 2007 i el Padró continu d'I de gener del mateix any, els americans tenen una sobrerrepresentació d'un 25%, aproximadament, i els africans d'un 4%; en canvi, asiàtics (un 60% menys) i europeus (un 15% menys) tenen menys pes en l'EPA que en el Padró.

Quadre 1

Estructura de les llars a Catalunya en funció de la presència d'estrangers a la llar, 1996 i 2001											
1996	Tots		Algun		Total		Sense		Total		
	estrangers	%	estranger	%	estrangers	%	estrangers	%	Catalunya	%	
Llars unipersonals	9.094	43,4	–	–	9.094	16,3	354.021	17,3	363.115	17,3	
Llars sense nucli	1.747	8,3	1.678	4,8	3.425	6,2	51.431	2,5	54.856	2,6	
Llars formades per parelles	8.225	39,3	27.636	79,6	35.861	64,5	1.396.253	68,4	1.432.114	68,3	
Parella sense fills	3.025	14,4	7.241	20,9	10.266	18,5	395.620	19,4	405.886	19,3	
Parella amb fills	4.090	19,5	16.108	46,4	20.198	36,3	875.694	42,9	895.892	42,7	
Parella sense fills amb altres persones	434	2,1	1.132	3,3	1.566	2,8	35.518	1,7	37.084	1,8	
Parella amb fills amb altres persones	676	3,2	3.155	9,1	3.831	6,9	89.421	4,4	93.252	4,4	
Llars monoparentals	1.553	7,4	3.376	9,7	4.929	8,9	192.143	9,4	197.072	9,4	
Pares amb fills	391	1,9	629	1,8	1.020	1,8	35.870	1,8	36.890	1,8	
Mares amb fills	933	4,5	1.935	5,6	2.868	5,2	136.579	6,7	139.447	6,6	
Pares amb fills amb altres persones	94	0,4	196	0,6	290	0,5	3.707	0,2	3.997	0,2	
Mares amb fills amb altres persones	135	0,6	616	1,8	751	1,3	15.987	0,8	16.738	0,8	
Llars múltiples	316	1,5	2.011	5,8	2.327	4,2	48.471	2,4	50.798	2,4	
Total	20.935	100,0	34.701	100,0	55.636	100,0	2.042.319	100,0	2.097.955	100,0	

2001	Tots		Algun		Total		Sense		Total	
	estrangers	%	estranger	%	estrangers	%	estrangers	%	Catalunya	%
Llars unipersonals	20.592	31,5	–	–	20.592	16,4	464.032	21,2	484.624	20,9
Llars sense nucli	13.791	21,1	10.877	18,2	24.668	19,7	77.593	3,5	102.261	4,4
Llars formades per parelles	24.467	37,5	40.100	67,0	64.567	51,6	1.400.972	64,0	1.465.539	63,3
Parella sense fills	6.781	10,4	10.184	17,0	16.965	13,6	444.045	20,3	461.010	19,9
Parella amb fills	8.710	13,3	16.602	27,7	25.312	20,2	829.893	37,9	855.205	36,9
Parella sense fills amb altres persones	3.867	5,9	4.849	8,1	8.716	7,0	48.401	2,2	57.117	2,5
Parella amb fills amb altres persones	5.109	7,8	8.465	14,1	13.574	10,8	78.633	3,6	92.207	4,0
Llars monoparentals	4.785	7,3	5.575	9,3	10.360	8,3	208.203	9,5	218.563	9,4
Pares amb fills	812	1,2	447	0,7	1.259	1,0	31.378	1,4	32.637	1,4
Mares amb fills	1.513	2,3	1.516	2,5	3.029	2,4	144.151	6,6	147.180	6,4
Pares amb fills amb altres persones	1.231	1,9	1.133	1,9	2.364	1,9	6.938	0,3	9.302	0,4
Mares amb fills amb altres persones	1.229	1,9	2.479	4,1	3.708	3,0	25.736	1,2	29.444	1,3
Llars múltiples	1.680	2,6	3.321	5,5	5.001	4,0	39.868	1,8	44.869	1,9
Total	65.315	100,0	59.873	100,0	125.188	100,0	2.190.668	100,0	2.315.856	100,0

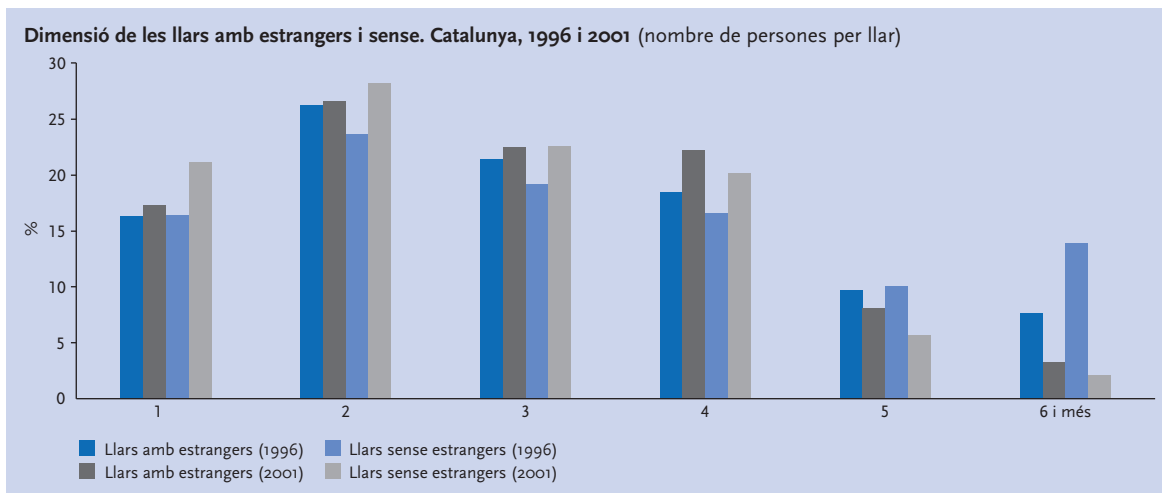
Font: Estadística de població annexa al Padró de població de 1996 i Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

són un exemple: el 6,2% d'aquestes llars el 1996 eren llars amb estrangers, percentatge que el 2001 s'incrementa fins al 24,1%.

Una segona característica de les llars amb estrangers és la seva major dimensió, que ha tendit a créixer. L'any 1996, el 7,7% de les llars amb estrangers tenen més de sis persones, per un 3,3% entre la resta de les llars. El 2001 les diferències augmenten i

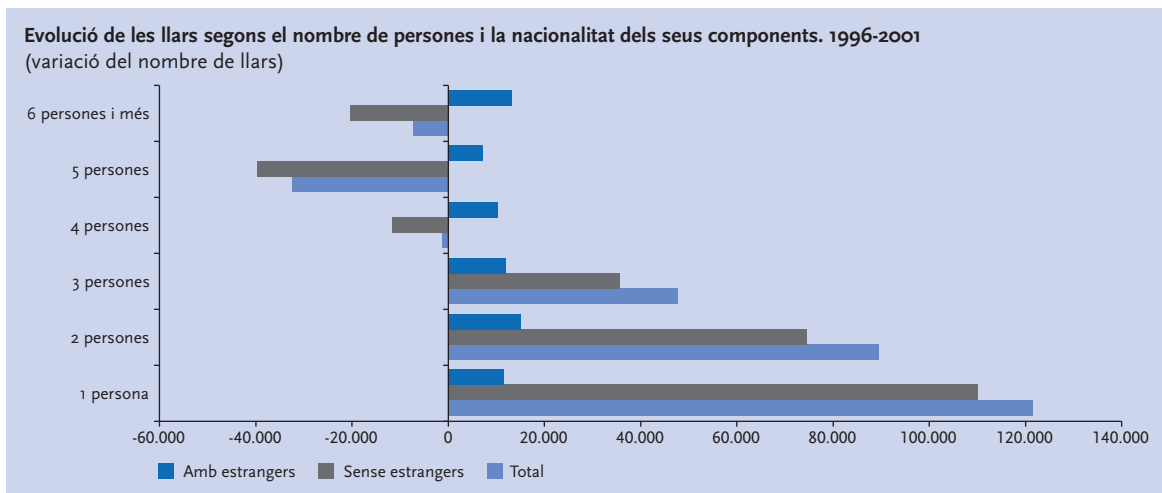
aquests percentatges són, respectivament, del 13,9%, i del 2,1%. El 72% de les llars sense estrangers tenen tres membres o menys, mentre que el 40,6% de les llars amb estrangers tenen quatre persones o més. La proporció de llars amb estrangers sobre el total de llars amb 6 persones o més passa del 6% el 1996 fins al 27% el 2001 (gràfic 1 i 2). En el conjunt de Catalunya guanyen cada vegada més pes les llars d'una o

Gràfic 1

Font: Estadística de població annexa al Padró de població de 1996 i Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

Gràfic 2

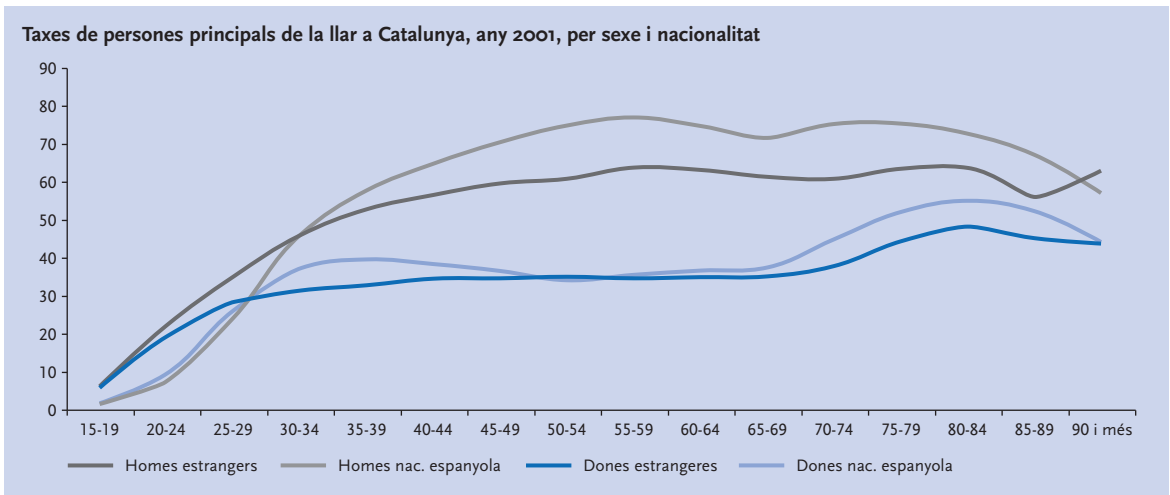
Font: Estadística de població annexa al Padró de població de 1996 i Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

dues persones, i disminueixen les llars formades per quatre persones o més. La presència d'estrangers, per tant, actua frenant lleugerament aquesta evolució en el conjunt de llars.

L'any 2001, la dimensió mitjana de les llars se situa en 2,72 persones (2,9 a Espanya), i en les llars amb estrangers en 3,40 persones (3,3 a Espanya). L'any 2001 fins a 426.096 persones viuen en llars amb estrangers, un 28,5% d'ells amb nacionalitat espanyola.

Un tercer punt en la composició de les llars, i en relació directa amb la demanda d'habitatge, és l'evolució de les taxes de persones principals de la llar, que en definitiva ens assenyalen el nombre d'habitatges encapçalats per població de nacionalitat estrangera. Aquest càlcul s'ha fet amb el Cens de 2001, on 92.656 estrangers apareixen com a persona de referència de la llar. El nombre de persones principals per resident és superior entre els estrangers única-

Gràfic 3

Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

ment en les edats més joves, entre els 15 i 29 anys, tant per als homes com per a les dones, mentre que en la resta d'edats considerades se situen per sota (gràfic 3), sobretot en el cas dels homes. Entre els més joves els estrangers encapçalen un 12% de les llars. Un segon fet que cal comentar és que les diferències entre les dones són menors, fet que estaria relacionat amb els desequilibris per sexe en les nacionalitats, sobretot amb la feminització dels fluxos llatinoamericans en un primer moment d'incorporació.

3.2

On viuen els estrangers?

L'altra perspectiva que cal abordar és la que es deriva de l'observació des de l'òptica de les persones. Aquesta aproximació ens permet aprofundir l'anàlisi segons el sexe i l'edat de l'individu, i també segons la nacionalitat, i introduir altres variables com la relació amb la persona principal de la llar. A continuació, i a partir de les dades del Cens de 2001, es presenten les principals característiques de la llar associades a les persones que hi resideixen.

La població segons el tipus de llar on resideix es presenta al quadre 2 per cada agregat continental (dis-

tingint entre la UE-15 i la resta d'Europa) i sexe. Les diferències són considerables i s'expliquen per les divergents estratègies migratòries.

La població de la UE-15 és la que mostra una distribució en la llar més similar a la de la població amb nacionalitat espanyola, com també els contrastos més grans en relació amb la resta d'agrupacions continentals. Destaca, per una banda, per les similituds entre sexes i, de l'altra, per la seva presència en llars unipersonals, amb valors que doblen fins i tot els de la població amb nacionalitat espanyola (15,2% i 15,1%, homes i dones, per 6,3% i 9,1%). La representació en llars sense nucli és també força superior (11,8% i 13,0%, per tan sols 3,2% i 3,7%), i són els que en general viuen més en llars formades per parelles, tot i que en menor proporció que la població amb nacionalitat espanyola (64,2% i 61,0%, per 79% i 72,6%).

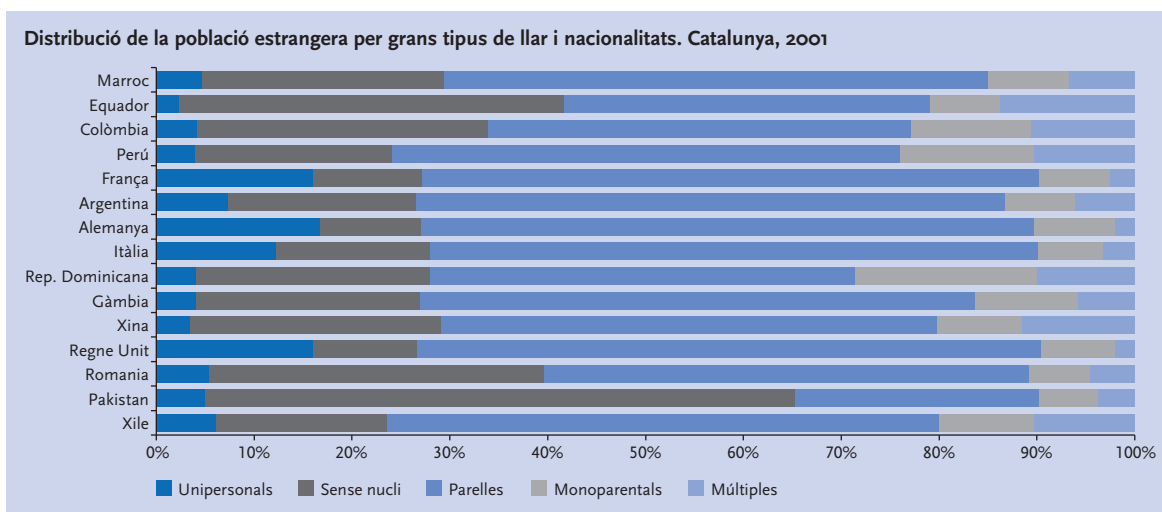
En la resta d'agrupacions considerades, a excepció de la resta d'Europa –que el 2001 era un col·lectiu molt reduït– es repeteixen uns elements comuns: 1) hi ha fortes desigualtats entre sexes; 2) una menor representació de llars unipersonals; 3) es mostren valors força elevats de llars sense nucli; 4) en les llars de parelles i monoparentals tenen més pes les formes

Quadre 2

Distribució de la població de nacionalitat estrangera i espanyola segons el tipus de llar, per agregats continentals i sexe, 2001													
	Unió Europea (15)		Resta d'Europa		Àfrica		Amèrica		Àsia		Nac. espanyola		
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	
Unipersonals	15,2	15,1	8,5	7,6	6,9	2,2	5,1	4,6	4,9	3,8	6,3	9,1	
Sense nucli	11,8	13,0	29,4	22,2	32,1	17,9	28,3	27,0	40,0	23,7	3,2	3,7	
Llars formades per parelles	64,2	61,0	51,1	57,0	47,3	63,8	47,9	46,7	39,7	55,0	79,0	72,6	
Parella sense fills	21,3	19,5	9,9	13,8	2,7	3,7	5,9	7,2	3,5	5,8	15,4	14,6	
Parella amb fills	31,3	30,4	15,9	18,2	18,4	28,3	15,7	14,0	12,5	19,2	54,5	48,6	
Parella sense fills més altres	5,1	4,6	12,5	11,3	6,4	6,4	9,6	9,2	8,6	9,8	2,6	2,7	
Parella amb fills més altres	6,5	6,4	12,7	13,6	19,9	25,5	16,7	16,3	15,1	20,2	6,5	6,7	
Llars monoparentals	6,4	8,6	6,8	8,2	8,1	8,8	8,5	11,8	8,0	8,6	7,8	10,7	
Pare amb fills	1,9	0,6	1,1	0,3	1,5	0,9	0,7	0,2	1,3	0,6	1,9	0,6	
Mare amb fills	1,4	4,7	1,0	2,8	0,3	1,2	1,7	3,4	0,3	1,6	4,0	7,7	
Pare amb fills més altres	1,6	1,4	2,6	1,9	5,2	4,3	1,7	1,1	4,9	3,4	0,6	0,3	
Mare amb fills més altres	1,5	1,9	2,0	3,3	1,2	2,4	4,3	7,0	1,4	2,9	1,2	2,0	
Múltiples	2,5	2,2	4,2	5,0	5,6	7,2	10,2	10,0	7,4	9,0	3,8	3,8	
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

Gràfic 4

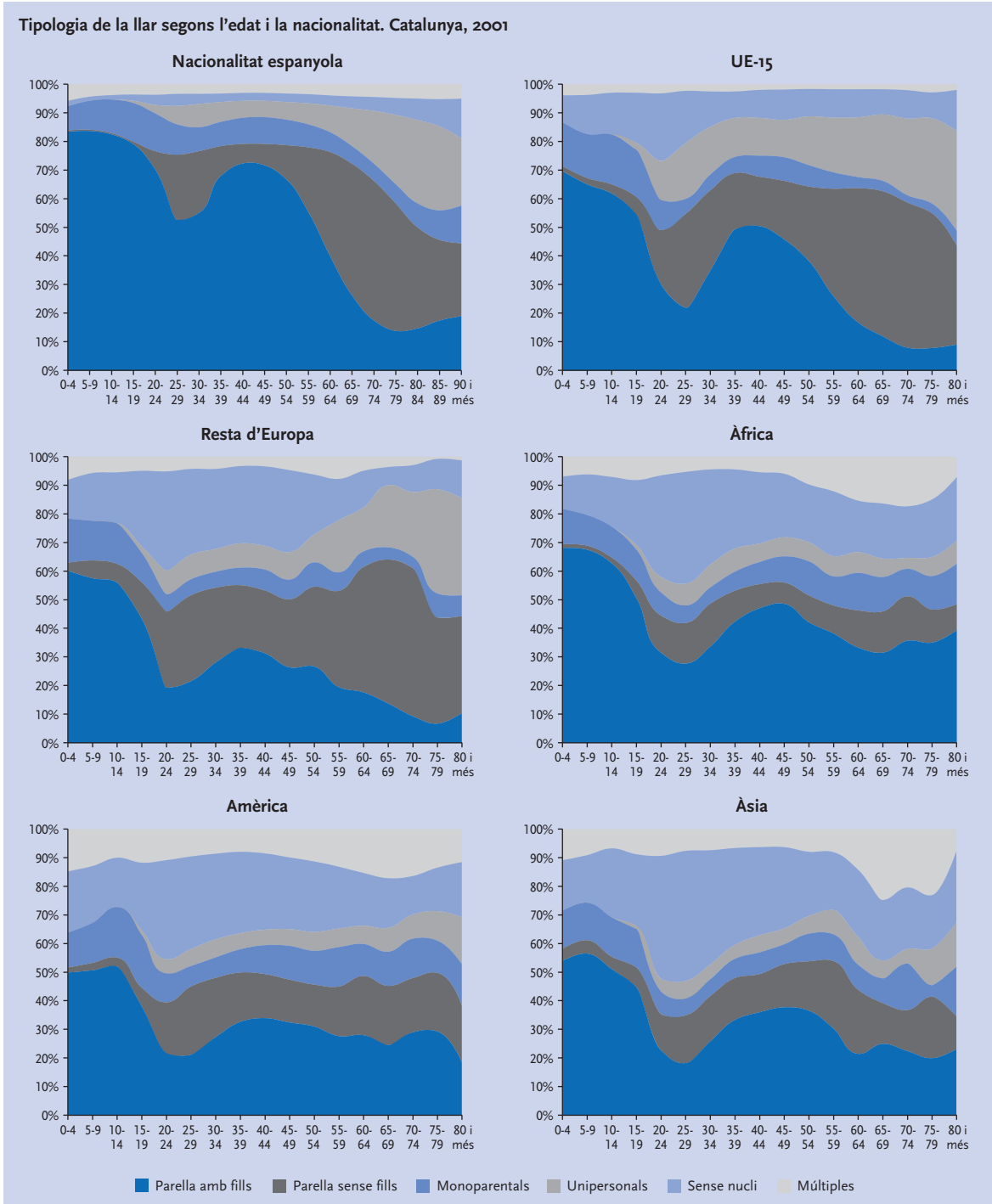
Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

complexes que les simples; i 5) hi ha també una presència superior de les llars múltiples.

Per sobre d'aquesta generalització, destaquen certes tipologies de la llar en cadascun dels agregats continentals. Entre els africans, el 32% d'homes viu en llars sense nucli familiar, enfront del 18% de dones, que viuen preferentment en llars de parelles (63,8%),

en especial quan hi ha fills. Entre els americans les diferències entre sexes segons el tipus de llar són gairebé inexistentes. Crida l'atenció la sobrerrepresentació en llars monoparentals de les dones (l'11,8%), i l'alta proporció de llars múltiples en ambdós sexes (per sobre del 10%). Entre els asiàtics també hi ha grans disparitats segons el sexe i el tipus de llar. En l'agrupació

Gràfic 5

Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

continental destaca l'alta proporció d'homes en llars sense nucli familiar (el 40%), mentre que el 55% de les dones es troben preferentment en llars de parelles.

Per nacionalitats, la diversitat entre tipus de llar encara és més gran, i el pes de les llars sense nucli familiar es correspon, en algunes nacionalitats, amb un estadi recent de la immigració. Aquests són els casos dels pakistanesos (el 60,4% en llars sense nucli), però també dels equatorians (el 39,4%), una de les nacionalitats amb més acceleració dels fluxos migratoris just abans de la realització del Cens. En contraposició, els alemanys, britànics i francesos es troben, per sobre del 16%, en llars unipersonals, i més d'un 60% viu en llars de parelles. En les llars monoparentals els dominicans són els més representats (el 18,6%), però també peruans i colombians (13,7% i 12,2%), coincidint, en els tres casos, amb nacionalitats feminitzades en què la dona és la capdavantera a l'inici del procés migratori. En darrer terme, en les llars múltiples són els equatorians qui tenen més representació (13,7%) o els xinesos (11,5%), un tipus de llar que entre els europeus comunitaris és poc significativa (gràfic 4).

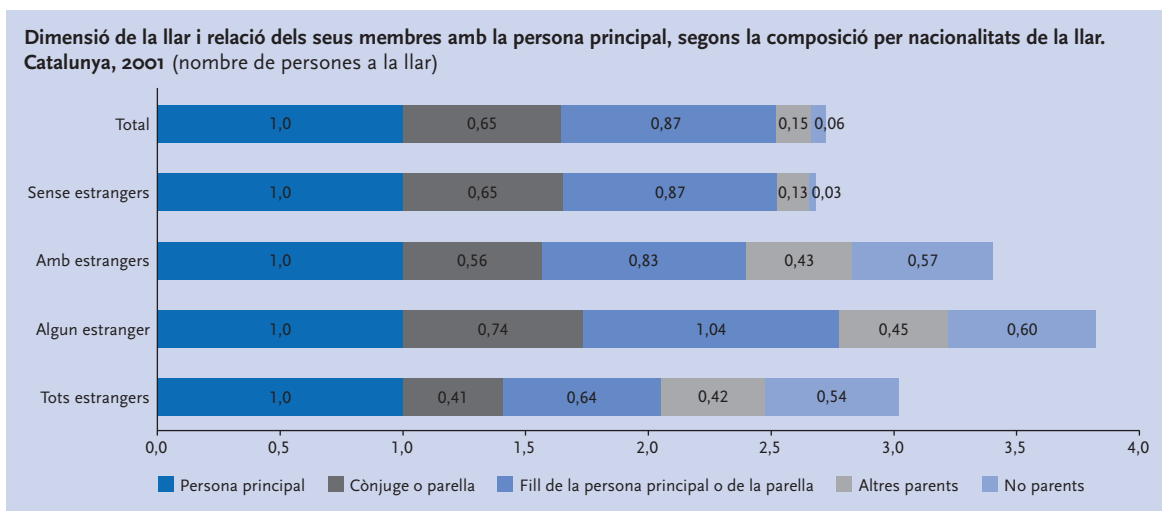
En relació amb l'any 1996 (Domingo, Brancós i Bayona, 2002) la distribució de la població estrangera segons el tipus de llar on viu mostra una evolució cap a una major complexitat, amb un fort creixement del pes de les llars sense nucli en detriment de les llars constituïdes per parelles, mentre que també augmenta el pes de les llars de parelles amb fills i altres persones.

L'edat és un dels factors cabdals a l'hora d'observar el tipus de llar on resideix un individu. Per a la població amb nacionalitat espanyola a Catalunya, l'estructura de la llar reflecteix bàsicament l'evolució en el cicle de vida dels individus. Per contra, per als estrangers és l'etapa del procés migratori, especialment per als que han arribat més recentment, el que condiciona el tipus de llar on viuen. En el gràfic 5 s'ha representat segons l'agrupació continental i l'edat el tipus de llar on resideixen, i s'hi ha afegit la representació de la població amb nacionalitat espanyola. Es pot observar com la presència en llars formades per la parella més

els fills (independentment de si hi viuen altres persones) és majoritària entre la població autòctona fins a arribar als 60 anys, amb una inflexió entre els 25 i els 34 anys d'edat, com a resultat del procés d'emancipació i en benefici de les llars de parelles sense fills. Al mateix temps, les llars unipersonals guanyen pes amb l'envelliment, sobretot per sobre dels 75 anys (principalment entre les dones), i les llars sense nucli només superen el 10% per sobre dels 90 anys d'edat. Entre els estrangers, en canvi, s'observa una evolució força diferent per cada agrupació continental. Entre els europeus comunitaris sobresurten les llars sense nucli en les edats joves (una de cada quatre llars entre els 20-24 anys) i les unipersonals (el 19% entre 25 i 29 anys), llars que també són força representades per damunt dels setanta anys. Al mateix temps, també es poden destacar les llars de parelles sense fills (més de la meitat de les llars per sobre dels 60 anys) amb més importància que no pas entre els autòctons.

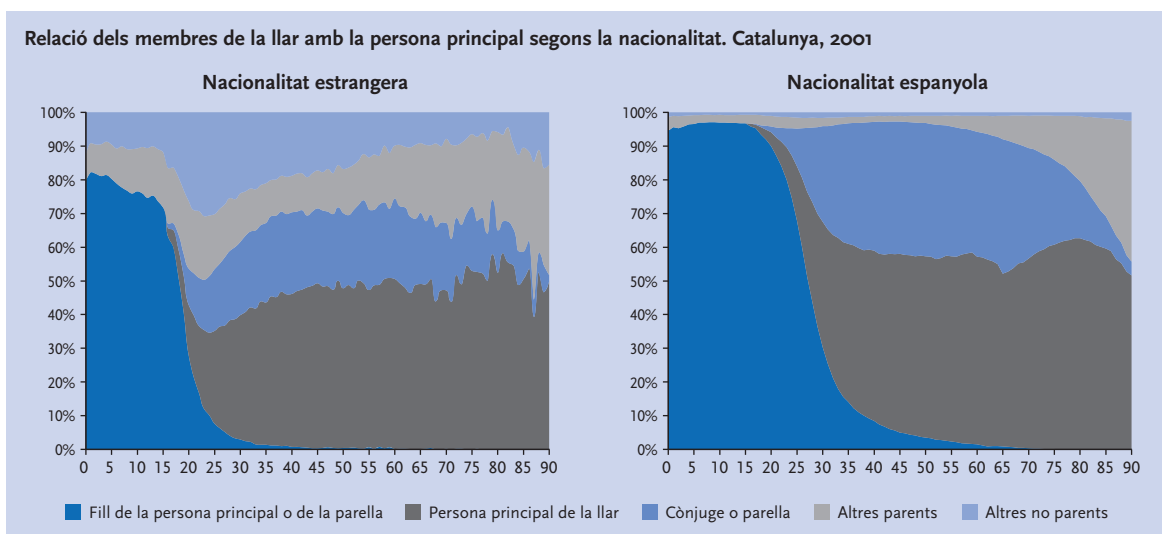
En les altres agrupacions són predominantment les llars sense nucli les que més sobresurten. Aquest fet es produeix amb més intensitat en les edats centrals del procés migratori, entre els 24 i 35 anys d'edat, on es pot pressuposar una major inestabilitat en l'ocupació coincidint amb un moment inicial d'arribada al país. Un 39% dels africans i un 45% dels asiàtics entre 25 i 29 anys resideixen en llars sense nucli, i aquest a més és el grup d'edat en ambdós casos amb els efectius de població més nombrosos. Són xifres que també mostren diferències entre homes i dones; els primers, capdavanters del procés en la majoria de nacionalitats d'aquests dos continents, es troben majoritàriament en aquestes llars (49% i 54% pels homes africans i asiàtics, per 19% i 28% entre les dones, en els 25-29 anys). En els altres tipus de llars les diferències són menors. És el cas de les monoparentals, amb una implantació similar, tot i que amb més pes entre els llatinoamericans, o les llars de parelles sense fills, poc habituals entre els africans. Finalment, les llars múltiples acullen un percentatge sempre més important dels estrangers (a excepció dels europeus comunitaris), i prenen la major representativitat en les edats més avançades.

Gràfic 6

Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

Gràfic 7

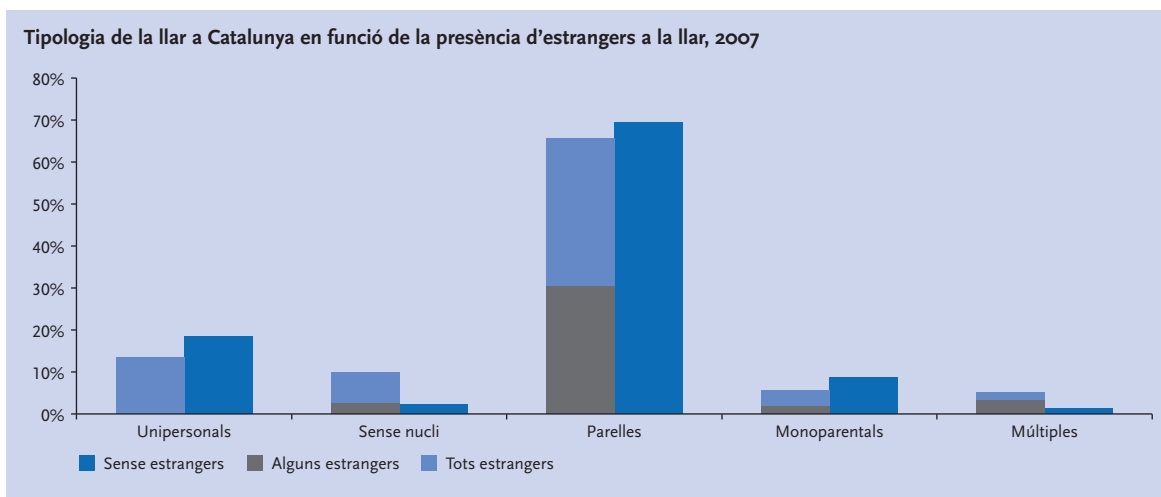

Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

Finalment, a més del tipus de llar on es resideix, co-neixem quina és la relació entre els membres de la llar a partir de la relació amb la persona de referència de cada llar. Entre les llars amb estrangers, la major dimensió de la llar ve donada per una presència més elevada d'altres persones a la llar fora del propi nucli familiar, es trobin o no emparentades amb la persona de

referència. Pel conjunt de la població, les 2,72 persones de mitjana d'una llar es reparteixen en la persona principal (1 persona a cada llar), els cònjuges o parelles (0,65), els fills (0,87), amb un pes poc important de les altres persones, siguin parents (0,15) o no ho siguin (0,06) (gràfic 6). En les llars amb estrangers, la presència de cònjuges o fills és lleugerament inferior, i en

Gràfic 8

Font: Enquesta de població activa, amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

canvi guanyen pes els altres parents (0,43) i sobretot els que no ho són (0,57), tot i la dificultat en alguns casos d'establir-ne correctament el grau de parentiu (per la inexistència dels dos cognoms) entre els estrangers.

En la representació de la relació amb la persona principal de la llar segons l'edat i la nacionalitat (gràfic 7) en les llars en què l'estranger es la persona principal s'observa més pes de persones que no pertanyen al nucli familiar estricte a totes les edats. Si entre la població espanyola és una situació associada a l'envel·liment, entre els estrangers es produeix especialment en les edats joves. En aquests mateixos grups d'edat, si entre els joves autòctons la posició de fill és majoritària (un 68% als 25 anys, per exemple), entre els estrangers de la mateixa edat és l'increment del 8%. Mentre que uns encara no s'han emancipat, els altres són els protagonistes del procés migratori.

4

La relació amb l'activitat

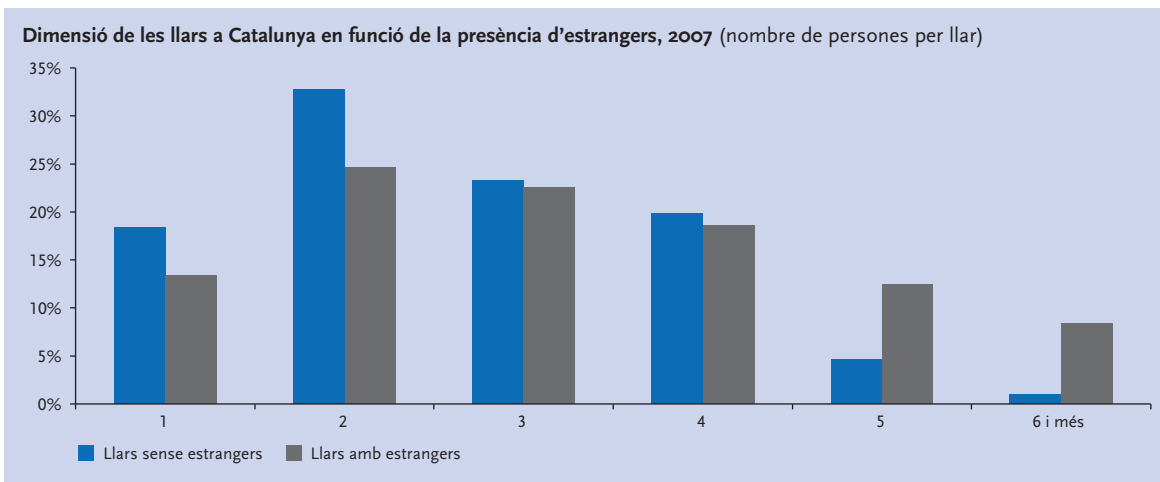
Amb l'Enquesta de població activa (EPA), i per al segon trimestre de 2007, s'ha reconstruït l'estructura de les llars –de manera similar a altres treballs per

al conjunt d'Espanya (Toharia, Requena i Garrido, 2000)– i la presència en aquestes llars de població de nacionalitat estrangera. L'EPA recull fins a 2,67 milions de llars a Catalunya, en 441 mil de les quals (un 16,5%) resideix població de nacionalitat estrangera.

Per la metodologia d'aquesta font, destinada a conèixer la relació de la població amb el mercat laboral i no pas les característiques de les llars, i per problemes en la recollida de dades, certs tipus de llars es trobaran amb més probabilitat dins de la mostra que d'altres. Per aquest motiu no es comparen els resultats de l'EPA amb els del Cens de 2001 i es llegeixen els resultats en l'evolució de la pròpia font. Tot i certes dificultats, l'EPA ens permet actualitzar les característiques de les llars amb estrangers, que des de 2001 han augmentat de forma prou significativa. Així, les llars amb estrangers es configuren com les llars protagonistes del creixement de les llars dels darrers anys a Espanya i Catalunya.

El conjunt de llars a Catalunya segueix disminuint en dimensió. Tot i que l'EPA ens mostra una dimensió més gran que al Cens (2,81 per 2,72 l'any 2001, a causa de la menor presència en l'enquesta de llars unipersonals), entre aquesta data i el 2007 la dimensió mitjana s'ha reduït en 0,15 punts, i arriba a les

Gràfic 9

Font: Enquesta de població activa, segon trimestre de 2007, amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

2,66 persones per llar. Les llars on tots tenen nacionalitat espanyola són lleugerament inferiors, de 2,65 persones per llar, per 2,76 si en aquestes llars hi viu un estranger, xifra reduïda que ens fa pensar que es troba força per sota de la real.

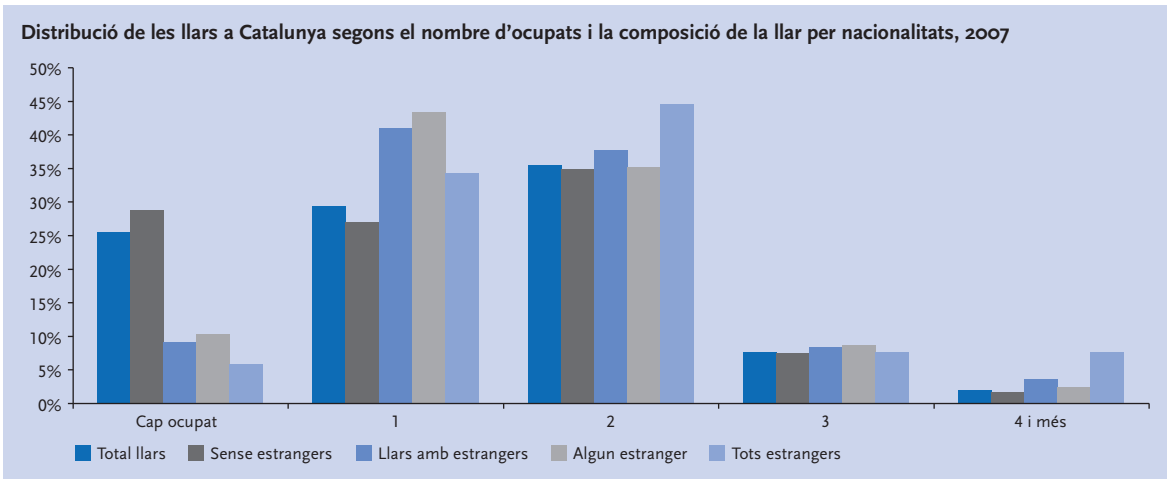
La comparació entre l'estructura de la llar de l'EPA de l'any 2001 amb la que ens mostra el Cens de 2001, amb diferències positives a l'EPA de nou punts a favor de les parelles i subrepresentació de llars unipersonals i sense nucli, i a diferència del que succeïa l'any 1991 on les dades eren força coincidents (Toharia i altres, 2000), fa que no entrem a fons en l'anàlisi de l'estructura de les llars amb estrangers. Tot i això, les dades del gràfic 9 ens confirmen les diferències entre llars amb espanyols i amb estrangers, especialment en la sobrerrepresentació de les llars sense nucli i la importància de les llars múltiples. A més, en l'evolució s'observa un augment continuat de la proporció de llars on tots els membres són de nacionalitat estrangera. Si comparem les llars amb estrangers i sense, vegem la major complexitat de la llar entre els estrangers. Les llars menys usuals entre la població amb nacionalitat espanyola (sense nucli, nuclears complexes i múltiples) sumen el 8,5% de les llars, percentatge que en les llars

amb estrangers es multiplica per quatre i arriba al 35,6%.

Destaca l'increment constant de les llars amb estrangers, i de la proporció que representen sobre el total, el 16,5%, que provoca que en certs tipus de llar la presència d'estrangers sigui cada cop més nombrosa. Les llars sense nucli familiar en són un exemple, amb un 48% amb estrangers, però també les múltiples, on s'arriba a un 46%. A les llars amb nucli familiar (considerant les parelles i les monoparentals), si únicament hi resideix el propi nucli familiar sense altres persones el pes dels estrangers és d'un 14%. Per contra, en les llars amb nucli familiar més altres persones, el pes de les llars amb estrangers arriba a una de cada tres d'aquestes llars a Catalunya. En definitiva, i com succeeix en recomptes anteriors, els estrangers estan més representats en les tipologies de la llar amb més complexitat, que significa també major dimensió: al 35% de les llars amb 5 persones i al 61,5% de les llars amb sis persones o més hi viuen estrangers (gràfic 9).

Per finalitzar, hem observat les llars des de la perspectiva de la relació amb l'activitat dels seus components, i hem distingit entre les situacions d'inactivitat i activitat, i en aquesta la d'ocupats o aturats, a més

Gràfic 10

Font: Enquesta de població activa, segon trimestre de 2007, amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

del tipus de contractació dels assalariats (indefinida o no). En aquesta anàlisi es considera solament la relació amb l'activitat de la població amb 16 anys o més, i la composició per nacionalitats (tots estrangers, algun estranger o cap estranger) es refereix a les mateixes persones, és a dir, sense tenir en compte la presència de menors a la llar. Com es veurà a continuació, les llars amb estrangers destaquen per l'alta activitat dels seus membres, com era d'esperar per l'estructura per edats de la població estrangera, eminentment jove i en edat activa, però també per la major incidència de l'atur i de la contractació temporal.

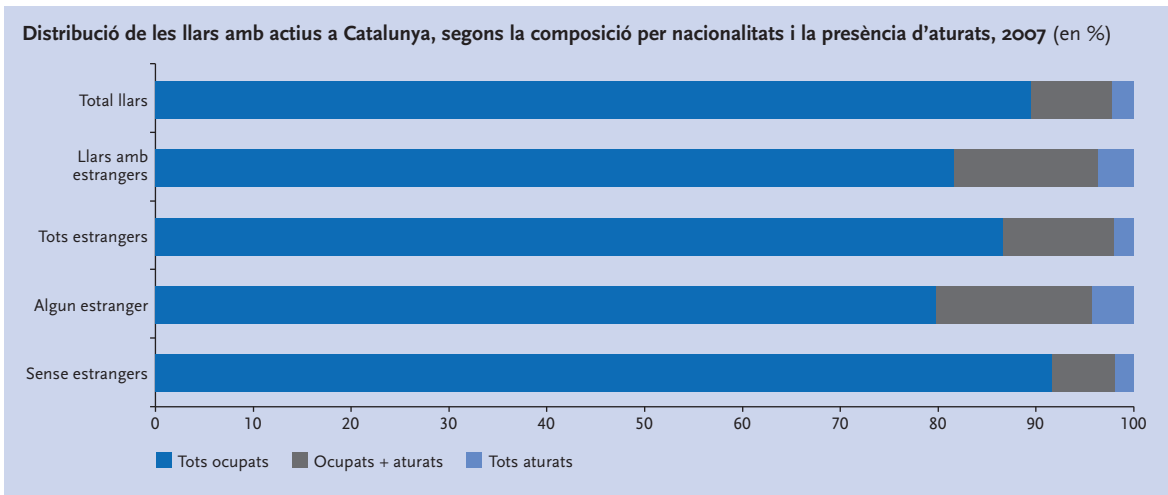
A la meitat de 2007, gairebé una de cada quatre llars a Catalunya (el 23,8%) és una llar sense cap persona activa. Aquest fet, relacionat directament amb l'envelliment, afecta fins a 636 mil llars, amb poca representació de les llars amb estrangers. L'estructura per edats de la població estrangera, amb una concentració al voltant de les edats més joves, com a conseqüència d'un procés migratori recent i de caràcter laboral, fa que tan sols unes 25 mil llars amb estrangers siguin llars sense actius, proporció molt baixa (un 5,7%) sobre el total de llars amb estrangers. Les llars on tots els membres són actius són majoritàries, un 41,7% entre el total, i encara més entre els estran-

gers (54,8%). La resta les formen tant inactius com actius, i representen un 34,5% entre el total, i un 39,4% en llars amb estrangers.

Si ens centrem en els ocupats, la situació majoritària a Catalunya és la de llars amb dos dels seus components ocupats, tot i que el percentatge de llars sense cap ocupat sigui elevat (vegeu el gràfic 10). A les llars amb estrangers, tot i la poca incidència dels casos sense cap ocupat (menys del 10%), la situació més comuna és amb un únic ocupat, encara que el pes de les llars amb dos ocupats o més sigui sempre superior. Les principals diferències entre llars amb estrangers o sense, pel que fa a ocupats, s'han d'anar a buscar en l'estructura desigual per edats dels dos col·lectius.

De les xifres d'inactius i les d'ocupats que s'han comentat, les dades dels aturats ens informen d'una incidència de l'atur en les llars amb estrangers que dobla la de les llars on tots els seus components tenen nacionalitat espanyola. En gairebé 1.821.000 llars catalanes tots els components es troben ocupats, és a dir, el 68% de totes les llars, xifra que entre els estrangers arriba al 77%, a 338 mil llars. Al contrari, tan sols l'1,7% de les llars catalanes són llars amb tots els seus membres actius aturats. D'aquestes 45 mil llars, una

Gràfic 11

Font: Enquesta de població activa, segon trimestre de 2007, amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

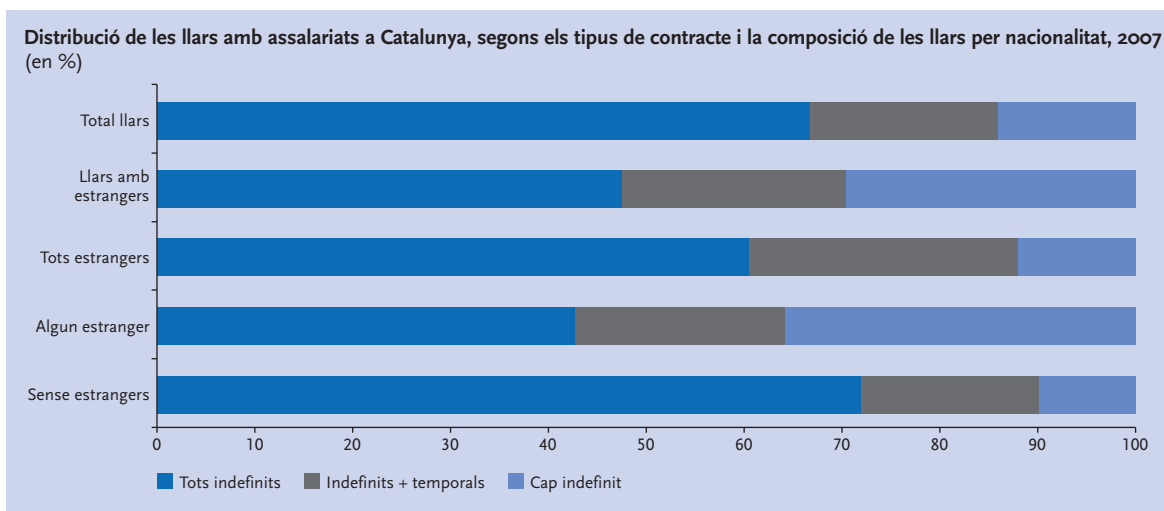
tercera part són llars amb estrangers, tot i que la incidència sobre el total de llars amb estrangers només és del 3,4%. En el gràfic 11 s'ha representat la incidència de l'atur en les llars amb ocupats (sense comptar-hi les llars on tots són inactius), i s'incideix en la composició de la llar on hi ha estrangers. En les llars amb estrangers la presència d'aturats arriba a doblar la de les llars sense estrangers, sobretot quan es tracta d'una llar d'espanyols i estrangers.

Hi ha més probabilitats de trobar llars amb aturats i ocupats a mesura que s'incrementa la grandària de la llar, però la situació dels estrangers és més precària per a totes les grandàries. Per exemple, en les llars d'un únic ocupat les diferències no són significatives, però en les llars amb dos ocupats (que són la majoria), les llars on tots els ocupats treballen són el 93,3% en les llars sense estrangers, i el 85,8% en les llars amb estrangers. En les llars de tres ocupats els percentatges són del 90,9% i del 72,7% respectivament, i en les llars de 5 ocupats i més, del 86,3% i del 46,0%. Les diferències en l'ocupació entre les llars amb estrangers i sense es mantenen independentment de la dimensió de la llar.

En darrer terme, i per ocupats assalariats (restant-hi els que treballen per compte propi), s'ha observat

el tipus de contracte, és a dir, si és indefinit o temporal, i la incidència dels assalariats amb contracte indefinit és menor en les llars amb estrangers. Aquest fet, d'altra banda normal ja que són els darrers a incorporar-se al mercat laboral i, a més, ho fan en un moment en què predomina la contractació temporal, fa que si bé entre el total de llars, a la meitat tots els assalariats tenen contracte indefinit, entre les llars amb estrangers només es dona en el 40% del casos. En una de cada set llars a Catalunya amb assalariats no hi ha cap contractat indefinit, percentatge que en les llars amb estrangers assoleix un 29,5% (vegeu el gràfic 12), per un 10% en les llars sense estrangers. Aquestes diferències no s'expliquen per l'estructura desigual d'edat de la població estrangera i nacional. A les llars sense estrangers, la temporalitat és major en les encapçalades per joves (per exemple, en un 18% de les llars amb persona de referència entre 25 i 29 anys, tots són temporals), i a les llars encapçalades pels de 50-54 anys, s'arriba al 6%. Entre les llars amb estrangers, independentment de l'edat de la persona principal, els valors sempre són força superiors, amb un màxim en les llars amb persona de referència entre 25-29 anys, on en el 36,5% de les llars no hi ha cap assalariat indefinit.

Gràfic 12

Font: Enquesta de població activa, segon trimestre de 2007, amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

5

Conclusions: les llars amb estrangers, d'un cicle de bonança a un recessió?

La contribució principal de la immigració internacional a l'evolució de la població a Catalunya ha estat l'increment en el seu volum, per sobre de les transformacions experimentades en l'estructura per edats, tot i que segons l'escala territorial pot haver frenat o fins i tot pot haver invertit significativament els processos d'envelliment. La migració internacional ha accelerat el procés de formació de noves llars que a mitjan anys noranta ja superava el creixement de la població, i ha contrarestat la tendència a la disminució de la grandària de la llar que aleshores acompanyava l'increment del nombre de llars i que es devia sobretot a l'envelliment de la població. A més, l'aportació de la població estrangera ha significat la desconcentració per tipus de llar, exemplificada d'una banda pel creixement de llars sense nucli i, d'altra banda, per l'augment paral·lel de la complexitat de les llars. Tots dos tipus de llar són producte del propi procés migratori, i a tots dos l'element familiar hi és present.

Si passem del conjunt de la població a les diferències segons la nacionalitat, veiem que es produeix un procés divergent. Mentre que la grandària de la llar on viuen les persones de nacionalitat espanyola es continua reduint, la dels estrangers ha seguit creixent de forma notable d'acord amb l'augment dels fluxos migratoris rebuts des del 2001, tot i que part dels primers es puguin correspondre a immigrants nacionalitzats espanyols. Aquest fenomen pot traduir la sobreocupació d'habitatges moltes vegades denunciada, però per damunt de tot ret comptes de l'estructura d'edat i del cicle de vida diferenciat de la població de nacionalitat estrangera, a més de la ja esmentada pertorbació que el propi procés migratori en etapes primerenques podia introduir. Aquesta diferència d'estructura, amb un pes molt més important dels joves entre els estrangers, també explica la presència de la població jove estrangera que encapçala llars (i habitatges) davant del pes relativament feble dels joves amb nacionalitat espanyola en la mateixa situació. La diferència demostra la dependència domiciliar dels segons, és a dir, els estrangers a la mateixa edat són adults completament emancipats mentre que els espanyols continuen sent joves, encara que siguin més grans.

A més de les diferències en l'estructura entre les llars on viuen estrangers i on viuen espanyols, per la diferent estructura d'edat, és cabdal el paper del sexe. D'aquesta manera, els desequilibris d'efectius a favor d'un sexe, presents de bon començament en els fluxos migratoris i que repercuteixen en les característiques de les poblacions resultants, es tradueixen en tipologies de la llar on preval la presència d'homes o de dones, en la posició també radicalment diferent de les dones en un context migratori o en un altre, però així mateix en la seva posició dintre de la llar, com s'ha verificat amb el paper de persona principal. És evident que aquesta presència desigual afecta també els papers de gènere, amb una clara relació amb l'activitat (vegeu, per exemple, Martín Díaz, 2008, i Parella, 2003).

Quant a les dades més recents recollides per l'EPA, tot i que poden estar esbiaixades a favor de persones amb millors situacions en relació amb l'activitat com a conseqüència de la ja esmentada sobrerrepresentació de llatinoamericans, combinada amb la dificultat que pot tenir la mostra per captar les situacions més precàries, cal assenyalar les bones posicions a l'ocupació, tot i que sigui en unes condicions d'eventualitat i precariatat molt per sobre de la dels nacionals espanyols. En aquest sentit es reflectiria l'època de bonança econòmica, en què la posició de les persones i de les llars respecte a les condicions de vida ve determinada sobretot pel temps d'arribada al país, i actua de forma inversament proporcional a les condicions laborals. Però ens hauríem de preguntar quina seria la situació futura en el cas d'una recessió econòmica.

Els efectes de la crisi diferiran amb la pròpia naturalesa d'aquesta, segons si és molt forta i la durada. Però el primer que hauríem de tenir en compte és l'alentiment dels corrents migratoris de treballadors a mitjà termini, i el possible retorn o l'emigració cap a tercers països. De totes maneres, el retorn, tot i que pugui ser incentivat, podria estar més que compensat pel reagrupament familiar que se seguirà produint. Haurem de considerar que el retorn es produeix quan hi ha un espai social per retornar, però si aquesta crisi és global i també afecta els països d'origen, l'estratègia adoptada pot ser provar de passar el

temps de vaques magres a Catalunya, o fins i tot portar la família, amb la qual cosa el resultat paradoxalment seria un increment dels fluxos familiars. Tampoc no s'hauria de descartar l'arribada de migrants de països tercers de la UE com a efecte de l'aplicació de mesures més restrictives. Per altra banda, els efectes més notoris dependran tant del nivell d'instrucció i de la branca d'activitat on s'ocupi el migrant, com de l'estratègia masculinitzada o feminitzada dels corrents migratoris.

Els immigrants estan sobrerrepresentats precisament en alguns dels sectors que han sofert primer els inicis de la recessió, com la construcció. Les més perjudicades poden ser les llars fonamentades sobre estratègies masculinitzades, on les dones, si n'hi ha, no estan inserides en el mercat de treball, com per exemple els marroquins. Al mateix temps, fins ara, atesa la demanda massiva de mà d'obra no qualificada o especialitzada en graus mitjans, podem considerar que l'ocupació i la integració tant en el mercat com en les condicions de vida en general, tenint en compte les expectatives d'ascensió social, havia estat més evident en aquells immigrants estrangers amb un nivell d'instrucció més baix. En canvi, els estrangers amb graus d'instrucció més alts i ocupacions que no es corresponien a les seves titulacions, podien sentir la seva migració com un projecte de descens social i, per tant, frustrat. Amb la crisi econòmica, però, queden més exposades les persones que menys capital social tinguin, és a dir, els que tenen menys grau d'instrucció.

Per últim, cal fer notar que en una situació de crisi, la temptació de l'Administració pot ser tractar amb recel el creixement del reagrupament familiar, que és vist com a consumidor de recursos escassos dels serveis socials, a més en competència amb la població no immigrada. Tot i que el criteri d'antiguitat en el veïnatge s'haurà de tenir en compte forçosament, aquest recel no ha de fer oblidar que aquests nous habitants ja formen part de la població de Catalunya, i que a més les persones aportades per la immigració són, sense cap mena de dubte, la major riquesa que deixaran els moviments migratoris. Adequar els fluxos a les demandes estrictes del mercat no és en tot

cas funció de l'Administració, sinó vetllar per les millors condicions de vida dels habitants de Catalunya.

6

Referències bibliogràfiques

AJENJO, M.; BLANES, A. (2008). "Les formes familiars i de convivència". Fundació Jaume Bofill (2008). *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Mediterrània, Col·lecció polítiques, 63, pàg. 1-30.

APARICIO, R.; TORNOS, A. (2005). *Las redes sociales de los inmigrantes extranjeros en España. Un estudio sobre el terreno*. Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

BAYONA, J. (en premsa). "Immigració, estructures de la llar i habitatge". *IX Setmana d'Estudis Urbans. Habitatge i societat. Noves demandes, nous instruments*. Lleida: Universitat de Lleida.

CAMARERO, L.; GARCÍA, I. (2004). "Los paisajes familiares de la inmigración". *RES*, núm. 4, pàg. 173-198.

DOMINGO, A.; BRANCÓS, I.; BAYONA, J. (2002). "Estrategias migratorias y estructuras del hogar en Cataluña, 1996". *Papers de Demografia*, núm. 202.

DOMINGO, A.; PARNAU, M. (2006). "Familia y estructura del hogar de la población de nacionalidad extranjera en España, 2001". *Papers de Demografia*, núm. 278.

DOMINGO, A.; BAYONA, J. (en premsa). "Los hogares de la población de nacionalidad extranjera en España, 2001". *Papers de Sociologia*.

GARRIDO, L.; TOHARIA, L. (2004). "La situación laboral de los españoles y de los extranjeros según la Encuesta de población activa". *Economistas*, núm. 99, pàg. 74-86.

IDESCAT (2000). *Llars i famílies a Catalunya, 1996*. Col. Estadística Social, Censos i Enquestes.

KUIJSTEN, A.C. (1996). "Changing Family Patterns in Europe, A Case of Divergence?". *European Journal of Population*, vol. 12, núm. 2, pàg. 115-143.

LASLETT, P. (1972). "Introduction: The History of the family". *Household and Family in Past Time*. Cambridge: Cambridge University Press, pàg. 1-86.

MARTÍN DÍAZ, E. (2008). "El impacto del género en las migraciones de la globalización: mujeres, trabajos y relaciones interculturales". *X Congreso Internacional de Geocrítica*. Barcelona.

PARELLA, S. (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*. Rubí: Anthropos.

PASCUAL DE SANS, À. (Dir.) (2007). *Redes sociales de apoyo. La inserción de la población extranjera*. Madrid, Fundación BBVA.

PORTES, A.; BÖRÖZC, J. (1982). "Inmigración contemporánea: perspectivas teóricas sobre sus determinantes y modos de acceso". *ALFOZ*, núm. 91/92, pàg. 20-33.

REQUENA, M. (2001). "Los hogares en Europa, con especial referencia a España". Garrido Medina, L.; Toharia Cortés, L. (2001). *Condiciones de vida en España y en Europa*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística, pàg. 31-74.

REQUENA, M. (2006). "Los hogares españoles en la perspectiva regional". Fernández Cordón, J.A.; Leal Maldonado, J. (Coord.). *Análisis territorial de la demografía española, 2006*. Madrid: Fundación Abril Martorell, pàg. 209-222.

TOHARIA, L.; REQUENA, M.; GARRIDO, L. (2000). "La Encuesta de población activa desde la perspectiva de los hogares". *Estadística Española*, 42, 146, pàg. 115-152.

Diversitat familiar, benestar de la infància i cohesió social a Catalunya¹

Lluís Flaquer

Universitat Autònoma de Barcelona

1

Introducció

El canvi en els models i en les formes familiars que s'està produint a les societats postindustrials des de fa un quart de segle comporta conseqüències que encara no coneixem del tot des de la perspectiva de la recerca. En particular, l'aparició de noves formes de llar, com ara l'augment de les famílies monoparentals, un dels focus específics d'atenció d'aquest treball, té unes implicacions considerables des del punt de vista social i econòmic.

Aquest article presenta un seguit de reflexions i de dades sobre la situació dels infants a Catalunya i el seu

1. Una part important de les idees i les anàlisis que es presenten es van desenvolupar en el curs dels treballs de la xarxa WELLCHI NETWORK, un projecte finançat pel 6è Programa marc de la Unió Europea ("The well-being of children: The impact of changing family forms, working conditions of parents, social policy and legislative measures", CIT2-CT-2004-505978) i coordinat per l'autor des de l'Institut d'Infància i Món Urbà de Barcelona (CIIMU).

risc potencial de pobresa segons el tipus de llar en què viuen. El benestar de la infància en funció de la diversitat familiar és una qüestió cabdal en una societat que miri cap al futur i que aspiri a millorar el nivell de cohesió social. Una de les conclusions d'aquest article és que cal fer un cop de timó en l'orientació del nostre estat del benestar, que fins ara ha mostrat una escassa prioritat en el desenvolupament de polítiques per a la infància, enteses com les mesures que puguin garantir efectivament la igualtat d'oportunitats per a tots els menors.

2

Diversitat familiar i diferents aproximacions al benestar de la infància

La igualtat d'oportunitats per a tots els nens i nenes esdevé cada vegada més urgent, com a resultat de l'augment del pluralisme de les formes familiars. L'anàlisi de les conseqüències potencials de la diversificació familiar per al benestar de la infància detecta resul-

tats adversos per als infants que viuen en determinats tipus de llars. Les recerques sobre diverses transformacions en curs, com ara la davallada del model de família del sustentador masculí i l'aparició de noves formes familiars relacionades amb la dissolució del matrimoni i amb la monoparentalitat, mostren com aquests processos augmenten les diferències entre els infants i fan créixer les desigualtats socials entre ells. Entre els factors que influeixen en el benestar de la infància destaca especialment la interacció entre la natura dels règims de benestar, la regulació del mercat de treball i les disposicions del dret de família. L'examen de les taxes diferencials de pobresa infantil per tipus de llar i la desigual propensió al fracàs escolar dels fills dels divorciats i dels fills dels no divorciats ens indica que la diversitat familiar és un tema per reflexionar, que s'hauria de basar en una recerca més aprofundida i que hauria de menar a la proposta de polítiques públiques tendents a corregir les disparitats existents.

Com cal orientar aquestes polítiques? En l'actualitat dos grans paradigmes teòrics es disputen la primàcia en la sociologia de la infància: l'enfocament de la inversió social i els drets de ciutadania de l'infant. El paradigma basat en una inversió estratègica en la infància dimana de la necessitat apressant de reestructurar l'estat del benestar a partir del principi rector de la inversió en capital humà. L'estat del benestar tradicional, construït després de la Segona Guerra Mundial, en ple apogeu de l'industrialisme, s'hauria de substituir per un estat d'inversió social, més adequat a l'era postindustrial, que operi en una societat de benestar positiu en la mesura que aquest resulta funcional per a la creació de riquesa (Giddens, 1998). En la nova economia les oportunitats depenen de manera creixent del capital cultural, social i cognitiu que els ciutadans poden adquirir al llarg de la vida. Els orígens de les oportunitats vitals rau en les condicions de vida de les famílies dels infants i és crucial conèixer com es combinen les inversions que els pares, d'una banda, i la societat, de l'altra, fan en el desenvolupament dels infants (Esping-Andersen, 2002). En una economia basada en el capital humà

com a motor del creixement sostingut, els pares rics tenen més possibilitats d'invertir en els seus fills i, a més, augmenta l'efectivitat d'aquestes inversions, circumstància que comporta un increment dels obstacles en el camí de la igualtat d'oportunitats necessària per a tots els infants (Corak, 2004).

Per contra, el paradigma dels drets de ciutadania atorga a l'infant un paper molt més actiu. La infància no és un fenomen universal de caràcter biològic, sinó que té un contingut eminentment social i cultural. Així, doncs, cal examinar la infància com a construcció social i estudiar els nois i les noies com a actors de ple dret i no com a objectes passius del procés de socialització (Prout, 2005). En aquesta concepció no es tracta els infants com a objectes sinó com a subjectes de drets, amb necessitats i interessos propis que es poden descobrir a través de la recerca.

Fins fa poc el tema de la ciutadania infantil ha estat en gran part invisible, fins al punt que en un recull d'estudis sobre ciutadania relativament recent ni tan sols s'esmenta (Isin i Turner, 2002), la qual cosa s'explica bàsicament perquè els infants són econòmicament i emocionalment dependents i, per tant, els pares han actuat arreu com a procuradors dels seus fills en les relacions amb l'Estat.

Tanmateix, els avenços assolits en l'àmbit dels drets de la infància, paral·lels als progressos aconseguits en el camp de l'emancipació de les dones, qüestionen aquesta vella concepció. Una fita remarcable en el reconeixement dels drets dels infants fou l'adopció de la Convenció sobre els drets de l'infant per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre del 1989, que entrà en vigor el 2 de setembre del 1990, després de ser ratificada pels vint estats membres (Therborn, 1993, 2004). Segons l'article 12 de la Convenció, "els estats membres han d'assegurar a l'infant amb capacitat de formar un judici propi el dret a manifestar la seva opinió en tots els afers que l'afecten. Les opinions de l'infant han de ser tingudes en compte segons la seva edat i la seva maduresa".

En el decenni passat s'ha produït, tant en el camp de l'acadèmia com de la política, un creixent interès en

la participació dels infants i adolescents en una àmplia gamma d'aspectes de la vida i de la ciutadania, tendint a reemplaçar la visió d'un infant vulnerable i dependent per la d'un nen competent i participatiu.

Aquesta concepció propugna respostes polítiques centrades en la infància i mogudes per l'assoliment del benestar dels infants en si, en contrast amb altres visions que podríem anomenar instrumentals, és a dir, orientades cap a l'obtenció d'objectius diferents com ara estimular la fecunditat o facilitar l'ocupació femenina, o bé centrades en els adults, és a dir, enfocades cap als interessos i els punts de vista de les persones adultes i no pas cap als dels infants (Corak, 2004; Lewis, 2006).

Sens dubte aquests dos enfocaments ofereixen àmplies possibilitats de fecundació mútua i, en aquest sentit, val la pena tractar de considerar fins a quin punt es poden conciliar. Atès que a les societats postindustrials el benestar material dels infants resulta essencial amb vista al seu progrés i desenvolupament com a ciutadans, una de les virtuts principals de l'estratègia d'inversió social en infància és que planteja l'eradicació de la pobresa infantil com a una qüestió radical i que insisteix en el combat contra l'herència social com a un dels seus eixos centrals. En segon lloc, un dels avantatges del paradigma de la inversió social és que el seu discurs s'orienta políticament i que s'expressa en termes econòmics, per la qual cosa resulta més atractiu als decisors polítics i representants de les administracions. En tercer lloc, un dels mèrits principals d'aquesta estratègia ha estat portar a primer pla el benestar de la infància i posar aquest tema a l'agenda política. Si volem que la inversió educativa tingui èxit, és cada vegada més important que els infants puguin beneficiar-se al màxim dels avantatges que els ofereixen les institucions escolars, i això només pot succeir si es redueix al mínim la pobresa infantil. En quart lloc, el paradigma de la inversió en capital humà emfasitza el desenvolupament d'estratègies preventives per fer front als riscos potencials i futurs –més que no pas actuals– que poden afectar la infància. De la mateixa manera, s'insisteix en la necessitat d'una intervenció primerenca, atenent

el fet que el rendiment de les inversions en capital humà és molt alt en els primers anys de vida, però que disminueix ràpidament, com succeeix en el camp de la salut, on la prevenció és molt més eficaç que la intervenció un cop manifestat el problema. Ben sovint les intervencions tardanes no tan sols són inefectives sinó cares, ja que poden comportar un cost al llarg de la vida adulta.

Tanmateix, una de les deficiències del paradigma de la inversió social és que és excessivament instrumental i per tant poc amigable per a la infància. Resulta consubstancial a l'estratègia de la inversió en infància que els nois i noies es considerin com una inversió de futur més que no pas com un valor en si. Aquest dilema està relacionat amb el seu estatut com a ciutadans. S'han de considerar tot just com a futurs ciutadans o bé com a ciutadans presents de ple dret? Potser no n'hi ha prou a expressar preocupació per les condicions de vida dels infants i a tractar de millorar el seu benestar material, ja que el seu benestar emocional no solament depèn de la seva situació econòmica, sinó sobretot de l'estabilitat familiar i de l'afecte que reben dels seus pares i d'altres persones significatives, així com de la satisfacció de les seves necessitats en un sentit ampli. D'altra banda, els infants no són solament objectes d'inversió, ans subjectes per dret propi. La nova sociologia de la infància emfasitza tant la seva capacitat d'acció com de participació, i veu els nens i nenes no com una *tabula rasa* sobre la qual els educadors inscriuen els seus ensenyaments, sinó com a subjectes actius que interaccionen amb el seu ambient. Si acceptem els infants com a ciutadans de ple dret, d'aquesta asserció se'n deriven un seguit de conseqüències. Abans de tot, vol dir que haurien de tenir dret no tan sols a ser protegits, sinó també a exercir alguna mena de participació a mesura que es facin grans. En segon lloc, els drets de ciutadania s'haurien d'ampliar per tal d'abastar no tan sols els drets civils sinó també els polítics i socials, segons l'esquema evolutiu de T. H. Marshall (Marshall, 1998).

El problema de la participació política és que els adolescents no tenen l'oportunitat de donar el seu pa-

rer en matèries socials i polítiques, ja que encara hi ha poderoses forces que els veuen només com a dependents i subordinats. És altament probable que si se'ls oferís aquesta oportunitat de participació, assumirien més responsabilitats i estarien més disposats a prendre part en la cosa pública en l'àmbit local i potser nacional. Fins fa poc, a molts països l'educació per a la ciutadania ha estat vista més aviat com una interferència i s'ha deixat a la discreció dels pares, de tal manera que l'escàs aprenentatge polític tendia a ser privatitzat —és ben coneguda l'objecció a aquesta matèria per part de determinades forces del nostre país. Malauradament, l'educació sobre els drets dels infants és negligida a bona part de les escoles europees, i quan es parla de ciutadania ho fan des del punt de vista dels adults, amb la qual cosa els drets dels infants resten en segon terme. No hi ha gaires escoles que expliquin als nois i noies la importància de la Convenció de Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant, i justament la implantació de l'assignatura d'educació per a la ciutadania al nostre país, a pesar de les resistències que suscita en determinats sectors, resultaria una bona oportunitat per avançar en aquesta direcció.

Cal insistir en la necessitat de desenvolupar una àmplia gamma de drets socials per als infants en consonància amb els drets dels adults. Per bé que en tots els països de la Unió Europea estiguin plenament garantits tant els drets dels infants a l'atenció sanitària com a l'educació, no succeeix el mateix pel que fa al seu dret a rebre transferències monetàries. Em refereixo en particular a un important dèficit que trobem en alguns països de la Unió Europea en què no hi ha una cobertura universal de les prestacions per fills a càrrec, potser el dret social més característic dels infants. Cal no oblidar que el nostre és un dels països europeus en què la despesa social en aquest apartat és més baixa i la cobertura més limitada. Aquesta és una de les raons per les quals les transferències de l'estat de benestar espanyol redueixen molt escassament els nivells de pobresa infantil.

És en aquest punt que apareix una certa convergència entre els dos paradigmes que hem estat

comentant fins ara. Un dels requeriments per a l'eradicació de la pobresa infantil és un nivell mínim de despesa social en família i infància, i això bàsicament significa disposar d'un sistema de prestacions universals per fills a càrrec amb una quantia digna.

A l'Europa d'avui ambdós paradigmes són útils i necessaris. Els nois i noies han esdevingut no tan sols una inversió amb vista al futur sinó que són intrínsecament valorats per ells mateixos. Tant la perspectiva de la inversió social com la dels drets de l'infant transmeten la noció dels nens i nenes com a bé públic, per bé que amb un significat diferent: la primera en un sentit més instrumental i la segona en un sentit més expressiu. Hi ha una segona raó per la qual la coexistència d'aquests dos enfocaments resulta beneficiosa. No podem ignorar que justament la “nova sociologia de la infància” fou desenvolupada en part com a resposta crítica a l'adopció per part d'alguns governs i agències internacionals de l'estratègia d'inversió social en infància. També és veritat que hi ha altres governs i administracions, com succeeix a casa nostra, en què aquesta concepció no ha acabat d'arrelar, atès que encara hi prevalen altres visions més tradicionals i familiaristes. Es fa difícil que en aquests països es puguin desenvolupar conceptes més progressistes de la infància sense que prèviament s'hagin pogut descobrir per pròpia experiència les deficiències de l'enfocament de la inversió social, apreciació avalada per les perspectives més recents d'organismes de la Unió Europea en matèria de pobresa infantil. Així, en un informe sobre el benestar de la infància publicat aquest mateix any pel Comitè de Protecció Social s'urgeix a tenir en compte la dimensió de la infància a l'hora de desenvolupar indicadors de privació material, a fer un millor seguiment de la situació dels infants més vulnerables i a tractar de copsar les experiències i percepcions de la precarietat dels nois i noies per tal de fer progressar els nostres coneixements sobre la pobresa infantil i les seves conseqüències (The Social Protection Committee, 2008).

3

Observacions metodològiques

Els estudis sobre pobresa i exclusió social tenen una llarga tradició a Catalunya (Estivill *et al.*, 1994; Gómez i Serra, 1994; Cantó-Sánchez i Mercader-Prats, 1998, 1999). Des dels inicis del segle XXI la proliferació de recerques i informes sobre el tema constitueix un bon indicador del fet que es va obrint camí una nova sensibilitat al respecte (Oliver Alonso, 2001, 2003; Mercader, 2002; Estivill 2003; Estivill, 2004; Mercader, 2004; Subirats, 2004, 2005; Institut d'Estadística de Catalunya, 2005; Mercader, Ramos i Ayllón, 2005; Ayllón Gatnau i Ramos Morilla, 2008).

Actualment hi ha, en l'àmbit internacional, un debat molt viu sobre els principals enfocaments i eixos conceptuals per a l'estudi de la pobresa, però també sobre les estratègies de recerca i les metodologies més adequades (Iceland, 2006; Grusky i Kanbur, 2006). En aquest article hem optat sobretot per les anàlisis basades en l'anomenada pobresa monetària o relativa no solament per la qualitat de les dades facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya, sinó per les potencialitats comparatives d'aquesta metodologia.² La majoria de les dades que apareixen en aquest article provenen de l'ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida per a la població catalana durant el període 2004-2006, a càrrec de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Un dels avantatges cabdals d'aquestes explotacions és que estimen els nivells de risc de pobresa amb llinars calculats a partir de la distribució de la renda a Catalunya i no del conjunt d'Espanya, cosa que permet fer comparacions directes de la situació catalana amb la d'altres països de la Unió Europea, superant així el problema que comporta el fet d'emprar els llinars espanyols, que amaga una part important de la pobresa catalana.

Per bé que les taxes de risc de pobresa catalanes per a l'any 2005, calculades segons el llinar català, són un xic inferiors a les espanyoles (17,2% davant del 19,8%) resulten molt superiors a les catalanes calculades segons el llinar espanyol (12,7%), amb un diferencial de 4,5 punts de percentatge. Tenint en compte que Catalunya disposa d'un PIB superior al d'Espanya, operar amb indicadors obtinguts sobre la base del llinar espanyol tendeix a subestimar els nivells de pobresa del nostre país i, per tant, pot rebaijar les ambicions del Govern de la Generalitat a l'hora d'elaborar polítiques socials més avançades (Flaquer i Villà, 2008).

Tenint en compte que la situació de les famílies monoparentals constitueix un dels focus específics d'atenció d'aquest treball, convé fer un conjunt de precisions metodològiques sobre les fonts i les tipologies de les llars emprades a l'hora d'estudiar-les, tot i que, en part, aquests comentaris poden fer-se extensius a altres tipus de llars. La veritat és que a hores d'ara encara no disposem de les fonts més apropiades per escandallar la incidència de la monoparentalitat al nostre país. Amb risc de fer una anàlisi excessivament simplista, podríem dir que si bé els recomptes basats en els censos de població tendeixen a exagerar el nombre de famílies monoparentals, els basats en enquestes com ara el Panel de llars de la Unió Europea o l'Enquesta de condicions de vida més aviat tendeixen a subestimar-ne la incidència. Això succeeix bàsicament per dues raons. En primer lloc, els censos de població no són les fonts més apropiades per estudiar les condicions de vida de la infància, en especial de la que viu en llars amb famílies monoparentals, atès que les dades censals mostren un nombre important de famílies monoparentals probablement fictícies, que són pares o mares casats que viuen junts amb els seus fills, però que de fet apareixen empadronats en diferents adreces per raons fiscals o altres motivacions. Són els nuclis monoparentals encapçalats per persones casades, que tenen uns perfils força semblants als de les famílies biparentals. Tanmateix, no es pot descartar del tot que alguns d'aquests nuclis estiguin encapçalats re-

2. Sobre les característiques conceptuals i metodològiques dels estudis basats en mesures de pobresa monetària o relativa, vegeu Adiego Estella i Moneo Ocaña, 2004; Flaquer i Villà, 2008.

aliment per persones separades de fet o en procés de separació (Flaquer, Almeda i Navarro, 2006).

En segon lloc, les tabulacions del Panel de llars de la Unió Europea o de l'Enquesta de condicions de vida que fan servir la tipologia de llars habitual d'Eurostat³ ofereixen només el nombre de llars monoparentals “simples”,⁴ és a dir, aquelles en què un progenitor sol viu amb els seus fills dependents,⁵ però en canvi no poden identificar les famílies monoparentals “complexes”, és a dir aquelles en què un progenitor sol amb els seus fills conviu amb els seus propis pares o altres parents. Aquestes situacions apareixen confoses en els efectius d'altres categories de llars. La dificultat a l'hora de poder copsar la incidència real de les formes complexes de monoparentalitat, una de les peculiaritats del sistema familiar dels països mediterranis, constitueix un dels principals obstacles per a l'estudi comparatiu de les famílies monoparentals en l'àmbit europeu.

4

Pautes sobre llars amb fills a càrrec i risc a la pobresa

Com es pot observar al quadre 1, en termes de pobresa infantil Catalunya se situa tres punts percentuals per sobre de la mitjana de la Unió Europea (UE-25), però en canvi un parell de punts per sota de la taxa espanyola (UE-25: 19%; Catalunya: 22%; Espanya: 24%).⁶ Tanmateix, la taxa catalana de risc a la pobresa infantil duplica amb escreix la dels països més avançats en aquest aspecte, com són Finlàndia,

3. Basada en el nombre de persones adultes i de fills dependents presents a la llar.

4. Segons l'Enquesta de condicions de vida, les formes monoparentals simples –una llar formada per una persona adulta que viu amb els seus fills dependents– a Catalunya tan sols representen un 4% de total de llars (un 3% al conjunt d'Espanya).

5. Es consideren fills dependents els menors de 16 anys i els inactius que tenen entre 16 i 24 anys i que viuen almenys amb un dels pares.

6. Llevat que s'especifiqui altrament, totes les dades que apareixen a continuació provenen de l'explotació de l'Enquesta de condicions de vida, publicada per l'Idescat –EU-SILC en versió europea, publicada per Eurostat.

Quadre 1

Taxes de risc a la pobresa dels infants i dels adults i ràtio entre elles. Països europeus escollits, 2006 (en %)			
	Menors de 16 anys	16 anys i més	Ràtio infants-adults
Finlàndia	9	13	0,69
Noruega	9	12	0,75
Dinamarca	10	12	0,83
Xipre	11	17	0,65
Alemanya	12	13	0,92
Eslovènia	12	12	1,00
Islàndia	12	9	1,33
França	13	13	1,00
Suècia	14	12	1,17
Holanda	14	9	1,56
Bèlgica	15	15	1,00
Bulgària	15	14	1,07
Àustria	15	12	1,25
Eslovàquia	17	11	1,55
República txeca	17	8	2,13
UE-25	19	16	1,19
Luxemburg	19	13	1,46
Malta	19	13	1,46
Estònia	20	18	1,11
Portugal	20	18	1,11
Irlanda	21	18	1,17
Grècia	22	20	1,10
Catalunya	22	18	1,21
Romania	23	17	1,35
Espanya	24	19	1,26
Itàlia	24	19	1,26
Lituània	24	19	1,26
Regne Unit	24	18	1,33
Letònia	25	23	1,09
Hongria	25	14	1,79
Polònia	26	18	1,44

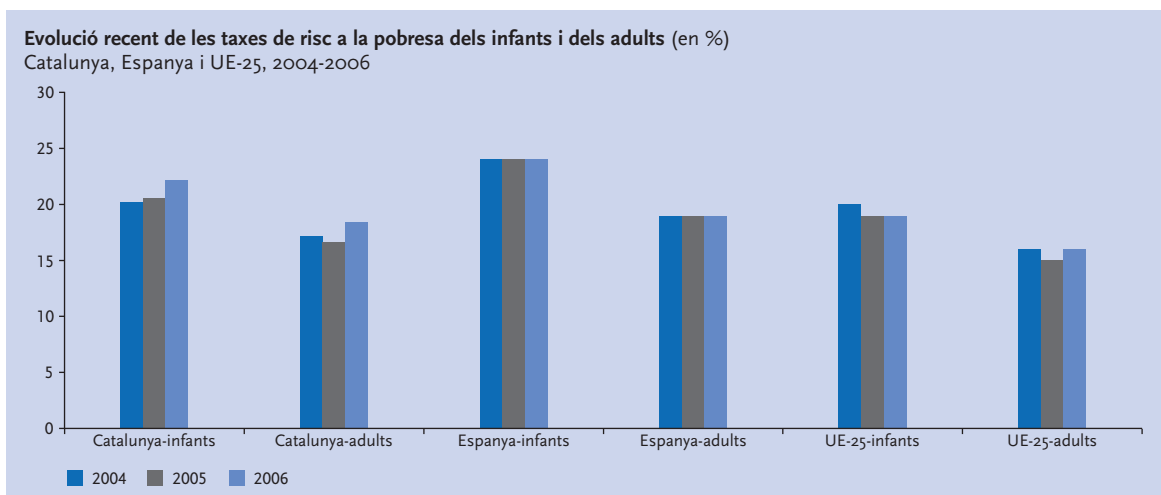
Les taxes de risc a la pobresa per a infants i adults es calculen com la part de menors de 16 anys, i de 16 anys i més, amb una renda disponible equivalent inferior al llindar de la pobresa, que es defineix com el 60% de la mediana de la renda disponible equivalent de cada país (després de les transferències socials).

Font: elaboració pròpia amb dades d'Eurostat i de l'Idescat.

Noruega i Dinamarca, amb uns valors iguals o inferiors al 10%.

La mateixa taula permet de contrastar les taxes de pobresa dels infants amb les dels adults i d'establir

Gràfic 1

Font: elaboració pròpia amb dades d'Eurostat i de l'Idescat.

la relació entre elles. Pel que fa a la pobresa dels adults, Catalunya (amb Espanya) se situa a prop de la cua d'Europa, tot just al darrere de Letònia, Grècia, Lituània i Itàlia. A la gran majoria de països europeus la taxa de pobresa dels adults és inferior a la dels infants, llevat d'alguns països en què és superior (Xipre, Finlàndia, Noruega i Alemanya) o semblant (Eslovènia, França i Bèlgica). A Catalunya, amb una ràtio d'1,21, la relació és un xic més favorable per als infants que a Espanya (1,26).

Tenint en compte que l'Idescat calcula les taxes de risc a la pobresa emprant el llindar català només des del 2004, disposem d'una escassa perspectiva temporal per escatir l'evolució de la seva tendència. Malgrat tot, i amb les cauteles pròpies del cas, el gràfic 1 ens indica que la tendència del risc a la pobresa dels infants catalans (així com la dels adults) és lleugerament ascendent, al contrari del que succeeix al conjunt de països de la Unió Europea, tendència que, si s'afirmés, acostaria el nivell de pobresa català al del conjunt d'Espanya. Un dels factors que podria estar relacionat amb el creixement de la pobresa al nostre país és l'augment de la immigració en els darrers anys. Cal tenir present que la taxa de risc a la pobresa dels adults nascuts fora d'Espanya supera el doble

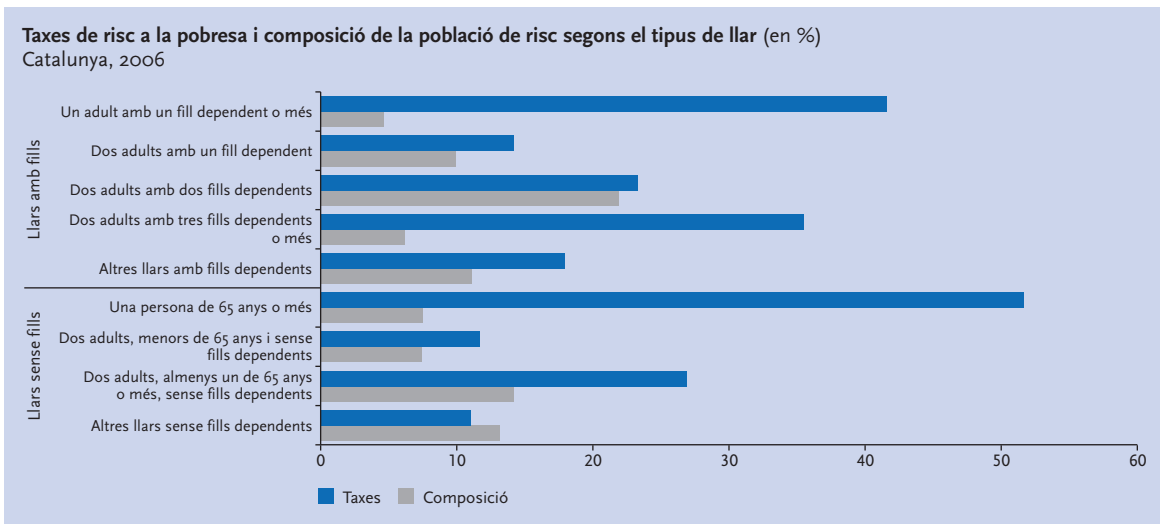
de la taxa general dels residents a Catalunya de nacionalitat espanyola (el 40,1% davant del 17,4%). La població estrangera en risc a la pobresa representa més d'una desena part de la població pobre resident a Catalunya (10,5%).⁷

El recent augment de la pobresa infantil s'ha d'afegir als increments de les seves taxes registrats durant els anys vuitanta i noranta. Aquesta tendència no és únicament pròpia d'Espanya, sinó que apareix a la majoria dels països de l'OCDE (Cantó-Sánchez i Mercader-Prats, 1998; Mercader, 2002; UNICEF, 2005; Meil Landwerlin, 2006; Flaquer, 2007a).

Juntament amb Polònia, Itàlia, Grècia i Letònia, Espanya és un dels països de la Unió Europea amb taxes més elevades de risc a la pobresa de les llars amb fills dependents (22%, en contrast amb un 18% per a les llars sense fills dependents). Malauradament, l'Idescat no ha facilitat aquestes dades per a Catalunya, però suposem que no s'allunyen gaire de la mitjana espanyola. Un dels factors que més influencien la situació monetària dels infants és la grandària i la composició de les llars en què viuen. Així, per exemple, tant en el conjunt com en la majoria de països de

7. Dades facilitades per l'Idescat per a l'any 2006.

Gràfic 2

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Idescat.

la Unió Europea, el risc a la pobresa dels infants que viuen en llars monoparentals és gairebé el doble de les taxes mitjanes de les llars amb fills dependents (The Social Protection Committee, 2008).

El gràfic 2 ens ofereix una panoràmica general de la situació de risc a la pobresa a Catalunya segons els tipus de llar. El diagrama mostra la diferent incidència de la pobresa en les diverses categories de llars alhora que reflecteix la composició de la població de risc segons les seves formes de convivència. Com es pot apreciar, si exceptuem les persones més grans de 65 anys que viuen soles, amb unes taxes superiors al 50%, els dos tipus de llar amb més risc a la pobresa són les famílies monoparentals simples (una persona adulta amb fills dependents) i les nombroses (dues persones adultes amb tres fills dependents o més).

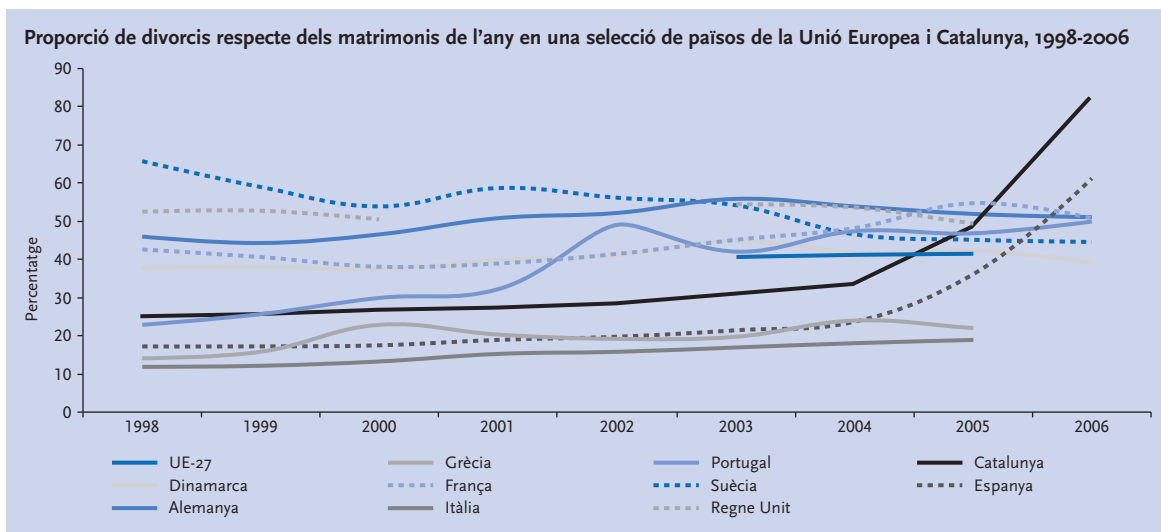
El gràfic 2 també dona informació sobre el repartiment de la població en risc a la pobresa segons els diversos tipus de llars. Les persones que viuen en llars amb fills dependents representen més de la meitat (53,7%) de la població en risc a la pobresa. Entre les llars amb fills dependents, on trobem més pobres destaquen les formades per dos adults amb dos fills (21,9%), altres llars amb fills dependents (11,1%), les

formades per dos adults amb un sol fill (9,9%), per dos adults amb tres fills o més (6,2%) i per un adult amb un fill o més (4,6%). Així, doncs, tot i que hem assenyalat que les famílies monoparentals i les nombroses tenen les taxes més elevades de risc a la pobresa, les persones que viuen en aquests dos tipus de llar tot just representen un de cada deu del total d'individus pobres del conjunt de la població.⁸

Tanmateix, el creixement espectacular experimentat recentment pel nombre de divorcis augura un augment paral·lel de les famílies monoparentals i també, probablement, de la població infantil en risc a la pobresa que hi viu. El gràfic 3 il·lustra el creixement exponencial del divorci a casa nostra després de l'aprovació de la nova llei del 2005, molt més liberal i permissiva que l'anterior. Com mostra el gràfic, Catalunya –seguida d'Espanya– constitueix un dels països europeus amb taxes més elevades de divorci, havent ja deixat enrere nacions amb una llarga tradició divorcista com ara Suècia, Dinamarca o el Regne Unit. Actual-

8. Malgrat tot, cal recordar l'observació metodològica feta més amunt sobre la dificultat d'identificar les famílies monoparentals que viuen en llars complexes.

Gràfic 3

Font: elaboració pròpia amb dades d'Eurostat, INE i IDESCAT.

ment la taxa bruta de divorcis a Catalunya és de 3,5 divorcis per mil habitants, davant d'una mitjana comunitària de només 2 per mil. Les darreres dades sobre ruptura matrimonial, corresponents a l'any 2006, donen unes xifres de 24.423 divorcis i 3.039 separacions. Gairebé uns 20.000 menors es van veure afectats per aquestes ruptures (16.551 per divorcis i 2.768 per separacions), la qual cosa representa quasi una quarta part dels infants nascuts durant el 2006 (23,5%).

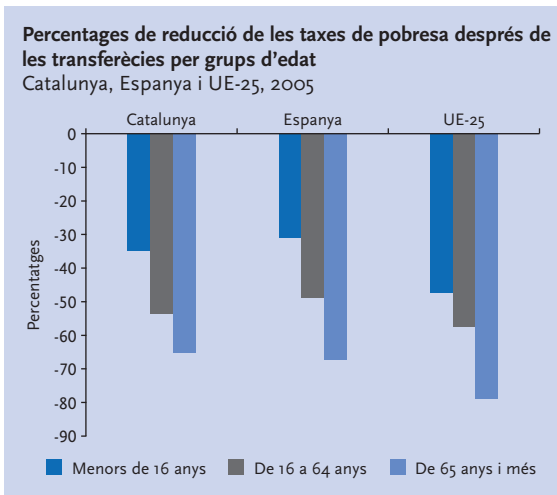
Segons els resultats d'una enquesta feta a Catalunya recentment, gairebé quatre de cada deu mares divorciades diuen que no perceben cap mena de pensió d'aliments per als seus fills dels seus exconjuges. A més, una quarta part de les mares es queixen que reben el pagament de la pensió amb retards, cosa que per als dos terços implica la impossibilitat de fer front adequadament als seus compromisos financers. Finalment, una quarta dels adolescents que viuen en famílies monoparentals declaren que no tenen cap mena de contacte amb el seu pare (Marí-Klose *et al.*, 2008).⁹

9. Dades per al 2006 del Panel de famílies i infància, elaborat per l'Institut d'Infància i Món Urbà de Barcelona. La mostra de l'enquesta és representativa dels infants amb edats compreses entre 12 i 16 anys de la població catalana.

En uns moments en què s'ha disparat el nombre de ruptures i que l'encariment de l'habitatge incrementa considerablement els costos de la separació, la tardana aprovació del fons de garantia per atendre l'impagament de pensions d'aliments, que s'ha posat en marxa a principis del 2008, deixa molts problemes sense resoldre.¹⁰ No tan sols es tracta d'un fons sense personalitat jurídica, sinó que incomprendiblement, en lloc d'integrar-se al sistema de la Seguretat Social, ha passat a dependre de la Direcció General de Costos de Personal i Pensions Públiques del Ministeri d'Economia i Hisenda. El caràcter restrictiu i amb condició dels recursos del fons (per sol·licitar les bestretes els ingressos de la unitat familiar no poden superar els 9.300 euros en cas de famílies amb un sol fill, i els 15.500 euros en el cas de famílies amb cinc fills, segons barems del 2008) el destinen a famílies amb fills amb nivells d'ingressos baixos. A més de no preveure les pensions compensatòries, així com d'excloure les famílies monoparentals d'ingressos més elevats, la quantia de les bestretes no su-

10. Reial decret 1618/2007, de 7 de desembre, sobre organització i funcionament del Fons de Garantia de Pagament d'Aliments.

Gràfic 4

Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat i de l'Idescat. Reproduïda per Flaquer i Villà (2008).

pera els 100 euros per fill i la durada de la percepció del subsidi es limita a 18 mesos i fins al compliment de la majoria d'edat dels menors. Finalment, és dubtosa l'eficàcia recaptatòria del procediment de consensament per part de l'Agència Tributària en el cas dels pares insolvents.

Una altra iniciativa interessant és la constitució a Catalunya d'un fons semblant de garantia de pensions i prestacions per cobrir l'impagament de pensions alimentàries i compensatòries quan hi hagi la constatació judicial d'incompliment del deure de satisfer les pensions i això comporti una situació de precarietat econòmica. La novetat d'aquest fons és que s'ha aprovat formant part d'un paquet de mesures dins la llei catalana contra la violència de gènere,¹¹ atès que l'impagament d'una pensió d'aliments es considera un tipus de violència econòmica contra les dones i els seus fills. Tenint en compte que aquest fons encara no s'ha posat en marxa, malauradament sabem poques coses de les seves característiques i del seu futur funcionament. Atès el caràcter recent d'aquestes iniciatives, ara com ara és molt aviat per

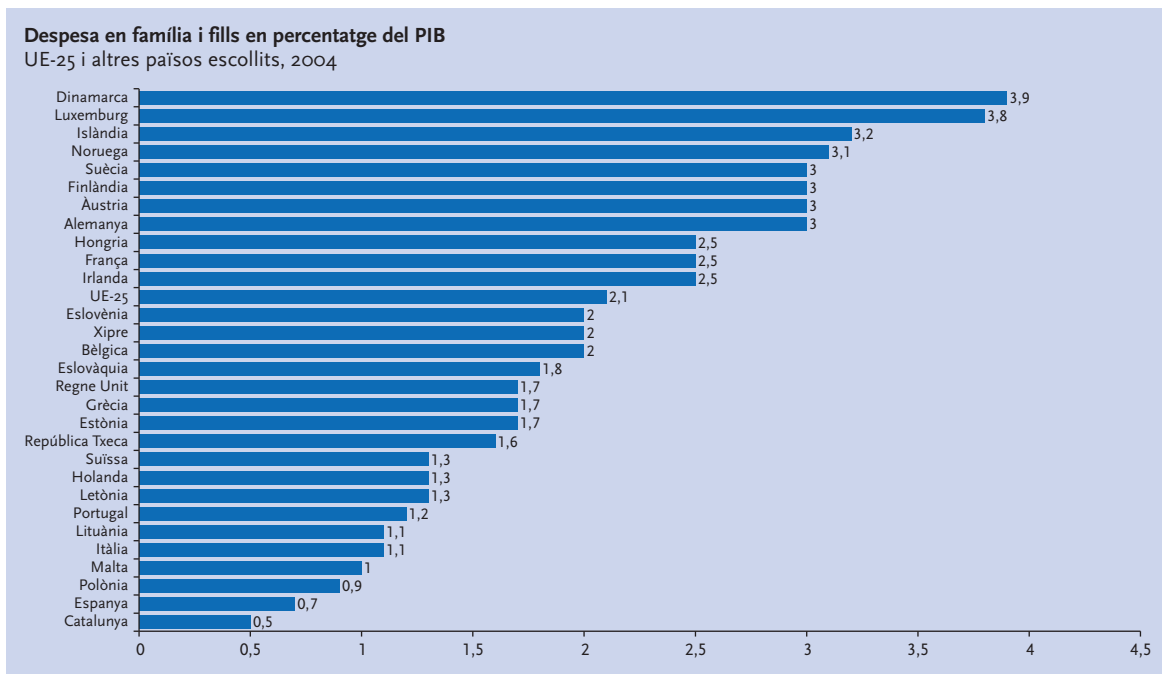
valorar adequadament la seva eficàcia real a l'hora de fer front a la precarietat econòmica resultant de l'impagament de les pensions d'aliments.

Un dels avantatges de la metodologia de la pobresa relativa és que permet estudiar comparativament l'impacte de l'estat de benestar en la reducció del risc a la pobresa. Com es pot apreciar al gràfic 4, distingint per grups d'edat el percentatge de reducció de risc a la pobresa és molt més elevat en el cas de la gent gran que en el dels adults de mitjana edat o en el dels menors, resultat comprensible si tenim present que el desenvolupament de sistemes de jubilació fou històricament un dels principals motors en l'expansió dels estats de benestar de la postguerra. Tanmateix, si s'observa la pauta des del punt de vista de la perspectiva d'inversió social en infància (vegeu l'apartat 2), aquest arranjamnt institucional resulta absurd, ja que la sostenibilitat dels sistemes de previsió social dependrà bàsicament de la qualitat de la inversió futura en capital humà en els períodes crítics de la infància. Catalunya, amb un terç de reducció de les taxes de pobresa dels infants, se situa molt lluny de la mitjana de la Unió Europea, amb gairebé la meitat, però tanmateix ultrapassa la mitjana del conjunt d'Espanya. Aquests resultats relativament favorables per a Catalunya respecte d'Espanya probablement s'expliquen perquè al nostre país la taxa d'activitat femenina supera la mitjana espanyola, però també perquè la Llei catalana 18/2003, de 4 de juliol, de suport a les famílies implantà una prestació de caràcter universal per fill a càrrec per als menors de tres anys,¹² que malauradament no s'ha fet extensiva a tots els menors com estava previst inicialment (Flaquer 2004a; Flaquer i Villà, 2008). Cal també recordar que, des del 1990, a Catalunya existeix una renda mínima d'inserció (PIRMI) destinada als ciutadans i ciutadanes amb greus dificultats econòmiques i socials, amb el propòsit d'atendre les seves necessitats bàsiques i afavorir la seva inserció

11. Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masculista.

12. Amb unes majoracions per a les famílies nombroses i monoparentals. Actualment la prestació anual és de 638 euros per infant menor de 3 anys, i de 745 euros per infant menor de 6 anys en el cas de famílies nombroses o de famílies monoparentals.

Gràfic 5

Font: elaboració pròpia amb dades d'Eurostat i de l'Idescat. La dada sobre Catalunya correspon al 2003.

o reinserció social i laboral. Aquest programa comporta una prestació econòmica, i una part important dels seus destinataris són les famílies monoparentals (que representen un terç de les llars que la perceben) i els menors que hi viuen (més de la meitat dels fills a càrrec se'n beneficien) (Flaquer, 2004b; 2005).

Malgrat aquests esforços Catalunya –al costat d'Espanya– continua estant a la cua d'Europa en matèria de despesa social en família i fills. El modest augment enregistrat en el darrer decenni de dues dècimes de punt del PIB en despesa en família i fills (des de 0,3% el 1991 fins a 0,5% del PIB el 2003) ens indica que cal destinar molts més recursos a aquest àmbit de despesa si volem equiparar-nos als països més avançats. El gràfic 5 mostra com la despesa catalana en aquest apartat és una quarta part de la mitjana comunitària (UE-25) i una vuitena part de Dinamarca, el país europeu que més gasta. Recordem que Dinamarca també és un dels països europeus amb la taxa de pobresa infantil més baixa (quadre 1).

L'educació i l'activitat econòmica resulten els millors factors de protecció contra el risc de pobresa. Així, per exemple, si bé a Catalunya la taxa de risc de pobresa dels titulats universitaris se situa entorn del 7%, la de les persones sense estudis o que tenen educació primària assoleix el 25%¹³ (Flaquer i Villà, 2008). Ara bé, es dona un cercle viciós entre pobresa i baix nivell educatiu molt difícil de trencar. El fracàs escolar és en gran part resultat de la pobresa infantil, alhora que –sobretot a llarg termini– tendeix a reproduir el cicle de la pobresa (Corak, 2004; Addio, 2007).

Un dels problemes més greus de Catalunya és l'elevada taxa d'abandó escolar prematur, que en part es troba associada amb la pobresa infantil, però també amb la recent immigració i amb altres factors. Segons dades de l'Idescat per al 2007, només un 61,2% de la població catalana de 20-24 anys havia completat els

13. Dades per al 2005.

estudis de secundària. Aquesta taxa és semblant a l'espanyola (61,1%), però es troba molt allunyada de la mitjana de la Unió Europea (78,1%). A més, s'observen unes preocupants disparitats de gènere en detriment dels homes, de tal manera que el diferencial entre les taxes de les noies i dels nois és de 12,8 punts de percentatge a Catalunya, de 12,2 a Espanya i només de 5,4 al conjunt de la Unió Europea.

Els escassos resultats en matèria escolar poden estar relacionats amb la baixa despesa pública en educació de Catalunya, només el 3,4% del PIB, davant del 4,2% d'Espanya i del 5,0% del conjunt de la Unió Europea.¹⁴ Esperem que el recent augment de la inversió en educació del govern tripartit, d'un 68% en quatre anys, pugui conduir a la millora d'aquesta situació.¹⁵

D'altra banda, la incidència del risc a la pobresa entre els aturats, inactius o jubilats (al voltant del 23%) és el doble que entre els ocupats (11%) o actius (12%). Tanmateix, un dels factors que modula aquests resultats és la presència a la llar de fills dependents, atès que amb una intensitat de treball equivalent la probabilitat de caure en la pobresa és més gran en el cas de les llars amb fills a càrrec que en el de les llars sense fills a càrrec (Institut d'Estadística de Catalunya, 2007). Mentre que la taxa de risc a la pobresa en llars sense fills amb la màxima intensitat de treball és semblants a Catalunya, a Espanya i a la Unió Europea, a la de les llars amb fills dependents a Catalunya (12,2%) és dos punts de percentatge més alta que a Espanya i quatre més que a la Unió Europea (UE-25). Aquestes dades ens indiquen que el fenomen dels pobres amb treball (*working poor*) ja ha arribat a casa nostra i que justament la seva incidència es molt més elevada entre les famílies amb fills a càrrec (Peña-Casas i Latta, 2004; Bardone i Guio, 2005; Flaquer i Villà, 2008).

14. Dades de l'Idescat per al 2005.

15. En paraules d'Ernest Maragall, conseller d'Educació, en una conferència pronunciada al Cercle d'Economia, en aquest període la despesa per alumne ha passat de 2.832 € a 4.088 € per alumne. "No podem acceptar que el 40% dels joves no continuïn estudiant més enllà de l'ESO ni que tan sols el 72% dels alumnes acabin l'ESO" (*El País -Catalunya-* 22-04-2008, pàg. 1).

En contrast amb les estimacions fetes fa uns anys referides als anys noranta, segons les quals la pobresa persistent era considerable, de forma que la precarietat de tres quartes parts de les llars pobres catalanes era independent del cicle econòmic i tenia arrels estructurals (Oliver Alonso, 2001), un estudi recent sobre la dinàmica de la pobresa a Catalunya ha arribat a conclusions força diferents (Ayllón Gatnau i Ramos Morilla, 2008).¹⁶ Els resultats d'aquesta recerca mostren que, malgrat l'estabilitat aparent de les taxes conjunturals, hi ha una mobilitat considerable en els fluxos d'entrada i sortida de la pobresa. Durant els anys 2003-2004 un de cada tres pobres aconseguí sortir del seu estat de precarietat econòmica, alhora que gairebé un de cada deu individus hi caigué. Això implica que durant el període estudiat la pobresa ha afectat gairebé una quarta part de la població i que més d'un de cada deu catalans han patit pobresa persistent.

El col·lectiu de pobres persistents, aquells que any rere any es troben en situació de pobresa, és difícil de caracteritzar, ja que el seu perfil és força heterogeni. A més dels immigrants de procedència africana i asiàtica, trobem una proporció de pobres persistents associats amb la inactivitat i amb la vellesa. Tanmateix, en consonància amb l'anàlisi feta abans sobre els pobres amb treball, més d'una quarta part dels pobres persistents viuen en llars amb un sol sustentador que treballa a jornada completa i gaudeix d'un contracte fix. Això indicaria que en la fase de transició postindustrial actual una part de les llars amb un sol sustentador es troba en situació de risc de pobresa.

Atenent el caràcter heterogeni del perfil de la precarietat, tots els autors insisteixen en la necessitat de plantejar una estratègia múltiple a l'hora de combatre-la, sobretot la que afecta els infants. Aquest enfocament integral passa per lluitar contra les inequitats de gènere, per estimular la incorporació de les mares inactives al mercat de treball –per la qual cosa és important oferir un equilibri més just entre la vida labo-

16. Anàlisi longitudinal feta a partir de dades del Panel de desigualtats socials de Catalunya de la Fundació Jaume Bofill per als anys 2003-2004.

ral i personal i ampliar els serveis per a les famílies— i per millorar el sistema de prestacions socials, sobretot les adreçades a les famílies i en particular a les més vulnerables, com és el cas de les monoparentals i de les nombroses (Esping-Andersen, 2002; Whiteford i Adema, 2007; Ayllón Gatnau i Ramos Morilla, 2008).

5

Conclusions

Una de les lliçons que podem extreure de les dades presentades en aquest article és que, si desitgem de veritat eradicar la xacra de la pobresa infantil, Catalunya hauria de poder disposar d'un sistema propi de prestacions socials, amb més recursos i amb unes finalitats fixades a partir de les problemàtiques més properes, que prenguin en consideració les condicions de vida reals de la mitjana de la població catalana i no pas únicament del conjunt d'Espanya. En aquest sentit, la iniciativa de l'Institut d'Estadística de Catalunya de publicar les dades de l'Enquesta de condicions de vida segons el llinar català constitueix un bon començament, però cal anar més enllà, ampliant-ne la mostra si cal, centrant-nos més en la situació dels infants i sobretot fent anàlisis longitudinals per tal de poder escatir millor les transicions i les persistències en la pobresa, cosa que permetria fer un diagnòstic més acurat i elaborar polítiques més ajustades a les problemàtiques existents.

Al nostre entendre, els dos paradigmes presentats a la primera part d'aquest treball contenen elements útils i valuosos. De fet, pel que fa a la lluita contra la pobresa infantil, la recepta d'ambdós paradigmes és coincident: cal invertir més en infància, és a dir, canviar radicalment les prioritats en l'estructuració del nostre estat de benestar. No es tracta de retallar despeses sense to ni so, sinó de fer aquelles inversions en capital humà que puguin fer sostenible el nostre sistema de previsió social. Aquesta estratègia és perfectament compatible amb l'ampliació i la garantia dels drets de ciutadania de la infància. Si volem asse-

gurar realment la igualtat d'oportunitats entre tots els infants, considerar-los com a ciutadans de ple dret i no pas com a mers apèndixs dels seus pares pot constituir un bon plantejament. En el cas del nostre país, situat a la cua de la Unió Europea en aquest camp, l'augment de la despesa social en infància és inexcusable. En aquest sentit, la millora del finançament autonòmic resulta essencial amb vista a la reorientació de la despesa social en consonància amb els països europeus més avançats.

6

Bibliografia

ADAMSON, P. (2007). "An Overview of Child Well-being in Rich Countries". *UNICEF Innocenti Report Card 7*. Florència, Itàlia: UNICEF Innocenti Research Centre.

ADIEGO ESTELLA, M.; MONEO OCAÑA, C. (2004). *Pobresa y pobreza persistente en España. 1994-2001*. Madrid: Institut Nacional d'Estadística.

ANDREB, H.-J.; BORGLOH, B.; BRÖCKEL, M.; GIESSELMANN, M.; HUMMELSHEIM, D. (2006). "The Economic Consequences of Partnership Dissolution - A Comparative Analysis of Panel Studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden". *European Sociological Review* 22 (5), pàg. 533-560.

AYLLÓN GATNAU, S.; RAMOS MORILLA, X. (2008). *Dinàmica de la pobresa a Catalunya. Qui entra, qui surt i qui es queda a la pobresa?* Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

BARDONE, L.; GUIO, A.-C. (2005). "In-Work Poverty". *Statistics in Focus. Population and Social Conditions 5/2005*. Luxemburg: Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees.

BRADSHAW, J.; HOELSCHER P.; RICHARDSON, D. (2007a). "An Index of Child Well-being in the European Union". *Social Indicators Research* 80, pàg. 133-177.

- BRADSHAW, J.; HOELSCHER, P.; RICHARDSON, D. (2007b). "Comparing Child Well-being in OECD Countries: Concepts and Methods". IWP 2006-03. Florència: UNICEF.
- CANTÓ-SÁNCHEZ, O.; MERCADER-PRATS, M. (1998). "Child Poverty in Spain: What Can Be Said?". *Innocenti Occasional Papers. Economic and Social Policy Series*. Núm. 66. Florència: UNICEF International Child Development Centre.
- CANTÓ-SÁNCHEZ, O.; MERCADER-PRATS, M. (1999). "Poverty among Children and Youth in Spain: The Role of Parents and Youth Employment Status". *Working Paper* 99.07. Universitat Autònoma de Barcelona: Departament d'Economia Aplicada.
- COMISSIÓ EUROPEA (2007). Special Eurobarometer 279 a "Poverty and Social Exclusion".
- COMISSIÓ EUROPEA (2008). Flash Eurobarometer 235 a "The Rights of the Child: Analytical Report".
- CORAK, M. (2004). "Generational Income Mobility in North America and Europe: An Introduction". A Corak, M. (ed.) *Generational Income Mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Pàg. 1-37.
- CORAK, M. (2005). "Principles and Practicalities in Measuring Child Poverty for the Rich Countries". *Innocenti Working Paper* 2005-01. Florència: UNICEF Innocenti Research Centre.
- CORSI, M.; ORSINI, K. (2002). "Measuring Poverty in Europe". *Development Local/Global Encounters* 45 (3), pàg. 93-101.
- D'ADDIO, A.C. (2007). "Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility across Generations? A Review of the Evidence for OECD Countries". *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. Núm. 52. París: OECD.
- ESPING-ANDERSEN, G. (2002). "A Child-Centred Social Investment Strategy". A Esping-Andersen, G. et al. *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. Pàg. 26-67.
- ESPING-ANDERSEN, G. (2005). "Inequality of Incomes and Opportunities". A Giddens, A.; Diamond, P. (eds.). *New Egalitarianism*. Cambridge: Polity Press. Pàg. 8-38.
- ESTIVILL, J. (2003). *Panorama de la lucha contra la exclusión social: Conceptos y estrategias*. Ginebra: OIT.
- ESTIVILL, J. (ed.) (2004). *Pobreza y exclusión en Europa: nuevos instrumentos de investigación*. Barcelona: Hacer.
- ESTIVILL, J. et al. (1994). "La pobreza a Barcelona". *Barcelona Societat. Revista d'informació i estudis socials*, núm. 2, pàg. 130-134.
- FLAQUER, L. (2003a). "Pobreza y familia". *Arbor. Ciencia, pensamiento y cultura*. Núm. 694. Madrid: CSIC. Pàg. 327-342.
- FLAQUER, L. (2003b). "Família". *Ideas. Revista de temes contemporanis*. Vol. 20, pàg. 213-233.
- FLAQUER, L. (2004a). "Llei de suport a les famílies: Una oportunitat perduda?". *InDret*. Working Paper de Dret Català núm. 12. <http://www.indret.com>
- FLAQUER, L. (2004b). "Monoparentalidad". *Arbor. Ciencia, pensamiento y cultura*. Del Campo, S. (ed.). La familia en el XXV aniversario de la constitución española. Núm. CLXXVIII. Madrid: CSIC. Pàg. 345-376.
- FLAQUER, L. (2005). "Polítiques socials per a una competitivitat basada en l'equitat". A Castells, M. (ed.). *Un model de competitivitat sostenible i solidari per a Catalunya. Informe del Consell d'Experts*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Economia i Finances. Pàg. 161-186.

- FLAQUER, L. (2007a). "Family change and child poverty in comparative perspective". *Wellchi Working Paper Series 1/2007*. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre.
- FLAQUER, L. (2007b). "How can we orientate the reform of childhood policies? Challenges, dilemmas and proposals". *Wellchi Working Paper Series*, núm. 8/2007. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre.
- FLAQUER, L. (en premsa). "Coming in from the Cold: Single Parenthood as a Matter of Social Policy in Spain". A von der Leyen, Ursula i Spidla, Vladimir (eds.). *European Alliance for Families*. Portland, Or.: Nomos Publishers.
- FLAQUER, L.; GARRIGA, A. (2008). "Marital disruption in Spain: Class selectivity and deterioration of economic conditions". A Andreß H.-J.; Hummelsheim, D. (eds). *When Marriage Ends: Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution*. Cheltenham: Edward Elgar.
- FLAQUER, L.; VILLÀ, R. (2008). "La economía no sólo es cosa de adultos: Distribución de la renta y pobreza infantil en Cataluña". A Gómez-Granell, C. et al. *Males-tares: Infancia, adolescencia y familias*. Barcelona: Graó.
- FLAQUER, L.; ALMEDA, E.; NAVARRO, L. (2006). *Monoparentalitat i infància*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.
- GIDDENS, A. (1998). *The Third Way*. Cambridge: Polity Press.
- GÓMEZ I SERRA, M. (1994). *Els llindars de pobresa a Catalunya: Concepte, descripció, quantificació i territorialització*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social.
- GÓMEZ-GRANELL, C. et al. (2005). *Infància, famílies i canvi social a Catalunya. Informe 2004*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.
- GÓMEZ-GRANELL, C.; GARCÍA-MILÀ, M.; RIPOL-MILLET, A.; PANCHÓN IGLESIAS, C. (coord.) (2002). *La infància i les famílies a inicis del segle XXI. Informe 2002*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.
- GRUSKY, D.; KANBUR, R. (eds.) (2006). *Poverty and Inequality*. Stanford, Califòrnia: Stanford University Press.
- GUIO, A.-C. (2005a). "Material Deprivation in the EU". Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions). Luxemburg: Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees.
- GUIO, A.-C. (2005b). "Income Poverty and Social Exclusion in the EU-25". Eurostat. Statistics in Focus (Population and Social Conditions). Luxemburg: Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees.
- ICELAND, J. (2006). *Poverty in America: A Handbook*. Berkeley: University of California Press.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2005). *Estadística de despesa en consum de les llars: Indicadors de distribució de la renda i pobresa relativa 1998-2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2006). *Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa 2004. Ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2007). *Estadística de distribució personal de la renda i de risc a la pobresa 2005. Ampliació de resultats de l'Enquesta de condicions de vida*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- ISIN, E.F.; TURNER, B.S. (eds.) (2002). *Handbook of Citizenship Studies*. Londres: Sage.
- LEHMANN, P.; WIRTZ, C. (2004). "Household formation in the EU: Lone parents". *Statistics in Focus. Population and Social Conditions*. 5/2004. Luxemburg: Comunitats Europees.

- LEWIS, J. (2006). "Introduction: Children in the Context of Changing Families and Welfare States". A Lewis, J. (ed.). *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar. Pàg. 1-24.
- MARI-KLOSE, P.; GÓMEZ-GRANELL, C.; BRULLET, C.; ESCAPA, S. (2008). *Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos del temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- MARSHALL, T.H. (1998). "Ciudadanía y clase social". A Marshall, T.H. i Bottomore, T. *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Alianza. Pàg. 13-82.
- MEIL LANDWERLIN, G. (2006). *Pares i fills a l'Espanya actual*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.
- MERCADER, M. (2002). "El coixí familiar: una peça clau en la lluita contra la pobresa i l'exclusió social a Catalunya". A Flaquer, L. (ed.). *Informe sobre la situació de la família a Catalunya: un intent de diagnòstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- MERCADER, M. (ed.) (2004). *La pobresa a Catalunya. Informe 2003*. Barcelona: Fundació Un Sol Món-Caixa de Catalunya.
- MERCADER, M.; RAMOS, X.; AYLLÓN, S. (2005). *Evolució de la pobresa monetària i la desigualtat a Catalunya durant la dècada dels noranta: una visió comparada amb el conjunt de l'estat espanyol*. Barcelona: Servei de Publicacions, Universitat Autònoma de Barcelona.
- OLIVER ALONSO, J. (ed.) (2001). *La pobresa a Catalunya. Informe 2001*. Barcelona: Fundació Un Sol Món-Caixa de Catalunya.
- OLIVER ALONSO, J. (ed.) (2003). *La pobresa a Catalunya. Informe 2002*. Barcelona: Fundació Un Sol Món-Caixa de Catalunya.
- PEÑA-CASAS, R.; LATTA, M. (2004). "Working Poor in the European Union". Dublín: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- PROUT, A. (2005). *The Future of Childhood*. Londres: Routledge.
- SUBIRATS, J. (ed.) (2004). *Pobresa i exclusió social: una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Barcelona: Fundació 'la Caixa'.
- SUBIRATS, J. (ed.) (2005). *Perfils d'exclusió social urbana a Catalunya: una aproximació qualitativa*. Barcelona: Servei de Publicacions, Universitat Autònoma de Barcelona.
- THE SOCIAL PROTECTION COMMITTEE (2008). *Child Poverty and Well-being in the EU: Current Status and Way Forward*. Luxemburg: Oficina de Publicacions Oficial de les Comunitats Europees.
- THERBORN, G. (1993). "The Politics of Childhood: The Rights of Children in Modern Times". A Castles, F.G. *Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies*. Aldershot: Dartmouth.
- THERBORN, G. (2004). *Between Sex and Power. Family in the World, 1900-2000*. Londres i Nova York: Routledge.
- UNICEF (2005). "Child Poverty in Rich Countries 2005". *Innocenti Report Card*, núm. 6. Florència: UNICEF Innocenti Research Centre.
- UNICEF (2007). "Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-being in Rich Countries". *Innocenti Report Card*, núm. 7. Florència: UNICEF Innocenti Research Centre.
- WHITEFORD, P.; ADEMA, W. (2007). "What Works Best in Reducing Child Poverty: A Benefit or Work Strategy?". *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, núm. 51. París: OECD.

Entorn familiar i rendiment educatiu

Jorge Calero

Universitat de Barcelona

Sebastián Waisgrais

Universitat de Buenos Aires

1

Presentació. Objectius de l'article

La relació entre família i rendiment educatiu resulta cada vegada més coneguda. Els avenços realitzats en les últimes quatre dècades entorn de la incidència de la família sobre els processos i resultats educatius han estat molt notables. Els estudis pioners, de les dècades de 1960 i 1970, en els quals es desenvolupen les relacions entre capital cultural (Bourdieu, 1970) o codis sociolingüístics (Bernstein, 1971) i sistema educatiu han creat una prolífica àrea d'investigació. En aquesta àrea s'han passat a un segon terme les qüestions purament materials (recursos físics i financers), en les quals les desigualtats socials resulten molt evidents, i s'ha centrat l'atenció en els recursos culturals i simbòlics, l'efecte dels quals sobre el rendiment educatiu es produeix a través de processos més subtils.

Durant les dècades de 1980 i 1990 es consoliden dues importants tendències en la recerca sobre els efectes de la família en el rendiment educatiu. D'una

banda, la incorporació a l'economia de l'educació i, més concretament, a les anàlisis fetes des de la teoria del capital humà, d'hipòtesis prèviament sustentades únicament des de la sociologia i les ciències de l'educació. D'altra banda, la sofisticació de les aproximacions metodològiques basades en models multivariants. Ja durant la dècada de 1990, però amb molta més intensitat durant els primers anys d'aquest segle, disposar de bases de dades específicament dissenyades per estudiar el rendiment educatiu (com són TIMSS i, posteriorment, amb molta més incidència, PISA) ha permès aprofundir i refinar les aproximacions metodològiques. Addicionalment, convé subratllar l'efecte que ha tingut un programa com el PISA, que ha incorporat els estudis sobre els determinants del rendiment educatiu en els mitjans de comunicació i l'agenda política.

Aquest article s'inscriu en la línia d'investigació que hem descrit succintament en els paràgrafs anteriors. El seu objectiu concret és identificar i quantificar l'efecte d'una sèrie de variables referides a l'entorn familiar de l'estudiant sobre el rendiment educatiu. L'anàlisi

s'aplica al cas dels estudiants catalans, si bé es presenta una comparació relativa al conjunt de l'Estat. En l'anàlisi empírica s'utilitzen dades del PISA 2006.

L'estructura de la resta de l'article és la següent: en l'apartat segon es presenten una sèrie de reflexions teòriques sobre les diferents vies a través de les quals diverses variables familiars incideixen sobre el rendiment educatiu. El tercer apartat se centra en qüestions metodològiques i tècniques relacionades amb l'aproximació empírica. En el quart apartat s'exposen i discuteixen els resultats obtinguts. Es conclou en l'apartat cinquè.

2

Com es canalitza l'efecte de la família sobre el rendiment educatiu?

Hi ha una diversitat de canals a través dels quals les característiques de les famílies d'origen es projecten sobre el rendiment dels alumnes. Els hem agrupat en quatre zones, estructura que ens servirà també per dissenyar l'aproximació empírica; les tres primeres corresponen al nivell de cadascun dels individus, mentre que la quarta es refereix al nivell del conjunt d'usuaris del centre educatiu (conegut com "efecte company").

- 1) *Nivell individual. Característiques socioculturals i econòmiques.* El "capital cultural" que pot aportar la família durant la socialització s'aproxima mitjançant variables com el nivell d'estudis de pares i mares, la classe social, la condició d'immigrant o l'idioma emprat a la llar. També se situen en aquest grup aspectes com la participació dels pares (específicament la mare) en el mercat de treball. Convé destacar com, entre les variables que hem esmentat, el nivell educatiu dels pares continua mantenint un fort efecte sobre el rendiment acadèmic, mentre que, com assenyala Dronkers (2008), durant les últimes dècades sembla haver descendit paulatinament l'efecte de la classe social.
- 2) *Nivell individual. Estructura de la família.* Dues qüestions destaquen en aquest apartat: en primer lloc, el nombre de fills de la família. En aquest

punt, potser la qüestió més important és establir un intercanvi (*trade-off*) entre la quantitat i la "qualitat" dels fills (vegeu, per exemple, Leibowitz, 1974): a mesura que creix el nombre de fills, a igualtat de la resta de factors, les famílies poden dedicar menys recursos (materials i no materials) a la "inversió" que fan en els fills (es produeix el que podríem denominar l'"efecte dilució"), fet que es tradueix en pitjors resultats educatius. En aquesta mateixa línia, a mesura que el temps entre els naixements dins d'una família és menor (s'incrementa la "densitat" de germans) augmenten les probabilitats de fracàs escolar i es redueixen les probabilitats d'arribar a nivells educatius superiors (vegeu Powel i Steelman, 1993). A més, l'ordre que ocupa l'individu entre els seus germans també té importància en els processos educatius. Behrman i Taubman (1986), entre altres, han descrit com afecta la posició dels fills en el conjunt de germans el nivell educatiu i els ingressos futurs.

En segon lloc, la situació de la relació establerta entre pare i mare: les situacions de separació o divorci tenen una incidència negativa important sobre el rendiment educatiu (vegeu Björklund i Chadwick, 2003).

- 3) *Nivell individual. Recursos materials de la llar.* En aquesta zona se situen els recursos materials que incideixen sobre el procés educatiu i, per tant, sobre el rendiment. La renda disponible de la llar ha participat, tradicionalment, en les anàlisis sobre el rendiment educatiu. No obstant això, la generalització de les aproximacions multivariants va permetre arribar a la conclusió que en realitat la renda disponible actuava com a *proxy* d'un conjunt de variables més relacionades amb el capital cultural i social de la família (zona 1), de tal manera que en incorporar a l'anàlisi variables com el nivell educatiu dels pares o altres relatives al seu capital cultural i social la renda perdia significativitat (vegeu Calero, 2006). Per això, actualment l'atenció sobre els recursos materials de la llar se centra en els as-

pectes que específicament representen una “traducció” dels recursos materials en entrades (*inputs*) directes o indirectes del procés educatiu. És el cas, per exemple, de la disponibilitat de llibres a la llar (variable altament explicativa en les anàlisis basades en el PISA, com veurem) o de la capacitat d’elecció de centre que proporciona, juntament amb altres variables intangibles relatives al capital cultural, la renda disponible de la llar.

4) *Nivell de l’escola. Característiques de l’alumnat de l’escola.* L’efecte de les famílies no es canalitza únicament a través de l’efecte directe que es produeix a la llar, sinó també a través de l’anomenat “efecte company” (*peer effect*). Quan l’alumne interactua en el procés educatiu amb altres companys en el centre i en l’aula, hi incideixen indirectament les característiques de les famílies de la resta d’alumnes. Aquestes característiques són les mateixes que hem assenyalat en la zona 1, encara que en aquest cas són considerades de manera agregada. L’anàlisi multinivell (com veurem en l’apartat 3) permet abordar amb precisió aquest tipus d’efectes.

Acabem aquest apartat fent referència a la dificultat per aconseguir informació sòlida relativa, simultàniament, a les quatre zones que acabem de descriure. Si bé el programa PISA ha comportat un avenç molt notable en aquest sentit, algunes zones no es poden cobrir convenientment ni tan sols amb les seves bases de dades. Ens referim, concretament, a dos aspectes: als englobats en la zona 2 (estructura de la família) i a la renda disponible de la llar.

3

Dades i metodologia

3.1

Dades: PISA 2006

Les dades utilitzades en l’estudi provenen del Programa per a l’Avaluació Internacional dels Estudiants

(PISA) de l’OCDE en l’edició de 2006. En relació amb les avaluacions anteriors, l’any 2006 la prioritat ha estat la competència científica. No obstant això, el marc d’anàlisi de l’avaluació de la lectura és equivalent a l’utilitzat els anys 2000 i 2003, mentre que el relatiu a les matemàtiques és equivalent a l’utilitzat l’any 2003 (OECD, 2006).

L’enfocament que s’adopta en l’avaluació 2006 té algunes innovacions, atès que fa una interpretació més àmplia de la matèria objecte d’avaluació. Això implica no solament una descripció més detallada de la competència científica, sinó també la inclusió per primera vegada en l’estudi d’una sèrie de preguntes d’actitud adjuntes a l’avaluació dels coneixements i habilitats cognitives (vegeu OECD, 2006).

L’avaluació proporciona tres tipus de resultats. D’una banda, és possible obtenir indicadors bàsics que proporcionen un perfil de base sobre el grau de coneixements i habilitats dels alumnes. En segon lloc, es disposa d’indicadors de context que mostren com els coneixements es relacionen amb determinades variables demogràfiques, socials, econòmiques i educatives. Finalment, és possible obtenir indicadors de tendència que mostrin canvis en els resultats i distribucions, i les relacions entre variables en el nivell dels alumnes i en el nivell de les escoles.

3.2

Descripció de la mostra

El disseny de la mostra d’escoles i alumnes utilitzada en l’avaluació PISA consta de dues etapes. En la primera, se selecciona una mostra de centres a partir d’una llista completa dels centres que contenen la població estudiantil de 15 anys. Després es pren una mostra aleatòria simple d’alumnes o d’aules dins dels centres seleccionats; específicament s’escullen a l’atzar 35 alumnes de la població d’alumnes de 15 anys escolaritzats en els centres seleccionats (vegeu OECD, 2005a).

Al PISA, els centres se seleccionen amb probabilitats proporcionals a la grandària que tenen (PPT). Els centres més grans, d’aquesta manera, tenen una pro-

Quadre 1

Població objectiu i mostra				
	Població total de joves de 15 anys	Nre. d'estudiants participants	Nre. ponderat d'estudiants participants	Nre. d'escoles participants
Catalunya	62.013	1.527	56.987	51
Espanya	439.415	19.604	381.686	682

habilitat superior de ser seleccionats que els centres més petits, tot i que els alumnes dels centres més grans tenen una probabilitat menor de ser seleccionats dins del centre que els alumnes dels centres més petits. Amb aquests procediments, la probabilitat que un centre sigui seleccionat és igual al quocient entre, d'una banda, la grandària del centre multiplicada pel nombre de centres que entren en la mostra i, d'una altra, el nombre total d'alumnes de la població:

$$P_{i,j} = \frac{N_i \cdot n_c}{N} \quad (1)$$

En el quadre 1 es resumeixen les característiques centrals de la mostra utilitzada en aquest treball, i es diferencia la mostra de Catalunya i la mostra per al conjunt de l'Estat.

3.3 Regressions multinivell

La metodologia empírica aplicada en aquest estudi es basa en tècniques de regressió multinivell. La justificació per a la utilització d'aquestes tècniques es deriva de l'estructura jeràrquica de la població que s'analitza. Una mostra d'una població jeràrquica pot ser descrita com una mostra en diverses etapes: primer es pren una mostra d'unitats d'un nivell superior (escoles) i després es prenen mostres de subunitats (alumnes en cada escola). En aquestes mostres, les observacions individuals no són completament independents. A tall d'exemple, els alumnes en una mateixa escola tendeixen a ser similars a causa d'un procés de selecció social (algunes escoles poden atreure fonamentalment alumnes afavorits en termes socio-

econòmics, mentre que en unes altres succeeix el contrari). A causa d'això, la correlació mitjana entre variables que descriu els alumnes en la mateixa escola és més gran que la correlació mitjana entre variables que descriu els alumnes entre diferents escoles (vegeu Hox, 1995).

En el cas específic del PISA, les dades estan agrupades i jerarquitzaades en diferents nivells (alumnes i escoles) i, a partir de les regressions multinivell, és possible analitzar variables des de diferents nivells simultàniament, i estudiar la incidència de les desigualtats interescolars i intraescolars dels efectes de les variables explicatives. En altres paraules, l'enfocament pot identificar quina part de la variabilitat total en el rendiment escolar està associada a l'aportació de les escoles i quina a la dels alumnes, a diferència de les anàlisis convencionals, en què les variables relatives a l'individu tenen un mateix nivell de jerarquia.¹

El model utilitzat conté variables explicatives del nivell dels alumnes (X_{ij}) (amb efectes aleatoris) i variables explicatives del nivell de les escoles (Z_j), tal com es resumeix en l'equació 2:

$$Y_{ij} = \gamma_{00} + \gamma_{10} X_{ij} + \gamma_{01} Z_j + u_{ij} X_{ij} + \mu_{0j} + \varepsilon_{ij} \quad (2)$$

El segment $\gamma_{00} + \gamma_{10} X_{ij} + \gamma_{01} Z_j$ conté els coeficients fixos (o determinístics) del model, mentre que el segment $u_{ij} X_{ij} + \mu_{0j} + \varepsilon_{ij}$ expressa els coeficients aleatoris (o estocàstics).

1. Per exemple, els models de regressió lineal, atès que no tenen en compte els efectes que pot provocar la manera en què els alumnes s'assignen a centres o a classes dins dels centres, poden proporcionar una representació incompleta de l'eficiència dels sistemes educatius.

La variable depenent utilitzada en el model de regressió multinivell és el resultat dels alumnes en el conjunt de proves de l'àrea científica, resultat que es desprèn d'un rang de valors plausibles per a cada individu i un sistema de rèpliques que permeten obtenir estimadors eficients (vegeu OECD, 2005b).

Per la seva banda, les variables explicatives pertanyen a dos nivells: estudiants i escoles. En el quadre annex A.1 es resumeixen les principals estadístiques que descriuen aquestes variables.

3.4

Tractament dels *missings*

El tractament particular de les observacions sobre les quals no es té informació (*missings*) és la principal correcció que s'ha introduït en les dades originals. Si bé la taxa de valors perduts se situa, de mitjana, en el 4%, l'eliminació de totes les observacions que no tenen valors certs hagués representat una pèrdua considerable d'informació. Aquesta situació no comporta gaires inconvenients quan l'anàlisi se centra en el conjunt de comunitats de l'Estat. Per a la mostra de Catalunya, però, hauria imposat greus restriccions a l'anàlisi de les dades.

Per això s'ha utilitzat un mecanisme d'imputació que consisteix a reemplaçar els valors inexistent de totes les variables predictores utilitzades (nivell d'alumnes i escoles) amb el valor mitjà de la variable en qüestió, cosa que genera, a més, una variable *dummy* que separa els individus amb valors inexistent d'aquells que sí que presenten algun valor (vegeu Cohen i Cohen, 1985).²

2. En alguns estudis s'assenyala que aquest procediment d'imputació pot generar una subestimació dels errors estàndards en les variables que contenen valors inexistent (per exemple, Jones, 1996). No obstant això, Willms i Smith (2005) assenyalen que aquesta aproximació és molt pràctica quan es treballa amb variables que tenen menys d'un 10% de casos inexistent. En les dades utilitzades en aquest estudi només en set variables de les cinquanta utilitzades el percentatge de casos inexistent supera el 5%, motiu pel qual el possible biaix és perfectament assumible.

4

Resultats i anàlisi

Anàlisi bivariant

En l'annex es poden trobar (quadre A.2) els creuaments bivariants entre un conjunt de variables explicatives i els resultats en les proves de ciències del PISA 2006 a Catalunya. Com es pot observar, les variables explicatives no es refereixen exclusivament als diferents àmbits d'influència de la família, sinó que s'hi incorporen també variables d'altres àmbits (personal i escolar, aquest últim en tres vessants: característiques, recursos i processos de l'escola). Totes aquestes variables s'incorporen posteriorment a l'anàlisi multinivell, a fi de poder formular un model complet en què quedin clarament identificats els efectes "aïllats" de les variables familiars.

En el quadre A.2 les associacions bivariants que apareixen s'han d'interpretar amb precaució, tenint en compte la possibilitat que les diferències que s'estableixen entre algunes categories dins d'una variable siguin causades majoritàriament per efectes de composició. Posem un exemple: veiem en el quadre A.2 les grans diferències de puntuació que s'estableixen en funció de la classe social dels pares, en concret 50 punts de diferència entre la categoria de "coll blanc qualificat" i la categoria de "coll blau no qualificat". No obstant això, els resultats de l'aproximació multivariant (també multinivell en aquest cas), recollits en el quadre 2, ens indiquen que *ceteris paribus* no hi ha en realitat cap diferència significativa que es derivi de la classe social dels pares. Per dir-ho d'una manera gràfica, les diferències entre les categories queden "absorbides" per altres variables, com, per exemple, el nivell educatiu de la mare o la disponibilitat de llibres a la llar.³

3. La literatura especialitzada freqüentment utilitza el concepte d'"efectes de context" per referir-se als efectes sobre els resultats dels alumnes associats a les característiques demogràfiques de la composició de l'escola, especialment la categoria socioeconòmica. En aquest sentit, Willms (2004) suggereix distingir entre la composició de l'escola i de la

L'existència d'efectes de composició és extremadament important quan explorem l'efecte de la família sobre el rendiment educatiu, però també ho és en altres casos. Resulta especialment rellevant la conclusió a la qual s'arriba quan comparem els resultats d'una aproximació bivariant amb els resultats d'una aproximació multivariant pel que fa a la variable "titularitat del centre". En el quadre A.2 de l'annex veiem que hi ha una diferència de 33 punts entre les puntuacions d'alumnes de centres públics i de centres concertats, aquestes diferències arriben als 58 punts en comparar centres públics amb centres privats independents. No obstant això, com es veurà en el quadre 2, una vegada eliminats els efectes de composició (essencialment, aquest efectes consisteixen en el fet que els alumnes de centres públics són diferents dels alumnes de centres privats) no hi ha cap diferència significativa entre centres públics, privats concertats i privats independents.⁴

Anàlisi multinivell

Ens centrarem ara, en primer lloc, en els resultats de l'anàlisi multinivell aplicat a Catalunya (quadre 2) que constitueixen el centre d'interès d'aquest article, els relacionats amb la família; seguirem l'estructura que havíem apuntat en l'apartat 2.

Àmbit familiar 1. Característiques socioculturals i econòmiques de la llar. Destaca, en aquesta zona, l'efecte dels anys d'escolarització de la mare sobre el rendiment acadèmic: cada any d'educació de la mare incrementa 1,2 punts els resultats al PISA. Aquest efecte és més gran que el generat per l'educació del pare (variable que, de fet, no és significativa). Tampoc no resulta significativa la classe social de la família;

classe, i el context de l'escola i la classe. Aquest últim inclou factors com la disponibilitat de recursos, les interaccions entre companys, les relacions entre professors i alumnes, el clima de disciplina de la classe i entre altres variables de referència (vegeu Willms, 2006).

4. A Calero i Escardíbul (2007) apareix una anàlisi detallada d'aquesta qüestió, elaborada amb dades del PISA 2003.

els seus efectes queden diluïts quan incorporem a l'anàlisi variables qualitativament més properes al concepte de capital cultural i social.

La participació de la mare en el mercat de treball incideix positivament sobre el rendiment educatiu i proporciona una puntuació addicional de 16,4. Aquest resultat apunta que una implicació més gran de la mare en la vida pública (i, per tant, un aprofitament més gran de les seves qualificacions educatives en el mercat de treball) provoca un efecte positiu sobre el rendiment dels fills. Aquest efecte positiu, d'acord amb els resultats, excedeix el possible efecte negatiu que provoca la menor disponibilitat de temps, per part de la mare, per atendre les necessitats educatives i afectives dels fills.

Resulten també molt interessants els resultats associats a la condició d'immigrant de la família de l'alumne. La variable PRIMGEN té un coeficient negatiu i significatiu (-30,0), cosa que indica que els estudiants nascuts a l'estranger (és a dir, immigrants de primera generació) presenten un desavantatge educatiu i, al mateix temps, mantenen constants totes les seves altres característiques. Aquest desavantatge no s'aprecia en els estudiants d'origen immigrant (pares immigrants) ja nascuts a Catalunya. També val la pena destacar que les variables relatives a l'idioma utilitzat pels immigrants a la llar (variables LENGUA1 a LENGUA4) no resulten significatives. Creiem que aquesta afirmació resulta en certa manera contraintuïtiva i, per aquest fet, volem subratllar-la.

Àmbit familiar 2. Recursos de la llar i la seva utilització. Destaquem en aquesta zona únicament l'efecte molt important que té la disponibilitat de llibres a la llar (29,2 punts addicionals per als estudiants de llars amb més de 100 llibres respecte als estudiants de llars amb menys de 100 llibres). Aquesta variable, que apareix com a molt rellevant en altres anàlisis fetes amb dades del PISA, sembla recollir d'una manera molt compacta l'efecte d'un conjunt d'elements relacionats amb el capital cultural i el capital humà de la família.

Àmbit escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola. L'“efecte company” més important que s'identifica en l'anàlisi correspon al “clima educatiu”, entès com la mitjana d'anys d'escolarització del conjunt de pares i mares del centre al qual assisteix l'estudiant. Es pot observar com cada any addicional de “clima educatiu” millora el rendiment educatiu en 6,4 punts.

En l'anàlisi que presentem, aplicada a Catalunya, no es produeix un “efecte company” vinculat a la proporció d'alumnes d'origen immigrant escolaritzats en el centre. Aquest resultat és inesperat en funció d'altres anàlisis. En aquestes anàlisis, com succeeix en l'anàlisi aplicada a Espanya, apareixen com a significatives (amb signe negatiu) únicament les variables vinculades a un grau elevat de concentració d'immigrants en el centre (en el nostre cas, la concentració màxima s'associa a nivells més grans del 20%).⁵ Aquests resultats indiquen una falta de linealitat de l'efecte de la presència d'immigrants en el centre (vegeu Calero i Waisgrais, en premsa, i Sánchez, 2008).

També volem referir-nos a altres variables no relatives a la família, amb la intenció de proporcionar un marc més complet a l'aproximació empírica.

Àmbit personal. Les noies puntuen 21,2 punts per sota dels nois en les proves de ciències avaluades al PISA. També en el cas de les proves de matemàtiques es produeix aquesta tendència, a diferència del que succeeix en les proves de lectura.

Àmbit escolar 1. Característiques de l'escola. La falta de significativitat de la titularitat del centre és un resultat que crida l'atenció, però esperat en funció de treballs previs (vegeu Calero i Escardíbul, 2007). En aquest mateix àmbit, destaquen l'efecte positiu de la grandària del municipi, la grandària de l'escola i la disponibilitat d'escoles properes.

5. El resultat no esperat a Catalunya es pot deure al fet que només en nou escoles apareix una proporció més gran del 20% d'alumnes immigrants; la falta de significativitat de la variable corresponent pot estar relacionada amb la grandària de la mostra.

Àmbit escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola. No apareix, en el cas de Catalunya, un “efecte company” provocat per la concentració d'una proporció més gran de noies en el centre (en aquest cas seria més propi parlar d'“efecte companya”). Com es veurà, aquest “efecte companya” positiu sí que apareix a Espanya.

Àmbit escolar 3. Recursos de l'escola. Només una de les variables incorporades en aquest àmbit resulta significativa: el percentatge de professors a temps parcial en el centre té un efecte negatiu sobre el rendiment educatiu.

Àmbit escolar 4. Processos educatius a l'escola. Dues qüestions resulten destacables en aquest àmbit: d'una banda, l'efecte de les variables relatives a l'autonomia del centre i, d'una altra, l'efecte de les referides a les pràctiques d'agrupació d'alumnes. Pel que fa a l'autonomia del centre, hi ha un efecte positiu i significatiu en totes les dimensions, excepte en l'autonomia a l'hora de fixar els continguts. Veurem que aquest resultat no és tan clar en el cas del conjunt de l'Estat.

Les pràctiques d'agrupació d'alumnes en classes diferents en funció de la seva habilitat tenen un efecte positiu. Aquest resultat no és l'esperat (veiem, també, que és diferent al de l'anàlisi aplicada a Espanya): les pràctiques d'agrupació d'alumnes en funció de l'habilitat solen provocar increments de rendiment en els grups “selectes” equivalents a les reduccions de rendiment que es produeixen en els grups “no selectes”. El resultat net sol ser, llavors, neutre.

Acabem aquest apartat revisant les diferències més rellevants que hem trobat entre els resultats de Catalunya respecte als del conjunt de l'Estat (vegeu el quadre 3).

Àmbit familiar 1. Característiques socioculturals i econòmiques de la llar. La situació del pare com a econòmicament actiu resulta significativa (i positiva) en el cas espanyol.

Àmbit escolar 1. Característiques de l'escola. Les variables referides a la titularitat privada (concertada i independent) de l'escola resulten, en el conjunt de l'Estat, significatives i amb signe negatiu. Aquesta pauta havia aparegut en una anàlisi prèvia (Calero i Waisgrais, en premsa).

Àmbit escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola. Recordem que a Catalunya les variables relatives a la concentració d'immigrants en el centre no resultaven significatives. En l'anàlisi amb el total de la mostra d'Espanya sí que s'observa l'efecte negatiu en els centres amb una densitat d'immigrants més gran. També es dona, en el conjunt de l'Estat, l'"efecte companya" al qual ens hem referit abans.

Àmbit escolar 3. Recursos de l'escola. A diferència de l'anàlisi aplicada a Catalunya, en la corresponent a Espanya no resulta significativa la proporció de professors a temps parcial, però sí la presència d'orientadors (en aquest cas, amb un efecte positiu).

Àmbit escolar 4. Processos educatius a l'escola. L'autonomia dels centres (en diferents aspectes) sembla tenir menys incidència sobre els resultats dels alumnes en el conjunt de l'Estat que a Catalunya. Finalment, la falta de significativitat de les variables d'agrupació d'alumnes per grups d'habilitat dels centres és un resultat esperat, però contrari al que hem trobat en l'anàlisi aplicada als estudiants de Catalunya.

Quadre 2

Estimació d'efectes fixos amb errors estàndards robustos mitjançant regressió multinivell. Catalunya			
Àmbit	Variable		
	CONSTANT	385,7 ^a	(4,1)
Personal			
	EDAT	4,9	(0,8)
	DONA	-21,2 ^a	(-5,0)
	CURS2 (1r. - 2n. ESO)	-113,5 ^a	(-9,6)
	CURS3 (3r. ESO)	-61,1 ^a	(-12,1)
Familiar 1. Característiques socioculturals i econòmiques de la llar			
	PRIMGEN (nascut a l'estranger)	-30,0 ^c	(-1,7)
	SEGGEN (nascut a Espanya, pares estrangers)	4,3	(0,3)
	LLENGUA2 (nadius que parlen llengua no nacional)	3,0	(0,2)
	LLENGUA3 (estrangers que parlen llenguatge nacional)	-7,7	(0,4)
	LLENGUA4 (estrangers que parlen llenguatge no nacional)	2,6	(0,1)
	ACTIVA (mare econòmicament activa)	16,4 ^a	(2,5)
	ACTIU (pare econòmicament actiu)	7,3	(0,4)
	CATCBLNQ (classe social "coll blanc no qualificat")	0,6	(0,1)
	CATCAZQ (classe social "coll blau qualificat")	1,0	(0,2)
	CATCAZNQ (classe social "coll blau no qualificat")	-6,9	(-1,2)
	ANESCMA (anys d'escolarització de la mare)	1,2 ^b	(2,1)
	ANESCPA (anys d'escolarització del pare)	0,3	(0,6)
Familiar 2. Recursos de la llar i la seva utilització			
	ORDINADOR	4,3	(0,4)
	UTILDEV (utilitza l'ordinador de tant en tant)	-10,7	(-1,6)

(continua)

Quadre 2 (continuació)

Estimació d'efectes fixos amb errors estàndards robustos mitjançant regressió multinivell. Catalunya			
Àmbit	Variable		
	UTILMAI (no utilitza l'ordinador)	-9,9	(-0,7)
	ESCDEV (escriu documents en l'ordinador de tant en tant)	11,1 ^b	(2,1)
	ESCMAI (no escriu documents en l'ordinador)	-35,5 ^a	(-3,4)
	LLIBRES (llibres a la llar > 100)	29,2 ^a	(6,8)
	ELECCIO (d'escola per part dels pares)	12,6	(0,9)
Escolar 1. Característiques de l'escola			
	CONCERT (privada concertada)	-7,3	(-0,4)
	PRIVIND (privada independent)	-29,1	(-1,4)
	TAMESC (grandària de l'escola)	0,1 ^a	(5,1)
	TAMUNI ₂ (escola en municipi de 100.000 a 1.000.000 d'hab.)	-26,6 ^a	(-2,6)
	TAMUNI ₃ (escola en municipi > 1.000.000 d'hab.)	-14,0	(-0,8)
	DISPESC (més de dues escoles properes)	11,6 ^b	(2,0)
Escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola			
	ORINMIG ₁ (alumnes d'origen immigrant, 0,1 - 10%)	-8,0	(-0,6)
	ORINMIG ₂ (alumnes d'origen immigrant, 10 - 20%)	-10,5	(-0,5)
	ORINMIG ₃ (alumnes d'origen immigrant, > 20%)	-9,7	(-0,6)
	CLIMAED (anys d'escolarització dels pares/mares del centre)	6,4 ^a	(2,4)
	PCNOIES (% de noies a l'escola)	24,5	(0,2)
Escolar 3. Recursos de l'escola			
	ALUMPROF (ràtio alumne-professor)	0,3	(0,6)
	PROFPARC (% de professorat a temps parcial)	-1,1 ^a	(-3,2)
	TAMCLAS (grandària de la classe)	0,2	(1,0)
	COMPWEB (% d'ordinadors connectats al web)	14,0	(0,6)
	RATORDEN (ràtio ordinadors per a ensenyament)	73,2	(1,1)
	ORIENTESC (orientador empleat per l'escola)	-2,0	(-0,2)
Escolar 4. Processos educatius a l'escola			
	AUTCONT (autonomia en la contractació de professorat)	28,4 ^c	(1,8)
	AUTPRESS (autonomia pressupostària)	17,0 ^a	(2,4)
	AUTEXTO (autonomia en els textos)	74,6 ^a	(5,1)
	AUTCONT (autonomia en els continguts)	3,3	(0,4)
	AGRDIFCL (agrup. d'alumnes entre classes)	12,8 ^b	(2,0)
	AGRINTCL (agrup. d'alumnes a l'interior de la classe)	-7,6	(-1,3)

^a significativa a l'1%.

^b significativa al 5%.

^c significativa al 10%.

t-estadístics entre parèntesis.

Quadre 3

Estimació d'efectes fixos amb errors estàndards robustos mitjançant regressió multinivell. Espanya			
Àmbit	Variable		
	CONSTANT	333,3 ^a	(6,2)
Personal			
	EDAT	8,1 ^a	(2,4)
	DONA	-16,8 ^a	(-9,2)
	CURS ₂ (1r. - 2n. ESO)	-119,7 ^a	(-28,1)
	CURS ₃ (3r. ESO)	-70,1 ^a	(-30,5)
Familiar 1. Característiques socioculturals i econòmiques de la llar			
	PRIMGEN (nascut a l'estranger)	-36,1 ^a	(-3,8)
	SEGEN (nascut a Espanya, pares estrangers)	0,7	(0,1)
	LLENGUA ₂ (nadius que parlen llengua no nacional)	-1,9	(-0,1)
	LLENGUA ₃ (estrangers que parlen llengua nacional)	10,4	(1,1)
	LLENGUA ₄ (estrangers que parlen llengua no nacional)	6,1	(0,4)
	ACTIVA (mare econòmicament activa)	13,1 ^a	(5,7)
	ACTIU (pare econòmicament actiu)	20,8 ^a	(3,8)
	CATBLNQ (classe social "coll blanc no qualificat")	-8,1 ^a	(-3,0)
	CATCAZQ (classe social "coll blau qualificat")	-6,3 ^b	(-2,5)
	CATCAZNQ (classe social "coll blau no qualificat")	-9,0 ^a	(-3,3)
	ANESMA (anys d'escolarització de la mare)	0,9 ^a	(3,6)
	ANESPA (anys d'escolarització del pare)	0,3	(1,0)
Familiar 2. Recursos de la llar i la seva utilització			
	ORDINADOR	20,0 ^a	(4,4)
	UTILDEV (utilització de l'ordinador de tant en tant)	-7,0 ^a	(-3,0)
	UTILMAI (no utilitza l'ordinador)	-10,6	(-0,6)
	ESCDEV (escriu documents en l'ordinador de tant en tant)	8,7 ^a	(3,9)
	ESMAI (no escriu documents en l'ordinador)	-15,9 ^a	(-4,6)
	LLIBRES (llibres a la llar > 100)	22,7 ^a	(10,6)
	ELECCIÓ (d'escola per part dels pares)	11,9 ^b	(2,0)
Escolar 1. Característiques de l'escola			
	CONCERT (privada concertada)	-23,3 ^a	(-3,4)
	PRIVIND (privada independent)	-20,2 ^b	(-2,2)
	TAMESC (grandària de l'escola)	0,0	(0,2)
	TAMUN ₂ (escola en municipi de 100.000 a 1.000.000 d'hab.)	5,1 ^b	(1,9)
	TAMUN ₃ (escola en municipi > 1.000.000 d'hab.)	12,1 ^b	(2,2)
	DISPESC (més de dues escoles properes)	1,1	(0,4)
Escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola			
	ORINMIG ₁ (alumnes d'origen immigrant, 0,1-10%)	2,7	(1,1)
	ORINMIG ₂ (alumnes d'origen immigrant, 10-20%)	-2,7	(-0,5)

(continua)

Quadre 3 (continuació)

Estimació d'efectes fixos amb errors estàndards robustos mitjançant regressió multinivell. Espanya			
Àmbit	Variable		
	ORINMIG2 (alumnes d'origen immigrant, >20%)	-11,4 ^b	(-2,2)
	CLIMAED (anys d'escolarització dels pares/mares del centre)	3,0 ^a	(3,6)
	PCNOIES (% de noies a l'escola)	26,6 ^b	(1,9)
Escolar 3. Recursos de l'escola			
	ALUMPROF (ràtio alumne-professor)	0,4	(0,5)
	PROFPARC (% de prof. a temps parcial)	0,1	(0,5)
	TAMCLAS (grandària de la classe)	-0,1	(-1,1)
	COMPWEB (% d'ordinadors connectats al web)	1,1	(0,2)
	RATORDEN (ràtio d'ordinadors per a ensenyament)	-35,1 ^b	(-2,3)
	ORIENTESC (orientador empleat per l'escola)	14,3 ^a	(4,5)
Escolar 4. Processos educatius en l'escola			
	AUTCONT (autonomia en la contractació de professorat)	9,6	(1,4)
	AUTPRESS (autonomia pressupostària)	5,3 ^c	(1,8)
	AUTEXTO (autonomia en els textos)	4,6	(0,9)
	AUTCONT (autonomia en els continguts)	-3,9	(1,6)
	AGRDI FCL (agrup. d'alumnes entre classes)	-0,3	(-0,1)
	AGRINTCL (agrup. d'alumnes a l'interior de la classe)	-2,0	(-0,8)

a significativa a l'1%.

b significativa al 5%.

c significativa al 10%.

t-estadístics entre parèntesis.

Quadre 4

Regressió multinivell: valors aleatoris. Catalunya		
Variàncies	Model nul	Model complet
Escoles (u_i)	1.488,2	243,2
Individus (ε_{ij})	6.464,1	4.666,3
Total ($u_i + \varepsilon_{ij}$)	7.952,3	4.909,5
% de variància explicada per les variables sobre el model nul: total		38,3
% de variància explicada per les variables sobre el model nul: alumnes (nivell 1)		27,8
% de variància explicada per les variables sobre el model nul: escoles (nivell 2)		83,6

Quadre 5

Regressió multinivell: valors aleatoris. Espanya		
Variàncies	Model nul	Model complet
Escoles (u_i)	1.152,4	473,2
Individus (ε_{ij})	6.597,5	4.276,2
Total ($u_i + \varepsilon_{ij}$)	7.749,9	4.749,4
% de variància explicada per les variables sobre el model nul: total		38,7
% de variància explicada per les variables sobre el model nul: alumnes (nivell 1)		35,2
% de variància explicada per les variables sobre el model nul: escoles (nivell 2)		59,0

5

Conclusions

Si haguéssim de seleccionar el grup de factors més determinant a l'hora d'explicar el rendiment educatiu, triaríem sens cap dubte el corresponent a la família. La nostra anàlisi aplicada a Catalunya, en la línia d'anàlisis prèvies, apunta cap a una forta incidència de les característiques de la família i un efecte més modest d'altres variables, com les que pot controlar el servei proporcionat pel sistema educatiu. Aquesta afirmació hauria estat encara més rotunda, probablement, si en l'anàlisi haguéssim pogut disposar de variables relacionades amb l'estructura de la família (per exemple, el nombre de germans, l'ordre de l'individu entre els germans i la continuïtat o no de la parella formada pel pare i la mare).

Entre les característiques més destacables de la família, en funció de la incidència que té sobre el rendiment, hi ha les que fan referència al capital cultural i social de l'estudiant: a mesura que creixen, per exemple, els anys d'escolarització de la mare i la disponibilitat de llibres a la llar, creix el rendiment educatiu. Tenir una mare que participa en el mercat de treball també incrementa el rendiment educatiu; aquest resultat mostra clarament que el millor entorn que pot tenir un jove a la seva llar inclou una mare amb un elevat nivell educatiu i laboralment activa. La significativitat exclusivament per a les mares (i no per als pares) de la variable relativa a l'activitat assenjala l'existència d'un patró de transferència diferenciat, amb rols de gènere molt diferenciats a l'interior de la família.

L'efecte negatiu de la immigració sobre el rendiment acadèmic sembla circumscriure's, d'acord amb els resultats de l'anàlisi, als alumnes que han nascut a l'estranger i no als de pares estrangers però que ja han nascut a Catalunya. Destaquem, també, la falta de significativitat de l'idioma utilitzat pels immigrants a la llar a l'hora d'explicar el rendiment educatiu.

És convenient assenyalar, també, en aquestes conclusions la important incidència de l'educació dels pares dels alumnes d'un centre a través de l'"efecte

company". Aquesta incidència ens du a pensar, immediatament, en els problemes derivats de la segregació dels estudiants; la segregació incrementa les probabilitats, per als alumnes que provenen de famílies amb pocs recursos culturals, d'arribar a rendiments educatius pobres a causa de la convivència escolar amb altres alumnes que provenen de famílies semblants.

En la revisió temàtica *No More Failures: Ten Steps to Equity in Education*, feta per l'OCDE (vegeu Field i altres, 2007), una de les deu recomanacions orientades a millorar els nivells d'equitat educativa és la següent: "ajudar els pares i mares desavantatjats perquè puguin ajudar a aprendre als seus fills i filles, enfortint els vincles entre escola i llar". Una vegada identificada, per mitjà del nostre estudi i d'altres en la mateixa línia, la importància de la família en els processos educatius, no podem concloure aquest article sense subratllar la rellevància d'aquesta recomanació per als nostres sistemes educatius.

6

Referències

- BEHRMAN, J.; TAUBMAN, P. (1986). "Birth Order, Schooling, and Earnings". *Journal of Labor Economics*. Vol. 4, núm. 3, pàg. 121-145.
- BERNSTEIN, B. (1971). *Class, Codes and Control* (vol. 1). Londres: Paladin.
- BJÖRKLUND, A.; CHADWICK, L. (2003). "Intergenerational Income Mobility in Permanent and Separated Families". *Economics Letters*. Núm. 80, pàg. 239-46.
- BOURDIEU, P. (1970). *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*. París: Minuit.
- CALERO J.; WAISGRAIS, S. (en premsa). "¿Qué determina el rendimiento de los alumnos inmigrantes? Una primera aproximación a partir de PISA-06?". *Investigaciones de Economía de la Educación*. Vol. 3.

- CALERO, J.; ESCARDÍBUL, J.O. (2007). "Evaluación de servicios educativos: el rendimiento en los centros públicos y privados medido en PISA-2003". *Hacienda Pública Española*. Abril 2007, núm. 83.
- CALERO, J. (2006). *Desigualdades tras la educación obligatoria: nuevas evidencias*. Documento de trabajo de la Fundación Alternativas, 83/2006.
- COHEN, J.; COHEN, P. (1985). *Applied Multiple Regression and Correlation Analysis for the Behavioural Sciences*. Erlbaum: Hillsdale.
- DRONKERS, J. (2008). "Educacion as the backbone of inequality. European education policy: constraints and possibilities". A: F. Becker i altres (ed.). *Social Democracy and Education. The European Experience*. Amsterdam: Friederich Ebert Stiftung / Karl Renner Institut / Wiardi Beckman Stichting.
- FIELD, S.; KUCZERA, M.; PONT, B. (2007). *No More Failures: Ten Steps to Equity in Education*. París: OCDE.
- HANUSHEK, E.A.; KAIN, J.F.; RIVKIN, S.G. (2002). "New Evidence about Brown v. Board of Education: The Complex Effects of School Racial Composition on Achievement". *NBER Working Paper*, núm. 8741.
- HOX, J. (1995). *Applied Multilevel Analysis*. Amsterdam: TT-Publikaties.
- JONES, M. (1996). "Indicator and Stratification Methods for Missing Explanatory Variables in Multiple Linear Regression". *Journal of the American Statistical Association*. Vol. 91, núm. 433, pàg. 222-230.
- LEIBOWITZ, A. (1974). "Home Investment in Children". *The Journal of Political Economy*. Núm. 82:2.
- OCDE (2005a). *PISA 2003 Data Analysis Manual*. París: OCDE.
- OCDE (2005b). *PISA 2003. Technical report*. París: OCDE.
- OCDE (2006). *PISA 2006. Marco de la evaluación. Conocimientos y habilidades en ciencias, matemáticas y lectura*. París: OCDE.
- POWELL, B.; STEELMAN, L.C. (1993). "The Educational Benefits of Being Spaced Out: Sibship Sibship Density and Educational Progress". *American Sociological Review*. Vol. 58, núm. 3, pàg. 367-381.
- SÁNCHEZ, A.P. (2008). *Efectos de la inmigración en el sistema educativo: el caso español*. Tesi doctoral de la Universitat de Barcelona.
- WILLMS, D. (2006). *Learning divides: ten policy questions about the performance and equity of schools and schooling systems*. UIS Working paper, núm. 5. UNESCO: Montreal.
- WILLMS, D.; SMITH, T. (2005). *A Manual for Conducting Analyses with Data from TIMSS and PISA*. Informe preparat per a UNESCO Institute for Statistics.
- WILLMS, D. (2004). *Compositional effects on student outcomes*. Comunicació presentada a Jacob Foundation Conference on Educational Influences.

Annex

Quadre A.1

Variables independents del nivell 1: característiques personals i familiars dels alumnes		
Àmbit	Variable	Descripció
Personal		
	EDAT	Edat de l'alumne en anys
	DONA	Dicotòmica (alumna = 1; alumne = 0)
	CURS2	Dicotòmica: l'alumne cursa primer o segon d'ESO
	CURS3	Dicotòmica: l'alumne cursa tercer d'ESO
	CURS4	Dicotòmica: l'alumne cursa quart d'ESO
Familiar 1. Característiques socioculturals i econòmiques de la llar		
	NATIU	Dicotòmica: "1" si l'alumne és natiu
	PRIMGEN	Dicotòmica: "1" si l'alumne va néixer a l'estranger
	SEGGEN	Dicotòmica: "1" si l'alumne va néixer a Espanya i els seus pares a l'estranger
	LLENGUA1	Dicotòmica: alumnes nadius que parlen llengua nacional a la seva llar
	LLENGUA2	Dicotòmica: alumnes nadius que parlen llengua no nacional a la seva llar
	LLENGUA3	Dicotòmica: alumnes estrangers que parlen llengua nacional a la seva llar
	LLENGUA4	Dicotòmica: alumnes estrangers que parlen llengua no nacional a la seva llar
	ACTIVA	Activitat laboral. Dicotòmica: "1" si la mare és laboralment activa
	ACTIU	Activitat laboral. Dicotòmica: "1" si el pare és laboralment actiu
	CATCBCLQ	Dicotòmica: classe social "coll blanc qualificat"
	CATCBLNQ	Dicotòmica: classe social "coll blanc no qualificat"
	CATCAZQ	Dicotòmica: classe social "coll blau qualificat"
	CATCAZNQ	Dicotòmica: classe social "coll blau no qualificat"
	ANESCMA	Anys d'escolarització de la mare
	ANESCPA	Anys d'escolarització del pare
Familiar 2. Recursos de la llar i la seva utilització		
	ORDINADOR	Dicotòmica: té ordinador a la llar
	UTILREG	Dicotòmica: utilitza l'ordinador regularment
	UTILDEV	Dicotòmica: utilitza l'ordinador de tant en tant
	UTILMAI	Dicotòmica: no utilitza l'ordinador
	ESCREG	Dicotòmica: escriu documents en l'ordinador regularment
	ESCDEV	Dicotòmica: escriu documents en l'ordinador de tant en tant
	ESCMAI	Dicotòmica: no escriu documents en l'ordinador
	LLIBRES	Dicotòmica: "1" si hi ha més de 100 llibres a la llar
	ELECCIO	Dicotòmica: elecció d'escola per part dels pares

Quadre A.1

Variables independents del nivell 2: característiques i recursos de l'escola, alumnat i processos educatius		
Àmbit	Variable	Descripció
Escolar 1. Característiques de l'escola		
	PUBLIC	Dicotòmica: escola de titularitat pública
	CONCERT	Dicotòmica: escola privada concertada
	PRIVIND	Dicotòmica: escola privada independent
	TAMESC	Nombre d'alumnes a l'escola
	TAMUNI1	Dicotòmica: escola en un municipi de fins a 100.000 hab.
	TAMUNI2	Dicotòmica: escola en un municipi d'entre 100.000 i 1.000.000 d'hab.
	TAMUNI3	Dicotòmica: escola en un municipi de més d'1.000.000 d'hab.
	DISPESC	Dicotòmica: més de dues escoles properes
Escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola		
	ORINMIG0	Dicotòmica: absència d'alumnes d'origen immigrant a l'escola
	ORINMIG1	Dicotòmica: alumnes d'origen immigrant, 0,1 - 10%
	ORINMIG2	Dicotòmica: alumnes d'origen immigrant, 10 - 20%
	ORINMIG3	Dicotòmica: alumnes d'origen immigrant, > 20%
	CLIMAED	Mitjana d'anys d'escolarització dels pares i mares del centre
	PCNOIES	Percentatge de noies a l'escola
Escolar 3. Recursos de l'escola		
	ALUMPROF	Ràtio d'alumnes per professor
	PROFPARC	Percentatge de professorat a temps parcial
	TAMCLAS	Grandària de la classe
	COMPWEB	Percentatge d'ordinadors connectats al web
	RATORDEN	Ràtio d'ordinadors destinats a l'ensenyament
	ORIENTESC	Dicotòmica: orientador empleat per l'escola
Escolar 4. Processos educatius a l'escola		
	AUTCONT	Dicotòmica: centre amb autonomia en la contractació de professorat
	AUTPRESU	Dicotòmica: centre amb autonomia pressupostària
	AUTEXTO	Dicotòmica: centre amb autonomia en la definició de textos
	AUTCONT	Dicotòmica: centre amb autonomia en la definició de continguts
	AGRDIFFCL	Dicotòmica: centre que fa agrupacions d'alumnes entre classes
	AGRINTCL	Dicotòmica: centre que fa agrupacions d'alumnes a l'interior de la classe

Quadre A.2

Valor mitjà del resultat de ciències i del terme d'error per a diverses variables categòriques personals, familiars i escolars (desviació estàndard entre parèntesis)

Àmbit	Concepte	Variable	Descripció	Resultat de ciències	Error estàndard	
Personal						
Sexe	DONA		Noies	487,2 (90,5)	4,8 (2,5)	
			Nois	495,7 (88,4)	6,4 (3,3)	
Curs actual	CURS2		1r. - 2n. d'ESO	366,4 (68,4)	10,3 (7,1)	
			CURS3	436,8 (75,1)	6,5 (3,1)	
			CURS4	518,1 (80,8)	4,7 (2,6)	
Familiar 1. Característiques socioculturals i econòmiques de la llar						
Nacionalitat	IMMIGREN		Primera generació	420,9 (97,8)	9,7 (5,7)	
			Segona generació	461,5 (57,1)	14,3 (10,7)	
			Natiu	499,1 (85,7)	4,9 (2,3)	
Idioma	LLENG1		Nadius que parlen llengua nacional	500,2 (85,1)	5,0 (2,4)	
			LLENG2	Nadius que parlen llengua no nacional	453,6 (69,9)	30,7 (16,2)
			LLENG3	Estrangers que parlen llengua nacional	437,2 (96,0)	13,1 (6,2)
			LLENG4	Estrangers que parlen llengua no nacional	426,7 (94,1)	16,7 (10,9)
Activitat laboral	ACTIU		Pare actiu	493,4 (89,1)	5,0 (2,2)	
			Pare inactiu	468,0 (97,9)	15,8 (10,5)	
			ACTIVA	Mare activa	498,7 (86,8)	5,0 (2,3)
Classe social			Mare inactiva	455,4 (92,8)	9,1 (5,0)	
			CATCBCLQ	Categ. "coll blanc qualificat"	519,7 (83,8)	6,4 (3,3)
			CATCBLNQ	Categ. "coll blanc no qualificat"	487,9 (86,2)	9,2 (4,6)
			CATCAZQ	Categ. "coll blau qualificat"	475,1 (89,7)	5,9 (3,6)
Estudis a la família			CATCAZNQ	Categ. "coll blau no qualificat"	469,7 (86,7)	6,4 (3,6)
			ANESCPA	Pare universitari	522,5 (92,9)	9,7 (4,6)
				Pare fins a primària	459,8 (87,4)	6,6 (4,1)
			ANESCMA	Mare universitària	528,3 (89,8)	8,7 (3,6)
Mare fins a primària	452,0 (87,3)	6,3 (4,4)				
Familiar 2. Recursos de la llar i la seva utilització						
Té ordinador	ORDINADOR		Sí	496,9 (88,0)	4,9 (2,3)	
			No	430,3 (86,2)	11,4 (7,0)	
Utilitza l'ordinador	UTILREG		Regularment	501,1 (86,1)	4,8 (2,7)	
			UTILDEV	De tant en tant	476,6 (92,8)	9,8 (4,1)
			UTILMAI	Mai	412,7 (81,5)	11,7 (9,7)
Escriu documents	ESCREG		Regularment	490,3 (87,8)	7,4 (3,9)	
			ESCDEV	De tant en tant	499,9 (87,0)	5,8 (2,6)
			ESCMAI	Mai	406,9 (75,2)	12,8 (8,3)
Cultura a la llar	LLIBRES		Més de 100 llibres	523,2 (82,9)	5,6 (2,5)	
			Menys de 100 llibres	461,4 (84,9)	4,7 (3,2)	
Elecció de centre	ELECCIO		Sí	533,6 (80,9)	11,1 (4,7)	
			No	478,9 (87,7)	5,9 (2,5)	

L'anàlisi bivariant es du a terme utilitzant una elevació poblacional.

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades del PISA 2006.

Quadre A.2

Valor mitjà del resultat de ciències i del terme d'error per a diverses variables categòriques personals, familiars i escolars (desviació estàndard entre parèntesis)					
Àmbit	Concepte	Variable	Descripció	Resultat de ciències	Error estàndard
Escolar 1. Característiques de l'escola					
Tipus d'escola		PUBLICA	Pública	470,5 (88,9)	6,6 (2,9)
		CONCERT	Privada concertada	503,5 (79,9)	10,5 (5,2)
		PRIVIND	Privada independent	528,0 (86,0)	15,3 (6,4)
Grandària del municipi		TAMUNI1	Menys de 100.000 hab.	488,8 (89,8)	7,1 (2,9)
		TAMUNI2	Entre 100.000 i 1.000.000 d'hab.	479,5 (85,6)	12,8 (3,5)
		TAMUNI3	Més d'1.000.000 d'hab.	509,5 (90,1)	14,2 (4,0)
Disponibilitat d'escoles		DISPEC1	Més de dues escoles	494,7 (91,2)	7,1 (2,9)
		DISPEC1	Menys de dues escoles	485,7 (86,3)	7,3 (3,9)
Escolar 2. Característiques de l'alumnat de l'escola					
% d'immigrants al centre		ORINMIG0	0	534,3 (69,5)	7,5 (4,4)
		ORINMIG1	0 - 10%	496,9 (88,6)	7,4 (2,7)
		ORINMIG2	10 - 20%	480,0 (86,0)	9,3 (5,1)
		ORINMIG3	Més del 20%	457,0 (94,2)	13,4 (5,2)
Clima educatiu		CLIMAED	Pares universitaris	540,9 (77,7)	8,6 (3,6)
			Pares ≤ estudis primaris	444,3 (81,3)	7,4 (5,3)
% de noies a l'escola	PCNOIES		Entre 44 i 49%	515,5 (80,7)	8,0 (3,6)
			Entre 51 i 55%	479,7 (89,9)	9,3 (4,0)
Escolar 3. Recursos de l'escola					
Ràtio professor-alumne	PROFALUM		13 - 16	507,8 (86,9)	11,2 (3,7)
			8 - 10	469,1 (91,0)	9,5 (4,0)
Grandària de la classe	TAMCLAS		28 alumnes	497,4 (86,4)	8,5 (3,6)
			18 - 23 alumnes	480,8 (87,1)	9,7 (3,5)
Grandària de l'escola	TAMESC		685 - 940 alumnes	496,8 (87,8)	20,6 (7,2)
			375 - 530 alumnes	470,2 (90,7)	10,7 (4,6)
% d'ordinadors connectats web	COMPWEB		100%	488,3 (91,1)	7,9 (2,8)
			Entre 50 i 80%	478,6 (85,0)	11,6 (4,6)
Orientador empleat per l'escola	ORIENTESC		Sí	502,3 (90,0)	13,1 (5,2)
			No	486,8 (89,2)	5,5 (2,3)
Escolar 4. Processos educatius a l'escola					
Autonomia pressupostària	AUTPRESS		Sí	507,3 (86,0)	6,1 (2,6)
			No	461,3 (88,4)	6,3 (4,2)
Autonomia en contract. profes.	AUTCONT		Sí	524,3 (80,6)	6,8 (3,6)
			No	468,4 (88,3)	6,4 (2,8)
Autonomia en admissió alumn.	AUTALUM		Sí	543,6 (77,1)	11,5 (3,2)
			No	482,2 (88,4)	5,6 (2,4)
Autonomia en cursos oferts	AUTCURS		Sí	521,7 (85,3)	9,2 (4,3)
			No	474,4 (87,4)	6,3 (2,6)
Autonomia en continguts	AUTCONT		Sí	500,3 (88,8)	6,4 (3,0)
			No	475,0 (88,5)	9,2 (3,0)

(continua)

Quadre A.2 (continuació)

Valor mitjà del resultat de ciències i del terme d'error per a diverses variables categòriques personals, familiars i escolars (desviació estàndard entre parèntesis)					
Àmbit	Concepte	Variable	Descripció	Resultat de ciències	Error estàndard
Agrup. d'alumnes entre classes		AGRDIFCL	Sí	483,6 (87,3)	6,8 (2,7)
			No	509,5 (88,5)	10,2 (4,2)
Agrup. d'alumnes a l'interior de la classe		AGRINTCL	Sí	496,7 (90,7)	9,2 (3,2)
			No	488,1 (88,3)	8,9 (3,7)

L'anàlisi bivariant es du a terme utilitzant una elevació poblacional.
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades del PISA 2006.

Situacions familiars i laborals: una anàlisi de l'Enquesta de població activa des de la perspectiva de les llars

Cristina Amarelo

Departament d'Economia i Finances

Núria Bové

Idescat

Introducció

L'evolució de la renda familiar i, en definitiva, del benestar econòmic de les llars estan estretament relacionats amb la situació laboral dels seus membres. Al llarg dels darrers deu anys la situació laboral de les llars catalanes ha registrat una clara millora, en paral·lel als bons resultats del mercat laboral català: la creació de llocs de treball ha estat molt important, la població activa ha avançat significativament amb l'entrada d'actius estrangers i la taxa d'atur, que estava en valors rècord al 1994, s'ha retallat fins a mínims històrics. Així, s'ha reduït el percentatge de llars que tenen algun membre aturat o d'aquelles famílies que comptaven amb tots els seus actius en atur. Els canvis sociològics també es reflecteixen en les dades i augmenta el nombre de llars unipersonals (sobretot per l'envelliment de la població) o de les famílies monoparentals. D'altra banda, cal tenir en compte que l'estructura familiar és un condicionant clar de la situació laboral dels individus i de les seves decisions relacionades amb la incorporació al mercat de treball.

Per exemple, el fet de comptar amb la solvència financera de la resta de membres de la llar pot determinar que es decideixi allargar el període d'estudis o que es decideixi optar per un període d'inactivitat per tal d'atendre els fills.

En aquest article s'analiza la informació sobre les llars catalanes des del punt de vista de la seva situació laboral, a partir de l'Enquesta de població activa. Aquest enfocament actualment està poc explotat, malgrat que aporta conclusions interessants sobre el mercat de treball i la situació de les llars. El treball s'organitza de la manera següent: a la primera secció es realitza una anàlisi descriptiva de la situació de les llars a partir de diverses variables laborals (com l'activitat, l'ocupació o l'atur), així com els principals canvis que s'han produït des de l'any 1996, quan es va iniciar la llarga fase d'expansió econòmica. També es compara amb la informació disponible per a Espanya. Al segon capítol s'han analitzat els resultats derivats d'un mòdul específic de l'EPA corresponent a l'any 2005, on s'estudiava la conciliació de la vida familiar i laboral. Al tercer apartat s'ha construït un

Quadre 1

Evolució i dimensió de les llars catalanes							
Persones que hi habiten	2007		1996	% variació anual		Llars a Espanya (2007)	% variació anual
	Milers de llars	% sobre total	% sobre total			% sobre total	
					1996-2007	2001-2007	1996-2007
Una	475,4	17,7	13,1	5,1	5,7	17,6	5,7
Dues	841,0	31,4	25,8	4,1	4,9	28,7	4,2
Tres	606,5	22,6	23,6	2,1	1,8	23,4	2,7
Quatre	540,3	20,2	25,4	0,5	0,7	21,5	0,9
Cinc o més	216,6	8,1	12,2	-1,0	2,6	8,8	-2,9
Total llars	2.679,7	100,0	100,0	2,4	3,2	100,0	2,4

Font: Idescat i INE.

model d'elecció discreta per tal de veure l'efecte que tenen determinades variables familiars i individuals (el fet de tenir fills petits, el nivell d'estudis, la situació laboral del cònjuge, etc.) en la probabilitat de ser actiu o estar ocupat. Finalment, s'ha inclòs un capítol de conclusions.

1

Situació laboral de les llars catalanes

1.1

Evolució del nombre de llars

L'Enquesta de població activa (EPA) és una operació estadística de l'INE, si bé l'Idescat realitza una ampliació de resultats per a Catalunya. L'Enquesta va dirigida a la població que resideix en habitatges familiars principals, és a dir, en el seu habitatge habitual. Segons l'enquesta, l'any 2007 a Catalunya hi havia 2.679.714 llars, mentre que al 1996 el nombre de llars era de 2.006.934. Per tant, la creació de llars en aquest període ha avançat a un ritme anual significatiu, d'un 2,4%, més intens a partir de l'any 2003. La dinàmica de la creació de llars va lligada fonamentalment a l'evolució poblacional: en aquests anys la població catalana ha registrat un creixement molt notable, especialment per la rellevància del fenomen immigratori. Aquests factors, junt amb d'altres ele-

ments com l'envelliment de la població o l'emancipació dels individus de la generació del *baby-boom*, s'han traduït en un augment sostingut del nombre de llars. Així mateix, la bonança econòmica del període, que s'ha caracteritzat pel dinamisme en l'augment de l'ocupació, de la renda familiar i per un descens en els costos financers a l'hora d'accedir a un habitatge (fins l'any 2006), també han estat factors clau que han facilitat el creixement del nombre de llars.

Les dades reflecteixen en part aquests fenòmens sociològics esmentats: si es compara amb el 1996, l'any 2007 s'observa un menor pes de les llars amb quatre o cinc membres, mentre que s'ha produït un augment de la participació de les llars unipersonals, que suposen un 17,7% del total. D'altra banda, el repunt de la natalitat i l'increment de la immigració als anys més recents podria explicar algunes tendències observades. Per exemple, a la primera part del període es va produir un descens en les llars amb cinc membres o més, mentre que a la segona part es registra un creixement notable (d'un 2,6% anual). Al conjunt de l'Estat s'aprecia una estructura per dimensió força similar a Catalunya, si bé es detecta un pes lleugerament més alt de les llars amb més membres. L'evolució del nombre de llars també ha estat molt similar a la registrada en el cas català, però amb un creixement més significatiu de les llars amb pocs membres.

La informació sobre llars desagregada per nacionalitat confirma la rellevància dels fluxos immigrato-

Quadre 2

Ràtios d'activitat i ocupació de les llars catalanes		
	1996	2007
Taxa d'activitat individual (de 16 a 64 anys)	67,7	77,0
Taxa d'activitat individual femenina	55,3	67,6
% llars amb algun membre actiu	76,2	76,4
% llars amb més d'un membre actiu	46,9	49,3
Taxa d'ocupació individual (de 16 a 64 anys)	54,9	71,9
% llars amb algun ocupat	70,1	74,5
% llars amb més d'un ocupat	34,6	44,7

Font: EPA (Idescat).

ris rebuts a Catalunya. L'any 2007 un 16,6% de les llars comptava amb algun membre amb nacionalitat estrangera, quan el 1996 aquesta proporció era molt més baixa (d'un 3%). S'estima que un 57% de les noves llars creades des de 1996 tenen algun membre estranger. La presència de població estrangera a les llars és més intensa a Catalunya que al conjunt de l'Estat, on l'any 2007 un 13% de les llars tenien algun membre estranger.

1.2

Situació laboral de les llars

En aquest apartat s'analitza l'evolució del mercat de treball segons la perspectiva de les llars, en la mesura que les decisions de treball i la participació al mercat laboral no són sempre individuals, sinó que tenen en compte les variables familiars.

En primer lloc, pel que fa a la relació de les llars respecte a l'activitat laboral, el 2007 la proporció de llars catalanes amb tots els seus membres inactius era de 23,6%, només una mica inferior que el percentatge el 1996, d'un 23,8%. D'entrada, la similitud de tots dos valors sorprèn, ja que l'expansió de la població activa als darrers anys ha estat molt significativa i s'han assolit màxims a la taxa d'activitat (que ha passat d'un 67,7% el 1996 fins a un 77% el 2007, per a la població de 16 a 64 anys).

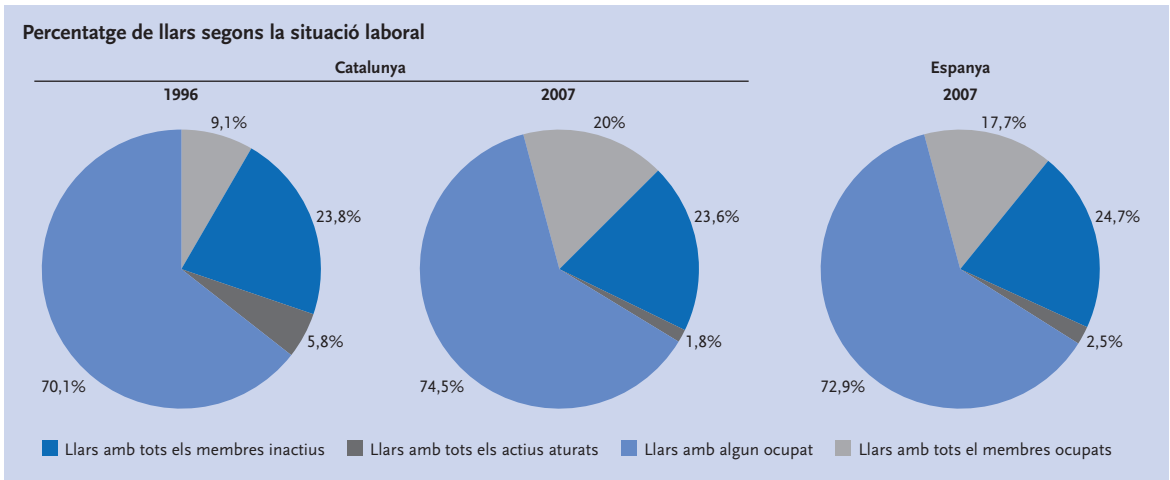
La principal explicació de la relativament elevada presència de les llars inactives és l'envelliment de la població, de manera que s'ha produït un increment

de les llars inactives formades per persones jubilades. Al mateix temps, l'augment de l'activitat a Catalunya s'ha produït sobretot per un major accés al mercat de treball de membres de la llar en edat de treballar i diferents de la persona de referència (que acostuma a ser la que aporta renda més elevada a la llar). És a dir, que el 1996 era més habitual l'estructura familiar d'un membre en actiu i la resta de persones inactives, mentre que el 2007 les llars compten amb més membres en actiu (un 49,3% de les llars tenien més d'un actiu). Aquest argument es corrobora pel fet que l'augment de la taxa d'activitat catalana es deu en bona mesura a la major incorporació de la dona al treball. La taxa d'activitat femenina (de 16 a 64 anys) ha passat d'un 55,3% el 1996 fins a un 67,6% el 2007, i se situa per sobre de la mitjana de la zona euro (d'un 63,4%). La taxa d'activitat dels homes (de 16 a 64 anys) també ha registrat un increment substancial (el 2007 se situava en un 86,1%), però de menor magnitud, ja que partia d'un nivell elevat (el 1996 era d'un 80%).

Les dades sobre llars també reflecteixen l'efecte de la intensa creació d'ocupació que ha viscut el mercat laboral català al llarg dels darrers deu anys, que ha portat a màxims històrics a la taxa d'ocupació individual (d'un 71,9% per a la població de 16 a 64 anys). En les llars catalanes ha incrementat la proporció de les que tenen algun membre ocupat (des d'un 70,1% el 1996 fins a un 74,5% el 2007) i també ha millorat l'ocupació dels segons membres. Tal com mostra el gràfic 1, l'augment de l'ocupació s'ha aconseguit gràcies a la reducció del nombre de llars amb tots els actius aturats, més que no pas per un descens en les llars inactives. Per al cas espanyol, s'observa una major participació de les llars inactives si es compara amb Catalunya, així com un pes inferior de les llars amb algun ocupat.

Un altre punt d'interès és l'anàlisi de la incidència de la temporalitat en les llars, tenint en compte que continua sent un dels principals problemes del mercat laboral a Catalunya i a Espanya. Tot i el bon comportament de l'ocupació a la darrera dècada, la taxa de temporalitat individual (que el 2007 equival a un

Gràfic 1

Font: Elaboració a partir de l'EPA (Idescat).

Quadre 3

Incidència de l'atur a les llars (%)	Catalunya			Espanya
	1996	2001	2007	2007
Taxa d'incidència de l'atur (llars actives amb algun aturat)	28,1	14,3	11,0	11,4
Llars actives amb la persona de referència aturada	8,3	4,0	4,1	4,9
Llars actives amb aturats diferents del de referència	19,8	10,2	7,0	8,5
Taxa d'atur total (llars amb tots els actius en atur)	7,6	3,4	2,4	3,3

Font: elaboració pròpia a partir de l'EPA.

23,4% dels assalariats), continua molt per sobre de la mitjana europea. D'acord amb la informació de l'EPA, el 2007 un 32,5% de les llars catalanes amb assalariats tenien algun membre amb contracte temporal. Aquest percentatge s'ha reduït si es compara amb l'any 1996 (especialment fins l'any 2001), quan era d'un 39,9%, però continua sent relativament elevat.

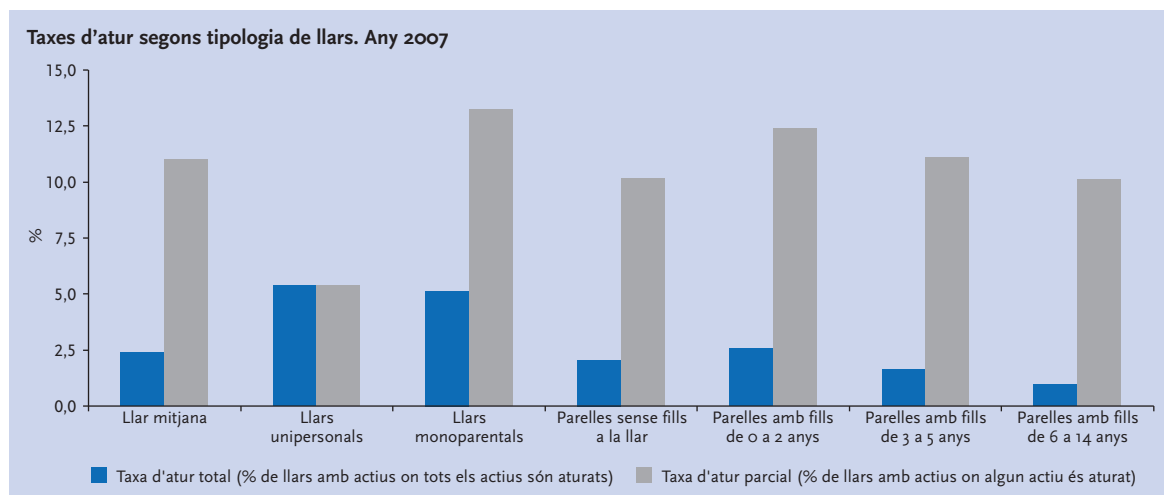
Pel que fa a la població aturada, a partir de les dades de l'EPA és possible construir indicadors representatius de la incidència de l'atur en les llars que tenen almenys un actiu. D'una banda, es defineix una taxa d'atur *total*, que ve definida per la proporció de llars actives (és a dir, amb algun actiu) que tenen tots els seus actius aturats. En segon lloc, també s'ha calculat una taxa d'incidència *parcial* de l'atur, que fa referència al percentatge de llars amb actius que tenen

algun membre aturat.¹ Tal com mostra el quadre 3, des de 1996 s'ha produït una forta davallada en les dues taxes. La taxa d'atur total de les llars ha caigut d'un 7,6% a un 2,4%, mentre que la proporció de llars actives amb algun aturat s'ha reduït dràsticament des d'un 28,1% fins a un 11%.

Si comparem la situació d'aquests indicadors a Catalunya amb la mitjana estatal, es pot observar com les taxes d'atur a les llars són més altes a Espanya, sobretot la que fa referència a la taxa d'atur de tots els membres. Amb tot, a Espanya també s'ha produït un descens pronunciat si es compara amb el 1996, de manera que la taxa d'incidència parcial ha passat

1. Cal recordar que les persones actives són les que estan ocupades o bé en atur (és a dir, que cerquen activament feina).

Gràfic 2

Font: EPA (Idescat).

d'un 30,9% fins a un 11,4%, mentre que la total s'ha reduït d'un 10,2% fins a un 3,3%. Per comunitats autònomes, les que presenten una taxa d'atur de tots els membres amb un valor més baix són Navarra, La Rioja i Aragó, en concordança amb els resultats que s'obtenen quan s'observa la taxa d'atur individual. Andalusia, Extremadura i Ceuta i Melilla presenten les taxes d'atur total a la llar més elevades.

Per completar l'anàlisi, val la pena analitzar la diferent incidència de l'atur a Catalunya segons la tipologia de la llar, tal com mostra el gràfic 2. Al marge de les llars unipersonals, on per definició la taxa d'atur total és equivalent a la d'incidència parcial, s'observa que les taxes d'atur són més altes en les llars monoparentals. També les parelles amb fills de 0 a 2 anys presenten uns valors per sobre de la mitjana, i en el cas de la taxa d'incidència parcial, això podria ser indicatiu de situacions en què un dels membres de la llar combina la situació d'atur amb l'atenció als fills petits. En canvi, les taxes més baixes (tant totals com parcials) corresponen a les parelles sense fills a la llar o amb fills més grans de 5 anys. Un altre tret a remarcar és que el *gap* entre la taxa d'atur total i parcial és més ampli per a les parelles que tenen fills (en les tres categories d'edat), la qual cosa reforça la idea que

hi ha un volum important d'aturats que cerquen una segona renda, de manera que es poden mostrar més exigents a l'hora de cercar una feina, ja que compten amb la seguretat econòmica que els suposa que la seva parella estigui ocupada. La pròpia millora del mercat de treball ha possibilitat l'ocupació de més membres de la llar, amb l'augment de la despesa familiar i l'accés a l'habitatge, la qual cosa ha impulsat un augment de l'endeutament de les famílies. Per aquest motiu, actualment s'ha fet més imprescindible per a la llar comptar amb més d'un perceptor de renda. La informació de l'EPA sobre perceptors d'ingressos que s'analiza a l'apartat següent, tot i que és limitada, ajuda a reforçar alguna d'aquestes hipòtesis.

1.3 Informació sobre ingressos de les llars

L'Enquesta de població activa proporciona informació sobre les llars segons el nombre de perceptors d'ingressos, i sobre la procedència d'aquests ingressos, segons si provenen del treball, de pensions o de prescripcions per desocupació. Segons l'EPA, l'any 2007 un 2,2% de les llars catalanes no disposaven de cap perceptor d'ingrés, la qual cosa les situa en un alt risc

de pobresa. La major part de les llars catalanes (un 74,5%) obtenen ingressos del treball, mentre que un 37,8% de les llars cobren una pensió (de jubilació o d'altres tipus).² Un altra dada que cal ressaltar és el percentatge de llars que disposen de més d'un perceptor d'ingressos, que representen un 61% del total. Quan només es consideren les llars amb dos membres com a mínim (és a dir, si s'exclouen les unipersonals), el percentatge de les que compten amb més d'un perceptor de renda puja fins a un 74,2%.

La comparació d'aquestes xifres amb les corresponents a 1996 indica que s'ha produït un lleu descens en la proporció de llars sense perceptors (d'un 2,7% el 1996 fins a un 2,2% l'any 2007). Amb tot, el canvi més substancial ha estat l'augment de la proporció de llars (excloses les unipersonals) amb més d'un perceptor de renda (que ha passat d'un 62,9% a un 74,2%). Aquest increment s'ha d'atribuir en part a la millora en l'ocupació, però al mateix temps té un cert caire estructural i està relacionat amb la major incorporació de la dona al mercat de treball. Alhora, l'augment del consum, de la inversió i de l'endeutament de les llars (materialitzat fonamentalment en el dinamisme de la demanda d'habitatges) ha retroalimentat el procés, i en molts casos s'ha fet pràcticament imprescindible que la llar compti amb més d'un perceptor d'ingressos.

Per últim, la informació de l'Enquesta també permet conèixer la cobertura social de les llars afectades per l'atur. L'any 2007, un 31,3% de les llars amb persones aturades rebien ingressos en concepte de prestació o subsidi d'atur, lleugerament per sobre del percentatge corresponent a 1996 (25,1%). Si només es consideren les llars que compten amb la persona de referència en atur, la proporció de les que reben prestació per atur és més alta (d'un 53,7%). En general, la comparació amb les xifres de 1996 demostra que s'ha produït una millora lleu de la cobertura de la situació d'atur.

2. Hi ha llars que perceben al mateix temps rendes del treball, pensions o altres tipus d'ingressos.

2

Informació addicional de l'EPA: conciliació de la vida familiar i laboral

L'Enquesta comunitària de força del treball (EFT) és una enquesta que es realitza de forma coordinada en l'àmbit de la Unió Europea d'acord amb el Reglament 577/98 del Consell. En el cas d'Espanya, i de Catalunya, l'enquesta de la força del treball està inclosa a l'Enquesta de població activa i des del primer trimestre del l'any 1999 l'EPA s'adapta a la normativa europea. En el citat Reglament s'indica que cada segon trimestre de cada any s'inclourà en l'EFT unes preguntes sobre temes concrets relacionats amb el mercat de treball. L'any 2005 el tema investigat fou la conciliació entre la vida laboral i la familiar. La informació recollida mostra com l'atenció als fills i als dependents encara recau en gran mesura sobre les dones, fet que condiona la seva participació al mercat laboral, alhora que es desprenen algunes conclusions interessants sobre la rigidesa de les relacions laborals a l'hora de facilitar aquesta conciliació.

L'any 2005 a Catalunya hi ha més d'un milió de persones entre 16 i 64 anys amb fills menors de 15 anys que viuen a l'habitatge familiar. El quadre reflecteix el tipus d'assistència utilitzada pels ocupats per a l'atenció als seus fills. En un 23,8% dels casos els nens eren atesos per serveis especialitzats, i en un 18,4% per familiars, veïns o amics, mentre que en la resta dels casos no s'utilitzava assistència o aquesta era exercida per la parella. Les diferències segons si l'enquestat era un home o una dona van ser substancials, ja que més de la meitat dels homes van respondre que la cura dels fills corresponia fonamentalment al cònjuge, mentre que les dones només van al·legar aquesta resposta en un 13,7% dels casos. Els ocupats que disposen de jornada a temps parcial recorren menys a l'assistència externa, perquè poden dedicar-hi ells mateixos més temps. També s'observen diferències entre el sector públic i el sector privat, si bé els resultats poden respondre en bona part a la major presència masculina al sector privat. Així, els

Quadre 4

Tipus principal de servei d'atenció als fills									
Població ocupada de 16 a 64 anys que té almenys un fill menor de 15 anys que hi conviu									
Percentatge segons tipus de servei usat (%)	Catalunya						Espanya		
	Total	Dones	Homes	Temps parcial	Assal. sector privat	Assal. sector públic	Total	Dones	Homes
Serveis externs	23,8	31,3	18,5	28,1	21,5	33,5	20,7	27,1	16,6
Cònjuge	35,9	13,7	51,7	14,3	37,1	24,6	34,9	11,7	50,1
Familiars o amics sense prestació econòmica	18,4	23,9	14,5	23,2	19,6	20,7	17,9	26,1	12,5
No utilitza assistència	21,2	30,6	14,4	34,1	21,1	20,6	25,8	34,4	20,1
No ho sap	0,7	0,5	0,9	0,3	0,7	0,5	0,7	0,7	0,7

Font: mòdul especial de l'EPA del segon trimestre de 2005 (Idescat i INE).

assalariats públics, on la proporció de dones és més alta, usen més els serveis externs, mentre que els del sector privat encarreguen més l'assistència al cònjuge. Si es compara amb Espanya, a Catalunya s'utilitzen en major mesura els serveis externs, mentre que el repartiment de l'atenció als fills entre cònjuges és lleugerament més igualitària, tot i que encara és lluny d'una responsabilitat compartida.

Pel que fa a l'atenció als dependents, cal destacar que un 7% de la població de 16 a 64 anys té cura d'un dependent (persones de 15 anys o més que necessiten una atenció especial). En el cas de les dones, aquesta proporció és més alta, i afecta nou de cada cent persones. Lògicament, s'observa que a aquestes tasques es dediquen un major percentatge d'inactius i d'aturats que no pas d'ocupats. Dins dels ocupats, els que treballen a temps parcial o al sector públic dediquen més temps a l'atenció als dependents, per les majors facilitats de què disposen. A Espanya la proporció de població que atén a dependents és més elevada que a Catalunya (afecta un 10% de la població de 16 a 64 anys i un 13% de les dones).

Amb relació a les possibilitats de variar l'inici o la finalització de la jornada laboral per raons familiars, un 47,9% dels ocupats de 16 a 64 anys van respondre que sí que tenien aquesta possibilitat, un 23,1% només ho podia fer en circumstàncies especials i un 18,7% no gaudia d'aquesta opció. Els treballadors que tenen més facilitat són els autònoms, que acostumen a treballar un major nombre d'hores però al mateix

temps disposen d'una major flexibilitat i capacitat d'autoorganització. En general, tal com s'observa al quadre 5, el sector públic ofereix més facilitat per a la flexibilitat que el sector privat, si bé els resultats entre tots dos sectors no són tan diferents com es podria esperar. D'altra banda, les dades suggereixen que les dones tenen més flexibilitat en l'inici de la jornada laboral que els homes, però el motiu pot ser la seva major presència relativa al sector públic. Així, el percentatge de dones treballadores que poden optar a flexibilitzar l'inici de la jornada per raons familiars és d'un 49,9%, mentre que en el cas dels homes és una proporció una mica inferior (46,4%). Per últim, cal destacar que els ocupats de nacionalitat estrangera presenten menys possibilitats de modificar la jornada (només un 35,3% gaudeixen d'aquesta opció).

Quant a la possibilitat d'agafar algun dia lliure per responsabilitats familiars, hi ha més dificultats que en la mesura de variar la jornada, i hi ha un percentatge més alt de treballadors que no es poden acollir a aquesta opció (un 22,7%). Com en el cas anterior, s'observa que els treballadors autònoms o del sector públic tenen més facilitat per fer ús d'aquestes mesures de conciliació i, de nou, hi ha menys diferències entre sector públic i privat del que prèviament s'esperaria. Pel que fa a la comparació de resultats entre homes i dones, el fet que les dones ocupades puguin fer més ús de mesures de conciliació s'ha d'interpretar amb prudència, ja que pot suggerir que a l'hora de cercar un treball les dones presentin preferència pels

Quadre 5

Conciliació i flexibilitat al treball. Catalunya								
% sobre la població ocupada de 16 a 64 anys	Total (%)	Dones (%)	Homes (%)	Assalariats (%)	Assal. sector	Assal.	No	Espanya (%)
					privat (%)	sector públic (%)	assalariats (%)	
Segons si pot modificar l'inici o la finalització de la jornada laboral per raons familiars, durant almenys una hora								
És possible, generalment	47,9	49,9	46,4	42,1	41,2	47,5	76,2	51,3
És possible, algunes vegades	23,1	23,0	23,2	25,7	26,4	21,3	10,7	16,3
No és possible	18,7	18,4	18,9	20,7	20,5	22,3	8,6	22,4
No ho sap	8,2	6,2	9,6	9,4	9,7	7,2	2,4	7,8
No classificables	2,2	2,5	2,0	2,2	2,3	1,7	2,1	2,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Segons si es pot organitzar la jornada laboral prenent dies lliures, sense considerar els dies de vacances i els permisos especials								
És possible, generalment	42,1	45,6	40,4	35,9	35,2	40,3	72,2	45,0
És possible, algunes vegades	24,1	23,9	24,7	26,4	26,8	23,5	13,4	17,6
No és possible	22,7	23,1	22,8	25,3	25,0	27,0	9,9	27,4
No ho sap	8,9	7,5	10,1	10,2	10,7	7,5	2,5	7,8
No classificables	2,2	2,5	2,0	2,2	2,3	1,7	2,1	2,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: mòdul especial de l'EPA del segon trimestre de 2005 (Idescat i INE).

llocs que permetin una major conciliació, en detriment d'altres variables com el sou o les possibilitats de promoció. També s'observa un menor percentatge d'estrangers que poden optar a aquest tipus de mesures (un 29,6%, enfront d'un 44% per als de nacionalitat espanyola). Pel que fa a la comparativa entre Catalunya i Espanya sobre les facilitats horàries i de treball dels ocupats, les dades mostren que a Espanya hi ha un percentatge més elevat de treballadors que no poden fer ús de mesures de flexibilitat, però al mateix temps hi ha una proporció més alta de treballadors que poden utilitzar-les en general i no només en situacions especials.

Els problemes relacionats amb l'atenció als fills i als dependents provoquen que els individus no treballin les hores desitjades. D'una banda, una part de la població ocupada amb fills o dependents al seu càrrec preferiria treballar menys hores (en la seva feina remunerada) i dedicar-les a la cura dels familiars (un 11,8%), mentre que pel contrari un 4% afirma que desitjaria treballar més hores i reduir el temps dedicat a l'atenció dels familiars. Les dones presenten un

percentatge més alt, tant de la gent que voldria treballar menys hores (un 13,1%) com de les que en voldrien treballar més (5,1%). Una de les raons principals que s'esmenten com a motiu de treballar menys hores de les desitjades és el problema de disponibilitat de serveis de cura d'infants i d'atenció als dependents.

Totes aquestes dades posen de manifest la importància de la flexibilitat de les relacions laborals i dels serveis públics d'atenció als infants i als dependents a l'hora d'incentivar la participació al mercat de treball. Tant a Catalunya com a l'Estat espanyol continua existint un important dèficit de serveis relacionats amb l'atenció als fills (manca de llars d'infants públiques, rigidesa en el calendari i la jornada escolars, etc.). Aquest és un model més propi dels països del Sud d'Europa, caracteritzat per una menor cultura empresarial i institucional de la conciliació i flexibilitat, a diferència dels països escandinaus, que donen molta importància a aquestes mesures, i les posen en marxa aconseguint al mateix temps comptar amb nivells de productivitat laboral molt elevats.

Al capítol 3 es construeix un model economètric de participació al mercat a partir de dades de l'EPA, i els resultats obtinguts demostren com les decisions de participació estan condicionades en gran mesura per variables familiars i per les facilitats que tenen els individus de gestionar l'atenció als dependents, en particular en el cas de les dones. Així mateix, es fa evident que els problemes en la conciliació exerceixen un efecte negatiu a l'hora de participar en el mercat de treball.

Les mesures per facilitar la conciliació de la vida laboral i personal també contribueixen a incrementar la vinculació i el compromís del treballador amb l'empresa, la qual cosa pot induir a augmentar la productivitat. Des de fa alguns anys, en el context de l'Estratègia de Lisboa, es pretén intensificar aquest tipus de polítiques a escala comunitària, promovent que les relacions laborals evolucionin cap al concepte de *flexiseguretat*. Aquest concepte fa referència a l'equilibri entre un treball que aportï flexibilitat a l'empresa (per permetre que es pugui adaptar més fàcilment a canvis de la seva demanda, de l'entorn competitiu, etc.) i també flexibilitat i seguretat al treballador. La seguretat s'entén com un concepte ampli i no lligat necessàriament al fet de tenir un treball indefinit, de manera que engloba mesures com seguretat i higiene laboral, mesures de flexibilitat al treballador per conciliar la vida laboral amb la familiar i amb la formació, o la capacitat d'autoorganització per assolir els objectius.

3

Determinants familiars de l'activitat i l'ocupació

En aquest apartat s'ha construït un model *logit* per tal d'explicar la participació al mercat de treball i l'ocupació en funció de diverses variables individuals i familiars. En síntesi, el model estima, a partir de dades de l'EPA, la probabilitat que un individu sigui actiu (o ocupat), condicionat al compliment de determinades variables dicotòmiques, on la funció de distribució utilitzada és la logística:

$$Pr (y_i = 1 | x_i, \beta) = 1 - (e^{-x_i\beta} / (1 + e^{-x_i\beta})) = e^{x_i\beta} / (1 + e^{x_i\beta})$$

La majoria de treballs d'àmbit espanyol s'han centrat sobretot a estudiar l'abandonament del mercat de treball per part de la dona en presència de fills, especialment de curta edat, que reflecteix els possibles problemes de conciliació. En aquest treball s'ha optat per definir un model més ampli, basat en la probabilitat de ser actiu i de ser ocupat (en la línia de Cebrián i Jimeno, 1998). A partir de la informació de l'EPA per a Catalunya per al segon trimestre de 2005 (trimestre en què es van realitzar les preguntes del mòdul sobre conciliació familiar), s'han tingut en compte les variables explicatives següents:

- Variables referents a característiques personals: el gènere; l'edat; si té nacionalitat espanyola; si actualment és estudiant; si té estudis superiors i si només té estudis primaris.
- Algunes variables familiars: l'estat civil; si té fills entre 0 i 2 anys, entre 3 i 5 anys o entre 6 i 14 anys; dues variables relacionades amb l'activitat laboral del cònjuge o parella (per tal de veure l'efecte derivat que estigui en situació d'ocupat o en situació d'aturat). Finalment, seguint l'esquema de Cañada (2007), també s'ha inclòs una variable (*p_fam*) indicativa dels problemes de conciliació de la vida familiar, i que s'obté del mòdul especial de conciliació del segon trimestre de 2005. Aquesta variable recull els ocupats i no ocupats amb fills que desitgen treballar més, reduint el temps d'atenció a altres persones.

Els resultats de les estimacions es recullen al quadre 6. En primer lloc, s'ha estimat la probabilitat de ser actiu per al total de la població (model 1) i seguidament només per a les dones (model 2). Després s'ha reproduït l'estimació per a la probabilitat de ser ocupat, amb tota la població (model 3) i només per a les dones (model 4). Tots els models presenten una elevada significació conjunta, ja que el valor de probabilitat associat a l'estadístic de raó de versemblança (LR) és molt baix. Així mateix, tot i que els valors de l' R^2 de MacFadden no són excessivament alts (al vol-

tant d'un 0,3), els percentatges d'encerts o concordançes quan s'utilitzen els models per predir són força elevats (superiors al 70% en tots els casos). Finalment, s'han realitzat estimacions similars en altres moments (per al 2002 i 2008, si bé no inclouen la variable *p_fam* estreta del mòdul), i tant els valors com els signes dels paràmetres són similars, la qual cosa confirma que l'estimació és robusta.

Pel que fa al model 1, s'observa que les variables amb un clar efecte positiu sobre la probabilitat de ser actiu són els estudis superiors i el fet de ser home (la qual cosa és coherent amb la seva major taxa d'activitat si es compara amb les dones). En canvi, les persones que només tenen estudis primaris tenen menys probabilitats de participar en el mercat de treball, a l'igual que les persones que cursaven estudis en el moment de l'enquesta (amb un coeficient negatiu superior a 2). L'edat té un efecte negatiu en l'activitat, però el seu paràmetre és molt baix, ja que recull efectes contraposats: per a col·lectius joves el fet de tenir més edat incrementa les possibilitats d'haver acabat el període d'estudis i formació i, per tant, les possibilitats d'entrar al mercat laboral. En canvi, en els col·lectius de més edat l'efecte de les prejubilacions provoca que a més edat hi hagi menys probabilitats de seguir actiu.

La variable indicativa dels problemes de conciliació és àmpliament significativa i presenta un coeficient negatiu. Pel que fa als fills, s'observa que els de menor edat comporten un impacte negatiu sobre l'activitat, però aquest efecte es va invertint a mesura que augmenta l'edat (els fills d'entre 3 i 5 anys ja no tenen un efecte significatiu, mentre que els majors de sis exerceixen una influència positiva, a l'igual que l'estat civil de casat). Finalment, la variable de nacionalitat espanyola presenta un coeficient positiu sobre la probabilitat de ser actiu, però és de molt poca magnitud i no és significativa.³

3. Els estrangers són un col·lectiu més difícil d'enquestar i poden estar infrarrepresentats a la mostra. De fet, en els valors poblacionals de l'EPA i com a resultat del calibratge, els factors d'augment de la població immigrant són superiors als de la població espanyola. En les estimacions dels models per al 2008, la variable nacionalitat espanyola era escassament significativa.

En general, aquests patrons comuns s'observen tant en l'estimació de tota la població com en la de les dones, si bé en aquest darrer cas hi ha un major impacte negatiu derivat del fet de tenir fills menors de dos anys, i d'entre 3 i 5 anys, mentre que la variable de fills d'entre 6 i 14 anys no seria significativa amb un nivell de confiança d'un 5%. El valor de l'*odds ratio* dóna una idea de l'efecte de cada variable en la probabilitat, i si se situa per sota (per sobre) d'1 vol dir que el compliment d'aquella variable fa baixar (augmentar) la probabilitat de ser actiu. Per exemple, la probabilitat de ser actiu és 3,8 vegades més alta si es tenen estudis superiors que si no se'n tenen (en el cas de les dones seria 4,7 vegades més alta). En canvi, el fet de tenir fills menors de dos anys implica que la probabilitat de ser actiu sigui la meitat (l'*odds ratio* és un 0,51) que per als individus que no tenen fills d'aquesta edat, mentre que en el cas de les dones la probabilitat seria menys d'una tercera part (un 29%) respecte a la probabilitat de les dones que no tenen fills petits.

Quant a la situació laboral del cònjuge, el fet que la parella sigui activa (ja sigui en forma d'ocupat o d'aturat) propicia la pròpia participació i l'ocupació al mercat de treball, si bé en el cas que sigui aturat s'aprecia un efecte superior sobre la decisió de participar en el mercat laboral. En el cas de les dones, també apareix aquest efecte positiu associat al fet que la parella estigui ocupada o sobretot aturada, la qual cosa suggereix que se supera el model tradicional en què l'home estava ocupat i la dona en situació d'inactiva i s'encarregava del treball domèstic.

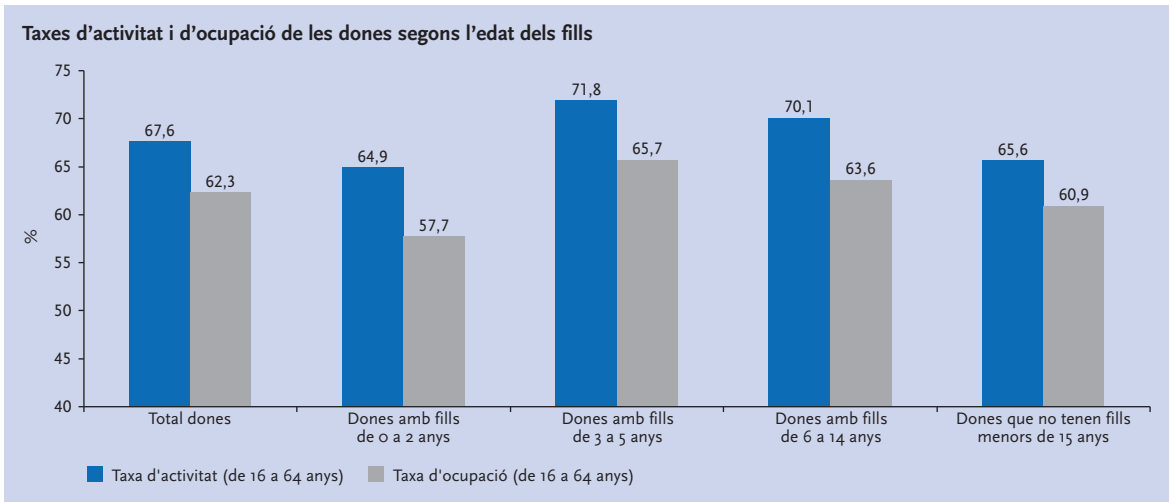
Les estimacions dels models de probabilitat d'ocupació (3 i 4) mostren uns paràmetres similars al model d'activitat: s'observa una influència positiva dels estudis superiors, del fet de ser home, de tenir nacionalitat espanyola i estar casat, mentre que hi ha un efecte negatiu associat a tenir només estudis primaris, ésser estudiant i a la presència de problemes de conciliació de la vida laboral. De nou, l'efecte dels fills és molt superior en el cas de les dones que quan es considera tota la població. Per al conjunt de la població, el fet de tenir fills petits és desfavorable sobre la probabilitat d'ocupació només quan són menors de

Quadre 6

Estimacions logit de la probabilitat de ser actiu i de ser ocupat.
 A partir de l'EPA per a Catalunya. 2n trim. 2005 (% sobre el total)

	Probabilitat de ser actiu				Probabilitat de ser ocupat										
	Total població (Model 1)		Dones (Model 2)		Total població (Model 3)		Dones (Model 4)								
	coeficient	p-valor	odds	ratio	coeficient	p-valor	odds	ratio							
Constant	3,28	0,00			2,82	0,00			2,19	0,00			1,97	0,00	
Gènere (home = 1)	1,04	0,00	2,83		-				0,96	0,00	2,61		-		
Edat	-0,07	0,00	0,93	0,94	-0,06	0,00	0,94	0,94	-0,06	0,00	0,94	0,94	-0,05	0,00	0,95
Nacionalitat	0,12	0,28	1,13	1,36	0,31	0,02	1,36	1,34	0,29	0,00	1,34	1,34	0,40	0,00	1,49
Estudiant	-2,01	0,00	0,13	0,20	-1,61	0,00	0,20	0,19	-1,64	0,00	0,19	0,19	-1,39	0,00	0,25
Estudis superiors	1,32	0,00	3,75	4,69	1,55	0,00	4,69	3,25	1,18	0,00	3,25	3,25	1,41	0,00	4,10
Estudis primaris	-0,72	0,00	0,49	0,44	-0,81	0,00	0,44	0,50	-0,70	0,00	0,50	0,50	-0,85	0,00	0,43
Fills de 0 a 2 anys	-0,67	0,00	0,51	0,29	-1,24	0,00	0,29	0,66	-0,42	0,00	0,66	0,66	-0,98	0,00	0,37
Fills de 3 a 5 anys	-0,08	0,52	0,92	0,65	-0,43	0,00	0,65	0,94	-0,06	0,60	0,94	0,94	-0,40	0,00	0,67
Fills de 6 a 14 anys	0,28	0,00	1,32	0,84	-0,18	0,06	0,84	1,43	0,36	0,00	1,43	1,43	-0,14	0,11	0,87
Estat civil de casat	0,12	0,07	1,13	0,75	-0,29	0,00	0,75	1,32	0,28	0,00	1,32	1,32	-0,15	0,08	0,86
Parella en situació laboral d'aturat	1,31	0,00	3,70	3,36	1,21	0,00	3,36	2,40	0,88	0,00	2,40	2,40	0,78	0,00	2,18
Parella en situació laboral d'ocupat	0,95	0,00	2,59	2,87	1,05	0,00	2,87	2,53	0,93	0,00	2,53	2,53	1,02	0,00	2,77
Problemes conciliació familiar	-0,62	0,00	0,54	0,61	-0,49	0,01	0,61	0,18	-1,74	0,00	0,18	0,18	-1,54	0,00	0,21
Mesures de bondat del model Prob (LR statistic)	0,00				0,00				0,00				0,00		
R ² de McFadden	0,37				0,33				0,32				0,29		
% de concordances	79,51				76,07				77,44				74,99		
Observacions totals	13.012				6.833				13.012				6.833		

Gràfic 2

Font: EPA (Idescat).

dos anys. Quan es consideren únicament les dones, tots els coeficients referents a les variables fills són de signe negatiu (més negatiu si l'edat dels fills és més baixa), si bé la categoria de fills de 6 a 14 té efectes poc significatius.

Els resultats dels models són coherents amb les taxes d'activitat i ocupació que presenten les dones en funció de l'edat dels fills (gràfic 2). Les que tenen fills més petits presenten unes taxes per sota de la mitjana, mentre que les que tenen fills des dels 3 als 14 anys ja presenten uns valors força superiors. En canvi, les dones que no tenen fills menors de 15 anys presenten una taxa d'activitat i d'ocupació força menor que la mitjana, per un efecte edat, ja que inclouen dones de generacions anteriors i que tenen una presència menor en el mercat de treball.

4

Conclusions

En aquest treball s'ha donat una visió de la situació laboral de les llars catalanes i dels possibles efectes de les variables familiars sobre les decisions de treball i de participació al mercat de treball. Durant el

període 1996-2007 s'ha produït un intens augment del nombre de llars catalanes (que han crescut a un ritme anual d'un 2,4%), de manera que l'Enquesta de població activa estima que al 2007 el nombre de llars a Catalunya arribava a 2.679.714. Els factors principals que han impulsat la creació de llars han estat el creixement de la població (propiciat per la intensa immigració), l'expansió econòmica, els històricament baixos tipus d'interès (que van facilitar l'accés a l'habitatge) i alguns canvis sociològics (com l'increment de llars monoparentals o l'envelliment de la població).

Al llarg del període s'ha produït una millora clara en la situació laboral de les llars, que han augmentat la participació i l'ocupació al mercat de treball, sobretot de segons membres de la llars. Aquesta tendència està fortament vinculada al continu augment de la taxa d'activitat i d'ocupació de les dones, que han estat el col·lectiu més beneficiat de la intensa creació de llocs de treball a la darrera dècada. Així, si el 1996 només un 34,6% de les llars comptaven amb més d'un ocupat, al 2007 aquest percentatge s'ha elevat fins a un 44,7%. Al mateix temps, les llars catalanes han augmentat el nombre de perceptors d'ingressos (un 61% compten amb més d'un perceptor), la qual cosa

contribueix a reduir-ne la vulnerabilitat econòmica. Paral·lelament, però, la despesa familiar i l'endeutament han seguit un perfil creixent (fonamentalment per la compra d'habitatge i l'augment del consum privat), de manera que l'obtenció de segones fonts d'ingressos ha passat a constituir en alguns casos una necessitat per a la solvència financera de la llar.

La millora de l'ocupació laboral a les llars també ha determinat una menor incidència de l'atur. La taxa d'atur total (definida com el percentatge de llars amb actius que tenen tots els seus membres aturats) ha caigut d'un 7,6% el 1996 fins a un 2,4% el 2007. Per la seva banda, la taxa d'incidència parcial de l'atur (definida com el percentatge de llars amb actius amb algun membre en atur), tot i que s'ha reduït molt, encara era d'un 11% el 2007.

Per tant, una de les conclusions de l'anàlisi de l'EPA de les llars és que s'ha produït una millora en la situació laboral dels segons membres de les llars, en particular de les dones, gràcies als canvis sociològics que han propiciat la seva major participació al mercat de treball i pel bon comportament del mercat de treball als darrers anys. Tot i així, cal tenir en compte que altres variables com les familiars també condicionen de manera important les decisions de participació al mercat laboral. Per tal de veure la influència d'algunes d'aquestes variables, en aquest article s'ha construït un model economètric per explicar la probabilitat de ser actiu i ocupat basant-se en les dades de l'EPA per al segon trimestre de 2005, en el qual es va realitzar un mòdul especial per estudiar la conciliació de la vida familiar i laboral.

Els resultats apunten, en la línia d'altres treballs, que el fet de tenir fills petits influeix negativament en la probabilitat de ser actiu, especialment en el cas de les dones. Així mateix, els problemes en la conciliació tenen una clara influència negativa en la probabilitat de ser actiu o ocupat. La situació laboral de la parella també té un impacte clar en la situació pròpia; tant si la parella es troba en situació d'ocupat com sobretot d'aturat, incrementa la probabilitat que l'altre membre participi al mercat de treball i compti amb una ocupació. Per tant, perd importàn-

cia el model tradicional, en el qual el fet que l'home estigués ocupat propiciava que la dona fos població inactiva i assumís el treball domèstic. Sembla, doncs, que la decisió de les dones d'abandonar el mercat de treball estaria més vinculada al fet de tenir fills petits, una interrupció de caire temporal i que es veuria afavorida pel fet de no comptar amb prou mesures que permetin la conciliació de la vida laboral amb l'atenció als fills.

Aquests resultats palesen la necessitat de continuar millorant la conciliació de la vida laboral i personal per tal d'afavorir la incorporació i permanència de la població activa al mercat laboral, en particular en el cas de les dones. En general, el model dels països del sud d'Europa s'ha caracteritzat històricament per tenir un sistema públic de conciliació relativament limitat (amb poques places de llars d'infants, pocs recursos públics en l'atenció als dependents, etc.), de manera que la cura dels fills o dependents ha recaigut en bona mesura en l'esfera privada, mitjançant serveis externs, amb l'ajuda d'altres familiars o bé assumint-ho un membre de la llar que renuncia a hores de treball o que passa a ser inactiu. Al mateix temps, s'ha de seguir avançant en la cultura de la conciliació a l'empresa, on encara es dóna molta importància a la presència, i menys a l'eficiència o a l'assoliment d'objectius. De fet, segons les dades del mòdul de l'EPA del 2005 menys d'un 48% de la població ocupada pot variar l'inici o la fi de la seva jornada en almenys una hora per raons familiars.

5

Bibliografia

CAÑADA VICINAY, J.A. (2007). "Trabajo y familia frente a trabajo o familia: conciliación o elección, el dilema de las jóvenes esposas". *ACE: architecture, city and environment*, núm. 5, any II, octubre 2007. UPC.

CAPARRÓS, A.; NAVARRO, M.L. (2007). "La naturaleza de la temporalidad en el empleo: nueva evidencia empírica". *Estadística española*, vol. 49, núm. 164.

CEBRIÁN, I.; JIMENO, J.F. (1998). "Situación familiar y situación laboral. Determinantes de la actividad laboral de cónyuges e hijos". *Papeles de Economía Española*, núm. 77.

HERRARTE, A.; SAÉZ, F. (2008). "Mujer y abandono del empleo tras la maternidad". *Revista Economistas*, núm. 116.

TOHARIA, L. (2003). "El mercado de trabajo en España, 1978-2003". *Revista ICE*, núm. 811. Diciembre 2003. Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme.

La contribució de les dones a l'economia familiar

Cristina Carrasco

Universitat de Barcelona

1

Introducció

Des que el 1934 Margaret Reid va publicar el seu ja clàssic llibre *Economics of Household Production*, l'obra es va convertir en un punt de referència obligat per als estudiosos del tema. En el llibre s'introdueix el concepte de producció domèstica per fer referència als béns i serveis produïts des de les llars per al consum dels seus membres. Tanmateix, van haver de passar tres dècades perquè sorgís un cert interès a tractar la producció domèstica com a part de l'economia. Així, en els anys seixanta, tres línies d'estudi –curiosament, sense relació entre elles– s'ocupen d'aquest àmbit poc reconegut fins aleshores. Dues són enfocaments teòrics i una tercera es desenvolupa en el camp més aplicat.

El primer enfocament s'integra dins del paradigma neoclàssic i estudia el comportament dels membres familiars utilitzant l'instrumental metodològic i conceptual de la microeconomia: unitats de decisió que maximitzen una funció d'utilitat sotmesa a restric-

cions. És el que s'ha anomenat la *nova economia de la família*, que té com a principal referent el premi Nobel Gary Becker.¹ El segon enfocament arrenca d'una tradició marxista feminista i se centra fonamentalment a desentranyar les relacions sota les quals es desenvolupa el treball domèstic i a analitzar qui són els beneficiaris de l'existència d'aquest tipus de treball, discussió que queda recollida en l'anomenat *debat sobre el treball domèstic*.² La tercera línia d'estudi, interessada en el camp més aplicat, es dedica a la recerca de mètodes adequats de valoració de la producció domèstica no mercantil.³

Des de llavors, els tres enfocaments –particularment els dos primers, que es diferencien tant en l'objecte d'estudi com en la metodologia que utilitzen– han seguit camins paral·lels. Això no ha estat un im-

1. Bàsicament Becker (1981).

2. La bibliografia és àmplia. Per a balanços del debat es pot consultar Molyneux (1979), Alonso (1982), Carrasco (1991).

3. Des dels anys setanta fins ara, s'han desenvolupat diferents mètodes de mesurament i valoració del treball domèstic no remunerat. La metodologia més utilitzada actualment es pot consultar a Eurostat (2003).

pediment perquè el desenvolupament, tant el teòric com l'aplicat, hagi estat molt abundant i avui puguem disposar d'una extensa bibliografia sobre el tema.

Malgrat tot, l'economia com a disciplina continua mantenint unes fronteres molt estretes d'anàlisi, desplaçant als llímbs de la no-economia les produccions que cauen fora de l'àmbit públic mercantil. Considera els seus processos com a "autònoms", sense tenir en compte que el sector mercantil descansa i recolza en altres sectors o activitats que no tenen lloc en el mercat. Com a conseqüència, les estadístiques econòmiques només fan referència a la producció de mercat, i existeix una escassa informació estadística sobre la producció domèstica. En aquest panorama no sorprèn que les llars continuïn sent considerades gairebé exclusivament unitats de consum, sense reconeixement de la seva funció productiva.

Tanmateix, l'activitat desenvolupada des de les llars produeix béns i serveis absolutament indispensables per satisfer les necessitats –tant les biològiques i socials com les emocionals i afectives– de les persones i, per tant, totalment necessaris per a la subsistència i el benestar de la població. Però, més encara, el treball sense remuneració fet des de l'àmbit domèstic contribueix notablement a la reproducció de la força de treball, de la qual depèn en última instància l'existència mateixa del mercat. Per això, no hi hauria cap raó per no considerar-lo com a part de l'economia.

Ara bé, els avenços en el camp del mesurament i la valoració i les pressions d'alguns organismes internacionals⁴ han portat a desenvolupar els comptes satèl·lits de la producció domèstica (CSPD), que expandeixen les fronteres tradicionals de la producció més enllà de l'àmbit purament mercantil.⁵ Encara que

aquests comptes s'elaboren de manera independent de la resta de les magnituds macroeconòmiques, sense establir-hi interrelacions, el seu càlcul ha permès donar visibilitat i reconeixement al treball sense remuneració fet des de les llars, alhora que ha exigit el debat sobre els mètodes de mesurament i valoració en termes monetaris de l'activitat esmentada.⁶

Aquest article se situa en la línia de reconeixement del treball familiar domèstic. Però a diferència dels CSPD, que presenten un enfocament macroeconòmic, aquí l'objectiu és analitzar les estratègies de subsistència i reproducció de les llars a Catalunya, és a dir, allò que permet directament que la societat es reproduïxi i la vida continuï, destacant específicament la diferent contribució de dones i homes a aquests processos.⁷

Per satisfer les necessitats dels seus membres, les llars combinen diferents tipus de recursos: temps, feines, diners i, si n'hi ha, serveis públics. El temps de treball es distribueix entre temps no remunerat –domèstic i d'atencions– i temps remunerat.⁸ Aquest últim permet tenir accés a ingressos monetaris (salaris, jubilacions); encara que les llars també poden tenir accés a algun tipus de transferències no relacionades amb el mercat laboral. A diferència del treball de mercat, que està reglamentat (es pot exercir només a determinades edats, existeixen horaris i jornades establerts, vacances anuals i dret a una jubilació), el familiar domèstic respon a les necessitats dels membres de la llar; per tant, no pot estar determinat per temps reglats. Així, és necessari fer-lo els 365 dies de l'any sense horaris establerts. A més, és un treball

4. Fonamentalment la Conferència Internacional sobre el Mesurament i Valoració del Treball no Retribuït (Canadà 1994) i la Quarta Conferència Mundial de les Nacions Unides sobre la Dona (Pequín, 1995).

5. L'Institut Nacional d'Estadística (INE) espanyol no ha elaborat fins avui cap CSPD a escala de tot l'Estat. Des dels instituts d'estadística autonòmics s'han elaborat CSPD en tres comunitats autònomes: País Basc, per als anys 1993, 1998 i 2003 (Instituto Vasco de Estadística 2004); Catalunya, per al 2001 (Institut d'Estadística de Catalunya 2007; Carrasco i Serrano 2007), i Galícia, per al 2003 (Instituto Gallego de Estadística 2006).

6. La Divisió d'Estadístiques de les Nacions Unides i l'Oficina d'Estadístiques de la Comissió Europea han elaborat "manuals" específics que faciliten l'elaboració dels Comptes Satèl·lits de la Producció Domèstica (United Nations 2000a, 2000b; Eurostat 2003).

7. Altres enfocaments interessants d'implementar per a l'estudi de la contribució econòmica de les dones serien l'anàlisi dels fluxos de temps de treball (mercantil i domèstic) en un model *input-output* o l'estudi específic de llars on viuen nens i nenes menors o persones grans o malaltes o amb alguna discapacitat.

8. En les nostres societats hi ha altres tipus de treball, com el treball voluntari, que poden contribuir a la subsistència de les llars; però per al nostre propòsit no són significatius i no seran considerats en l'anàlisi.

no reconegut com a tal, per la qual cosa no és font de drets; per exemple, no dóna dret a percebre jubilacions.

Ara bé, com és sabut, la distribució dels treballs entre els sexes ha respost històricament a raons de tipus ideològic. En el model de família tradicional l'esmentada distribució de treballs entre sexes és clara: ells són els responsables d'aportar a la llar els ingressos monetaris necessaris (són els “guanyadors de pa”) i elles les encarregades de cuidar el marit i els fills. En les últimes tres dècades –des de la transició democràtica– una de les transformacions socials més notables que ha tingut lloc a Catalunya (i Espanya) ha estat el canvi de l'esmentat model de família d'un sol perceptor masculí per un model amb dos perceptors d'ingressos, fet que se suposa que implica una igualtat més gran entre dones i homes. I per això resulta interessant analitzar la contribució econòmica que dones i homes fan a la llar quan elles s'han convertit també en “guanyadores de pa”.

La concreció de l'estudi de les esmentades aportacions a la subsistència de la llar –particularment la de les dones– no és un tema fàcil de tractar; les raons es comenten en el pròxim apartat. En qualsevol cas, en aquest article s'intenta fer-hi una primera aproximació.

L'article s'organitza en cinc apartats. En el segon es tracten aspectes metodològics i algunes referències a la informació estadística utilitzada per al càlcul. A continuació, es presenta la informació sobre la tipologia de llars que es consideren en els apartats següents. En el quart, s'estudia la contribució econòmica de dones i homes d'acord amb la tipologia de llars. Aquest apartat està subdividit en tres parts d'acord amb determinades característiques de les llars analitzades. Finalment, s'acaba amb algunes conclusions.

2

Aspectes metodològics i d'informació estadística

La contribució econòmica de dones i homes a la llar depèn de la quantitat de treball destinada a la sub-

sistència dels membres de la llar que faci cadascú. Pot tractar-se de treball familiar domèstic (TFD),⁹ directament relacionat amb l'atenció de les persones, o treball de mercat (TM), que permet obtenir ingressos monetaris amb els quals es puguin adquirir béns i serveis per satisfer les necessitats de les persones de la llar.

Per poder establir agregacions i comparacions entre els diferents treballs cal expressar-los en la mateixa unitat de mesura. Aquestes seran o bé unitats de temps (hores i minuts) o bé unitats monetàries (euros). Ambdues presenten avantatges i inconvenients.¹⁰ Per al nostre propòsit, un primer avantatge de fer l'anàlisi en temps de treball és precisament que el temps és la magnitud bàsica que la producció de mercat i la producció domèstica tenen en comú; per tant, les dades es poden agregar directament sense necessitat d'imputar valors. En canvi, l'anàlisi en termes monetaris és bastant més complicada.

Els salaris utilitzats per calcular el valor del treball familiar domèstic són salaris imputats, cosa que implica una sèrie de problemes. En primer lloc, fer l'anàlisi en termes monetaris significa considerar el treball familiar domèstic com si es desenvolupés sota relacions mercantils, amb objectius, salaris i organització anàlegs als que tenen lloc en el mercat. Aquest tipus d'anàlisi ha estat molt discutit en la bibliografia sobre el tema (Himmelweit 1995, 2000), perquè el treball fet des de les llars queda molt desvalorat pel fet de ser un treball poc reconegut en el mercat. És a dir, la valoració en termes monetaris dificulta l'anàlisi de les desigualtats entre dones i homes, ja que els

9. Encara que per al treball sense remuneració fet des de les llars no existeix un terme únic, aquí el denominarem *treball familiar domèstic*. A Carrasco (2006) es recull l'evolució del terme com a resposta a un problema conceptual. Per al càlcul, les activitats incloses en l'esmentada activitat són les que corresponen als següents apartats de l'Enquesta d'ús del temps 2002-2003 (Idescat): 3 (llars i família a excepció dels apartats 351 i 363), 42 (ajuts informals a altres llars), 931 (trajectes per atencions de la llar), 936 (trajectes per compres i serveis), 938 (trajectes per atencions de nens i nenes), 939 (trajectes per atencions d'adults membres de la llar) i 942 (trajectes per ajuts informals a altres llars).

10. Per a una discussió més àmplia sobre els avantatges i inconvenients del mesurament en termes de temps o de valor monetari, vegeu Carrasco i Serrano (2007).

resultats estan marcats per la discriminació salarial entre sexes present en el mercat de treball. En segon lloc, la relació entre el valor del treball familiar domèstic i el valor del treball mercantil està subjecta a variacions, no només per raó de modificacions reals dels temps de treball, sinó per canvis en algunes variables monetàries, que desdibuixen l'esmentada relació real i dificulten l'elaboració d'anàlisis diacròniques. Finalment, hi ha un problema més teòric. En economia els preus i salaris es determinen conjuntament, és a dir, si realment es pagués el treball familiar domèstic amb el salari que se li imputa –tenint en compte la magnitud del sector–, el més probable seria que tots els preus i salaris de l'economia es modifiquessin, i per tant la valoració originària podria quedar molt alterada.

En qualsevol cas, malgrat els problemes que representa la valoració, és necessari fer mesuraments monetaris, ja que és la unitat utilitzada habitualment en la comptabilitat econòmica. Per tant, en aquest article tots els mesuraments es fan tant en termes de temps com de valor monetari, la qual cosa permet tenir una visió més completa de la contribució econòmica de dones i homes a la llar i observar les diferències que es presenten entre ambdós mesuraments.

D'altra banda, tenint en compte que es tracta d'estudiar la contribució econòmica de les dones a la llar, la perspectiva que es presenta interessant per abordar el tema és la del cycle vital. Les persones passen al llarg de la seva vida per períodes diferents en relació amb les seves disponibilitats i distribució del temps segons les demandes de treball d'atencions de les persones de la llar, i aquesta situació pot ser molt diferent per a dones i homes. D'aquí la importància d'analitzar les aportacions fetes per les persones a la subsistència de les llars en les diferents etapes de la vida. Per al nostre propòsit, la variable de desagregació més significativa per a l'estudi de les llars d'acord amb el cycle vital és la tipologia de llars. I per això la contribució econòmica de dones i homes per a la subsistència de la família es farà en funció dels tipus de llars percentualment significatives a Catalunya.

Per tant, per portar a terme l'anàlisi fa falta informació estadística sobre els temps de treball i els ingressos salarials segons tipus de llar. L'única font estadística disponible que ofereix l'esmentada informació és l'Enquesta d'ús del temps 2002-2003 (EUT).¹¹ L'EUT, tanmateix, no està pensada com a enquesta de salaris, per la qual cosa la informació que ofereix en aquest aspecte és limitada. Els ingressos salarials no es presenten com a valors absoluts, sinó distribuïts en vuit intervals: el primer és “menys de 500 euros” i l'últim, “3.000 euros i més”. Per als càlculs s'utilitzen els valors mitjans de cada tram.

L'Enquesta d'estructura salarial 2002 (EES),¹² que precisament té per objectiu oferir informació sobre els ingressos salarials, s'elabora a partir d'informació de les empreses i no recull informació de les llars; per tant, no permet la desagregació per tipus de llar. La informació de l'EES s'utilitza per calcular salaris bruts anuals a partir dels salaris nets mensuals que ofereix l'EUT.

Finalment, en relació amb el període temporal considerat, aquest el determina necessàriament l'EUT pel fet que de moment és l'única enquesta d'aquest tipus que s'ha confeccionat a Catalunya (i a l'Estat espanyol). L'EUT es va fer entre octubre del 2002 i setembre del 2003, però com que l'estructura d'ús del temps canvia molt lentament, s'ha considerat per a tots els càlculs l'any 2002.¹³ L'EES fa referència a aquell mateix any, i per a alguna altra informació que s'ha necessitat en el càlcul també s'utilitza la referida al 2002.

3

Tipologia de llars a Catalunya

En la introducció ja s'ha comentat la importància d'elaborar l'anàlisi d'acord amb el cycle vital, ja que les necessitats de subsistència dels membres de la llar i,

11. <http://www.idescat.net/cat/societat/qualitat/eut.html>.

12. <http://www.idescat.net/cat/societat/treball/salaris/ees2002.pdf>.

13. A excepció de la tipologia de llars, per a la qual s'utilitza la informació que ofereix l'Idescat obtinguda a partir del Cens 2001.

Quadre 1

Tipologia de llars de Catalunya 2001 (valor absolut i percentatge)		
Tipus de llar	Nombre	Percentatge
Unipersonal masculina de menys de 65 anys	148.549	6,41
Unipersonal masculina de 65 anys i més	48.521	2,10
Unipersonal femenina de menys de 65 anys	116.382	5,03
Unipersonal femenina de 65 anys i més	171.172	7,39
Monoparental masculina	32.637	1,41
Monoparental femenina	147.180	6,36
Parelles sense fills de menys de 65 anys	242.337	10,46
Parelles sense fills de 65 anys i més	218.673	9,44
Parelles amb fills	855.205	36,93
Total	1.980.656	85,53

Font: Idescat.

per tant, les aportacions en temps de treball de dones i homes que estan en condicions de satisfer-les, ja sigui per raons de salut o d'edat, poden arribar a ser molt diferents.

El quadre 1 ofereix la informació sobre els tipus de llars percentualment significatives a Catalunya (2001), que són les que s'analitzen en els apartats següents. Es tracta de llars unipersonals i nuclears simples que en total representen el 85,53% de les llars de Catalunya (1.980.656 sobre 2.315.856). Encara que les llars monoparentals masculines són estadísticament poc significatives, s'han inclòs al quadre 1 per destacar-ne la diferència amb les llars monoparentals femenines.

Tant les llars unipersonals com les llars constituïdes per parelles sense fills s'han separat per edat situant el límit en l'edat de jubilació en el mercat laboral.¹⁴ La raó d'aquesta divisió és que a partir de l'edat esmentada –a diferència de les edats anteriors– l'aportació econòmica de les persones només es pot fer en treball familiar domèstic. En el cas de les parelles amb fills no s'ha aplicat aquesta separació perquè les llars de persones de 65 anys i més són molt poc significatives.

14. En el cas de llars constituïdes per parelles, el límit d'edat s'estableix considerant la persona de la parella de més edat. Aquest límit està establert en la metodologia de l'EUT de l'INE.

Per a l'anàlisi es considera primer les llars constituïdes per persones de 65 anys i més, és a dir, persones que ja no participen en el mercat laboral. A continuació, aquelles llars en què només hi ha una persona adulta responsable de la llar i es troba en una edat activa: llars unipersonals de menys de 65 anys i llars monoparentals. Finalment, s'analitzen les llars constituïdes per parelles amb fills o sense, a excepció de les que estan formades per parelles sense fills de 65 anys i més, que ja s'han inclòs en la primera situació.

4

Aportació econòmica de dones i homes segons la tipologia de les llars

4.1

Aportació econòmica de dones i homes en llars constituïdes per persones de 65 anys i més

Les llars considerades en aquest apartat són les llars unipersonals femenines o masculines de 65 anys i més i les formades per parelles sense fills del mateix tram d'edat. Són llars que es diferencien de la resta en el fet que l'única aportació econòmica directa de les persones a la subsistència de la llar és el treball sense remuneració fet des de la llar. La resta de la

Quadre 2

Temps mitjà social i valor del TFD en llars constituïdes per persones de 65 anys i més (hores i minuts i euros)						
Tipus de llar	Temps diari TFD			Valor anual TFD		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Unipersonal masculina de 65 anys i més	3:13		3:13	12.371		12.371
Unipersonal femenina de 65 anys i més		4:49	4:49		12.143	12.143
Parelles sense fills de 65 anys i més	2:31	5:35	8:06	9.678	14.076	23.754

Font: elaboració pròpia a partir de la informació de l'EUT.

subsistència depèn de serveis públics, transferències, col·laboracions familiars o d'amistats, etc.

El quadre 2 recull l'aportació en temps de treball i en valor de dones i homes. Per al càlcul del valor anual del TFD, primer es multipliquen els temps mitjans diaris per 365 per obtenir els temps anuals dedicats a l'esmentat treball. A continuació es calcula el nombre de jornades anuals dividint els temps anuals per 1.655 (jornada efectiva a Catalunya el 2002 de TM).¹⁵ Per traduir els temps de treball a valor monetari cal imputar un salari al TFD. Com ja s'ha dit, la qüestió és complicada i ha estat molt debatuda. En qualsevol cas, a efectes de fer comparacions, Eurostat recomana utilitzar el salari de la categoria 51 de la classificació CNO-94, denominada *treballadors de serveis personals*, que és el que utilitzarem en el nostre càlcul. Els salaris mitjans bruts anuals per al 2002 de l'esmentada categoria són 17.437,52 i 11.430,88 euros, respectivament, per a homes i dones.¹⁶ Per tant, per obtenir el valor anual del TFD es multiplica finalment el nombre de jornades anuals de treball pels salaris corresponents a cada sexe.

Per destacar les diferències que s'obtenen segons el salari que s'imputi al treball fet des de les llars, interessa citar un estudi de Comajuncosa, Loscos i Serrano (2000) per a Catalunya, en què no s'assigna directa-

ment un salari al treball familiar domèstic, sinó que es fa una "valoració del lloc de treball" seguint metodologies utilitzades en l'àmbit empresarial. Per portar a terme aquesta valoració es reconeixen les característiques de l'esmentada activitat quant a qualificacions requerides, responsabilitats, etc. Aquest mètode ens sembla interessant, ja que recupera aspectes rellevants del treball familiar domèstic. Tanmateix, presenta més problemes a l'hora de fer comparacions per la manera de valorar el lloc de treball. El valor anual obtingut pels autors per a l'any 2000 va ser de 3.127.235 pessetes, que, corregides per l'IPC corresponent, equivalen a 20.114 euros de l'any 2002. Com es pot comprovar, la diferència amb els salaris de la categoria 51 és notable. D'aquí la importància del salari elegit per valorar el TFD.

Els aspectes destacables del quadre 2 són, en primer lloc, que a les llars unipersonals les dones dediquen gairebé un 50% més de temps que els homes al treball de la llar. Aquesta situació segurament respon, per una part, als rols socials assumits per ambdós sexes i, per una altra, a les pensions més altes de què disposen els homes per la seva relació més forta amb el mercat laboral, que els permeten mercantilitzar una part més gran del treball. Com s'ha comentat en la introducció, la contribució econòmica de les dones a la llar a través del treball familiar domèstic no dona "dret a jubilació".

Ara bé, encara que la contribució en temps de treball de les dones sigui superior a la dels homes, en termes de valor l'aportació masculina és lleument superior a la femenina. Aquest resultat es deu senzillament al fet que al temps de treball dels homes se li ha assignat un salari superior, mentre que curiosament es tracta d'un treball que socialment es considera de dones i que l'es-

15. Per al TFD es considera la mateixa jornada efectiva que per al TM, ja que el primer s'està valorant "com si" es fes en condicions de mercat.

16. Cal fer notar que aquests salaris s'apliquen per igual a totes les hores dedicades a TFD, sense considerar algunes característiques que per als salaris de mercat poden ser rellevants, com són la qualificació o l'antiguitat en el lloc de treball. D'aquesta manera, en termes relatius, se subvalora el TFD d'una part important de les dones adultes, que habitualment són les que han adquirit una qualificació més gran per al treball de la llar.

pecialització i qualificació d'aquestes en l'esmentada activitat és notablement superior a la dels homes.

En segon lloc, a les llars formades per una parella sense fills, les dones dediquen més del doble de temps al treball que els homes (el 70% del total); relació que, expressada en termes de valor, disminueix, encara que en aquest cas la diferència salarial no arriba a compensar la diferència en temps, i el total en valor monetari també és superior en les dones que en els homes.

Finalment, és interessant comparar el temps de treball de dones i homes entre les llars unipersonals i aquelles que estan formades per parelles sense fills. La diferència de viure sols o soles a viure en parella representa per a elles un increment de 46 minuts diaris de treball; en canvi, per a ells significa una reducció de 42 minuts diaris. Semblaria lògic pensar que, a causa de les economies d'escala, ambdues persones podrien reduir el seu temps de treball; tanmateix, els resultats suggereixen que les dones estan assumint una part de la subsistència masculina.¹⁷

4.2

Aportació econòmica de dones i homes en llars unipersonals de menys de 65 anys i llars monoparentals

En aquest apartat es consideren aquelles llars la subsistència de les quals depèn del treball d'una sola persona en edat activa; és a dir, és una única persona que fa ambdós treballs (familiar domèstic i mercantil). Es tracta de les llars unipersonals de persones menors de 65 anys i de les llars monoparentals femenines o masculines.

El quadre 3 recull l'aportació en temps de treball i en valor de les persones principals femenines i masculines (ppf i ppm, respectivament).¹⁸ El càlcul del

valor del treball familiar domèstic s'ha fet de manera anàloga al quadre 2. En el cas del treball de mercat, cal calcular, per una banda, el temps equivalent en jornades anuals de treball d'una persona i, per una altra, el salari brut anual corresponent. En el primer cas, els temps mitjans diaris de treball de mercat –que són la informació que apareix al quadre 2– s'han multiplicat per 365 i dividit per 1.655, de manera anàloga al càlcul de les jornades anuals de treball familiar domèstic. Per obtenir els salaris bruts anuals, es parteix de la informació de l'EUT sobre salaris nets mensuals. Es calculen els salaris mitjans per a les persones principals femenines i masculines per a cada tipus de llar prenent els valors mitjans de cada un dels trams salarials que considera l'enquesta. Els resultats són 1.280,92 euros per als homes de llars unipersonals masculines de menys de 65 anys; 1.026,69 euros per a les dones de llars unipersonals femenines de menys de 65 anys, i 953,41 euros per a les persones principals femenines de llars monoparentals femenines.¹⁹ Per transformar aquests salaris nets mensuals a salaris bruts anuals s'han utilitzat les relacions entre salaris bruts i nets i salaris mensuals i anuals obtingudes de la informació que ofereix l'Enquesta d'estructura salarial 2002. Els salaris bruts anuals obtinguts per a cada tipus de llar són 21.638,94 euros per als homes de llars unipersonals masculines de menys de 65 anys; 16.057,40 euros per a les dones de llars unipersonals femenines de menys de 65 anys, i 14.910,52 euros per a les persones principals femenines de llars monoparentals femenines. Finalment, s'han multiplicat les jornades anuals de dones i homes segons el tipus de llar pels seus respectius salaris bruts anuals, amb què s'ha obtingut el valor anual de treball de mercat (quadre 3).

Els aspectes més destacables dels resultats del quadre 3 es refereixen primer als temps totals de treball. Homes i dones de llars unipersonals de menys de 65 anys presenten uns temps total de treball molt

17. Encara que la informació no permet una anàlisi diacrònica, creiem que la comparació té validesa.

18. Es designa d'aquesta manera els homes i les dones que es consideren les persones responsables de la llar. Així, en llars monoparentals són els pares o les mares, i en queden exclosos fills o filles de 18 anys o més. En llars constituïdes per parelles i fills, les persones principals masculina i femenina són els pares i les mares respectivament.

19. Les llars monoparentals masculines són un percentatge molt petit del total de llars a Catalunya (1,8%), per la qual cosa la mostra per a aquest tipus de llars no és estadísticament representativa.

Quadre 3

Temps mitjà social i valor del TFD i del TM de la ppm o ppf en llars unipersonals de menys de 65 anys i llars monoparentals (hores i minuts i euros)												
Tipus de llar	Temps TFD		Temps TM		Temps treball total		Valor anual TFD		Valor anual TM		Valor anual total	
	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf
Unipersonal masculina de menys de 65 anys	2:20		3:24		5:44		8.973		16.227		25.200	
Unipersonal femenina de menys de 65 anys		3:45		3:14		6:59		9.454		11.450		20.904
Monoparental masculina*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Monoparental femenina		4:46		4:20		9:06		12.017		14.250		26.267

* Valors estadísticament no significatius.

Font: elaboració pròpia a partir de la informació de l'EUT i l'EES.

proper a les mitjanes de la població (Carrasco i Serrano 2007); elles treballen una hora i quinze minuts diaris més que ells. Però en valor monetari el resultat és el contrari. El temps de treball dels homes es tradueix en un valor monetari superior al d'elles en una mica més de 4.000 euros. En aquest cas, la diferència fonamental està en els salaris de mercat. Finalment, les persones que més treballen de mitjana i amb diferència són les dones (ppf) de llars monoparentals femenines; un resultat gens sorprenent, ja que són persones que solament compten amb el seu treball per cobrir les necessitats de llars amb presència de fills. El resultat en termes de valor del treball d'aquestes dones és molt semblant al dels homes de llars unipersonals, ja que el seu temps total de treball és aproximadament un 50% més alt.

4.3

Aportació econòmica de dones i homes en llars formades per parelles²⁰

L'anàlisi de les llars constituïdes per parelles permet comparar més directament les contribucions de dones i homes a l'economia familiar i aproximar-nos a la resposta del tema de fons: el fet que les dones participin en el mercat laboral i s'hagin transformat tam-

bé en "guanyadores de pa" ha modificat substancialment les estratègies de subsistència de la llar?; el model de família tradicional, s'ha substituït per un altre de més igualitari? Disposar d'una sola enquesta per obtenir informació sobre el treball familiar domèstic –l'EUT– i no poder elaborar una anàlisi diacrònica impedeix estudiar els possibles canvis en el comportament de dones i homes en relació amb la seva participació i responsabilitat en el treball no remunerat fet des de les llars. Malgrat això, amb la informació disponible es pot oferir una primera aproximació a la situació.

Un indicador que sol utilitzar-se per estudiar el distanciament d'una societat respecte al model més tradicional de família –home proveïdor d'ingressos i dona mestressa de casa– i de la igualtat més gran entre dones i homes que això suposaria és el volum de llars que existeixen amb dos perceptors o perceptores d'ingressos. Les dades de l'EUT apunten en la direcció del canvi de model familiar i, de fet, mostren que, del total de llars de Catalunya constituïdes per parelles, hi ha més llars amb dos salaris que amb un (45,7% davant 38%). A més, en les llars on els nens i nenes són més petits és on el règim de doble ingrés és més freqüent. De fet, a les llars amb fills de menys de 18 anys, tenir dos salaris és fins i tot més freqüent que tenir-ne només un, una situació que sens dubte està reflectint la forta vinculació de les dones de les

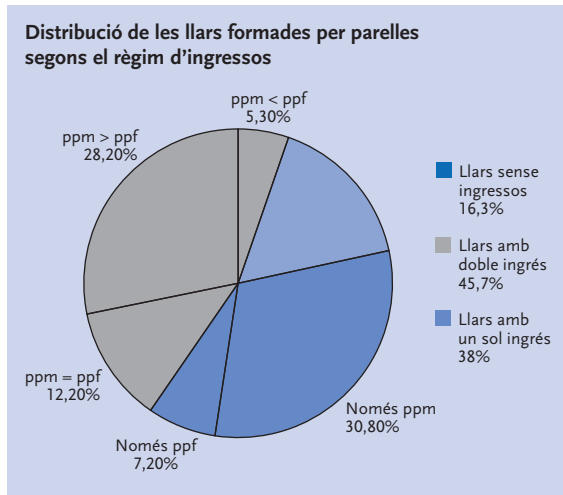
20. En tot aquest apartat 4.3, quan fem referència a "parelles" estem exceptuant les parelles sense fills de 65 anys i més. Aquest tipus de llars ja han estat tractades a l'apartat 4.1.

generacions més joves amb el mercat de treball (Carrasco *et al.* 2005).

Ara bé, en aquelles llars on hi ha dos perceptors o preceptores, també és interessant saber les quanties relatives dels ingressos –si el salari d'ella és més baix que el d'ell, si la situació és la contrària o si ambdós ingressos són iguals– per poder establir si les diferents situacions representen també comportaments diferents en relació amb els treballs. Tanmateix, les dades sobre salaris s'han de llegir amb cautela. En primer lloc, no s'ha d'oblidar que les qüestions relatives a ingressos solen tenir una elevada taxa de no resposta i, per tant, una part important de les que figuren com a “llars sense ingressos” poden correspondre a llars de les quals no hi ha informació sobre ingressos. Segon, quan es classifiquen les llars de dos salaris, corresponents a les persones principals femenina i masculina –en funció de si els ingressos que aporta la dona són més alts, iguals o més baixos que els que proporciona l'home de la mateixa llar–, el que s'està comparant són intervals d'ingressos i no valors absoluts, ja que és la informació que ofereix l'EUT. D'aquesta manera, per exemple, pot ser que s'estigui considerant com a llars amb el mateix ingrés algunes en què un dels dos perceptors se situa en la part més alta de l'interval i l'altre en la més baixa. I, tercer, en aquesta classificació no es distingeixen les llars per nivells de renda, per la qual cosa en aquelles llars on, per exemple, les aportacions d'ambdós perceptors són iguals es podria concloure que s'estaria assolint una “igualtat” entre dona i home; però podria ser una igualtat “a la baixa” si ambdós membres de la parella se situen a les franges salarials més baixes (Carrasco *et al.* 2005).

Al gràfic 1 es mostra la distribució de les llars en funció de si els ingressos provenen d'un únic perceptor o de dos perceptors. Les diferències entre dones i homes són rellevants. Tal com s'ha observat anteriorment, el règim dual és majoritari (45,7%) davant el model amb un únic perceptor (38,0%). Però, en la majoria de les llars amb dos perceptors l'ingrés monetari que aporten els homes és superior al de les dones (61,6% d'aquest tipus de llars), i només a l'11,8%

Gràfic 1

Font: elaboració pròpia a partir de la informació de l'EUT.

d'aquestes llars el salari de la dona és més alt que el de l'home. A les llars amb un únic perceptor, aquest sol ser habitualment un home (81,1% d'aquest tipus de llars). Aquestes dades són importants, ja que, si bé el poder relatiu d'una persona dins de la llar pot millorar quan s'aporten ingressos, la capacitat negociadora també depèn del diferencial d'ingressos entre els membres de la parella i del valor absolut de les aportacions de cada un d'ells.

Un segon aspecte interessant d'analitzar per veure si els comportaments més tradicionals s'han anat modificant és la relació entre el règim d'ingressos i el temps que dediquen els membres de la parella al treball familiar domèstic. Les dades s'ofereixen al gràfic 2.

D'acord amb la informació oferta, el primer que es destaca és que a les llars amb un sol ingrés s'observen fortes diferències en la realització de TFD si l'aportació salarial la fan elles o si la fan ells. Si l'únic ingrés l'aporta l'home, el temps total de treball no remunerat és de 9 hores i 1 minut, del qual el 81,3% el fa la dona. En canvi, si l'únic ingrés l'aporta la dona, es realitza en total menys treball no remunerat, 6 hores i 50 minuts; i, encara que l'home augmenta la seva dedicació a aquest treball, ella continua aportant-

Quadre 4

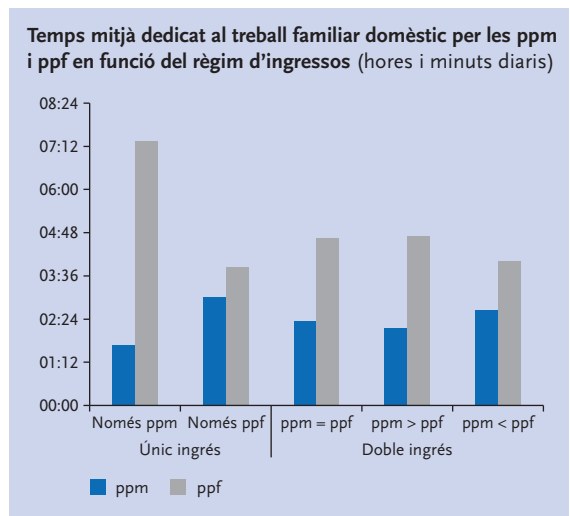
Salari mensual net i salari anual brut de les ppm i ppf en llars formades per parelles segons el règim d'ingressos (euros)				
Situació d'ingressos	Salari mensual net		Salari anual brut	
	ppm	ppf	ppm	ppf
Únic ingrés ppm	1.374	–	23.214	–
Únic ingrés ppf	–	981	–	15.338
Doble ingrés (ppm = ppf)	937	936	15.831	14.635
Doble ingrés (ppm > ppf)	1.496	827	25.275	12.930
Doble ingrés (ppm < ppf)	1.030	1.512	17.402	23.641

Font: elaboració pròpia a partir de la informació de l'EUT i de l'EES.

hi la part més gran, el 56,1%. Tenint en compte que en les llars amb un únic receptor masculí el nombre de parelles de menys de 65 anys resulta significatiu, les dades semblen suggerir que el model tradicional de família encara continua tenint certa vigència entre les noves generacions. En segon lloc, en totes les situacions de doble ingrés les dones continuen dedicant més temps que els homes al treball familiar domèstic. Fins i tot en aquella situació en la qual elles guanyen més que ells, les dones fan el 60,4% del total del treball no remunerat. Ara bé, en aquesta última situació es redueix el total de treball familiar domèstic fet a la llar, bàsicament perquè elles redueixen el seu temps dedicat a l'esmentada activitat més del que l'augmenten els homes. Altres estudis (Greenstein 1996a, 1996b; Gupta 1999, 2006) han mostrat que la raó fonamental per a una mercantilització més gran dels béns i serveis produïts des de les llars és l'increment del salari femení i no tant l'ingrés masculí o el total de rendes de la llar. És a dir, les dones redueixen el seu temps dedicat a treball de la llar mercantilitzant-lo a través del seu propi salari.

Tot en conjunt suggereix la permanència de comportaments relacionats amb els treballs bastant tradicionals, particularment en el sector masculí de la població, que no assumeix el treball domèstic com una activitat necessària per a la subsistència de la llar que s'ha de fer. Fins i tot en aquelles situacions en les quals suposadament les dones tindrien una capacitat negociadora més gran per implicar les seves parelles en el treball no remunerat, el diferencial dona-home persisteix.

Gràfic 2

Font: elaboració pròpia a partir de la informació de l'EUT.

Finalment, s'ha calculat la contribució en temps de treball i en valor de les persones principals femenines i masculines de les llars constituïdes per parelles. Per al càlcul dels salaris es parteix dels salaris nets mensuals mitjans per a les persones principals femenines i masculines calculats per a cada règim d'ingressos, prenent els valors mitjans de cada un dels trams salarials que considera l'Enquesta, i es transformen a salaris bruts anuals seguint el mateix procediment utilitzat per a les dades del quadre 3. Els valors d'ambdós tipus de salaris es recullen al quadre 4. El càlcul del valor del treball familiar domèstic i del treball de mercat (quadre 5) també

Quadre 5

Temps mitjà social i valor del TFD i del TM de la ppm o ppf en llars constituïdes per parelles segons situació d'ingressos (hores i minuts i euros)												
Situació d'ingressos	Temps diari TFD		Temps diari TM		Temps diari total		Valor anual TFD		Valor anual TM		Valor anual total	
	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf	ppm	ppf
Únic ingrès ppm	1:41	7:20	5:51	–	7:32	7:20	6.474	18.487	29.950	–	36.424	18.487
Únic ingrès ppf	3:00	3:50	–	4:31	3:00	8:21	11.537	9.664	–	15.278	11.537	24.942
Doble ingrès (ppm = ppf)	2:20	4:39	6:03	4:36	8:23	9:15	8.973	11.723	21.123	14.847	30.096	26.570
Doble ingrès (ppm > ppf)	2:09	4:42	5:57	4:27	8:06	9:09	8.268	11.849	33.166	12.690	41.434	24.539
Doble ingrès (ppm < ppf)	2:38	4:01	5:59	5:47	8:37	9:48	10.127	10.126	22.963	30.153	33.090	40.279

Font: elaboració pròpia a partir de la informació de l'EUT i de l'EES.

s'ha fet de manera anàloga al portat a terme per al quadre 3.

En relació amb la quantia dels ingressos (quadre 4), destaca en primer lloc la important diferència entre els salaris d'homes i dones quan hi ha un únic ingrès a la llar. El salari femení és el 66% del masculí, relació que està per sota del 72% al 75%, que és el que assenyalen els estudis sobre el tema com la mitjana global entre salaris femenins i masculins a Catalunya. El baix salari femení en aquests casos podria assenyalar les dificultats econòmiques més que probables d'aquest tipus de llars. Un segon aspecte que s'ha de destacar és que aquelles llars que representen millor les característiques d'una família tradicional (llars amb un únic ingrès masculí i llars amb l'ingrès masculí per sobre del femení) es corresponen amb els salaris masculins més elevats, situació que podria estar representant el més gran poder de negociació masculí per mantenir els rols socials tradicionals. De fet, a més, en aquest tipus de llars les dones o no tenen ingressos o el seu salari presenta la quantia més baixa de totes les llars considerades. Finalment, cal destacar que, en aquelles llars on elles ingressen més que ells, els salaris de les dones són els ingressos femenins més elevats de totes les situacions, fet que seria un indicador de l'existència més gran d'aquest tipus de llars entre els grups socials de rendes altes.

De la informació que ofereix el quadre 5, els aspectes més destacables es refereixen en primer lloc als temps totals de treball. Els resultats més notables són

les diferències entre dones i homes en aquelles llars on només hi ha un ingrès. Quan l'únic ingrès és masculí, aquesta és l'única situació de totes les considerades en què els homes fan una mica més de treball total que les dones (12 minuts més diaris) per raó de la seva participació en el mercat. Però en aquelles llars on l'únic ingrès és femení, la diferència entre dones i homes és més que notable. Per una part, elles dediquen al treball total més del doble de temps que ells i, per una altra, fan més feina a casa. Tenint en compte que són les úniques perceptores d'ingressos, aquesta última dada és realment destacable. En relació amb les llars amb doble ingrès, en totes les situacions les dones treballen més que els homes: des d'una diferència de 52 minuts diaris en llars on els ingressos són iguals a 1 hora i 11 minuts diaris quan els ingressos femenins són més alts que els masculins.

Ara bé, malgrat que la contribució econòmica de les dones a les llars mesurada en temps de treball és superior a la dels homes pràcticament a totes les llars (a excepció d'aquelles que tenen un únic ingrès masculí, en què el temps de treball d'ambdós és molt semblant), per les raons ja conegudes de discriminació laboral i salarial de les dones en el mercat, la seva aportació mesurada en termes de valor monetari es redueix en termes relatius. Els resultats tradueixen clarament els efectes de les diferències salarials. Per una part, les úniques llars on la contribució econòmica de les dones mesurada en termes de valor es man-

té més elevada que la dels homes és en aquelles llars on els ingressos monetaris d'elles són més grans que els de les seves parelles: llars amb un únic ingrés femení i llars amb l'ingrés femení més gran que el masculí. I, per una altra, la situació contrària es presenta en aquelles llars on els ingressos masculins són superiors als femenins: llars amb un únic ingrés masculí i llars amb l'ingrés masculí més gran que el femení. En aquestes situacions l'aportació econòmica de les dones en relació amb la dels homes disminueix notòriament quan es mesura en termes de valor respecte al mesurament en termes de temps de treball.

En qualsevol cas, les dades globals suggereixen que els rols socials tradicionals –particularment el rol masculí– no es veuen qüestionats pel fet que les dones participin en el treball de mercat o aportin un salari a la llar, ja que fins i tot en aquelles situacions en les quals l'aportació de les dones a la llar en termes monetaris és clarament superior a la de les seves parelles masculines, elles continuen dedicant més temps al treball total i també més temps al treball familiar domèstic.

5

Conclusions

Un primer tipus de conclusions s'obté de l'observació conjunta dels resultats dels diferents apartats. En relació amb el temps de treball, a totes les llars les dones dediquen més temps que els homes al treball total, a excepció de les que estan formades per parelles en què l'únic ingrés és masculí, en les quals el temps d'ells és lleugerament superior al d'elles. Tanmateix, com s'ha vist al llarg de l'article –per raó de la discriminació laboral i salarial femenina–, en passar les dades a valor monetari les relacions canvien.

De les llars estudiades, les que són percentualment més significatives són precisament les que s'identifiquen millor amb el model més tradicional, és a dir, llars formades per parelles en què o bé hi ha un únic ingrés masculí (14,6%) o bé l'ingrés masculí és supe-

rior al femení (13,4%) i que corresponen també a aquelles en què la contribució econòmica mesurada en termes monetaris dels homes és clarament més gran que la de les dones. Tanmateix, hi ha una proporció gens menyspreable de llars (21,7%) en què la contribució de les dones en termes monetaris o és única o és superior a la dels homes: parelles de 65 anys i més (9,4%), llars monoparentals femenines (6,4%) i llars constituïdes per parelles on l'ingrés d'ella és l'únic de la llar (3,4%) o és el més alt de la llar (2,5%). Tot en conjunt suggereix que el model més tradicional estaria perdent pes a favor d'una diversitat més gran de formes d'organització dels treballs, però que no necessàriament implica models més equitatius.

Si s'observa l'evolució de la població des del 1981, l'envelliment demogràfic ha fet incrementar les llars constituïdes per parelles de 65 anys i més i les llars unipersonals de persones de les esmentades edats, particularment aquelles en què viu una dona sola. D'altra banda, l'increment dels divorcis ha augmentat les llars monoparentals femenines. En tots aquests tipus de llars, la contribució econòmica de les dones és notablement més elevada que la dels homes, cosa que podria ser un indicador del fet que en el futur es podria incrementar el treball de les dones. Tanmateix, la caiguda de la fecunditat ha fet disminuir dràsticament les llars formades per una parella amb descendència i, en aquest tipus de llars, la relació entre el treball de les dones i el dels homes depèn en gran manera de la situació d'ingressos de la llar. Però com que aquest tipus d'informació s'ha obtingut de l'EUT, és impossible conèixer l'evolució d'aquestes llars i, per tant, es fa molt difícil preveure els possibles canvis en el treball de dones i homes.

També es pot considerar la contribució de dones i homes de manera agregada. Per a això se sumen els resultats en temps i en valor monetari de cada un dels tipus de llar estudiades ponderades d'acord amb el percentatge que representen en la població de Catalunya. Els resultats mostren que, mesurat en temps de treball, les dones en fan el 58,6% del total,

però, mesurat en termes monetaris, són ells els que en fan un percentatge més alt, el 52,2%. Les raons de les diferències ja han estat comentades. Ara bé, en qualsevol cas, l'anàlisi mostra la important contribució econòmica de les dones al manteniment de les llars i la necessitat de considerar en els estudis econòmics tant el treball de mercat com el familiar domèstic. Centrar l'anàlisi només en el treball remunerat condueix a resultats esbiaixats que no recullen tota la realitat socioeconòmica.

D'aquest últim assumpte se n'obté un segon tipus de conclusions que té a veure més amb aspectes metodològics. L'estudi reflecteix la necessitat de disposar de noves fonts estadístiques, que podríem denominar *enquestes de treball*, que possibilitin l'anàlisi d'ambdós treballs en conjunt, a partir de l'estudi de les seves característiques i interrelacions. L'Enquesta de població activa és una enquesta d'ocupació i no de treball (total) i l'Enquesta d'ús del temps no és exactament una enquesta de treball perquè no ofereix informació sobre el treball familiar domèstic més enllà del que ofereix el diari d'activitats. En qualsevol cas, la seva capacitat informativa per als temes objecte d'aquest article (i d'altres) és superior a la d'una enquesta que només reculli informació de l'ocupació. I per això, mentre no s'implementi una enquesta de treball, cal insistir en la necessitat de fer l'EUT de manera periòdica (una periodicitat de cinc anys seria adequada). És l'única possibilitat d'observar els possibles canvis en els temps i l'organització dels treballs i en les estratègies de subsistència de les llars, les possibles modificacions en la contribució econòmica de dones i homes a la llar i, en definitiva, l'única possibilitat d'avaluar els resultats d'aquelles polítiques públiques l'objecte de les quals sigui una equitat més gran entre dones i homes.

6

Referències bibliogràfiques

ALONSO, Luis Enrique (1982). "Sobre el estatuto teórico del trabajo doméstico en la economía política

marxista". *Nuevas perspectivas sobre la mujer*. Madrid: Universitat Autònoma de Madrid, pàg. 191-200.

BECKER, Gary (1981). *Tratado sobre la familia*. Madrid: Alianza. [Traducció castellana de 1987].

CARRASCO, Cristina (1991). *El trabajo doméstico. Un análisis económico*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

CARRASCO, Cristina (2006). "La paradoja del cuidado: invisible pero necesario". *Revista de Economía Crítica*, 5, pàg. 39-64.

CARRASCO, Cristina; DOMÍNGUEZ, Màrius; MAYORDOMO, Maribel (2005). *El treball de les dones a Catalunya. Cap a una igualació creixent?* Barcelona: Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya.

CARRASCO, Cristina; SERRANO, Mònica (2007). *Compte satèl·lit de la producció domèstica de les llars de Catalunya 2001*. Barcelona: Institut Català de la Dona; Institut Català d'Estadística (Idescat). <http://www.gencat.net/icdones/docs/pub_estudis1.pdf>.

COMAJUNCOSA, Josep Maria; LOSCOS, Francisco; SERRANO, Ignacio (2001). *Prefaci a l'elaboració dels comptes satèl·lit de la producció domèstica per a Catalunya*. Barcelona: Institut Català de la Dona; Generalitat de Catalunya.

EUROSTAT (2003). *Household Production and Consumption. Proposal for a Methodology of Household Satellite Accounts*. Luxemburg: Eurostat. (Working Papers and Studies).

GREENSTEIN, Theodore (1996a). "Husbands' Participation in Domestic Work: Interactive Effects of Husbands' and Wives' Gender Ideologies". *Journal of Marriage and the Family*, 58, pàg. 585-595.

GREENSTEIN, Theodore (1996b). "Gender Ideology and Perceptions of the Fairness of the Division of

- Household Labor: Effects on Marital Quality". *Social Forces*, 74, pàg. 1029-1042.
- GUPTA, Sanjiv (1999). "Gender Display? A Reassessment of the Relationship between Men's Economic Dependence and Their Housework Hours". Chicago. (Presentat al congrés anual de l'American Sociological Association).
- GUPTA, Sanjiv (2006). "Her money, her time: Women's earnings and their housework hours". *Social Science Research*, 35(4), pàg. 975-999.
- INSTITUTO GALLEGO DE ESTADÍSTICA (2006). *Cuenta satélite de la producción doméstica 2003*. <http://www.ige.eu/es/economicas/contas/cuenta_satelite_produccion_domestica/index.htm>.
- INSTITUTO VASCO DE ESTADÍSTICA (2004). *Cuenta satélite de la producción doméstica*. <<http://www.eustat.es/estad/temalista.asp?tema=158&idioma=c&opt=1>>.
- HIMMELWEIT, Susan (1995). "The discovery of 'unpaid work': the social consequences of the expansion of 'work'". *Feminist Economics*, 1(2), pàg. 1-19.
- HIMMELWEIT, Susan (ed.) (2000). *Inside the Household: From Labour to Care*. Basingstoke: MacMillan.
- MOLYNEUX, Maxine (1979). "Beyond the Domestic Labour Debate". *New Left Review*, 116, pàg. 3-27.
- REID, Margaret (1934). *Economics of Household Production*. Nova York: John Wiley.
- UNITED NATIONS (2000a). *Household Accounting: Experience in Concepts and Compilation*. Vol. 1. *Household Sector Accounts*. A: Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. *Studies in Methods: Handbook of National Accounting*, Series F, No. 75. Nova York: United Nations Publications.
- UNITED NATIONS (2000b). *Household Accounting: Experience in Concepts and Compilation*. Vol. 2. *Household Satellite Extensions*. A: Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. *Studies in Methods: Handbook of National Accounting*, Series F, No. 75. Nova York: United Nations Publications.

Estratègies d'emancipació i accessibilitat a l'habitatge

Anna Garcia Masiá

Josep Roca Cladera

Universitat Politècnica de Catalunya

1

Introducció

El procés d'emancipació i la seva consolidació en una nova llar s'ha diversificat i contextualitzat en la societat postindustrial, una societat de la informació que ha diversificat els processos vitals i de les llars incidint en les més privades de les esferes de la vida, la llar i les relacions socials i familiars. És en aquest context, en què es prioritza el desig de satisfer una biografia personal pròpia i individual, quan el procés d'emancipació es retarda i es diversifica. Els elements que determinen aquest retard i els que el condicionen, malgrat la voluntat i el desig d'emancipació, són objecte d'aquesta anàlisi.

D'altra banda, l'habitatge és la condició i l'espai d'acollida de la nova llar, i atès el valor creixent que ha adquirit durant les darreres dècades, cal avaluar la rellevància que té en el procés d'emancipació. Ja que l'elevat valor de l'habitatge, més enllà del purament econòmic i en estricta dependència amb aquest as-

pecte, com a imaginari social de la propietat, incideix en la presa de decisions de les llars fins a l'extrem d'arribar-ne a determinar l'emancipació en ella mateixa. Cal avaluar, per tant, les estratègies a partir de les quals es redueixen els efectes de l'encariment residencial per tal d'accedir a l'habitatge i consolidar així el procés d'emancipació.

2

El procés d'emancipació

El procés d'emancipació és el resultat de la consolidació de diferents aspectes de la vida de les persones joves a partir de la qual passen de la dependència de la joventut a l'autonomia de la vida adulta. Aquesta transició es consolida amb l'abandonament del domicili familiar i l'establiment d'una nova llar. Ara bé, per tal de consolidar aquest procés amb la nova llar, fita i objecte del mateix procés, cal consolidar l'autonomia dels aspectes i requisits previs per tal que es pugui produir i mantenir. Es tracta, per tant, d'un procés

complex que va més enllà del canvi de residència, ja que implica l'autonomia laboral, econòmica i personal prèvia com a requisits indispensables. Però també es tracta de disposar d'un habitatge (sigui en règim de lloguer, de propietat, cedit...) on formar una nova llar independent de la d'origen. Igualment, la consolidació d'aquesta etapa depèn del reconeixement i l'acceptació social de la nova situació. Per tant, la joventut és l'etapa en què encara no s'han assolit aquests aspectes però, en canvi, es disposa de certa autonomia.

Intentar posar una edat a l'inici de la joventut és difícil, tal vegada fóra la majoria d'edat, o potser l'edat de treballar; però establir l'edat en què finalitza l'etapa és una fita encara més complexa: potser quan s'acaben els estudis universitaris o quan s'aconsegueix una feina estable. I és que la dificultat rau en la vulnerabilitat i flexibilitat d'aquests processos i moments vitals, ja que cada cop tenen dates menys fixes. En societats pretèrites, quan la divisió social es basava en l'edat, els rituals d'iniciació marcaven la frontera entre dues edats i el pas de l'una a l'altra, però en la societat actual aquesta transició és progressiva, amb equivalents moderns dels rituals que tendeixen a desaparèixer; és el cas del servei militar per als homes o l'edat de casar-se per a les dones (J.A. Fernández, 1997).

I és que cada cop els límits són més difusos, amb fronteres menys estables i rígides i cada cop més lligades a la relació amb l'activitat. Actualment el procés d'aprenentatge s'ha allargat, no solament per l'increment dels estudis, també per l'aprenentatge i la formació en el mateix mercat laboral, que igualment s'ha ampliat. Amb els contractes de pràctiques, les beques de formació i els contractes temporals, entre altres, juntament amb l'elevada competitivitat laboral en els sectors més preparats, assolir l'estabilitat laboral i econòmica cada cop requereix més temps. I el procés d'aprenentatge no solament s'ha allargat en l'esfera laboral i econòmica, la segona transició demogràfica,¹ com a transformació del procés de

formació i dissolució de les llars i les maneres d'organitzar la convivència, que les ha fet així més flexibles i dinàmiques, ha afectat la formació i l'estabilitat personal i emocional en la vida privada. Per tant, en la situació de precarietat tant econòmica i laboral com personal que caracteritza la societat postindustrial, pendent de la satisfacció de la biografia personal i immersa en un moment de canvis en la manera de cohabitació i de residència, el període s'allarga.

Així, des de la nostra perspectiva, es considera joventut les persones d'entre 15 i 34 anys. Es tracta d'un rang d'edat comú a les diferents anàlisis sobre la qüestió, que s'inicia just quan comença la vida laboral i finalitza més enllà de l'etapa formativa, quan s'ha pogut consolidar la vida laboral i personal. Tal vegada, finalitza una mica tard en comparació d'altres anàlisis i estudis, però si es té en compte el retard de l'emancipació aquest allargament cada cop és més real. Igualment, es distingeixen dues etapes en el procés d'emancipació, una emancipació primària, més precària, que habitualment es produeix abans dels 25 anys, i una altra de més estable, quan s'han finalitzat els estudis i s'ha consolidat la vida laboral, a partir dels 25 anys. S'estableixen, així, dos grups d'edat, entre 15 i 24, edat d'emancipació primària, que es caracteritza per aquesta major precarietat, i de 25 a 34 anys, edat d'emancipació estable, quan es consoliden els processos laborals, econòmics i personals cap a una estabilitat més gran.

Tal com es pot veure en el gràfic 1, ja des de mitjan anys vuitanta s'aprecia un retard en el calendari de

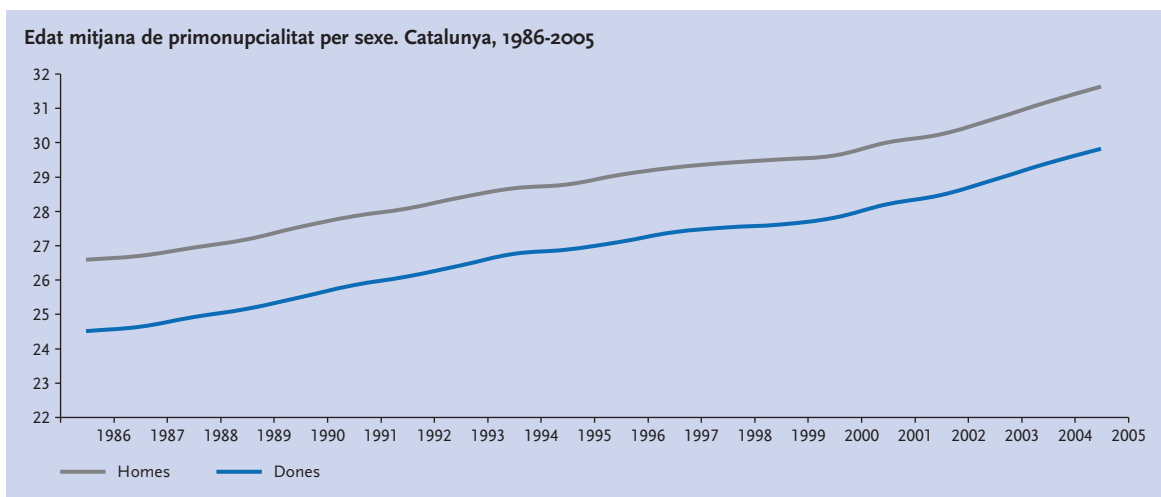
---

de les llars i les famílies, així com en les maneres d'organitzar la convivència. És, per tant, la teoria dels canvis familiars. A més de graus de fecunditat inferiors al grau de reemplaçament i sostinguts en el temps, es caracteritza per l'increment de la solteria; el retard del matrimoni; la postergació del primer fill; l'expansió de les unions consensuals; l'expansió dels naixements fora del matrimoni; l'increment de ruptures matrimonials, i la diversificació de les modalitats d'estructuració familiar.

Mentre que la primera transició demogràfica tenia com a components centrals les tendències de la fecunditat i la mortalitat, la segona opera sobre la base d'una relativa estabilitat en ambdues variables demogràfiques, però amb transformacions profundes en matèria de nupcialitat, del calendari de la fecunditat i de la formació, consolidació i estructuració a llarg termini de la llar.

1. La segona transició demogràfica consisteix en el nou ordre demogràfic que afecta els canvis que incideixen directament en la formació i dissolució

Gràfic 1

Font: Idescat. Elaboració pròpia.

l'emancipació,² malgrat l'elevada taxa d'activitat, ja que es comença a apreciar l'efecte de la precarietat laboral de la joventut ocupada i l'allargament del període formatiu (J.A. Fernández, 1997).³ Els factors que produeixen aquest retard són diversos, una primera anàlisi bibliogràfica porta als tres factors que estableix Jesús Leal (1997):

- El primer, de caràcter més social, està format pels factors familiars i relacionals que el condicionen: lligat als canvis en els valors i comportaments dels membres de la llar, fruit d'un menor autoritarisme i d'un increment del respecte de la individualitat, que afavoreixen la permanència més perllongada de la joventut a la llar familiar. Paral·lelament, el desig de mantenir una relació afectiva fa que el temps de recerca i consolidació d'aquesta relació s'allargui i es flexibilitzi, sobretot a causa de la mateixa simetria de rols entre els

membres de la parella.⁴ Juntament amb aquests factors familiars i relacionals, l'augment del consumisme propi de la societat postindustrial, que també afecta la població jove, suposa una major dedicació i temps per obtenir el nivell de recursos que garanteixin aquest consum.

- Les raons de formació són un altre factor determinant, no solament per l'increment i l'allargament del període d'estudis lligat a les exigències del mercat de treball, sinó per la formació com a valor en ella mateixa, com a element determinant i finalista per al desenvolupament de la biografia personal, desenvolupament que, arran del canvi en els rols econòmics i socials, afecta ambdós membres de la parella davant un desig comú de formació personal i laboral.
- Finalment, les raons econòmiques que, alhora, estan lligades a la disponibilitat de recursos per a

2. El 1994 el 73% de la població jove d'entre 20 i 29 anys (el 79% dels homes i el 67% de les dones) vivia a casa dels seus pares, mentre que el 1986 només hi havia en aquesta situació el 65%.

3. S'observa una disminució del percentatge d'ocupats masculins (del 56,7% al 53,8%, entre 1986 i 1994, amb un màxim del 67,3% el 1991) i un important augment dels que, entre ells, no s'han emancipat de la llar paterna: del 61,7% que estava en aquesta situació el 1986, es va passar al 70,8% el 1994. (J.A. Fernández, 1997).

4. Un cop consolidada la vida laboral femenina i la independència personal i econòmica per a la realització d'una biografia pròpia, fruit de la segona transició demogràfica, el fet que la dona esdevingui un membre actiu i amb una realització personal pròpia, que la iguala a l'home en el si de la parella, comporta inevitables diferències en els límits de la biografia personal i la compartida entre l'esfera pública i la privada. La dificultat rau en la complementarietat i conjunció d'ambdues biografies en el temps.

la possibilitat d'afrontar despeses futures. En aquest cas, Leal inclou en aquestes raons econòmiques disposar d'una feina que permeti tenir unes rendes per poder afrontar les despeses de la vida independent i el manteniment de l'habitatge.

És, per tant, una evidència el retard en el calendari de l'emancipació, que, a més, amb la manca d'habitatges protegits i de lloguer i d'habitatges de diferents preus i dimensions ja que el cost de l'emancipació i el risc que comporta esdevingui un esforç superior al que poden fer front la majoria de joves en la situació de precarietat a què majoritàriament es veuen sotmesos. És, doncs, un esforç no solament superior a la capacitat d'endeutament (en el cas de la propietat mitjançant hipoteca) o de pagament (en el cas del lloguer), sinó també al risc que cal assumir.

Així, per tal de complementar i corroborar quantitativament els factors explicatius del retard de l'emancipació de Leal, es fa una anàlisi quantitativa a partir de dades oficials de la Regió Metropolitana de Barcelona relacionades amb l'emancipació.⁵ S'utilitzen dades relacionades amb els ingressos, l'activitat, el preu de l'habitatge i l'edat d'emancipació, i s'analitzen les correlacions per als dos grups d'edat (de 15 a 24 anys i de 25 a 34 anys). Fruit de la regressió múltiple d'ambdós grups, s'aprecien dos factors altament correlacionats: la taxa d'ocupació positivament⁶ i el percentatge de temporalitat dels contractes negativament,⁷ de

manera que l'emancipació depèn i es produeix gràcies a l'ocupació i, contràriament, la temporalitat laboral la limita.

Així doncs, d'acord al que establia Jesús Leal (1997), els factors més significativament correlacionats amb la taxa d'emancipació són els relacionats amb el mercat laboral: la taxa d'ocupació i l'estabilitat laboral, seguides del preu de l'habitatge i l'esforç econòmic per pagar-lo.⁸

Per l'evidència del retard de l'emancipació i les dificultats que l'envolten en un mercat immobiliari en creixement constant, el 2007 vam fer una enquesta⁹ sobre la qüestió a 315 joves emancipats i a 95 joves no emancipats del Maresme. L'explotació de l'enquesta dóna molta informació del procés d'emancipació i dels motius més rellevants i determinants que hi influencien, tant per afavorir-lo com per dificultar-lo. L'avantatge de l'anàlisi segmentada entre emancipats i no emancipats és la informació més acurada dels elements limitadors i de la perspectiva i la visió que en tenen ambdós universos, molt diferents en funció de la consolidació o no d'aquest procés.

L'anàlisi realitzada¹⁰ permet detectar cinc elements determinants de l'emancipació i dos de la no-emancipació:¹¹

- Són elements determinants de l'emancipació l'edat, com a factor principal, que, a més, condiciona tots els altres, la molèstia que ocasiona l'excessiu control familiar (que augmenta amb l'edat), el nivell d'ingressos (i per tant la consolidació en el món laboral) i la probabilitat de tenir parella. Se'n conclou així una emancipació tardana (més probable com més edat es té), que, tot i allargar la convivència amb el nucli familiar de la

5. L'anàlisi s'ha fet per a ambdós grups de joves, en edat de primera emancipació (15-24 anys) i en edat d'emancipació estable (25-34 anys), mitjançant la taxa d'emancipació d'ambdós grups d'edat (provinent de l'enquesta metropolitana de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans del 2000) i les variables econòmiques i laborals de cadascun, com la taxa d'ocupació i la temporalitat dels contractes laborals (provinents de l'EPA), l'edat de primonupcialitat i les variables que comprenen ambdós grups: ingressos mitjans de les llars joves, esforç econòmic per pagar la hipoteca, preu de l'habitatge i esforç econòmic en anys per pagar l'habitatge.

6. Amb una correlació de Pearson de 0,766 en el cas de joves en edat de primera emancipació (<25 anys) i una correlació de Pearson de 0,411 per als joves en edat d'emancipació estable (25-34 anys).

7. Correlació de Pearson de -0,804 en el cas de joves en edat de primera emancipació i -0,965 per als joves en edat d'emancipació estable.

8. A. Garcia i J. Roca (2007).

9. A. Garcia (2008, en curs).

10. Per fer l'anàlisi s'ha utilitzat el mètode estadístic de la regressió logística, que permet de manera eficient modular el comportament d'una variable dicotòmica com l'emancipació. Aquesta anàlisi explica el 72% de la mostra (inclou 295 casos dels 410, el 72%) amb una probabilitat d'encert del 70% i amb una proporció més gran de variables determinants de l'emancipació que de la no-emancipació.

11. Per a més detall, vegeu A. Garcia i J. Roca (2007a).

llar d'origen, fuig del control familiar. Ara bé, tot això quan ho permet la situació econòmica (i laboral) i, més probablement, quan s'estabilitza la situació personal amb la parella. Alhora, el procés d'emancipació es valora de manera més positiva per part de la mostra emancipada en edat d'emancipació estable, fet que respon a una estabilitat més gran i a millors condicions.

- D'altra banda, són elements limitadors de l'emancipació la preocupació per acabar els estudis i per l'ocupació. La mostra no emancipada té una visió pessimista i d'excessiva dificultat del procés d'emancipació, sobretot pel que fa als aspectes econòmics de l'emancipació, el cost de l'habitatge, l'esforç que comporta pagar-lo... I és que la seva situació actual (tant econòmica com laboral) és inferior a la que tenien el seus coetanis emancipats en el moment de l'emancipació. És per això que donen més importància a elements com la instrucció o l'ocupació, molt per sobre del que ho fa la mostra emancipada, ja que aquesta millora els ha de suposar ingressos suficients per afrontar el pagament de l'habitatge. Tal vegada, aquesta expectativa exagerada, superior a la realitat dels seus coetanis emancipats, pot ser fruit del desig que tenen d'emancipació i de la possibilitat d'incidir en els elements de què depèn. Ara bé, sorprèn que, a aquesta expectativa utòpica de millora de les seves condicions es contraposi un coneixement real del mercat i els preus de l'habitatge.

Per tant, ens trobem davant un jovent emancipat que millora la seva situació amb el temps i l'edat, i que davant el control familiar va reaccionar emancipant-se així que va tenir un nivell d'ingressos suficients (i per tant una situació laboral òptima) per fer-ho. Igualment, és un element determinant o, si més no, més probable per emancipar-se tenir parella, ja que és la forma d'emancipació més freqüent i, a més, suposa el repartiment de les despeses de la llar. D'altra banda, limiten i retarden l'emancipació la preocupació per finalitzar l'etapa formativa i per aconseguir

una estabilitat laboral (tot i que igualment condiciona el nivell d'ingressos i la dificultat per pagar l'habitatge). Aquests factors són la cara visible de la valoració subjectiva de l'emancipació, la dificultat amb què valoren el procés d'emancipació i la por que mostren davant la dificultat d'aquest procés s'amaguen darrere la dificultat econòmica i laboral per afrontar-los, que alhora es justifiquen amb la finalització del període formatiu.¹² Així, les millores que esperen i desitgen per emancipar-se posen de manifest la voluntat d'incidir en els factors que estan en les seves mans per obtenir rendes futures superiors a les actuals i per poder fer front al cost de l'habitatge.

Aprofundint una mica més en els components que expliquen aquests determinants, el nostre estudi estableix una classificació¹³ de l'emancipació a partir de tres categories¹⁴ o tipus d'emancipats: el primer tipus, que representa el 36% de la mostra, és aquell que valora com a més rellevant el fet de tenir amics o companys de pis per compartir les despeses de l'habitatge amb independència de la parella, ja que és el grup que la considera menys important. Es tracta del grup que més valora el preu de l'habi-

12. La mostra no emancipada valora de manera més negativa i pessimista el procés d'emancipació, el considera més difícil i troba més limitacions de les que troben els seus coetanis emancipats. Els principals motius pels quals consideren que els costa emancipar-se són econòmics o estan relacionats amb el preu de l'habitatge. Alhora, consideren i esperen que la seva situació canviï i millori molt per sobre de la situació de la mostra emancipada, esperen així unes millores sovint utòpiques, tant pel que fa al nivell d'ingressos com pel que fa a la situació professional.

13. Aquestes classificacions corresponen a una anàlisi de k-medias, fruit de l'anàlisi factorial dels elements determinants que es pregunten explícitament en l'enquesta. La classificació correspon a la pregunta 5 de l'enquesta: valora de l'1 (gens) al 5 (molt) en quina mesura els factors següents han influenciat en el fet que t'hagis emancipat a l'edat en què ho has fet:

- P.05.a. Haver acabat els estudis?
- P.05.b. Tenir feina?
- P.05.c. L'elevat preu dels habitatges?
- P.05.d. Tenir accés a un habitatge assequible?
- P.05.e. L'ajuda de la família?
- P.05.f. Tenir parella?
- P.05.g. Casar-te?
- P.05.h. Tenir amics/companys de pis?

14. Per dur a terme la classificació, en primer lloc es fa una anàlisi factorial per reduir cadascuna de les variables a tres categories, i després es fa una anàlisi clúster, de la qual s'extreuen tres grups d'emancipats amb el 95% de la mostra i tan sols el 5% dels valors perduts.

tatge, tot i que, atesa la rellevància que prenen els companys i companyes de pis amb qui compartir les despeses, aquest aspecte passa aparentment desapercebut.

El segon grup, amb un 26% de la mostra, està format per aquells que consideren com a més important la parella i el fet de casar-se, però no el preu de l'habitatge o la possibilitat de compartir pis, ja que la característica que els diferencia és que donen un valor molt superior a la parella del que hi dóna la resta. Igualment, el fet que casar-se sigui una característica demostra que es tracta del grup de més edat, més estable, tant personalment com laboralment i econòmicament, amb les necessitats d'accés a l'habitatge cobertes.

Finalment, el tercer grup d'emancipats està format per una barreja dels dos anteriors, ja que consideren important el preu i l'assequibilitat de l'habitatge, però també consideren important la parella per sufragar aquestes despeses. Es tracta del grup majoritari (amb el 38% de la mostra) i, alhora, del més clàssic, que considera amb un valor intermedi gairebé totes les opcions com a vàlides (la parella, l'ajuda familiar, la importància dels estudis i la feina), però no la possibilitat de compartir pis amb amics o companys.

Aquesta classificació aporta una informació més detallada dels diferents elements que condicionen l'emancipació, amb especial rellevància del preu de l'habitatge, que no actua com a diferenciador de les tipologies, sinó que està present en totes les respostes, sobretot en el grup que atorga una importància més gran als amics o companys de pis, ja que amb la seva presència (i, en menor mesura, amb la de la parella) es redueixen les despeses, pel fet que són compartides per la unitat convivencial, objecte i finalitat de la convivència. L'habitatge és, per tant, un element clau i una preocupació per a l'emancipació, i ho és tant que en les diferents anàlisis, des de la regressió a partir de dades secundàries fins a l'anàlisi i l'explotació de les diferents variables de l'enquesta, bé directament o bé indirectament, l'habitatge apareix com a preocupació essencial per a l'emancipació, tant per part de la mostra emancipada com de la que no ho està, per la seva

tipologia, preu o protecció en el format que sigui, i en tots els casos és un problema a resoldre.

Així doncs, ens trobem davant d'un procés d'emancipació que no solament ha canviat, sinó que també s'ha flexibilitzat i diversificat. Si bé anteriorment es produïa gairebé únicament mitjançant el matrimoni i era una decisió permanent i de per vida, actualment no té perquè produir-se mitjançant la unió en matrimoni. I tampoc no tenen aquest caràcter definitiu ni el procés ni la forma d'emancipació. Esdevé un canvi més en la vida, que, responent a la flexibilitat de la societat actual, pot ser definitiu o no, i es pot produir amb cap persona, amb una persona o amb més d'una, tot i no ser definitives ni perdurables. Ara bé, a aquests canvis caldria afegir-hi un parc d'habitatges que s'hi adequin, habitatges temporals o, si més no, no definitius, canviants, amb varietat de preus, grandària, distribució i tinença per tal que la població que no estableix llaços definitius i perdurables (ja sigui amb persones o amb l'habitatge en ell mateix) trobi espais habitacionals que satisfacin les seves necessitats.

Per tant, si la situació de la joventut actualment es caracteritza per la flexibilitat i temporalitat més grans també caldran habitatges d'aquestes característiques perquè puguin dur a terme un procés d'emancipació d'acord amb les seves condicions. Així doncs, l'habitatge en ell mateix esdevé un element limitador i determinant en el procés d'emancipació. Cal avaluar, per tant, d'on i des de quan prové aquesta rellevància, com es quantifica i què representa, i les estratègies que la població, especialment la jove, té a les mans per tal d'accedir i costejar un habitatge digne i adequat on residir (un dret de primera necessitat segons l'article 47 de la Constitució espanyola).

3

L'imaginari social de la propietat

L'imaginari social de la propietat consisteix en la consciència i el coneixement social que deriva de l'ex-

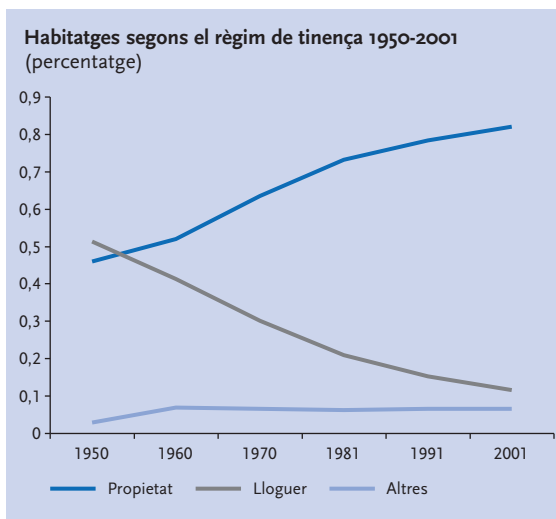
periència col·lectiva de l'accés a l'habitatge. És el valor en termes socials que s'atribueix, en aquest cas, a la propietat, que, més enllà de conjuntures, és valorada com la millor opció de tinença i accés a l'habitatge. Aquest valor es constitueix a partir de la consolidació social de la propietat en les consciències gràcies a la pràctica i l'experiència col·lectiva que es perpetua amb el temps. És, per tant, un valor intangible que arrela en les consciències individuals i es transforma en consciència social i col·lectiva. I, mitjançant l'experiència i la participació i consensuació d'aquesta experiència, arrela com a imaginari social amb una força real i tangible malgrat la seva naturalesa contrària, que atribueix i transforma aquest règim de tinença al rang d'institució que regularà i orientarà l'acció i el pensament.

Es tracta d'un procés social i històric que troba les seves arrels en la dècada dels cinquanta i que es perpetua en el procés històric que avui dia encara perdura (J. Roca, 2008).¹⁵ Així com durant les primeres dècades del segle xx els habitatges espanyols eren majoritàriament de lloguer, a partir de la segona meitat aquesta realitat canvia progressivament cap a la propietat. Diversos factors en són responsables: el primer, la congelació dels lloguers i el deteriorament conseqüent del parc d'habitatges de lloguer que es produeix amb l'aprovació de les lleis d'arrendaments urbans de 1946 i 1964; el segon, l'increment desmesurat dels preus un cop finalitzades les restriccions, que provoca l'expulsió de la població d'escassos recursos, que es veu obligada a desplaçar-se a zones adients al seu poder adquisitiu (R. Rodríguez, 2004).

S'aprecia, així, un elevat percentatge d'habitatges de lloguer el 1950, poc més de la meitat (el 51,3%, mentre que el 45,9% eren de propietat), i la reducció progressiva a partir de 1960 (al 41,3%) i, sobretot, de 1970. Aquest procés és fruit també de l'aparició de la figura del promotor immobiliari, que, a diferència dels propietaris rendistes, busca una rendibilitat alta a curt termini. S'inverteixen així els papers del lloguer i la propietat, que, a partir dels anys seixanta i sobretot

15. J. Roca (2008, inèdit).

Gràfic 2

Font: Cens INE. Elaboració pròpia.

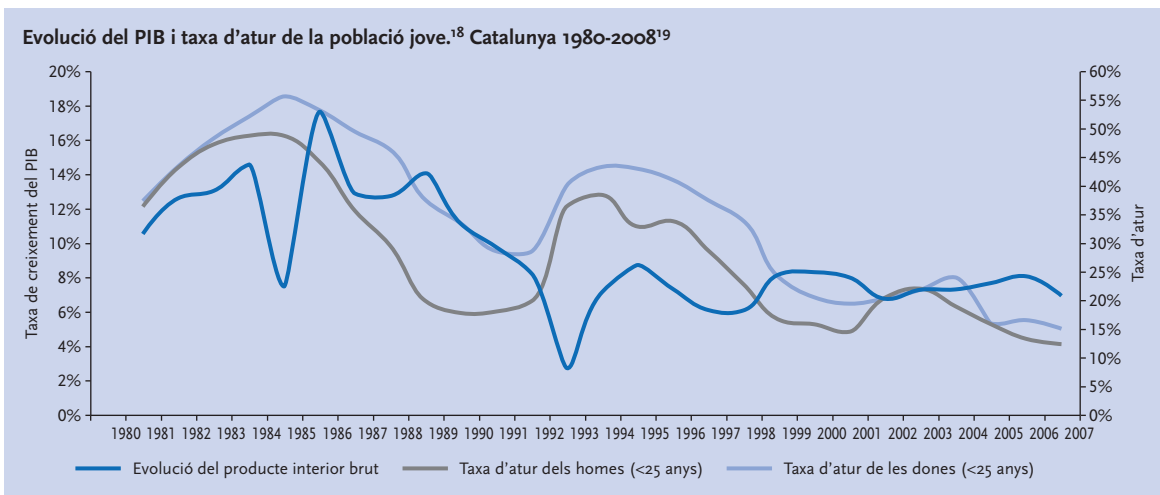
dels setanta, arrela en la consciència i l'acció de la societat del moment.

És durant els anys vuitanta quan es consagra la supremacia completa de la propietat envers el lloguer, especialment quan, a partir de la Llei del mercat hipotecari de 1981,¹⁶ s'obre un ventall de possibilitats, pel que fa a productes bancaris en matèria d'habitatge, que converteixen el marge d'estalvi i el dret a l'habitatge de la població en capacitat d'endeutament i marge d'explotació financera a partir d'un bé de primera necessitat. A més, el Decret Boyer de 1985,¹⁷ amb la liberalització dels lloguers resultat de l'eliminació de la pròrroga forçosa, lluny de millorar la situació, l'agreuja, atès que va representar l'encariment conseqüent dels lloguers, un factor addicional de millora de la competitivitat de l'accés a la propietat. Finalment, la durada anual dels contractes de lloguer, que no augmenta a cinc anys fins a la LAU de 1994, juntament amb la permissivitat de l'augment il·limitat del lloguer que comporta, no deixen gaire marge

16. Llei 2/1981, de 25 de març, de regulació del mercat hipotecari.

17. Reial decret llei 2/1985, de 30 d'abril, sobre mesures de política econòmica.

Gràfic 3

Font: INE, dades de l'EPA. Elaboració pròpia.

a aquest règim de tinença. A la llarga, la realitat és que el parc de lloguer que el 1960 era del 41%, el 2001 s'ha reduït a l'11,5%, i es calcula que hi ha 3.106.422 d'habitatges buits (452.921 a Catalunya). Per tant, és durant les darreres dècades del segle XX quan comença a forjar-se l'imaginari social de la propietat, que esdevé un element diferencial d'Europa.

Ara bé, a aquests factors legislatius cal afegir-hi la revalorització i l'increment exponencial del preu de l'habitatge dels darrers anys (gràfic 3), que han convertit la capacitat adquisitiva i la disponibilitat d'endeutament de les llars en supòsit i hipòtesi projectiva de benefici. Aquesta etapa d'expansió econòmica, en què el producte interior brut no ha deixat d'incrementar, a excepció del període 1992-94, i la taxa d'atur no ha deixat de disminuir, ha estat el període en què el preu de l'habitatge s'ha incrementat de manera molt acusada.

El període de bonança econòmica de la darrera dècada, però sobretot l'evolució ascendent de la produc-

ció econòmica i l'ocupació mostren un període de creixement sense precedents que sembla no tenir límits. Davant l'elevada taxa d'ocupació i la taxa d'atur que es troba en mínims històrics (del 6,5% a Catalunya el 2007 i el 13,5% dels joves de 16 a 24 anys), es poden fer hipòtesis sobre la capacitat adquisitiva i la disponibilitat d'endeutament i de despesa per participar del joc del lliure mercat. Així doncs, no és d'estranyar que, davant una perspectiva tan fructífera com la dels darrers anys, la gent s'anima a incrementar la seva capacitat d'endeutament a favor d'una esperada futura revalorització dels béns adquirits amb anterioritat.

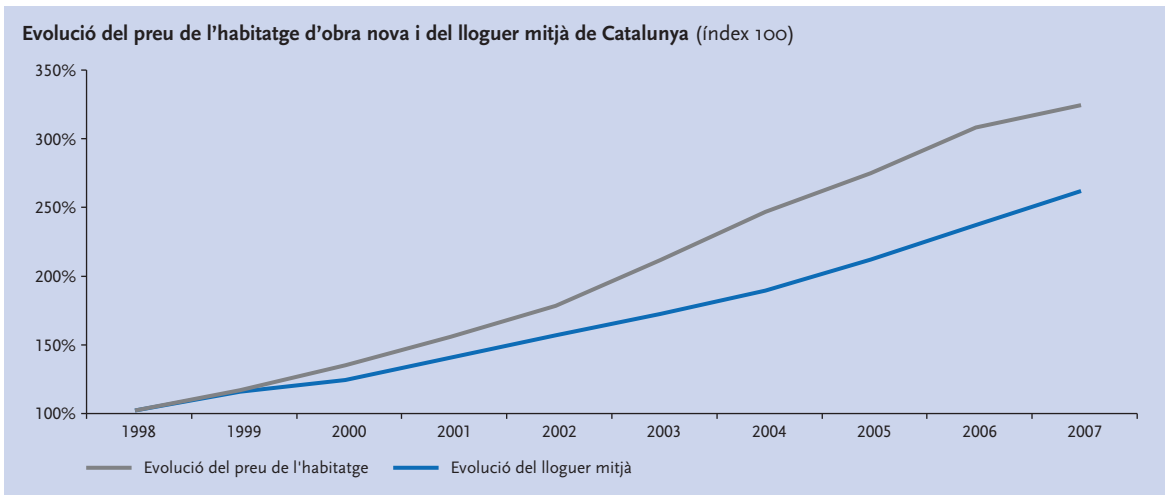
Es crea, així, un cercle viciós a partir del qual, com més arrelat està l'imaginari social creat al voltant de la propietat en els pensaments de la societat, més es revaloritza l'habitatge. No és d'estranyar aleshores que, després de tres dècades perpetuant-se aquest imaginari i promovent polítiques financeres i fiscals que faciliten l'accessibilitat a la propietat, però, sobretot, després de l'elevat increment dels preus de l'habitatge,²⁰

18. L'EPA recull les dades per grans grups d'edat (16-19 anys, 20-24 anys, 25-54 anys i >54 anys), en aquest cas s'han utilitzat les dades de les persones joves de 16 a 24 anys per sexe.

19. Cal tenir present que l'any 1995 es produeix un tall en la sèrie pel canvi de metodologia.

20. Entre el 1987 i 1996 a Catalunya es va incrementar en un 148,7%. Si descomptem la inflació del conjunt de l'economia durant aquest període, aquest increment es redueix a un 56,8%.

Gràfic 4

Font: Ministeri de Foment i Generalitat de Catalunya. Elaboració pròpia.

continui perpetuant-se i generant expectatives de revalorització (gràfic 4) que es converteixen en plusvàlues, fruit de l'exercici de la compravenda que sovint ha convertit al petit propietari en inversionista.

Es tracta d'un cercle viciós en què el preu de l'habitatge respon, més enllà del valor de mercat que té, a una funció de caràcter subjectiu, la funció de la renda permanent familiar, que consisteix en el valor subjectiu de la capacitat econòmica de la llar, és a dir, el valor màxim que la llar estima que podrà afrontar per al pagament de l'habitatge. Aquest valor depèn de diferents factors: econòmics (ingressos, rendes...), laborals (estabilitat), de nivell d'instrucció... que alhora determinen la situació present i les expectatives futures. Així, la renda permanent familiar, o capacitat de pagament de l'habitatge més enllà de la renda present, en valora l'expectativa futura, de manera que es produeixen elevats endeutaments a raó d'un futur millor.

En el cas de l'emancipació aquesta funció està determinada per tres aspectes. Es tracta de la voluntat i el desig d'emancipació i, per tant, del motiu i la forma en què s'origina; de la capacitat econòmica, que alhora depèn de la renda permanent, i del mercat de l'habitatge. Així, la renda permanent en la gent jove, a di-

ferència de la de les llars adultes, depèn de la força i la necessitat de satisfer l'emancipació que, alhora, porta a situacions de més o menys risc econòmic per dur-la a terme i a diferents formes d'independització i de convivència. A més, per la situació econòmica i laboral més precària que caracteritza la joventut, l'expectativa de millora i, per tant, de la renda permanent pren més rellevància.

La demanda residencial està formada per dues realitats: la demanda de primer accés, i la demanda de millora (o de canvi). Aquesta darrera, la demanda de millora, és la principal responsable de l'encariment del preu de l'habitatge, ja que l'habitatge esdevé l'element clau per al finançament de l'habitatge de millora. Alhora té l'efecte latent d'arrossegar la demanda de primer habitatge, encarint-la i tornant-la encara més rígida i dependent de la renda permanent.

És en aquest context de l'escalada cap a la millora de l'habitatge i l'assoliment dels objectius desitjats, en què les condicions econòmiques i hipotecàries han estat favorables a quotes mensuals assequibles i equiparables als preus elevats dels lloguers, quan sovint s'opta per una estratègia de progressiva escalada residencial amb l'objectiu final d'accedir a l'habitatge desitjat. Aquesta estratègia està determi-

nada, per tant, per l'imaginari social de la propietat i la previsió, i l'expectativa de revalorització del mercat immobiliari. L'experiència de les darreres dècades ha format unes expectatives de creixement i revalorització de la propietat que han portat a la pràctica eradicació de l'habitatge com a bé d'ús i a la seva exclusiva concepció com a mercaderia. La difusió d'aquesta imatge i de la possibilitat de fer negoci a partir de la compravenda d'habitatges, que arrenca de l'increment continuat dels preus dels habitatges i la reducció o el manteniment dels tipus d'interès baixos, crea el desig del conjunt de la societat de participar d'aquestes revaloritzacions i d'esdevenir propietaris a qualsevol preu.

S'esdevé, doncs, un cercle viciós, en què l'expectativa d'increment dels preus dels habitatges provoca un desig de propietat més gran, que cada cop requereix un esforç econòmic també més gran. Per la seva banda, les entitats bancàries inventen infinites solucions per tal de satisfer la demanda,²¹ atorgant hipoteques de fins al 100% del valor de taxació i, per reduir l'esforç econòmic, de fins a 40 i 50 anys. Amb això es produeix una falsa imatge d'esforç econòmic, en què el lloguer, d'un import similar a la hipoteca, es perd en el moment, mentre que la propietat esdevé una inversió de futur. D'aquesta manera, es contracten hipoteques per valors desorbitats i per un període superior a la vida laboral, que sovint implica l'aval per part d'altres membres de la família i un elevat risc econòmic.

4

L'esforç econòmic de les llars joves

Les llars, per fer front al manteniment i pagament mensual de l'habitatge, fan un esforç econòmic que es pot expressar mitjançant els anys de destinació dels ingressos íntegres al pagament de l'habitatge o,

amb més claredat, mitjançant el percentatge dels ingressos que s'ha de destinar al pagament de l'habitatge. Així, en aquest context, s'analitza la situació econòmica de les llars constituïdes per joves que fins a la trentena tenen uns ingressos inferiors (en un 15,7%)²² al conjunt de la població.

D'altra banda, l'evolució dels ingressos i la del preu de l'habitatge des de 1991 fins al 2007 han mostrat un desajust en l'evolució d'ambdues variables (gràfic 5). A partir d'aquí el preu de l'habitatge s'ha incrementat de manera exponencial, fins a gairebé quadruplicar-se (un 387%) i els ingressos de les llars joves es queden en increments de poc menys del doble (han incrementat un 188% en tot el període), la meitat del que ho fa el preu de l'habitatge.

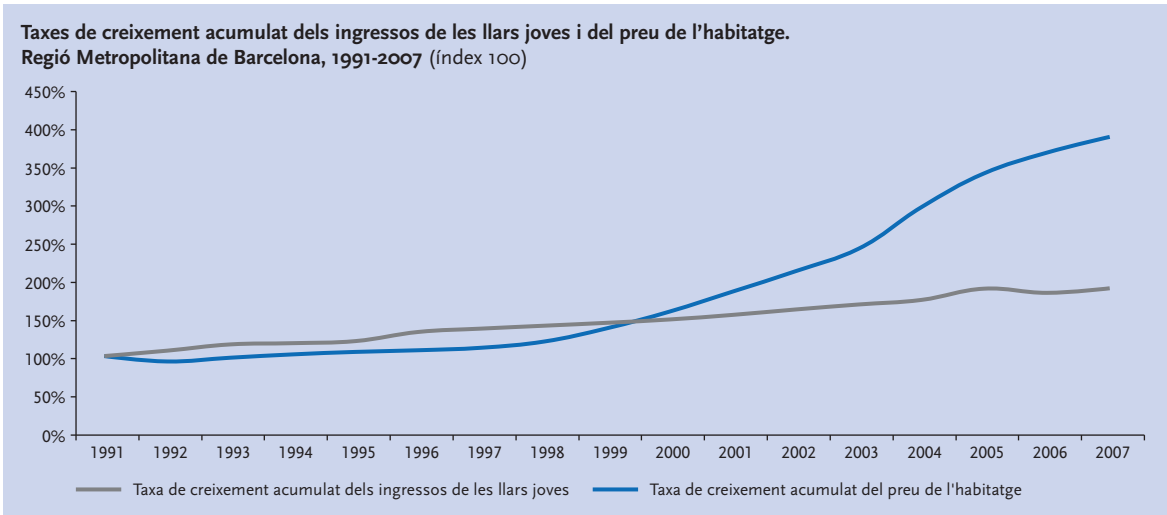
Tal com mostra el gràfic 6, el període 1991-2007 és un període de bonança econòmica, a excepció de la crisi de 1991, que suposa una reducció del PIB des de 1991 i fins a 1994. El període, doncs, es caracteritza per la bonança econòmica. Així, mentre que el creixement i l'expansió econòmica del país va a l'alça, també ho fa el preu de l'habitatge, que, després d'un creixement sostingut i permanent durant el primer quinquenni dels noranta, a partir de finals de la dècada dels noranta (1998) i principis del segle XXI inicia una escalada dels preus fins a quadruplicar-ne el valor. Paral·lelament, els ingressos de les llars joves també incrementen, de manera contínua però més moderada, durant tot el període.

Per tant, l'anàlisi de l'evolució de l'esforç per al pagament de l'habitatge se situa en un moment de creixement i expansió econòmica que afavoreix la inversió immobiliària, que fa incrementar el preu de l'habitatge. Ara bé, encara que es tracta d'un moment d'expansió econòmica en termes generals, els ingressos de les llars s'incrementen però a un ritme més lent i distant del que ho fa el preu de l'habitatge. Cal avaluar, així, la rellevància de les condicions hipotecàries per facilitar el pagament de l'habitat-

21. Tot i que actualment s'inicia una nova conjuntura, la crisi financera que es produeix a conseqüència dels elevats tipus d'interès i l'alentiment del sector de la construcció han portat a restriccions recents del crèdit.

22. Les dades de l'EPA del 2002 mostren uns ingressos un 21% i un 10,5% inferiors als del conjunt de la població per a les persones joves menors de 20 anys i d'entre 20 i 30 anys, respectivament.

Gràfic 5

Font: Ministeri de Foment. C. Trilla, 2004. Elaboració pròpia.

ge en propietat davant l'increment de preus per damunt del dels ingressos. Així doncs, si es tenen en compte només els ingressos i el preu de l'habitatge de tot el període, l'esforç es duplica: mentre que el 1991 calien 6,7 anys de dedicació dels ingressos íntegres per al pagament d'un habitatge de 100 m², el 2007 calien 13,75 anys. El 1997, el moment més òptim abans de l'increment dels preus de l'habitatge, es requerien 5,47 anys per al pagament de l'habitatge.

Cal analitzar, per tant, les variables que incideixen en el pagament de la hipoteca i l'esforç mensual que suposa. Es tracta de les condicions hipotecàries i de l'evolució que han tingut durant aquest període, de la rellevància de cadascuna d'aquestes condicions i del canvi en l'esforç que ha suposat la variació de cadascuna d'elles. Per fer-ho s'han utilitzat les dades de preu de l'habitatge de la Regió Metropolitana de Barcelona del Ministeri de Foment i les dels ingressos de les llars joves de la publicació de Carme Trilla (2004) que s'han utilitzat fins al moment, i s'inclouen els tipus d'interès i les durades de les hipotèques del Banc d'Espanya. Suposem la contractació d'una hipoteca del 80% del valor de l'habitatge per a

un habitatge tipus de 100 m², i es calcula l'esforç econòmic mensual que suposa per a la llar. En aquest cas, s'entén per esforç econòmic el percentatge d'ingressos de la llar que cal destinar al pagament de la hipoteca.

Segons el gràfic 6, l'esforç econòmic per al pagament de la hipoteca era molt superior el 1991 (amb un 95%) que el 2007, quan es requereixen la meitat dels ingressos de la llar (el 51%) per al pagament de l'habitatge; ambdós valors són molt superiors al percentatge òptim del 30-35% que estableixen les entitats bancàries. A més, s'aprecien dos moments, el primer, fins al 1998, es caracteritza per un descens de l'esforç econòmic, mentre que a partir d'aquest moment s'aprecia un increment progressiu d'aquest esforç.

Així, l'increment del preu de l'habitatge no queda palès perquè els factors que influeixen en l'esforç econòmic en redueixen la repercussió, atesos els llargs períodes de retorn i el reduït tipus d'interès. L'esforç mensual disminueix en repartir-se en cada cop més quotes de retorn. El primer quinquenni dels noranta, influenciat per la crisi econòmica de 1992-1994, és el que requereix un esforç econòmic

Quadre 1

Valors dels factors que influeixen en l'esforç econòmic per al pagament d'un habitatge de 100 m ² Regió Metropolitana de Barcelona, 1991-2007						
Any	Ingressos llar jove	Preu de l'habitatge (€/m ²)	Tipus d'interès	Durada (anys)	Esforç econòmic 100 m ²	Esforç en anys d'ingressos íntegres
1991	11.889 €	797 €	16,00%	16	94,59	6,70
1992	12.784 €	743 €	15,00%	17	76,84	5,81
1993	13.747 €	780 €	14,00%	17	71,20	5,67
1994	13.897 €	817 €	10,40%	18	58,80	5,88
1995	14.271 €	844 €	11,00%	21	58,57	5,91
1996	15.657 €	858 €	9,50%	22	48,17	5,48
1997	16.189 €	886 €	6,90%	26	36,68	5,47
1998	16.655 €	950 €	5,70%	26	34,09	5,71
1999	17.083 €	1.090 €	4,70%	25	35,13	6,38
2000	17.601 €	1.262 €	5,80%	26	43,26	7,17
2001	18.313 €	1.473 €	5,80%	26	48,52	8,04
2002	19.170 €	1.682 €	4,80%	30	44,64	8,78
2003	19.968 €	1.917 €	3,70%	31	42,06	9,60
2004	20.683 €	2.352 €	3,36%	33	46,03	11,37
2005	21.154 €	2.705 €	3,28%	35	43,68	12,79
2006	21.789 €	2.921 €	4,17%	40	36,33	13,41
2007	22.442 €	3.086 €	5,24%	40	50,64	13,75

Font: Banc d'Espanya. Ministeri de Foment.²³ C. Trilla, 2004. Elaboració pròpia.

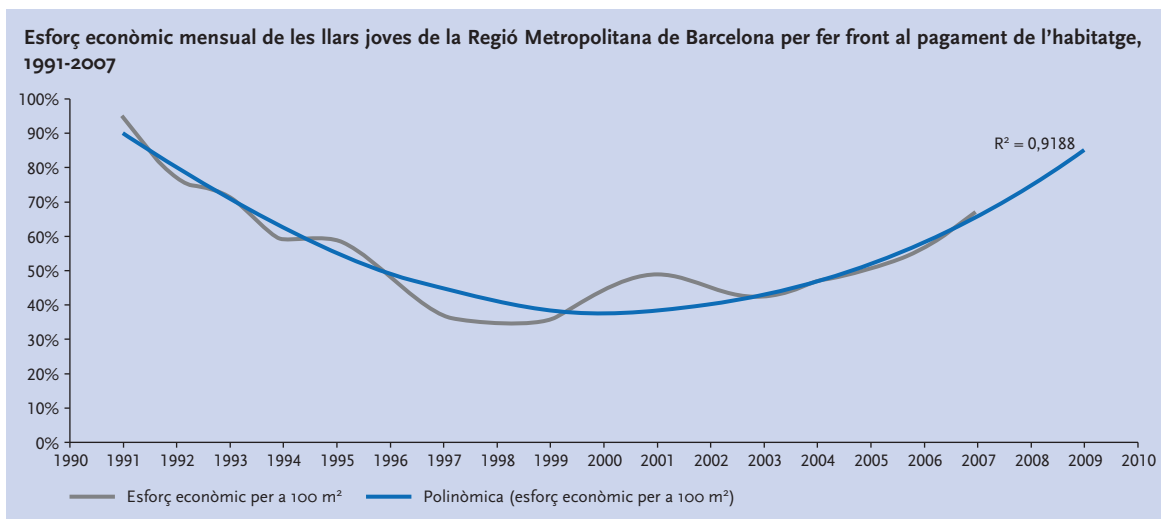
més gran per al pagament de l'habitatge, quan, alhora, és el moment en què cal destinar menys anys dels ingressos íntegres per al pagament total de l'habitatge. Aquesta aparent contradicció respon a les condicions hipotecàries del moment, les quals, davant un preu de l'habitatge molt assequible, els elevats tipus d'interès (del 16% el 1991) i la curta

durada dels préstecs hipotecaris (inferiors a 20 anys, 16 anys el 1991), dificulten el pagament de l'habitatge. Per tant, si bé era un moment òptim per comprar un habitatge no ho era per fer-ho mitjançant una hipoteca, ja que els interessos eren molt elevats.

El segon període, a partir de 1998, es caracteritza per un increment de l'esforç econòmic, fruit de l'increment desmesurat del preu de l'habitatge (que entre 1998 i 2007 s'ha triplicat, s'ha incrementat en un 325%; vegeu el gràfic 4). Ara bé, per fer-ho possible, l'evolució del mercat hipotecari i de les condicions de les hipoteques compten amb dues variables per reduir aquest esforç: la reducció del tipus d'interès i l'ampliació del període de retorn. Així, malgrat l'elevat increment del preu de l'habitatge i el desigual i molt inferior increment dels ingressos de les llars joves, aquestes llars poden fer front al pagament de l'habitatge mitjançant hipoteques a retornar en períodes cada cop més llargs (de fins a 40 i 50 anys).

23. Per a la realització d'aquest exercici s'ha utilitzat com a punt de partida l'anàlisi que Carme Trilla i Joffre López van fer el 2004. D'aquesta anàlisi s'utilitzen les dades dels ingressos de les llars joves (1991-2003) i, mitjançant les dades dels ingressos mitjans de les llars totals de l'Idescat (1991-2005), es calcula la relació entre els ingressos de les llars joves i les totals, d'aquesta manera s'obtenen les dades fins al 2005. Per utilitzar el mateix criteri i la mateixa font estadística (ja que utilitzant-ne d'altres es produeixen variacions), es calcula la variació interanual dels ingressos de les llars i s'aplica un valor al supòsit d'un increment del 3% interanual a les dades dels ingressos de les llars joves de 2006 i 2007. D'altra banda, les dades del preu de l'habitatge fan referència a les dades en €/m² del Ministeri de Foment i les dades referents als préstecs hipotecaris són les que proporciona el Banc d'Espanya per a cada any analitzat (pel que fa al tipus d'interès i la durada del préstec); el criteri de contractació de la hipoteca ha estat el mateix en tots els casos: el 80% del valor de l'habitatge.

Gràfic 6

Font: Banc d'Espanya. Ministeri de Foment. C. Trilla, 2004. Elaboració pròpia.

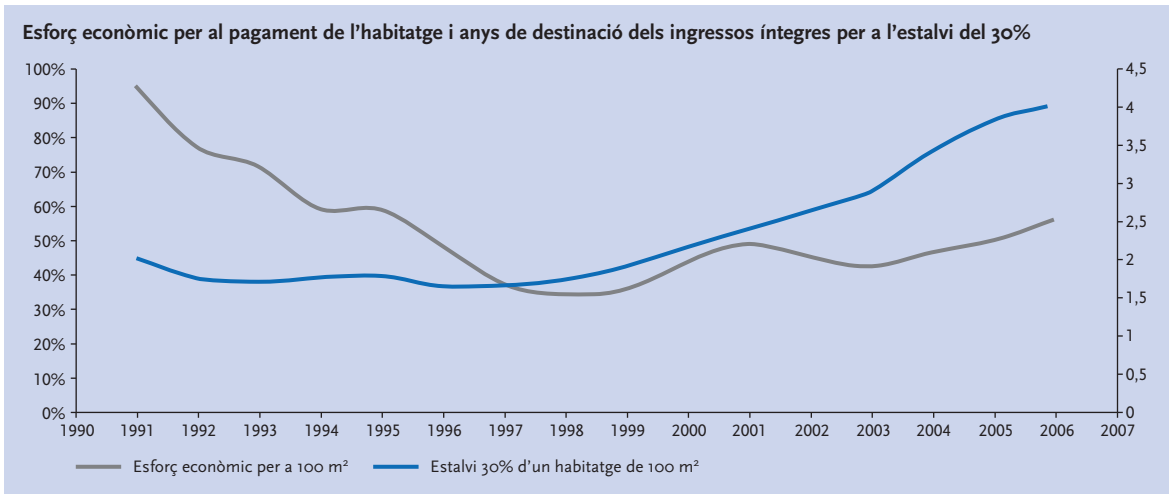
Malgrat la utilitat d'aquesta anàlisi, cal destacar dos aspectes, un de previ, que fa referència al valor que estem comparant, i un de finalista, que ajuda a comprendre l'evolució i el comportament del mercat. En primer lloc, estem comparant un mateix bé, un habitatge de 100 m² i el seu valor en el temps expressat en l'esforç econòmic mensual de la llar jove per pagar una hipoteca del 80%. Ara bé, malgrat la utilitat i la claredat de l'expressió i l'anàlisi, cal tenir en compte que no és un esforç comparable. Mentre que el 1991 es tractava d'un esforç molt elevat que s'havia de fer a curt termini, al final del període es converteix en un esforç per sobre de l'òptim (un terç dels ingressos) que s'ha de fer durant un llarg període que comprèn gairebé la totalitat de la vida laboral útil. Per tant, es tracta d'un esforç comparable en termes econòmics, però que en la seva globalitat comporta més factors que els estrictament representats.

En segon lloc, cal tenir present el caràcter cíclic de l'economia de lliure mercat. S'arriba així a un final del període en què el valor especulatiu de l'habitatge a partir del qual s'esperen futures rendes no pot millorar més. Aquest exhauriment s'explica per

les condicions de finançament de l'habitatge, les quals, en darrera instància, són les que en fan possible el pagament, malgrat l'elevat preu. Ens trobem, així, en un moment en què el tipus d'interès està en mínims històrics i els períodes de retorn en màxims. Quan els tipus d'interès no es poden reduir més, ni es poden incrementar els períodes de retorn dels préstecs hipotecaris, que ja superen el període de vida laboral útil, es pot considerar que el model està esgotat; amb les condicions actuals ja s'ha de fer un esforç de més de la meitat dels ingressos per pagar l'habitatge.

Ara bé, aquests càlculs s'han fet suposant una hipoteca del 80% del valor de l'habitatge, fet que representa disposar del 20% que manca i de les despeses de constitució de la hipoteca, notaria, impostos de béns immobles... que ascendeixen al voltant del 10%. Per tant, se suposa l'estalvi previ o una altra forma de disposició d'aquests diners, per a la compra de l'habitatge. Aquest esforç en anys d'estalvi dels ingressos íntegres, fruit de l'increment del preu de l'habitatge, cada cop és superior, dels dos anys que costava el 1991 i fins a un any i mig el 1997, als quatre anys el 2006. Així, l'esforç que cal fer per disposar de l'entrada i les

Gràfic 7

Font: Banc d'Espanya. Ministeri de l'Habitatge. C. Trilla, 2004. Elaboració pròpia.

despeses (el 30%) amb anys d'estalvi, cada cop superiors atès l'increment del preu de l'habitatge, és un dels responsables del retard del procés d'emancipació.

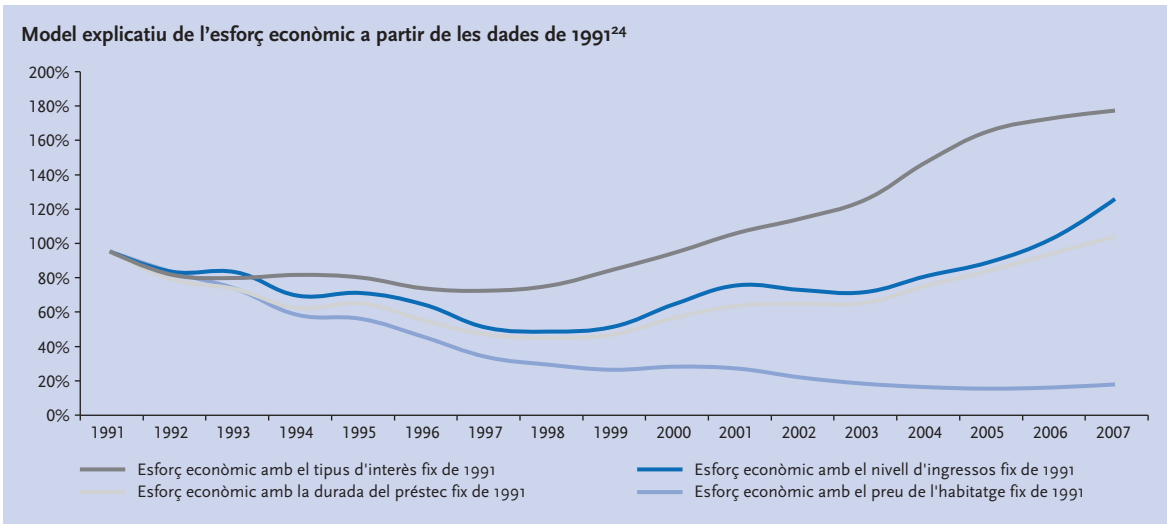
Amb l'objectiu d'analitzar la rellevància dels diversos factors que intervenen en el càlcul de l'esforç econòmic per al pagament de l'habitatge, es du a terme un exercici que consisteix a analitzar quina hauria estat l'evolució de l'esforç econòmic de les llars amb la hipòtesi de manteniment de les condicions que hi havia a l'inici (1991) o al final del període (2007) per a cada una de les variables.

Segons el model de 1991, el principal responsable de l'increment de l'esforç econòmic és el tipus d'interès, que, en cas d'haver-se mantingut, hauria fet incrementar i gairebé duplicar (en un 80%) l'esforç. En canvi, d'haver-se mantingut el preu de l'habitatge, juntament amb les facilitats que suposa la millora de les condicions prestatàries, l'esforç econòmic s'hauria reduït fins a representar menys del 20% dels ingressos. I és que és en la combinació del tipus d'interès del crèdit i la durada d'aquest crèdit on rau la vulnerabilitat i facilitat de l'esforç econòmic de la llar; mentre que el nivell d'ingressos i la relació d'aquests amb el preu de l'habitatge condicionen la solvència i benestar de la llar.

El model amb data 2007, en canvi, mostra com a principal responsable el preu de l'habitatge, que, si hagués estat durant el temps en els valors actuals, el 1991 l'esforç hauria estat set vegades superior. La resta de factors tenen una repercussió molt inferior: la durada del préstec hagués reduït lleugerament l'esforç durant el període, sobretot a l'inici; el tipus d'interès estable al 5,2% i el nivell d'ingressos de 2007 haguessin reduït l'esforç econòmic al principi del període i l'haguessin incrementat al final. Per tant, el principal responsable de l'esforç econòmic és el preu de l'habitatge, però està molt vinculat al tipus d'interès, que durant el darrer trienni pren més rellevància fins i tot que el preu.

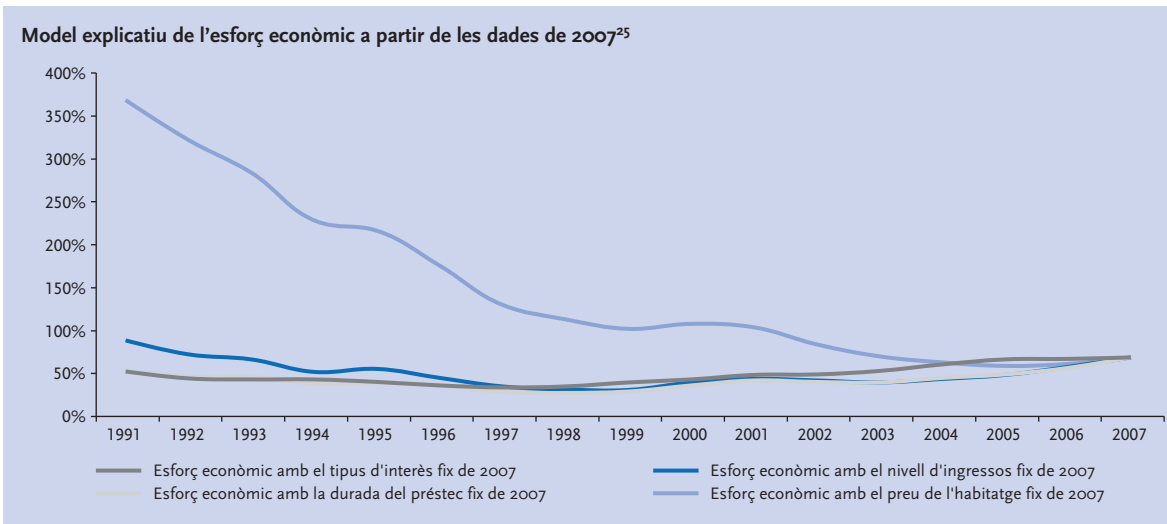
Si bé el model de 1991 explica l'evolució durant el període, el de 2007 explica de manera més clara el que ha succeït en els darrers anys. És en aquesta relació i dependència del què s'ha de pagar i com s'ha de pagar del que depèn el manteniment de les llars joves. Aleshores no és d'estranyar que, davant la impossibilitat de modificar preus i ingressos, se cerquin les vies possibles i necessàries per fer front al pagament de l'habitatge, i que la màxima preocupació sigui l'elevat preu i esforç que suposa.

Gràfic 8

Font: Banc d'Espanya. Ministeri de l'Habitatge. C. Trilla, 2004. Elaboració pròpia.

Gràfic 9

Font: Banc d'Espanya. Ministeri de l'Habitatge. C. Trilla, 2004. Elaboració pròpia.

24. El model explicatiu a partir de les dades de 1991 explica l'evolució de l'esforç econòmic que s'hauria produït si s'haguessin mantingut les condicions d'abans. Per fer-ho i avaluar la repercussió de cadascun dels factors perpetus durant el temps, s'ha mantingut estable un dels factors. Així, la línia blava suposa l'evolució de l'esforç econòmic si s'hagués mantingut el tipus d'interès (de 1991); la línia vermella suposa

l'evolució de l'esforç econòmic si s'hagués mantingut la durada del préstec hipotecari (de 1991); la verda suposa l'evolució de l'esforç econòmic si s'hagués mantingut el nivell d'ingressos (de 1991) i la groga si s'hagués mantingut el preu de l'habitatge (de 1991).

25. En aquest cas s'han mantingut estables cadascun dels factors amb data 2007.

Quadre 2

	Propietat		Lloguer	
	Sí	No	Sí	No
Edat de primera emancipació (15-24 anys)	56,7	43,3	74,4	25,6
Edat d'emancipació estable (25-34 anys)	63,1	36,9	74,3	25,7
Total	59,9	40,1	74,3	25,7

Font: dades provinents de l'enquesta. Elaboració pròpia.

5

Estratègies d'emancipació

Les estratègies d'emancipació en un mercat immobiliari de preus elevats i sobrevalorats que generen expectatives de revalorització, quan el preu del lloguer s'equipara a la quota mitjana d'una hipoteca d'un habitatge usat, i quan el preu d'aquest habitatge i el de nova construcció se situen en màxims històrics, deixen pocs marges de moviment. Ara bé, no és exactament el mateix habitatge el que s'obté mitjançant una mateixa quota mensual a través del lloguer que a través de la propietat amb una hipoteca. Si bé és cert que l'oferta de lloguer és escassa i els preus força elevats i que, en termes quantitius, és molt similar la quota que es paga per una hipoteca que la que es paga pel lloguer, les característiques d'ambdós habitatges no ho són.

A més, cal tenir present que la propietat inclou altres despeses fixes i que té un caràcter de permanència en el temps molt superior a la del lloguer, aspectes que afecten la percepció de l'esforç econòmic. Així ho demostra l'explotació de l'enquesta realitzada a joves del Maresme el 2007, pel fet que mostra una comoditat més gran per fer efectiu el pagament de l'habitatge quan es tracta de lloguer, per davant de la propietat, amb la qual cosa el lloguer és més accessible.

Es tracta d'una variable de caràcter subjectiu, amb independència de l'esforç econòmic real (o quantitatiu). I és en aquest context que es perpetua l'imaginari social de la propietat, ja que a una major comoditat i permissivitat per al pagament de l'habitatge quan es tracta del lloguer per davant de la propietat es corres-

pon una contradictòria predominança de la propietat (el 73% de la mostra emancipada resideix en un habitatge de propietat, el 23,8% en lloguer i el 3,2% en un habitatge cedit). Així, mentre el lloguer mensual és còmode o permisible per al 74,3% de les llars joves, la propietat ho és per al 60%; tot i que la diferència està en el 40% de les llars que consideren que el cost del seu habitatge de propietat no és còmode ni permisible, mentre que el lloguer redueix aquest percentatge a una de cada quatre persones.

A més, aquesta dificultat per al pagament de la hipoteca és més acusada en les llars més joves, amb diferències respecte de les que tenen més edat, mentre que el lloguer manté els mateixos índexs de comoditat amb independència de l'edat de la llar. Així, les llars més joves que viuen en un habitatge de propietat consideren que el pagament no els resulta còmode o permisible en un 43,3%, enfront del 37% de les llars de més edat. S'aprecia així una consolidació econòmica pel que fa al pagament de l'habitatge amb l'edat; el procés d'emancipació, que en un principi requereix un esforç econòmic i personal elevat, amb el temps es consolida, no solament en termes econòmics, també pel que fa a la percepció d'aquest esforç. Es corrobora així el temor envers el preu de l'habitatge com un factor real que determina l'emancipació.

Per no retardar més l'emancipació ni confiar en allargaments del període de retorn de les hipoteques més enllà dels actuals i esgotats els models financers, caldrà fer alguna estratègia d'acord amb la tipologia d'emancipació que es produeixi. Tenint en compte que la classificació de l'emancipació establia tres tipologies, les estratègies per dur a terme l'emancipació són les següents.

La solidaritat familiar en les diverses modalitats. Aquesta solidaritat es pot dur a terme des de l'ajuda econòmica en el pagament de les despeses inicials (P. Serrano, 1997), fins a la cessió (temporal o permanent) de la segona residència familiar (A. Alabart, 2007), on fer efectiva l'emancipació si no de manera permanent, sí fins que es consolidi la situació laboral, econòmica i, tal vegada, personal per poder-ho fer d'altra manera. Les enquestes corroboren la veracitat d'aquesta estratègia, el 3% de la mostra emancipada enquestada viu en un habitatge cedit; igualment, com més jove és la persona i més jove s'emancipa, més valora l'ajuda de la família en el moment de l'emancipació. És, per tant, una estratègia que s'utilitza especialment en el primer moment de l'emancipació, per fer-la efectiva, i sobretot per als col·lectius més joves, que són alhora els que menys recursos tenen.

D'altra banda, en la línia de la primera classificació de l'emancipació, i en menor mesura de la tercera, pel que fa a la preocupació per les despeses de l'habitatge, l'estratègia consisteix a repartir aquestes despeses entre un major nombre de persones. És el cas de l'emancipació en habitatges compartits amb altres persones (amistats, parella...) amb qui compartir l'habitatge i dividir les despeses. Aquesta és una estratègia poc utilitzada davant la llar nuclear simple predominant i més pròpia del jovent en edat d'emancipació primària (<25 anys).

Aquestes estratègies, pròpies de la forma d'emancipació, són vàlides per a qualsevol tipus d'habitatge; però també hi ha estratègies per reduir el cost de l'habitatge.

La més fàcil i més utilitzada és la reducció de la superfície de l'habitatge, tot i que no sempre resol el problema i sovint el desplaça en el temps, quan es requereix un segon habitatge de més dimensions; o bé l'accés a un habitatge protegit, tot i que aquest tipus d'habitatge, després del període d'expansió econòmica dels darrers anys, encara és escàs.

Però si s'entén l'habitatge de manera més flexible i temporal, com un bé d'ús que respon a les necessitats del moment i que es pot canviar en funció d'aquestes necessitats, les tipologies d'habitatges es

diversifiquen i amb elles, les opcions i el cost d'aquest habitatge. Es tracta d'habitatges temporals, d'arquitectura efímera, com la que fa Santiago Cirugeda,²⁶ que, mitjançant contenidors o mòduls en els buits urbans i les parcel·les pendents d'urbanització i/o d'edificació, ofereixen solucions habitacionals en espais temporals. Els avantatges d'aquesta mesura radiquen en el reciclatge de la construcció, no solament pels material, sinó també perquè es pot desplaçar a altres indrets i que, per la seva naturalesa, no té el cost del sòl repercutit en el preu.

Altres estratègies són més pròpies dels règims de tinença i la forma de gestió.

Es poden promoure règims de tinença intermedis, publicoprivats i de copropietat que s'adeqüin a les necessitats de cadascú; posar a disposició de la ciutadania, i que aquesta hi lluiti, l'amplitud del ventall de la gestió i tinença de l'habitatge, amb la qual cosa es diversificarà l'estoc i els preus, i se'n reduirà el preu. Així doncs, més que promoure més habitatge protegit el que cal és mobilitzar i diversificar el parc que ja hi ha mitjançant fórmules i gestions flexibles.

Es poden establir contractes publicoprivats, cooperatives o entitats sense ànim de lucre que facin la gestió corresponent, d'aquesta manera es descarregaria l'Administració i alhora es fomentaria la diversificació de la gestió, de manera que es podria tornar més competitiva i podria tenir més varietat de preus. Fins i tot, hi pot haver una vertadera voluntat de promoure la *masoveria urbana* gestionada públicament o per entitats sense ànim de lucre, a partir de la qual es podria mobilitzar el parc bacant, que seria cedit i usat per uns inquilins que es comprometrien, mitjançant contracte, a mantenir-lo en bon ús i fer-hi les reparacions que s'hi pactin. També es poden establir mesures que fomentin el creixement de l'habitatge protegit a la ciutat consolidat mitjançant la rehabilitació i conversió d'usos, la gestió i cessió per part dels propietaris, o el règim d'usuari a partir de cooperatives, que ajudarien a consolidar així una ciutat cohesionada.

26. S. Cirugeda (2007).

Finalment, una darrera opció, per diversificar el mercat, és el lísing, entès com la forma de gaudi i ús d'un habitatge durant un determinat temps, després del qual és possible adquirir-lo en propietat abonant la quantitat que en resti pendent de pagament. Es tracta d'una forma més flexible que el tradicional habitatge de lloguer amb opció de compra; a llarg termini, és una opció de diversificació del parc i alhora resol necessitats temporals, ja que les característiques i tipologies necessàries de l'habitatge no es perpetuen en el temps, sinó que evolucionen en funció del cicle de les llars.

6

Conclusions

Els darrers anys s'han caracteritzat per l'evolució al·listica del preu de l'habitatge, que ha fet incrementar la demanda i l'estoc a ritmes accelerats, i l'ha convertit exclusivament en una mercaderia més, valorada només pel seu valor de canvi i l'expectativa de revalorització. Aquest ritme de consum s'ha mantingut gràcies a les condicions hipotecàries del moment, que, mitjançant tipus d'interès baixos i llargs períodes de retorn, han afavorit al consum de l'habitatge de propietat per part de les llars joves.

El moment present, en canvi, es caracteritza per l'exhauriment de l'expectativa de revalorització de l'habitatge, ateses les condicions de finançament que, en darrera instància, són les que fan possible pagarlo, malgrat l'elevat preu. Quan els tipus d'interès no es poden reduir més, ni es poden incrementar més els períodes de retorn dels préstecs hipotecaris, que ja superen el període de vida laboral útil, es pot considerar que el model està esgotat.

Les llars joves es troben, així, en una situació de marcada vulnerabilitat de les conjuntures hipotecàries i financeres, que auguren un avenir de recés. No és d'estranyar, doncs, que la preocupació principal del jovent pel que fa a l'emancipació sigui el pagament de l'habitatge i les formes i estratègies per fer-lo efectiu.

7

Bibliografia

ALABART, A. (2007). "El mercat de l'habitatge". *Revista Arquitectura Ciudad y Entorno* (ACE). Núm. 5. Universitat Politècnica de Catalunya.

ALBAIGÉS, B. (2007). "Construcción de valores en los procesos de emancipación juvenil". *Revista Arquitectura Ciudad y Entorno* (ACE). Núm. 5. Universitat Politècnica de Catalunya.

BAIZÁN, P. (2003). *La difícil integración de los jóvenes en la edad adulta*. Madrid. Fundación Alternativas.

CIRUGEDA, S. (2007). *Situaciones urbanas*. Editorial Tenov. Barcelona.

DELGADO, M. (1997). *Los jóvenes españoles y su permanencia en el hogar de origen*. Seminaris Urbans I: La edad de emancipación de los jóvenes. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

FERNÁNDEZ, J.A. (1997). *Actividad y emancipación de los jóvenes: un estudio comparativo*. Seminaris Urbans I: La edad de emancipación de los jóvenes. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

GARCIA, A.; ROCA, J. (2007a). "Determinants de l'emancipació". *Revista Arquitectura Ciudad y Entorno* (ACE). Núm. 5. Octubre de 2008. Universitat Politècnica de Catalunya.

GARCIA, A.; ROCA, J. (2007b). "Emancipación, mercado hipotecario y residencial". *Revista Arquitectura Ciudad y Entorno* (ACE). Núm. 4. Juny de 2007. Universitat Politècnica de Catalunya.

GARCIA, A. (2008, en curs). *L'emancipació dels joves des d'una perspectiva socioeconòmica i del mercat immobiliari. Propostes de gestió social de l'habitatge*. Tesi doctoral. Universitat Politècnica de Catalunya.

- GARCIA, P.; RENAU, A. (1993). *L'emigració de Barcelona: causes i característiques. El mercat de l'habitatge com a factor incentivador de l'emigració*. Barcelona: Centre de Política del Sòl i Valoracions de la UPC.
- GARCÍA-DURÁN (1993). Conferència inaugural del Màster de Valoracions Immobiliàries de la Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona.
- LEAL, J. (1997). *Emancipación y vivienda*. Seminaris Urbans I: La edad de emancipación de los jóvenes. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- MIRALLES, C.; DONAT, C. (2007). *Revista Papers 46*. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
- MIRET, P. (1997). *Pasado y presente de las pautas de emancipación juvenil en España*. Seminaris Urbans I: La edad de emancipación de los jóvenes. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- MIRET, P. (2007). "Vivir en casa o tener casa propia: emancipación residencial en España, 1976-2007". *Revista Arquitectura Ciudad y Entorno (ACE)*. Núm. 5. Universitat Politècnica de Catalunya.
- RECIO, A. (2007). "La situación laboral de los jóvenes". *Revista Arquitectura Ciudad y Entorno (ACE)*. Núm. 5. Universitat Politècnica de Catalunya.
- ROCA, J. (2008, inèdit). *El marco urbanístico*. Fundación Pablo Iglesias.
- RODRÍGUEZ, R. (2004). "Infrautilización del parque de viviendas en España: aparición de viviendas vacías y secundarias". *Boletín CF+S 29/30 Habitat. Ciudades para un futuro más sostenible*. Madrid.
- SAN MARTÍN, I. (1997). *Precios y accesibilidad familiar a la vivienda*. Seminaris Urbans II: El precio de la vivienda y la formación del hogar. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- SERRANO, P. (1997). *La vivienda como determinante de la emancipación juvenil*. Seminaris Urbans I: La edad de emancipación de los jóvenes. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- TRILLA, C.; DEP (2000). *Els joves catalans i l'habitatge*. Barcelona: Secretaria General de la Joventut. Col·lecció Estudis, 3.
- TRILLA, C.; DEP (2004). *Els Joves catalans i l'habitatge*. Barcelona: Secretaria General de la Joventut. Col·lecció Estudis, 12.

Documents

L'enquesta contínua de pressupostos familiars: font estadística de la despesa en consum de les llars 155

L'enquesta de condicions de vida 159

L'enquesta contínua de pressupostos familiars: font estadística de la despesa en consum de les llars*

El vigent Pla estadístic de Catalunya 2006-2009 inclou l'activitat estadística de l'estadística del consum familiar, que és desplegada en els successius programes anuals d'actuacions estadístiques, en l'actuació estadística de la despesa en consum de les llars. Aquesta actuació és un aprofitament dels fitxers estadístics de l'Enquesta contínua de pressupostos familiars. Base 1997 (ECPF) que realitza trimestralment l'INE des del tercer trimestre de 1997 i fins al darrer trimestre de 2005. L'Idescat ha realitzat una ampliació dels resultats amb referència temporal i periodicitat anual per a Catalunya, des de 1998 fins al 2005.

Una de les principals fonts de les estadístiques de l'economia familiar han estat les enquestes de pressupostos familiars, les quals tenen una llarga tradició i un alt nivell de consolidació tant en l'àmbit europeu com en l'espanyol. L'any 1958 es va realitzar la primera enquesta de pressupostos familiars a l'Estat espanyol, la qual tenia algunes mancances com ara que

no cobria el total de la població ni tot el territori, i no incorporava cap tipus d'homologació internacional quant a la classificació de les despeses. Fins l'any 1980-81, en què es duu a terme la primera Enquesta bàsica de pressupostos familiars, no s'incorporen recomanacions metodològiques i classificacions internacionals homologades. L'any 1985 s'inicia pròpiament l'Enquesta contínua de pressupostos familiars. Base 1985, que té com a objectiu principal calcular els factors de ponderació per a la construcció dels índexs de preus al consum, mitjançant el coneixement de l'estructura de la despesa. La darrera enquesta bàsica data de l'any 1990-91, fins que al tercer trimestre de 1997 es modifiquen substancialment totes dues enquestes, la bàsica i la contínua, i convergeixen en l'Enquesta contínua de pressupostos familiars. Base 1997. A diferència de l'Enquesta de condicions de vida (ECV), no s'ha establert una harmonització de conceptes ni de periodicitat en aquest tipus d'enquestes per a l'àmbit europeu. Malgrat això, es difonen resultats estadístics comparatius entre estats europeus i que s'harmonitzen posteriorment. A partir de l'any

* Document elaborat per l'Idescat.

2006, aquestes enquestes tornen a tenir una profunda remodelació tant en la periodicitat com en la metodologia que es plasmarà en la nova Enquesta de pressupostos familiars. Base 2006.

L'Enquesta contínua de pressupostos familiars. Base 1997 (ECPF) és una operació estadística de periodicitat trimestral que permet conèixer les principals magnituds de la despesa de consum de les llars classificades segons la COICOP/HBS (*Classification of Individual Consumption by Purpose adapted to the needs of Household Budget Surveys*). L'ECPF cobreix els objectius que tenien tant l'enquesta bàsica anterior, de periodicitat decennal, com la contínua. Per tant, produeix informació amb periodicitat trimestral i anual, tant des d'una perspectiva conjuntural com estructural, i obté estimacions de despesa trimestral, d'agregats i de taxes de variació, i és una de les fonts d'informació bàsica per a l'actualització de l'índex de preus al consum (IPC).

L'estudi del consum familiar requereix que les unitats d'anàlisi siguin dues: les llars i les persones. Les llars es defineixen com el conjunt de persones que ocupen en comú un habitatge familiar principal o una part d'aquest, i consumeixen i/o comparteixen aliments i altres béns, amb càrrec a un pressupost comú. Totes les dades corresponen al conjunt de llars que resideixin en habitatges familiars principals. L'habitatge familiar es defineix com tota habitació o conjunt d'habitacions i les seves dependències que ocupen un edifici o una part i que per la forma en què han estat construïts, reconstruïts o transformats, estan destinats a ser habitats per una llar o per més d'una. Un habitatge familiar principal és el que utilitza com a residència principal una llar o més d'una. La segona unitat d'anàlisi són les persones, que resideixen habitualment en la llar, participen del seu pressupost, és a dir, comparteixen ingressos o despeses amb la resta de membres de la llar i hi són presents.

Dels membres de la llar es distingeix el sustentador principal, que habitualment hi és present, i la seva aportació econòmica periòdica al pressupost comú de la llar es destina a atendre les despeses de la

llar en major grau que les aportacions de la resta de membres.

Les llars amb dimensions i composicions diferents també tenen necessitats diferents. Per tant, cal aplicar un factor d'ajust que permeti ponderar aquests nivells de necessitat segons la seva composició. Aquests factors d'ajust s'anomenen escales d'equivalència. Les necessitats d'una llar amb n persones són inferiors a n vegades les necessitats d'una llar en la qual resideix una sola persona. Les escales d'equivalència són una mesura d'ajustament que converteixen el nombre de membres residents a la llar en nombre d'unitats de consum.

Les despeses són qualsevol flux monetari que les economies de la llar destinen a l'adquisició d'articles de consum, més les valoracions aplicades a altres modalitats de consum. És a dir, la despesa de consum final de les llars correspon a la despesa efectuada per les llars amb l'objectiu de consumir béns i serveis. Aquesta despesa pot ser monetària o no monetària. En el cas de la despesa monetària inclou les compres efectuades, mentre que la despesa no monetària és el valor estimat de determinats béns i serveis que no impliquen un desemborsament monetari; són els següents:

- Autoconsum: béns (principalment aliments) produïts en la pròpia explotació agrària, fàbrica o taller per algun membre de llar i que es consumeixen o es regalen durant el període de referència. La valoració és a preus de mercat minorista (preus d'adquisició).
- Autosubministrament: béns retirats del mateix comerç, sense abonar-ne l'import, per algun membre de la llar i consumits en el període de referència. La valoració és a preus de mercat minorista (preus d'adquisició).
- Salari en espècie: béns i serveis subministrats gratuïtament o a preu reduït a algun membre de la llar, com a remuneració en espècie, consumits o regalats per la llar durant el període de referència. Si s'adquireixen a preu reduït s'anota el preu pagat per la llar. La valoració és a preus de mercat minorista (preus d'adquisició).

- Àpats gratuïts o bonificats: tant els realitzats pels membres de la llar que treballen per compte d'altri en el lloc de treball, com els realitzats pels membres de la llar en l'establiment d'hoteleria propietat d'algun dels seus membres. La valoració és a preu real vigent en l'establiment on s'efectua el consum, o un establiment de les mateixes característiques. Si els àpats es bonifiquen, l'import d'aquesta bonificació es calcula per la diferència entre el valor de mercat i el que realment s'ha pagat.
- Lloguer imputat: el lloguer que pagaria la llar per un habitatge com el que ocupa. Aquesta valoració imputada del consum de l'habitatge afecta tant l'habitatge familiar habitat per la llar propietària, com l'ús de l'habitatge cedit gratuïtament o semigratuïtament a la llar.

La classificació de despeses emprada en l'Enquesta de pressupostos familiars és la Classificació de les funcions de consum individual (COICOP-HBS). Aquesta classificació és l'adaptació a les necessitats i particularitats de les enquestes de pressupostos familiars, establerta per l'Eurostat. Els principals grups de despesa són els següents:

- 01 Aliments i begudes no alcohòliques
- 02 Begudes alcohòliques, tabac i narcòtics
- 03 Articles de vestir i calçat
- 04 Habitatge, aigua, electricitat, gas i altres tipus de combustibles
- 05 Mobiliari, equipament de la llar i despeses corrents de conservació de l'habitatge
- 06 Salut
- 07 Transports
- 08 Comunicacions
- 09 Esbargiment, espectacles i cultura
- 10 Ensenyament
- 11 Hotels, cafès i restaurants
- 12 Altres béns i serveis

Els aspectes metodològics de l'ECPF més rellevants són que totes les dades corresponen al conjunt de llars que resideixen en habitatges familiars

principals. L'àmbit geogràfic de la investigació el constitueix tot el territori de l'Estat espanyol. L'àmbit temporal correspon a cada cicle trimestral. Les estimacions anuals s'obtenen com a suma de les estimacions trimestrals. Les estimacions que requereixen l'explotació de les dades longitudinals tenen com a any de referència un any mòbil, format per quatre cicles trimestrals consecutius centrats en l'any de referència t .

La tècnica mostral utilitzada és la de l'estratificació bietàpica, en què se selecciona una mostra independent dins de cada comunitat autònoma. Aquesta operació estadística s'ha dissenyat com un panel rotatori trimestral, amb 7/8 trimestres consecutius. La mostra es renova parcialment mitjançant la incorporació de torns de rotació. La mostra de seccions roman fixa al llarg dels períodes intercensals, mentre que cada trimestre es renoven una vuitena part dels habitatges seleccionats. Prèviament al trimestre d'inici de la col·laboració efectiva en l'enquesta es produeix la captació de la llar (c). Cada llar seleccionada col·labora durant 9 trimestres consecutius amb nivells d'intensitat diferents.

L'esquema de col·laboració de la llar és el següent:

c G G g g G G g g

on G indica que s'anoten en el qüestionari totes les despeses independentment del període referència del bé o servei consumit, i g totes les despeses amb referència superior a una setmana. En cadascuna de les seccions, dels vuit habitatges seleccionats cada trimestre, quatre tenen una col·laboració intensa (G) i quatre una col·laboració lleugera (g). De l'esquema de col·laboració de les famílies detallat anteriorment es desprèn que en l'enquesta hi ha diferents períodes de referència. Se n'assigna un a cadascun dels béns o serveis, que indica la durada de temps amb la qual es fa correspondre la despesa. Aquests períodes de referència depenen de la freqüència de compra del bé o servei o de la seva importància monetària:

- Bisetmanal: béns molt freqüents o d'imports petits.

- Mensual: béns de freqüència mitjana o d'imports moderats.
- Trimestral: béns de baixa freqüència o d'imports elevats per ser considerats bisetmanals o mensuals.
- Anual: béns d'escassa freqüència o d'imports molt elevats.

Per a més informació, vegeu www.idescat.net.

L'enquesta de condicions de vida: nova font estadística de la distribució personal de la renda i de risc a la pobresa a Catalunya*

El Pla estadístic de Catalunya 2006-2009 inclou dues activitats estadístiques noves: l'estadística de distribució personal de la renda, i l'estadística de la pobresa i l'exclusió social. Aquestes activitats s'han desplegat en els successius programes anuals d'actuacions estadístiques, en dues actuacions, l'estadística de distribució personal de la renda, i l'estadística de risc a la pobresa. Ambdues actuacions són aprofitaments dels fitxers estadístics de l'Enquesta de condicions de vida (ECV) que realitza l'INE des de l'any 2004 amb una ampliació dels resultats per a Catalunya, amb periodicitat anual.

Aquesta nova font estadística s'emmarca en el projecte europeu European Survey of Income and Living Condition (EU-SILC), encaminat a reforçar la infraestructura informativa per a la formulació i avaluació de l'impacte de les polítiques socials en tot el territori europeu, mitjançant un conjunt d'operacions estadístiques harmonitzades. El Consell Europeu ha normativitzat aquesta operació amb nombrosos reglaments, dels quals destaca el Reglament del Parlament Europeu i del Consell de 16 de juny de 2003 relatiu a les estadístiques comunitàries sobre la renda i les condicions de vida. L'antecedent més proper de l'ECV és l'enquesta Panel de llars de la Unió Europea (ECHP), realitzada entre els anys 1994 i 2001. L'any 2001 fou el darrer cicle d'aquesta operació.

L'objectiu general de l'ECV és recollir informació estadística sobre la distribució de la renda i les condicions de vida, amb dades longitudinals i transversals comparables i actualitzades sobre la renda (operativitzada com els ingressos nets de la llar), la pobresa relativa i l'exclusió social. La informació relativa a la distribució personal de la renda aprofundeix en els aspectes sociodemogràfics de la distribució, i té en compte els ingressos anuals nets, ja sigui per llar, persona o unitat de consum, segons les característiques de les llars o de les persones de referència de la llar.

Els objectius concrets de l'operació se centren en els aspectes següents: en primer lloc, totes les temà-

* Document elaborat per l'Idescat.

tiques relacionades amb l'exclusió social, la precarietat econòmica, la privació, la protecció social mínima i la igualtat de tracte, temes de preocupació central en el marc de la dimensió social de la Unió Europea. En segon lloc, els ingressos de les llars privades, la distribució en funció dels seus components i de les fonts d'ingressos, els perfils de la mobilitat social i la situació econòmica de la població. En tercer lloc, aquesta operació permet obtenir informació dels moviments a curt termini sobre l'ocupació, mitjançant les dades sobre diversos tipus de desocupació, transicions activitat-inactivitat. Així mateix, es vol obtenir informació sobre les hores dedicades a la cura d'altres persones, jubilacions, pensions i situació socioeconòmica de les persones grans, habitatge i costos associats.

Les dades transversals recullen la situació de les unitats d'anàlisi en un moment determinat, i també obtenen canvis nets quan es disposa de dades transversals de diferents anys. I les dades longitudinals, que enllacen en el temps aquestes unitats, permeten conèixer l'evolució temporal de les variables d'interès de cada individu i l'estudi de les transicions, durades i intervals entre esdeveniments.

Els aspectes metodològics de l'ECV més rellevants són els següents. L'àmbit poblacional d'estudi són les persones que són membres de llars privades i que resideixen en habitatges familiars principals. Es recull informació més exhaustiva per a aquelles persones que tenen més de 16 anys el 31 de desembre de l'any anterior de l'entrevista. L'àmbit geogràfic és tot el territori espanyol. Els períodes temporals de referència són diferents en funció de la variable objecte d'estudi: la setmana anterior a l'entrevista, les darreres quatre setmanes, els darrers 12 mesos, el moment actual, etc. D'altra banda, es recull informació biogràfica de les persones informants, per la qual cosa el període temporal serà diferent per a cada persona. Cal destacar que per a les variables relatives als ingressos, i totes les anàlisis que se'n deriven, s'usa l'any natural anterior a la realització de l'enquesta. El disseny mostrat és de dues etapes, amb una estratificació de les unitats de la primera etapa, formada per les seccions censals, i de la segona, formada pels habitatges fami-

liars principals. En cada comunitat autònoma s'ha dissenyat una mostra independent que la representa, per tal de produir resultats significatius en aquest nivell de desagregació territorial. En la primera etapa s'han construït uns estrats d'acord amb la dimensió municipal a la qual pertany la secció censal. El dimensionament de la mostra s'ha realitzat mitjançant una tècnica mixta entre l'afixació uniforme i la proporcional.

La mostra d'aquesta enquesta és un panel rotant a un quart, amb encavalcament de 3/4 trimestres consecutius compost per quatre submostres, i cadascuna és substituïda per una nova submostra cada any.

Les unitats d'estudi són les llars i les persones. De les llars es recull la renda de la llar i els seus components, així com indicadors no monetaris de privació (dificultats per arribar a fi de mes, grau d'endeutament i carències forçoses de béns bàsics), retards en els pagaments relacionats amb l'habitatge, l'entorn físic i social, tipus d'habitatge, règim de tinença, condicions de l'habitatge i les despeses de l'habitatge. De les persones, si són de 16 anys i més, es recullen les dades demogràfiques, renda total i per components en l'àmbit personal, de formació, dades laborals bàsiques sobre la situació actual i de l'última feina en el cas dels aturats, calendari d'activitats, informació bàsica sobre la situació laboral durant el període dels ingressos, salut i accés a l'atenció sanitària. Finalment, de les persones menors de 16 anys es recullen les dades demogràfiques i informació sobre la seva atenció i cura.

La informació de l'enquesta es recull mitjançant l'entrevista personal als membres de la llar i amb tres tipus de qüestionaris bàsics:

- Fitxa de la llar: les dades bàsiques dels seus membres.
- Qüestionari de la llar: informació de l'habitatge.
- Qüestionari individual: dades individuals de cadascun dels membres de la llar que es puguin recollir a l'enquesta.

Els conceptes rellevants de l'enquesta són els ingressos nets de la llar, que són els ingressos nets percebuts durant l'any natural anterior al de l'entrevista de

tots els membres de la llar. Aquests ingressos es componen dels ingressos del treball per compte aliè, beneficis/pèrdues del treball per compte propi, prestacions socials, rendes de capital i de propietat, transferències rebudes i pagades a d'altres llars, ingressos percebuts per menors i el resultat de les declaracions d'IRPF i per l'impost sobre el patrimoni. No inclou components no monetaris, a excepció del cotxe d'empresa.

La recollida dels ingressos és exhaustiva per tal de poder calcular el concepte de la renda bruta de la llar que és la renda total, monetària i no monetària, percebuda per la llar durant el període de referència, abans de deduir l'impost de la renda, els impostos sobre el patrimoni i les cotitzacions dels assalariats, autònom i desocupats (si escau) a la Seguretat Social obligatòria, així com la dels empresaris a la Seguretat Social, i després d'incloure les transferències rebudes entre llars.

La disponibilitat de la renda bruta permet calcular la renda disponible o renda neta, que és la renda bruta menys l'impost sobre la renda, els impostos sobre el patrimoni i les cotitzacions obligatòries dels assalariats, autònoms i desocupats a la Seguretat Social obligatòria, les dels empresaris i les transferències trameses entre llars.

Els reglaments

Els reglaments de l'Enquesta de condicions de vida són els següents:

- Reglament del Parlament Europeu i del Consell de 16 de juny de 2003 relatiu a les estadístiques comunitàries sobre la renda i les condicions de vida.
- Reglament de la Comissió de 7 de novembre de 2003 referent a la llista de variables objectiu principals.
- Reglament de la Comissió de 21 d'octubre de 2003 referent a les regles de mostreig i seguiment.
- Reglament de la Comissió de 21 d'octubre de 2003 referent a les característiques dels treballs de camp i els procediments d'imputació.
- Reglament de la Comissió de 21 d'octubre de 2003 referent a definicions i a definicions actualitzades.
- Reglament de la Comissió de 5 de gener de 2004 referent a la descripció detallada dels informes de qualitat intermedi i final.
- Reglament de la Comissió de 6 de gener de 2004 referent a la llista de variables objectiu secundàries relacionades amb la transmissió intergeneracional de la pobresa.
- Reglament de la Comissió de 6 de gener de 2005 referent a la llista de variables objectiu secundàries relacionades amb la participació social.

Per a més informació, vegeu www.idescat.net.

Papers de treball

La perspectiva de gènere als pressupostos públics 165

Els salaris a Catalunya: efectes derivats de la integració a la Unió Monetària 169

Convergència i mobilitat regional a la UE (1995-2005): els efectes de la integració europea 173

Les empreses participades per capital estranger a la indústria manufacturera de Catalunya 177

La perspectiva de gènere als pressupostos públics

Laia Ferrer i Minguet

Departament d'Economia i Finances

En l'actual procés de canvi cap a una pressupostació orientada a resultats en la qual la Generalitat de Catalunya es troba immersa, l'anàlisi pressupostària des d'una perspectiva determinada significa examinar el pressupost considerant una de les possibles visions i aprofundir en les polítiques transversals. Per tant, comporta adquirir la capacitat d'examinar el pressupost des de la perspectiva seleccionada, que en aquest cas és la de gènere.

L'objectiu del paper de treball és analitzar la perspectiva de gènere als pressupostos públics, tant teòricament com en l'àmbit aplicat, per tal de contribuir a conèixer les experiències existents i examinar les possibilitats d'aplicació a la Generalitat de Catalunya.

- Els “pressupostos de gènere” o pressupostos amb “perspectiva”, “sensibilitat” o “enfocament” de gènere pretenen analitzar els pressupostos públics per tal d'establir l'impacte diferenciat dels pressupostos sobre els homes i les dones. Això s'integra en els objectius de la pressupostació orientada a resultats (eficiència, retre comptes i transparència) i afegeix els objectius propis

de la perspectiva de gènere (equitat social i transversalitat).

Les iniciatives sobre pressupostos sensibles al gènere s'han desenvolupat en més de setanta països arreu del món, aplicant diferents metodologies, que s'han dut a terme des de la societat civil o des del govern (pel ministeri de finances amb el suport de la institució d'affers de les dones); tant en l'àmbit nacional, regional com local; aplicat al pressupost complet o bé parcialment (en un programa, sector o ministeri específic); i amb una perspectiva integrada transversalment en el cicle pressupostari i/o de manera separada mitjançant un document vinculat al pressupost.

Les experiències exposades en el paper de treball s'han seleccionat per la rellevància, la disponibilitat d'informació i les particularitats de cadascuna. De les dotze experiències, set són experiències governamentals: en l'àmbit internacional Austràlia n'és el país pioner i Xile té una àmplia experiència en l'avaluació pressupostària; pel que fa a Europa, els països

nòrdics, Berlín (estat federal) i França en són els referents; i a l'Estat espanyol ho són les comunitats autònomes del País Basc i Andalusia. Les altres cinc iniciatives s'han dut a terme des de la societat civil: Sud-àfrica, Regne Unit, Canadà, la regió andina i Mòdena (província), totes elles amb renom internacional.

El quadre següent sintetitza els trets característics (període, nom i responsables) de cadascuna de les experiències.

A la Generalitat de Catalunya s'ha començat a treballar, conjuntament amb l'Institut Català de les Dones, per incorporar la perspectiva de gènere als

comptes públics. Així, els pressupostos de la Generalitat de Catalunya consideren la perspectiva de gènere en els seus programes pressupostaris, que es concreta de dues maneres: programes específics de gènere i programes amb impacte de gènere (amb incidència directa i indirecta en el gènere, respectivament).

Per tal d'avançar en aquesta perspectiva s'ha elaborat, per als pressupostos del 2008, una *Guia per a la incorporació de l'impacte transversal en matèria de gènere als programes pressupostaris*. Aquesta guia pretén facilitar als centres gestors del pressupost la identificació de l'impacte de gènere en els progra-

Quadre 1

Experiències de pressupostos amb perspectiva de gènere		
Austràlia		
Període	1984-1996	Des de 1996
Projecte	<i>Women's Budget Statement</i>	The Women's Budget Kit
Responsable	Departament del tresor	Oficina per a les dones
Xile		
Període	Des de 2002	
Projecte	<i>Sistema de Enfoque de Género</i>	
Responsable	Direcció de pressupostos, Servei nacional de la dona	
Països nòrdics		
Període	2004-2006	
Projecte	<i>Gender Budgeting</i>	
Responsable	Consell nòrdic de ministres	
Berlín		
Període	Des de 2003	
Projecte	pressupostació de gènere	
Responsable	Departament de finances, Departament d'economia, tecnologia i afers de dones	
França		
Període	Des de 2001	
Projecte	<i>État des crédits qui concourent aux actions en faveur des droits des femmes</i>	
Responsable	Ministeri del pressupost dels comptes públics i de la funció pública	
País Basc		
Període	2002	
Projecte	<i>Iniciativa de presupuestos con enfoque de género</i>	
Responsable	Emakunde-Institut basc de la dona	
Andalusia		
Període	Des de 2005	
Projecte	<i>Informe de Evaluación de Impacto de Género del Presupuesto, Proyecto G+</i>	
Responsable	Comissió d'avaluació d'impacte de gènere (Conselleria d'economia i hisenda)	

(continua)

Quadre 1 (continuació)

Experiències de pressupostos amb perspectiva de gènere	
Sud-àfrica	
Període	Des de 1995
Projecte	<i>Women's Budget Initiative</i>
Responsable	Comitè per a la millora de la qualitat de vida i la situació de les dones, Agència de la comunitat per a la investigació social, Institut per a la democràcia a Sud-àfrica
Regne Unit	
Període	Des de 1997
Projecte	<i>Response to budget statements</i>
Responsable	Grup pressupostari de les dones
Canadà	
Període	Des de 1994
Projecte	<i>Alternative Federal Budget</i>
Responsable	Centre canadenc per a alternatives de polítiques
Regió andina	
Període	2001
Projecte	<i>Anàlisi de gènere</i>
Responsable	UNIFEM
Mòdena	
Període	2004
Projecte	<i>Matriu de capacitats</i>
Responsable	Universitat de Mòdena

mes pressupostaris i, per tant, el seu reflex en les memòries de programa.

Prenent com a referència les experiències i iniciatives dutes a terme arreu del món, des de la Generalitat es pretén avançar en aquest àmbit, facilitant als serveis i les entitats el suport i les eines necessaris per incloure la perspectiva de gènere en tot el procés pressupostari, de manera que es reflecteixi en el pressupost (i concretament en les memòries de programa) la planificació estratègica i els objectius establerts al Pla de Govern, i s'utilitzin els indicadors adequats per mesurar els resultats esperats.

Així doncs, d'acord amb l'experiència internacional, els factors d'èxit de la incorporació de la perspectiva de gènere als pressupostos públics, i per tant els passos que poden orientar l'acció de la Generalitat de Catalunya en aquest camp, són els següents:

- Desagregar per sexe la informació i les dades relatives a persones i elaborar indicadors de gènere.
- Recopilar recursos i documentació sobre la pressupostació amb perspectiva de gènere i elaborar materials metodològics.
- Formar les persones encarregades de la planificació i elaboració pressupostària.
- Coordinar i col·laborar entre el Departament d'Economia i Finances, l'Institut Català de les Dones i l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Per tant, accions en aquesta direcció poden suposar un pas més en el procés de canvi d'una pressupostació orientada a resultats i en el desenvolupament de l'anàlisi del pressupost des de les diferents perspectives transversals possibles.

Els salaris a Catalunya: efectes derivats de la integració a la Unió Monetària

Cristina Amarelo

Jonathan Jorba

Departament d'Economia i Finances

La creació de la Unió Econòmica i Monetària (UEM) es pot considerar un dels esdeveniments clau dins la història recent de l'economia catalana. En primer lloc, ha comportat una sèrie de beneficis, entre els quals cal destacar la major estabilitat macroeconòmica pel fet de pertànyer a una de les grans àrees econòmiques mundials, una reducció de la prima de risc en el context financer internacional i una major coordinació de la política econòmica amb els nostres socis europeus. En canvi, també ha implicat l'assumpció de certs costos, derivats de la pèrdua d'autonomia en la política econòmica, ja que la política monetària i canviària ha passat a ser competència del Banc Central Europeu. En aquest context, un dels temes que més interès ha generat és l'anàlisi dels possibles efectes que pot provocar la pertinença a la UEM sobre el benestar dels ciutadans, i de forma especial sobre els seus nivells de renda.

L'objectiu d'aquest paper és, precisament, comprovar si la constitució de la UEM ha determinat una aproximació en els salaris, component essencial dels nivells de renda dels ciutadans dels estats membres.

Aquesta anàlisi es duu a terme tant en termes nominals com reals, amb una atenció especial a la situació relativa de l'economia catalana, i s'estudia el període 1995-2006, els darrers anys dels quals es disposa de dades oficials sobre les retribucions dels assalariats pels països de la UEM. Així, en primer lloc, s'ofereix una visió de la posició relativa de Catalunya en termes salarials si es compara amb la resta de països de l'eurozona, i en segon lloc es fa una anàlisi de convergència de les remuneracions per assalariat en el si de la UEM.

Segons les dades de la Comptabilitat Regional d'Espanya (CRE), publicades per l'INE, l'any 2006 les remuneracions nominals¹ que percebien els assalariats catalans eren lleugerament superiors a les del conjunt de l'Estat, si bé se situen al 78,6% de la mitjana de la UEM-12.

D'altra banda, si es volen tenir en compte les diferències de poder adquisitiu entre les diferents eco-

1. El concepte de remuneració per assalariat comprèn els sous i salaris bruts (pagats en efectiu i en espècie) i les cotitzacions socials a càrrec de l'empleador.

Quadre 1

Evolució de les remuneracions per assalariat als països europeus					
	Remuneracions nominals			Remuneracions reals	
	Índex respecte a la zona euro-12 (2006)	Índex respecte a la zona euro-12 corregit per PPA (1995)	Índex respecte a la zona euro-12 corregit per PPA (2006)	% variació mitjana (1995-2006)	% variació mitjana (1995-2006)
UEM-12	100,0	100,0	100,0	2,4	0,3
Bèlgica	117,6	114,8	113,4	2,1	0,3
Alemanya	111,9	104,7	109,5	1,6	0,2
Irlanda	113,9	88,8	97,5	6,0	2,9
Grècia	67,6	64,6	82,8	6,1	2,0
Espanya	76,0	91,0	86,6	2,8	-0,2
Catalunya¹	78,6	92,3	82,8	2,7	-0,6
Catalunya²	78,6	96,7	89,6	2,7	-0,6
França	111,1	98,6	105,0	2,6	0,9
Itàlia	91,8	99,3	91,3	3,9	1,4
Luxemburg	136,2	118,4	128,4	2,8	0,5
Holanda	122,1	106,2	117,8	3,1	0,8
Àustria	107,3	108,6	106,2	1,6	0,0
Portugal	50,8	56,7	62,3	4,3	1,4
Finlàndia	99,9	83,7	89,0	2,7	1,2

1. Dada per a Catalunya, utilitzant la PPA pròpia calculada a partir de les dades de l'Idescat.

2. Dada per a Catalunya utilitzant la mateixa PPA que per a Espanya.

Font: elaboració a partir de dades de l'AMECO i Eurostat.

nomies de l'eurozona resulta més apropiat analitzar les retribucions en termes de PPA (paritat del poder adquisitiu) i no en euros. Atès que en el cas català no es disposa d'una PPA pròpia respecte de la zona euro (Eurostat només publica aquestes dades per països), s'ha construït una aproximació aplicant a la PPA espanyola respecte de la zona euro les dades de nivell de preus relatius de Catalunya respecte d'Espanya, procedents de l'Idescat. Les dades obtingudes emprant la PPA calculada per a Catalunya permeten destacar com la remuneració per assalariat a Catalunya representa un 82,8% del nivell de la UEM-12, percentatge més alt que quan es considerava només la dada nominal. Malgrat tot, el nivell retributiu corresponent a Espanya estaria més a prop de la mitjana de la zona euro, suposant un 86,6% d'aquest agregat.

D'altra banda, les dades emprades permeten assenyalar com entre 1995 i 2006 les remuneracions

per assalariat, tant en el cas català com en l'espanyol, haurien perdut poder adquisitiu respecte del conjunt de l'eurozona. Això s'explica per la caiguda de les remuneracions reals: mentre que en termes nominals les retribucions han crescut de mitjana un 2,7% anual a Catalunya (per sobre de la zona euro), en termes reals s'haurien reduït un 0,6% anual, per la notable inflació registrada en el període (amb un diferencial anual d'1,4 punts respecte de la zona euro).

Per tant, l'evolució de les retribucions nominals ha seguit una trajectòria que no ha pogut compensar el creixement dels preus, ja que els salaris estan fortament condicionats per elements com la creixent pressió competitiva internacional, especialment a les manufactures. La productivitat també ha presentat al llarg dels darrers anys un dinamisme escàs, i això ha impedit millorar les condicions salarials i ha dificultat l'absorció dels increments de costos (com

Quadre 2

Anàlisi de la β -convergència de les remuneracions per assalariat a la UEM-12, 1995-2006 ¹							
Zona geogràfica		Remuneracions nominals			Remuneracions reals		
		1995-2006	1995-2001	2001-2006	1995-2006	1995-2001	2001-2006
UEM-12	paràmetre β	-0,0247*	-0,0298*	-0,0134	-0,0107	-0,0154**	-0,0009
	coeficient R^2	0,5162	0,6084	0,1494	0,1704	0,2787	0,001
	velocitat de convergència λ	2,93%	3,35%	1,39%	1,14%	1,63%	0,09%
	vida mitjana de convergència h	24	21	50	61	42	783
UEM-12 sense	paràmetre β	-0,0246*	-0,0297*	-0,0132	-0,0109	-0,0155**	-0,0014
	coeficient R^2	0,5131	0,6059	0,147	0,1813	0,2782	0,0029
Luxemburg	velocitat de convergència λ	2,91%	3,33%	1,38%	1,17%	1,64%	0,14%
	vida mitjana de convergència h	24	21	50	59	42	481

Notes: hi haurà convergència si el paràmetre β obtingut en l'estimació és negatiu. Un * implica que el paràmetre és estadísticament significatiu al 1%, ** implica significativitat al 10% i l'absència d'asteriscs es considera estadísticament no significatiu. La velocitat de convergència (λ) s'obté a partir del paràmetre anterior, mitjançant la relació $\lambda = (1 - e^{-\beta T})/T$, i la vida mitjana de convergència (h), mesurada en anys, s'obté aïllant-la en l'expressió següent $e^{-\beta \cdot h} = 0,5$.

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'AMECO i de la Comptabilitat Regional d'Espanya (INE).

en els derivats de l'encariment del petroli i l'energia). D'altra banda, l'estancament dels salaris reals també té a veure amb la composició de la nova ocupació generada en el període analitzat: una part important dels llocs de treball creats han estat de baixa qualificació i de baix nivell salarial.

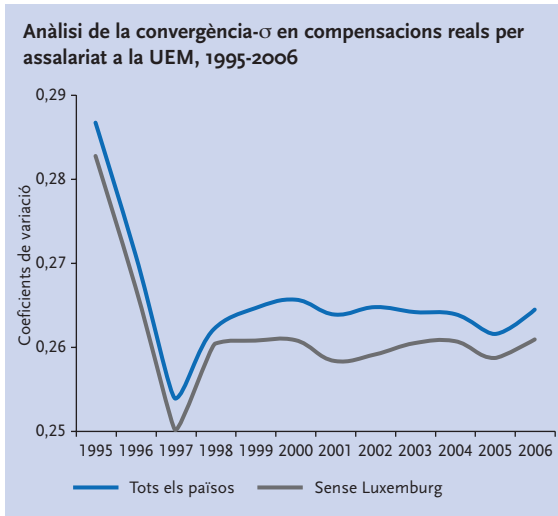
En segon lloc, aquest paper de treball tracta la qüestió de si els nivells salarials a la UEM tendeixen a convergir o bé a divergir, aplicant la metodologia de la *convergència- β* i de la *convergència- σ* de Barro i Sala i Martín. Segons aquesta metodologia, té lloc *convergència- β* absoluta si les retribucions de les economies considerades tendeixen a aproximar-se amb el pas del temps fins a assolir un mateix nivell d'estat estacionari. D'altra banda, tindrà lloc *convergència- σ* si la dispersió entre les remuneracions per assalariat, mesurada mitjançant el coeficient de variació,² tendeix a disminuir. Els resultats obtinguts en aquest paper, recollits al quadre 2, apunten que dins de la UEM-12 s'hauria produït convergència nominal en les retribucions per assalariat entre 1995 i 2006. Així, la *bretxa* retributiva (en termes nominals) es tancaria, en el supòsit que

les condicions econòmiques no canviessin, en 21 anys i a una velocitat propera al 3% de mitjana anual al llarg dels onze anys analitzats. Al mateix temps, ha anat acompanyada d'una reducció de les dispersions. També s'observa que aquesta convergència nominal va ser molt més ràpida durant els anys previs a l'entrada en circulació de la moneda única.

En canvi, és menys evident l'existència de convergència en les remuneracions reals. És estadísticament poc significativa i, en tot cas, es concentraria en el període previ a l'entrada en circulació física de l'euro. Aquesta manca de *convergència- β* absoluta en termes reals es deu a l'existència de països com Bèlgica, Alemanya i Àustria, on els salaris es troben pràcticament estancats, i, especialment, a Catalunya i l'Estat espanyol, on les remuneracions reals per assalariat van caure entre 1995 i 2006. De fet, l'eliminació de Catalunya i del conjunt d'Espanya de l'anàlisi oferiria un resultat considerablement diferent, amb una evidència més clara de convergència real. Pel que fa a la *convergència- σ* , els coeficients de variació de les remuneracions reals per assalariat mostren com la dispersió no s'ha reduït i ha restat estable des de l'any 1998, després d'un repunt l'any 1997 (vegeu el gràfic 1).

2. El coeficient de variació és equivalent al quocient entre la desviació estàndard i la mitjana de la sèrie temporal.

Gràfic 1

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'AMECO i de la CRE (INE).

D'entre els factors que podrien explicar la dinàmica dels salaris reals dels estats membres de la UEM caldria destacar l'evolució dels preus, que haurien convergit, tant en nivells com en dispersió, a una major velocitat del que ho han fet les remuneracions nominals dels assalariats. Però convé tenir present que a més dels preus hi podrien haver tingut un paper important altres factors, com ara la productivitat i, estretament relacionat amb aquesta, la composició de la nova ocupació al mercat de treball.

Convergència i mobilitat regional a la UE (1995-2005): els efectes de la integració europea

Jonathan Jorba

Departament d'Economia i Finances

Daniel Montolio

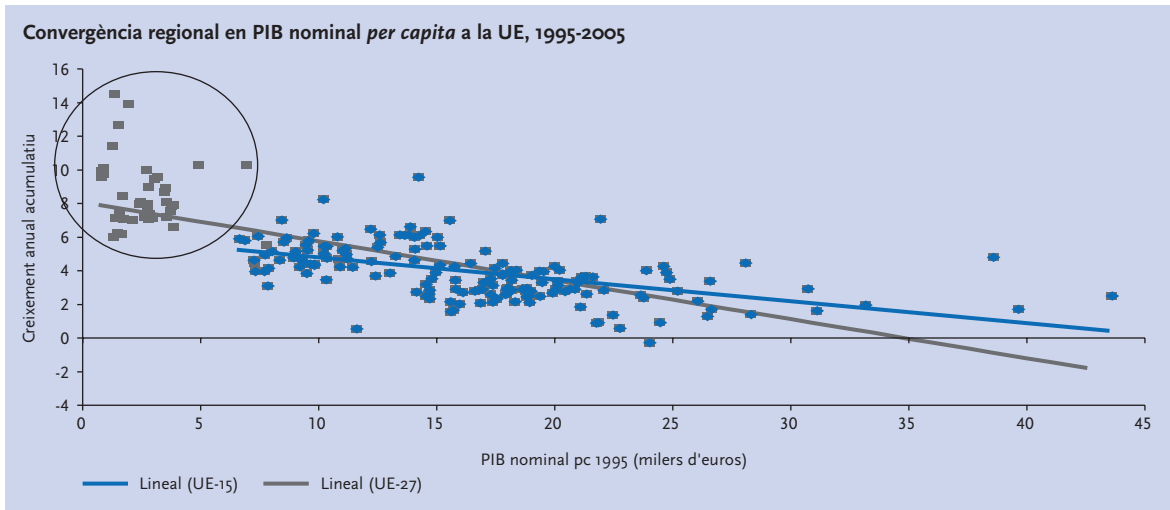
Departament d'Economia i Finances
Universitat de Barcelona

Les qüestions relacionades amb el creixement econòmic i la convergència en termes de renda per habitant a les regions europees han vingut generant un important flux d'estudis i anàlisis els anys recents. La importància d'aquests aspectes a l'hora d'avaluar els efectes del procés d'integració europea i l'efectivitat dels fons europeus en relació amb aquest objectiu justifiquen aquesta aflluència d'estudis de convergència regional. Així mateix, aquestes qüestions han guanyat pes com a conseqüència de les dues darreres ampliacions de la UE cap a les economies de l'est d'Europa. En aquest sentit, l'objectiu d'aquest treball és precisament l'estudi dels processos de creixement i convergència econòmica així com l'evolució de les desigualtats en la distribució de la renda existent entre les regions que formen part de la UE en el període entre 1995 i 2005. Per assolir aquest objectiu s'han utilitzat les dades de PIB nominal, real i en PPA corresponents a la base REGIO d'Eurostat (actualitzades a maig de 2008) per a les regions de la UE-15 (159 regions NUTS-2) i de la UE-27 (201 regions NUTS-2), i s'han estimat equacions de con-

vergència (*convergència- β* i *convergència- σ*), índexs de desigualtat (Gini i Theil) i funcions de densitat de la renda *per capita* de les regions de la UE. Val a dir que la combinació de tècniques paramètriques, principalment l'estimació de l'equació de *convergència- β* , i no paramètriques per analitzar la convergència regional a la UE constitueix una de les novetats principals d'aquest treball. Així mateix, aquest paper se centra en el rol desenvolupat per Catalunya en aquests processos.

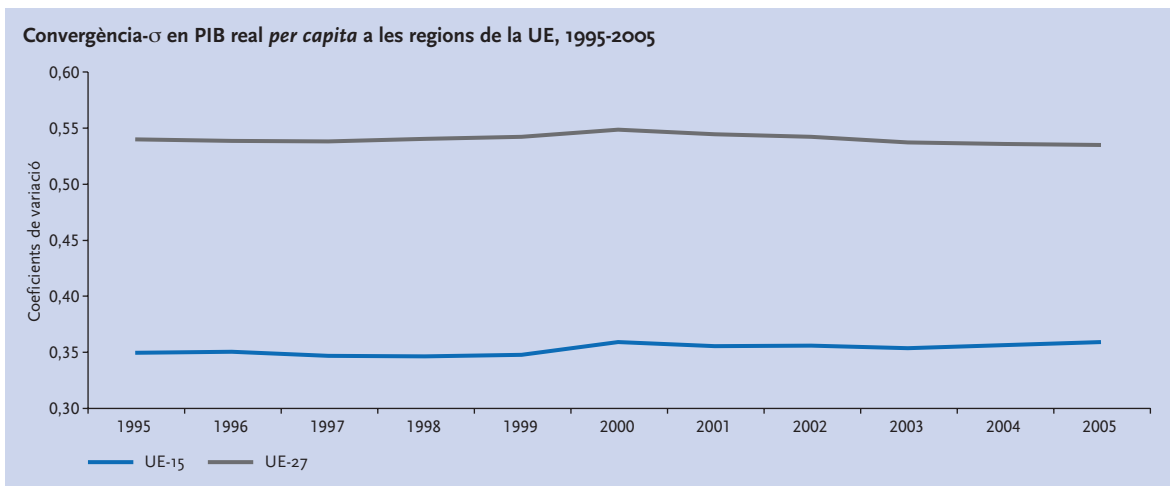
Els principals resultats obtinguts permeten apreciar com ha tingut lloc un procés de convergència nominal en termes de PIB per habitant a les regions europees. La reducció de les diferències en termes de dispersió de la renda regional per habitant és més evident en el cas de les regions que constitueixen l'actual UE-27. Aquest resultat pot venir donat per l'*efecte escala* derivat de les majors diferències de riquesa que suposa la UE-27 en relació amb la UE-15. La convergència nominal reflecteix en gran part els esforços realitzats per les regions de les darreres ampliacions per complir els requisits necessaris per a l'accés al projecte europeu.

Gràfic 1

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Ameco i de la REGIO (Eurostat).

Gràfic 2

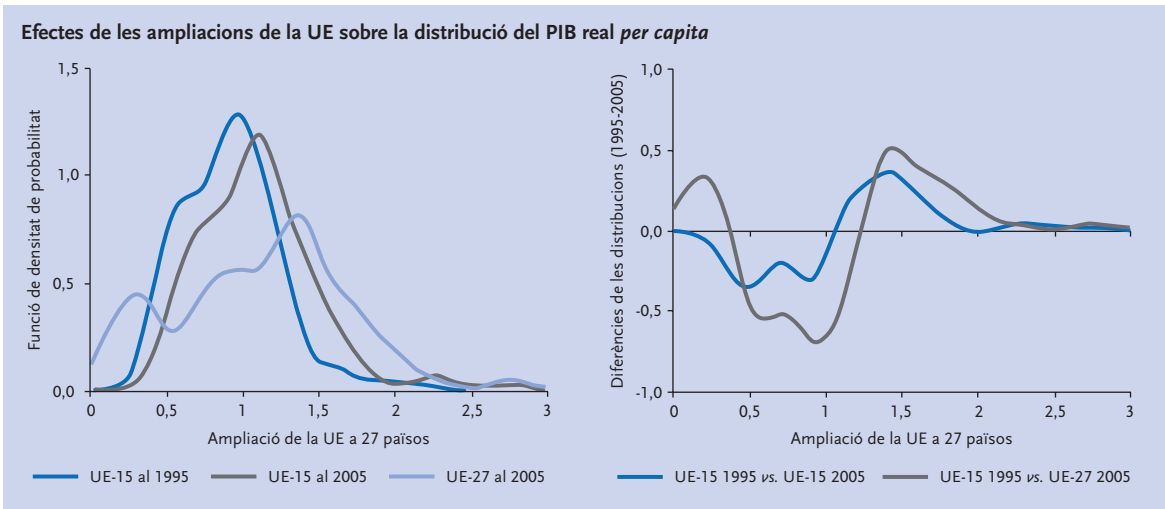
Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Ameco i de la REGIO (Eurostat).

D'altra banda, els resultats de l'estimació econòmica de l'equació de convergència no permeten obtenir evidència empírica suficient que doni suport a la idea de convergència en PIB real per habitant a les regions europees. Aquest resultat indica que la convergència enregistrada en les sèries nominals podria ser deguda a l'evolució dels preus entre les regions europees. De fet, si es corregeixen les sèries de PIB no-

minal per paritats de poder adquisitiu, s'obté una clara evidència a favor de la convergència en termes de renda per habitant, més intensa per al cas de la UE-27. Aquest resultat evidencia, novament, la considerable incidència dels preus en els processos de convergència ocorreguts recentment en l'àmbit regional a la UE.

La major dispersió del PIB *per capita* real observada a les regions del nucli del projecte europeu és un

Gràfic 3

factor que cal tenir en compte, ja que la tendència dels darrers anys és que aquesta *divergència- σ* s'incrementi. De fet, aquesta tendència lleugerament divergent en termes de variabilitat en PIB real per habitant es confirma quan s'utilitzen altres mesures de distribució de la renda. Així, per exemple, el càlcul dels índexs de Gini i de Theil per aquesta variable a les regions de la UE-15 i de la UE-27 confirma els resultats obtinguts d'acord amb el coeficient de variació.

Els resultats obtinguts indiquen, doncs, que entre 1995 i 2005 s'ha produït un lleuger augment de les desigualtats en la distribució regional de la renda real per habitant a les regions europees de la UE-15, malgrat la convergència nominal observada com a conseqüència de l'apropament en nivell de preus. Contràriament, però, les regions dels nous estats membres han contribuït a reduir les diferències, tant en termes nominals com, comparativament, en termes reals.

Cal destacar que un aspecte determinant en la configuració dels processos de convergència regional analitzats ha estat l'efecte de les darreres ampliacions que ha experimentat la UE. Així, per exemple, les noves regions de l'est d'Europa s'han incorporat a la part baixa de la distribució de renda, donant lloc a un nou

clúster o club de convergència, diferent del de les regions de la UE-15. No obstant això, han estat regions molt dinàmiques i, com s'ha esmentat, han tingut un paper important en els processos de convergència en nivells i en dispersió de les rendes. Amb tot, les regions més dinàmiques semblen ser les del tram superior de renda. En aquest sentit, Catalunya s'ha situat a un nivell intermedi durant aquests anys, mantenint-se en el grup de regions de renda mitjana-alta al llarg del període 1995-2005.

Finalment, convé assenyalar que els resultats obtinguts en aquest estudi contrasten amb els obtinguts per les regions de la UE en altres períodes, especialment amb els estudis que es concentren a finals de la dècada dels vuitanta i principis dels noranta, quan tingué lloc un fort procés de convergència regional a Europa. Els nous processos de convergència econòmica descrits en aquest treball que han tingut lloc entre les regions que actualment formen part de la UE, s'hauran de tenir en compte per avaluar l'evolució del procés d'integració econòmica i social de la Unió ampliada i, especialment, el seu impacte a Catalunya. Tanmateix, serviran per definir la direcció que ha de prendre la seva evolució en un futur proper.

Les empreses participades per capital estranger a la indústria manufacturera de Catalunya

Tatiana Fernández

Departament d'Economia i Finances

En les darreres dècades la inversió exterior ha contribuït a augmentar la internacionalització i la base exportadora de la indústria catalana; a millorar el nivell tecnològic i la competitivitat; i a crear llocs de treball. I també ha contribuït a l'elevat dèficit comercial exterior, per la dependència dels filials de les multinacionals de les importacions de productes intermedis. Això no obstant, es disposa de pocs estudis empírics que avaluin els efectes de la inversió estrangera i les multinacionals a l'economia catalana.

Segons les dades de l'Enquesta industrial d'empreses (EIE)¹ per al 2006, el 12,7% dels establiments manufacturers a Catalunya amb 20 ocupats o més són d'empreses participades per capital estranger, que representen el 29,1% dels ocupats i el 39,2% del volum de negoci de les manufactures catalanes. El pes de les empreses participades varia molt en funció del sector:

des del 76% del volum de negoci i el 66,3% en la fabricació de materials de transport fins al 15,6% del volum de negoci i el 13% dels ocupats en la metal·lúrgia i productes metàl·lics. La presència de firmes amb capital estranger és molt superior en el segment d'empreses de major dimensió: generen aproximadament el 50% del volum de negoci de les de 100 ocupats o més, davant del 15,3% de les empreses d'entre 20 i 99 ocupats.

Aquest és el marc en el qual s'ha de situar el treball, en què es contrasta, per al cas de les manufactures catalanes i amb les dades de l'EIE per al 2006, si les empreses participades per capital estranger tenen un comportament diferenciat del de les empreses de capital domèstic pel que fa a les activitats exportadora i importadora i a la productivitat.

El 84% de les firmes participades exporten i importen i únicament el 3,7% ni exporten ni importen, enfront del 55,1% i el 24,9% respectivament de les empreses sense capital estranger. A més, les empreses participades mostren una major propensió a exportar i a importar: el 54,1% i el 65,1% tenen respec-

¹ L'Enquesta industrial d'empreses (EIE), duta a terme per l'INE en col·laboració amb l'Idescat, és la principal font d'informació del sector industrial a Catalunya, atès que conté una mostra d'unes 8.000 empreses que representen aproximadament 30.000 empreses industrials amb assalariats que operen a Catalunya.

Quadre 1

Pes de les firmes participades (en % de les empreses amb 20 ocupats o més). 2006									
	Empreses	Establ.	Ocupats	Vol. negoci	Total consums	Valor producció	VAB	Export.	Import.
Alimentació, begudes i tabac	6,5	7,4	16,1	23,8	20,4	22,7	29,0	18,0	44,2
Tèxtil, confecció, cuir i calçat	8,5	9,1	18,6	20,4	19,4	20,0	21,3	32,4	27,3
Paper, edició, arts gràfiques i repr.	10,2	10,4	18,4	24,5	27,4	23,8	21,0	32,5	38,5
Indústries químiques	27,7	29,4	41,3	44,2	43,7	41,5	47,1	39,1	53,5
Cautxú i matèries plàstiques	23,9	24,5	41,3	46,0	46,7	42,3	43,9	55,3	60,9
Altres prod. minerals no metàl·lics	11,1	13,5	19,1	24,0	24,2	23,4	23,5	32,2	38,5
Metal·lúrgia i productes metàl·lics	6,3	6,4	13,0	15,6	16,3	14,4	15,5	19,3	22,0
Maquinària i equips mecànics	10,9	11,5	22,8	28,0	29,7	29,0	25,4	37,4	45,9
Màquines d'oficina i instruments	10,8	11,4	14,3	17,8	19,8	16,7	12,8	29,2	36,3
Equips elèctrics i electrònics	18,7	19,5	46,0	64,6	70,3	59,4	47,0	77,5	85,1
Fabricació materials de transport	26,3	26,4	66,3	75,9	77,2	77,1	70,4	84,6	80,9
Resta d'indústries manufactureres	5,6	5,5	16,9	22,0	26,0	22,6	16,5	30,2	41,5
De 20 a 99 ocupats	7,4	7,2	9,4	15,3	16,7	14,7	12,9	24,0	30,5
De 100 ocupats o més	35,5	35,0	43,4	49,5	51,9	48,1	46,3	58,5	67,0
Total	12,0	12,7	29,1	39,2	41,6	37,8	35,3	51,5	59,1

Font: elaboració pròpia, Idescat, a partir de dades de l'EIE de l'INE.

Quadre 2

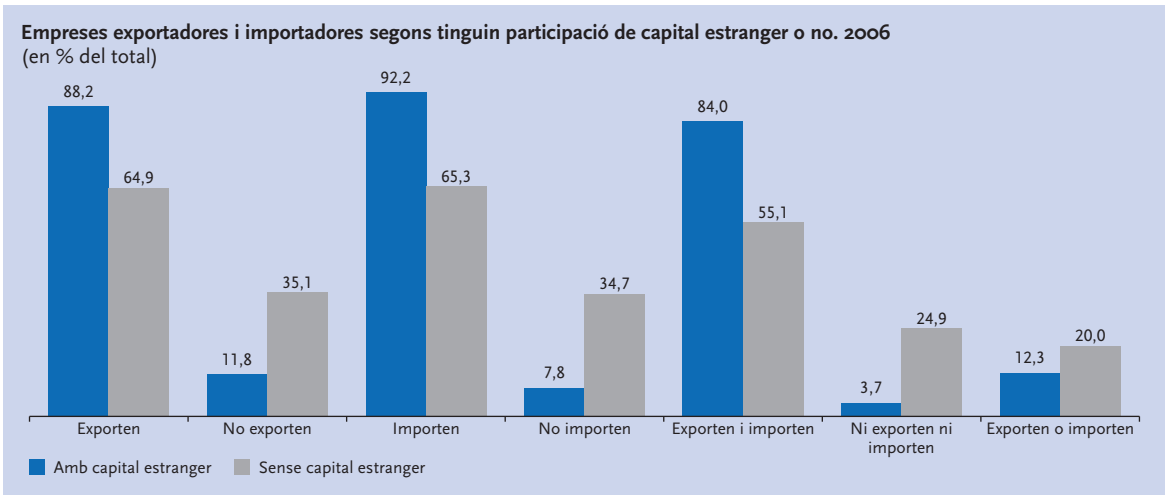
Productivitat i propensió a exportar i a importar de les empreses amb capital estranger i sense. 2006										
	Productivitat (VAB per ocupat en milers d'€)		Exportacions (% vendes totals)		Importacions (% producció)		Vol. negoci en empreses grans (%)		Pes en el vol. de negoci (%)	
	KE	KA	KE	KA	KE	KA	KE	KA	KE	KA
Alimentació, begudes i tabac	110,8	51,8	12,4	17,7	30,3	11,2	64,0	94,8	23,8	76,2
Tèxtil, confecció, cuir i calçat	44,0	37,1	56,8	30,2	34,8	23,2	39,5	76,4	20,4	79,6
Paper, edició, arts gràfiques i repr.	66,4	56,4	27,9	18,8	25,0	12,5	50,5	75,6	24,5	75,5
Indústries químiques	99,9	78,9	28,5	35,1	37,1	22,9	78,0	85,8	44,2	55,8
Cautxú i matèries plàstiques	54,1	48,7	37,3	25,7	34,0	16,0	44,2	78,1	46,0	54,0
Altres prod. minerals no metàl·lics	92,9	71,4	17,3	11,5	14,3	7,0	64,4	80,3	24,0	76,0
Metal·lúrgia i productes metàl·lics	67,0	54,9	27,5	21,3	24,6	14,7	50,2	59,6	15,6	84,4
Maquinària i equips mecànics	55,2	48,0	47,6	31,0	28,8	13,9	34,0	66,9	28,0	72,0
Màquines d'oficina i instruments	45,7	52,0	55,1	28,9	33,3	11,8	32,8	71,8	17,8	82,2
Equips elèctrics i electrònics	67,5	64,8	60,3	31,9	77,1	19,8	63,0	93,8	64,6	35,4
Fabricació materials de transport	64,5	53,2	55,9	32,1	36,2	28,8	72,4	97,9	75,9	24,1
Resta d'indústries manufactureres	41,9	43,1	29,9	19,5	35,1	14,4	30,8	79,3	22,0	78,0
Manufactures	72,8	54,9	40,8	24,7	38,9	16,3	58,0	88,2	39,2	60,8
Coef. corr. amb el pes de les multinacionals (% volum de negoci)	0,34		0,76		0,80		0,81			

KE: empreses participades per capital estranger.

KA: empreses de capital espanyol.

Font: elaboració pròpia, Idescat, a partir de dades de l'EIE de l'INE.

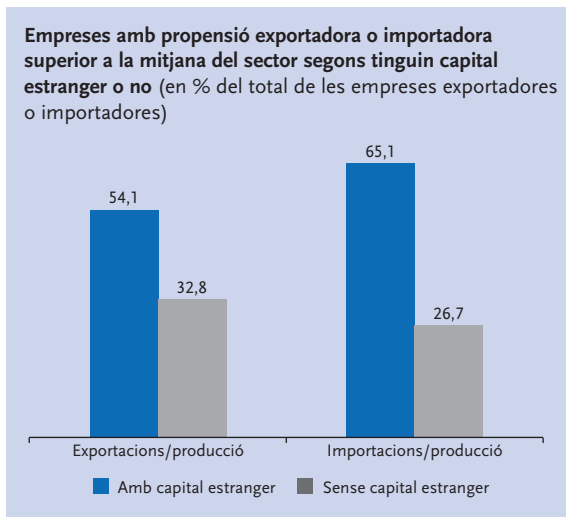
Gràfic 1

tivament unes propensions superiors a les mitjanes del seu sector, enfront del 32,8% i el 26,7% de les firmes sense capital estranger.

Amb les microdades de l'EIE i mitjançant els models econòmics Probit i Tobit es constata que el capital estranger és una variable explicativa significativa tant a l'hora d'explicar la probabilitat d'exportar i importar de les empreses com de la propensió a exportar i a importar. La variable és significativa i té el signe esperat per a 9 sectors manufacturers dels 12 analitzats en el cas de les exportacions i per a 11 dels 12 sectors en el de les importacions. Pel que fa a la productivitat els resultats no són tan concloents: el capital estranger sí que és una variable explicativa significativa de la productivitat per al conjunt de les manufactures i per a 6 dels 12 sectors i, especialment, per a les empreses de menor dimensió (d'entre 20 i 99 ocupats). En canvi, aquesta relació no es donaria per a les empreses més grans (de 100 ocupats o més).

Gràfic 2

Apèndix

Resúmenes de los artículos de la revista 183

Abstracts of the articles included in this number 187

Resúmenes de los artículos de la revista

Dinámica demográfica y composición de los hogares en Cataluña

Los hogares catalanes han experimentado un cambio significativo durante el período 1981-2001, tanto en lo que se refiere a su crecimiento como a su tamaño y composición. Estas modificaciones no pueden ser interpretadas sin tener en cuenta la segunda transición demográfica, tal como lo demuestran los principales indicadores demográficos. Este artículo tiene como objetivo describir los cambios producidos en las estructuras de los hogares de Cataluña para el período 1981-2001 y analizar las variables que han incidido en estas modificaciones. De acuerdo con este planteamiento, el artículo se estructura en cuatro grandes apartados: en el primero se ilustra brevemente cuál ha sido la trayectoria de los fenómenos demográficos que afectan a la composición de los stocks de hogares; en el segundo se describe la evolución de los diferentes tipos familiares y se cuantifica cuál ha sido la contribución de los factores demográficos y estructurales al cambio en la composición de estos hogares, mien-

tras que en el tercero se analizan sus estructuras por edad; finalmente, en el cuarto y último apartado se presentan las principales conclusiones.

La situación económica de los hogares desde la perspectiva de la renta y del gasto en consumo

El objetivo del artículo es hacer un análisis descriptivo a través de la estadística oficial de la situación económica de los hogares catalanes. Se mide la distribución personal de la renta y cuáles son sus implicaciones en el riesgo de pobreza de los hogares y de la población catalana. Se hace una descripción del gasto en consumo de los hogares, y se analiza tanto su magnitud como la evolución en el tiempo de su estructura. Se determina cuáles son los hogares que sufren privaciones, y se analiza la capacidad de ahorro de éstos. El análisis de las diferentes magnitudes se lleva a cabo clasificando los hogares según las principales características socio-demográficas, como el sexo y la edad, la nacionalidad,

la relación con la actividad o la estructura familiar. Se comparan los datos catalanes con los correspondientes a nivel español y/o europeo. Finalmente, cabe destacar que se ha focalizado el análisis en el objetivo de determinar cuáles son los hogares que se encuentran en una situación más desfavorecida tanto desde la perspectiva de la renta, como desde el gasto en consumo.

Inmigración internacional y hogares en Cataluña, 1996-2007

Con la reciente aceleración de los flujos migratorios internacionales el número de residentes extranjeros en Cataluña ha aumentado considerablemente, y se sitúa en el umbral del millón de extranjeros empadronados, un 13,5% de la población a inicios de 2007. Así aumenta de manera paralela el número de hogares donde reside población extranjera, de los poco más de cincuenta mil en 1996 a los más de 440 mil en 2007, siendo éstos los protagonistas de un mínimo de dos terceras partes del incremento de los hogares desde 1996. En este artículo, y a partir de la Estadística de población anexa al padrón de 1996, del Censo de población de 2001, y de la Encuesta de población activa del segundo trimestre de 2007, se analiza el crecimiento de los hogares con extranjeros, la tipología de estos hogares, y la relación con la actividad de los mismos en 2007. La llegada reciente a Cataluña de la mayoría de los extranjeros residentes se traduce en una mayor complejidad de los hogares donde residen extranjeros, que junto con la mayor dimensión, informan de unas estructuras condicionadas por el propio proceso migratorio y por las estrategias empleadas en cada uno de ellos.

Diversidad familiar, bienestar de la infancia y cohesión social en Cataluña

El cambio en los modelos y en las formas familiares que se está produciendo en las sociedades postindustriales desde hace un cuarto de siglo comporta un conjunto de consecuencias que todavía no conoce-

mos del todo desde la perspectiva de la investigación. En particular, la aparición de nuevas formas de hogar como el aumento de las familias monoparentales, uno de los focos específicos de atención de este trabajo, tiene unas implicaciones considerables desde el punto de vista social y económico.

Este artículo presenta una serie de reflexiones y de datos sobre la situación de los niños en Cataluña y su riesgo potencial de pobreza según el tipo de hogar en que viven. El bienestar de la infancia en función de la diversidad familiar constituye una cuestión de primer orden en una sociedad que mire hacia el futuro y que aspire a mejorar su nivel de cohesión social. Una de las conclusiones de este artículo es que es preciso dar un golpe de timón en la orientación de nuestro estado del bienestar, que hasta ahora ha mostrado una escasa prioridad en el desarrollo de las políticas de infancia, entendidas como aquellas medidas que puedan garantizar efectivamente la igualdad de oportunidades para todos los menores.

Entorno familiar y rendimiento educativo

El objetivo de este artículo consiste en identificar y cuantificar el efecto sobre el rendimiento educativo de un conjunto de variables del entorno familiar del estudiante. Se efectúa una aproximación empírica aplicada a los estudiantes de Cataluña, y se hace una comparación con el total de estudiantes del Estado. Los datos utilizados corresponden a las pruebas del programa PISA en su edición de 2006.

El artículo se centra en tres canales a través de los cuales se produce el efecto de las familias sobre el rendimiento: las características socioculturales y económicas de la familia (en especial su capital cultural y social); los recursos materiales del hogar, y las características socioculturales de la familia de los compañeros en el aula (el denominado "efecto compañero"). No se aborda un cuarto posible canal, la estructura de la familia, porque no se dispone de información al respecto.

El análisis empírico se efectúa mediante una regresión multinivel. Los resultados indican una fuerte inci-

dencia de las características de la familia sobre el rendimiento educativo, incidencia que se produce a través de los tres canales expuestos en el párrafo anterior.

Situaciones familiares y laborales: un análisis de la Encuesta de población activa desde la perspectiva de los hogares

Este artículo ofrece, a partir de datos de la EPA, una visión de la situación laboral de los hogares catalanes y de los posibles efectos de las variables familiares sobre las decisiones de empleo y participación en el mercado de trabajo. A grandes rasgos, ha tenido lugar una clara mejora en la situación laboral de los hogares, que han aumentado su participación y empleo en el mercado de trabajo y han reducido su nivel de paro, sobretodo de los segundos miembros del hogar, en gran parte vinculado a la mejora laboral de la población femenina. Asimismo, los hogares han aumentado el número de perceptores de ingresos (un 74,2% de los hogares no unipersonales cuentan con más de un perceptor), y han reducido su vulnerabilidad económica, si bien al mismo tiempo esto demuestra la necesidad de los hogares de diversificar sus fuentes de renta ante el aumento de su endeudamiento (básicamente ligado a la compra de vivienda). Finalmente, se ha construido un modelo econométrico que explica la probabilidad de ser activo u ocupado en función de variables individuales y familiares. Los resultados apuntan, en la línea de otros trabajos, que el hecho de tener hijos pequeños influye negativamente, especialmente en el caso de las mujeres, y también se detecta un efecto negativo en el caso de otras variables como, por ejemplo, cuando se dispone de un nivel educativo bajo o en presencia de problemas de conciliación.

La contribución de las mujeres a la economía familiar

En este artículo se analiza la contribución económica de mujeres y hombres al hogar, tanto en trabajo fami-

liar doméstico como en trabajo de mercado, medidos ambos en términos de tiempo y de valor monetario. El análisis se realiza para la población de Cataluña y se aborda desde la perspectiva del ciclo vital utilizando como variable de desagregación la tipología de hogar.

Los resultados muestran que en todo tipo de hogar –y también a nivel agregado– las mujeres dedican más tiempo que los hombres al trabajo total, aunque medido en términos monetarios –en razón de la discriminación laboral y salarial femenina– la relación es la inversa. Los datos también sugieren que el modelo más tradicional de familia con trabajos claramente divididos por sexo estaría perdiendo peso a favor de una mayor diversidad de formas de organización de los trabajos, pero que no necesariamente estaría implicando modelos más equitativos.

Estrategias de emancipación y accesibilidad a la vivienda

Los hogares jóvenes, debido al incremento del precio de la vivienda de los últimos años y al actual incremento del tipo de interés, se encuentran ante una dificultad creciente para acceder a la vivienda. Así, a los cada vez más cambiantes y vulnerables ciclos de los hogares se contraponen un mercado inmobiliario rígido y poco flexible, con unos precios exorbitantes que no permiten la movilidad, pero aún menos la accesibilidad y la emancipación. El objeto de este artículo es el análisis del comportamiento de los hogares para acceder y asumir el esfuerzo que supone el pago de la vivienda y las estrategias de la juventud para emanciparse. Determinados así los colectivos con mayores dificultades, desde la sostenibilidad social y urbanística y la rehabilitación y conversión de usos, propone algunas medidas para la flexibilización y diversificación de la oferta residencial haciéndola más accesible y cohesionada tanto socialmente como territorialmente.

Abstracts of the articles included in this number

Demographic dynamic and household composition in Catalonia

Catalan households underwent significant changes, as regards both growth and size and composition, over the 1981-2001 period. As the main demographic indicators clearly show, these changes cannot be interpreted without taking into account the second demographic transition. The aim of this article is to describe the changes that Catalan households underwent over the 1981-2001 period and to analyse the variables that influenced these modifications. In doing so, the article is structured into four broad sections: the first briefly describes the trajectory of demographic phenomena affecting the composition of housing stock; the second comprises an overview of how different family types have evolved and of the contribution of demographic and structural factors to changes in the composition of these households; the third analyses structures by age; and, finally, the fourth section is devoted to outlining the main conclusions.

The economic situation of households from the standpoint of income and consumer expenditure

This article sets out to make a descriptive analysis of the economic situation of Catalan households through official statistics. Personal distribution of income is measured, and the implication of this to the risk of poverty in Catalan households and amongst the country's population. A description is made of households' consumer expenditure, analysing both magnitude and evolution over time of the structure. The households that suffer deprivation are determined and their ability to save is analysed. Study of the different magnitudes are made by classifying households according to the principal socio-demographic characteristics, such as sex, age, nationality, relation to activity and family structure. The data for Catalonia is compared with that for Spain and/or Europe. Finally, it should be noted that the study is focused on identifying the households in the least favoured position from the

standpoint both of income and expenditure on consumer goods.

International immigration and households in Catalonia, 1996-2007

With the recent acceleration in international migratory flows, the number of foreign residents in Catalonia has risen considerably, approaching the figure of one million foreign citizens in the official census, 13.5% of the population, in early 2007. In consequence, the number of homes in which the foreign population has risen proportionally, from just over 50,000 in 1996 to more than 440,000 in 2007, and accounting for at least two-thirds of the increase in numbers of homes since 1996. This article takes the population statistics in the annex to the 1996 Census, the 2001 Population Census and the Active Population Survey for the second half of the 2007 to analyse the growth of households with foreign nationals, the typology of these homes and their relation to activity in 2007. The fact that most foreign residents came to Catalonia recently makes for greater complexity in households in which foreign citizens live. This, along with the rising figures, reveals structures conditioned by the migratory process itself and by the strategies employed in each.

Family diversity, child welfare and social cohesion in Catalonia

The change in family models and forms that have been occurring in post-industrial societies over the last quarter century entail a series of consequences that we are still not fully aware of from the research perspective. The emergence of new models of households due to the increase in single parent families—a specific focus of attention in this article—particularly, has considerable social and economic implications.

This article presents a series of reflections, facts and figures about the situation of children in

Catalonia and their potential risk of poverty according to the type of home they live in. Child welfare within family diversity is an issue of the highest importance in a society that looks to the future and aspires to improve its levels of social cohesion. One conclusion reached in this article is that it is necessary to change course with regard to the direction in which our welfare state is headed; to date, child welfare policies, understood as measures that can effectively guarantee equal opportunities amongst all minors, have been a low priority.

Family background and educational performance

The objective of this article is to identify and quantify the effect on educational performance of a series of variables concerning the student's family background. An empirical approximation is made, applied to students in Catalonia, and a comparison is made with the total students in Spain overall. The figures used were taken from the 2006 PISA programme tests 2006.

The article focuses on three channels through which families influence educational performance: the family's socio-cultural and economic characteristics (particularly cultural and social capital); material resources in the home; and the socio-cultural characteristics of the families of classmates (the so-called "peer influence"). A fourth possible channel, family structure, is not considered, as no information is available in this regard.

The empirical analysis is carried out through multi-level regression. The results indicate strong influence by family characteristics on educational performance, exercised through the three channels described in the previous paragraph.

Family and employment situations: a study of the Active Population Survey (EPA) from the perspective of households

Based on data taken from the Active Population Survey (EPA), this article offers a view of the employment situation in Catalan households and the possible effects of family variables on decisions regarding jobs and participation in the employment market. Broadly speaking, a clear improvement has occurred in the employment situation of households, with participation and employment increasing and unemployment levels falling, particularly as regards the second members of households, largely due to the improvement the female population has enjoyed as regards employment. Moreover, the number of wage-earners in households has risen (74.2% of homes with more than one person contain more than one wage-earner), and their economic vulnerability has been reduced, though at the same time there is a clear need for households to diversify their sources of income due to increasing debt (basically linked to home purchase). Finally, an econometric model is constructed to explain the probability of being active or occupied according to individual and family variables. The results follow the line of other studies in indicating that having small children has a negative influence, particularly in the case of women, whilst negative effects are also detected in the case of other variables such as, for example, low education levels or the existence of conciliation problems.

The contribution of women to the family economy

This article studies the economic contribution of men and women to the household, both in terms of domestic family work and work on the employment

market. Both are measured in terms of time and monetary value. The study, concerning the Catalan population, takes an approach based on the life cycle perspective using household typology as the disaggregation variable.

The results show that in all types of household (including at aggregate value), women devote more time than men to the total work, though, measured in monetary terms, due to discrimination in employment and women's pay) the relation is reversed. The figures also indicate that the most traditional family model, with work clearly divided by sex, is losing weight in favour of greater diversity in the ways in which work is organised, though this does not necessarily imply the consolidation of more equitable models.

Strategies for emancipation and access to housing

Due to rising house prices over the years and to recent increases in interest rates, young households are finding it increasingly difficult to obtain access to housing. As a result, ever more changing and vulnerable household cycles are confronted by a rigid, inflexible property market, with exorbitant prices that do not allow for mobility, much less for access and emancipation. The purpose of this article is to study the behaviour of households to gain access and make the considerable efforts required to pay for housing, and young people's strategies for emancipation. Having identified the groups with the greatest difficulties, from social and urban sustainability and rehabilitation and conversion, the authors propose certain measures aimed at making the housing market more flexible and diversified, as well as more accessible and more cohesive from both the social and regional development standpoints.

Nota d'economia Número 91

Generalitat de Catalunya
Departament d'Economia i Finances

